

T.C.

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM

DALI

ABDÜLMECÎD-İ SIVÂSÎ DÎVÂNI'NDA

TASAVVUF TERMİNOLOJİSİNİN İŞLEVSEL

SÖZLÜĞÜ

Tuba YAZICIOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Omneya Nabil Muhammad Ayad İbrahim

İstanbul 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
ABDÜLMECİD-İ SİVÂSÎ'NİN.....	4
YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ.....	4
1.1.Hayatı.....	4
1.1.1.İsmi, Nesebi ve Ailesi.....	4
1.1.2. Doğumu ve Çocukluğu.....	4
1.1.3. Eğitimi.....	5
1.1.4. Vefatı.....	6
1.2. Hocası.....	8
1.3 Eserleri.....	9
1.4.Edebî ve Tasavvufî Şahsiyeti.....	12
1.5 Yaşadığı dönemin siyasi ve dinî durumu.....	15
1.6 Etkileri.....	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
2. ABDÜLMECİD-İ SİVÂSÎ'NİN TASAVVUF GELENEĞİNDEKİ YERİ.....	20
2.1.Halvetiyye Tarîkati, İntisâbı, Şeyhi ve Silsilesi.....	20
2.2. Sivâsîler Kadızâdeliler Mücadelesi.....	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	29
3.İŞLEVSEL SÖZLÜK.....	29
3.1. İşlevsel Sözlüğün Hazırlanışında Takip Edilen Esaslar.....	29
4.2. İşlevsel Sözlük.....	31
KAYNAKLAR.....	337
ÖZGEÇMİŞ.....	341
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	342

ÖZET

Yazıcıoğlu, Tuba, Yüksek Lisans, İstanbul, 2020

ABDÜLMECÎD-İ SIVÂSÎ DÎVÂNİ'NDA

TASAVVUF TERMİNOLOJİSİNİN İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ

Bu çalışma, Türk tasavvuf tarihine dinî ve fikrî olarak tesir etmiş önemli şahsiyetlerden biri olan Abdülmecîd-i Sivâsî'nin Dîvân'ının tasavvuf terminolojisi merkezinde incelenmesi üzerinedir. Abdülmecîd-i Sivâsî, yaşadığı dönem olan XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın ilk yarısında hem verdiği eserler hem de devrinde gerçekleşen tekke-medrese tartışmalarına doğrudan katılımı yönüyle kayda değer tarihî bir kimliğe sahiptir. Bu sözlük ile tasavvuf tarihi, kültürü ve sanatı açısından önemli addedilen bir çalışmanın sunulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Abdülmecîd-i Sivâsî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili tezler, makaleler ve kitaplar tespit edilip notlar alınmış, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)'nde bu konu üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Daha sonra Abdülmecîd-i Sivâsî'nin söz konusu eserindeki dinî ve tasavvufî kavramlar, Alper Ay tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezinde yer alan metin esas alınarak tespit edilmiş, bunlar alfabetik sıraya göre taksim edilerek sözlük ve tasavvufî anlamları verilmiş, hangi dile âit oldukları ve sıklık sayıları belirtilmiş, ilgili beyitler sıralanmıştır. Çalışmadaki amacımız sûfi şairlere dair bir sözlük oluşturarak tasavvuf literatürüne katkıda bulunmaktır. Dîvân'da tespit ettiğimiz 491 kelime ağırlıklı olarak Arapça diline aittir. Âyet, hadîs ve dua örnekleri ile beraber bu örneklere yakın sayıda peygamber ve sûfi isimleri tespit edilmiş ve bunların tümü tablolastırılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Abdülmecîd-i Sivâsî, Dîvân, Tasavvuf, Halvetîlik, İşlevsel Sözlük.

ABSTRACT

Yazicioglu, Tuba, MS, İstanbul, 2020

A FUNCTIONAL DICTIONARY OF THE SUFI TERMINOLOGY IN THE DIVAN OF ABDULMECID SIVASI

This thesis focuses on the glossary of sufi terms in the divan of Abdülmecîd-i Sivâsî, who is one of the most significant figures in the history of Turkish sufism with his profound influence both theologically and intellectually. Abdülmecîd-i Sivâsî is a remarkable historical character with regards to both his works and his direct contribution to the arguments on dervish lodge-madrasah that took place in his time which is between the final half of the 16th century and the first half of the 17th century. With this glossary, it is aimed to present an important study regarding the history, art and culture of sufism. For that purpose, the dissertations, articles and books related to Abdülmecîd-i Sivâsî's life and his works were determined, notes were taken and broader research was made in the library of the Centre of Islamic Studies (ISAM). The religious and sufi terms in Abdülmecîd-i Sivâsî's work were determined based on the text of Alper Ay's postgraduate dissertations, then they were listed in alphabetical order. Lexical and sufi meanings of the terms were given along with the information on what language they belong to, and also the frequency of the words is presented together with related verses. Some verses, hadiths and prayers in the divan text were added to our dissertation through tables. Consequently, this study aims to prepare a sufi dictionary for making a contribution to the sufi literature in general terms.

Most of the 491 words selected from divan for the glossary comes from Arabic. Verses, hadiths, prayers and almost the same amount of prophets' and sufis' names were determined and presented through tables.

Key Words

Abdülmecîd-i Sivâsî, Divan, Sufism, Halvetîlik, Functional Dictionary.

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
Ar.	: Arapça
bkz.	: Bakınız
C	: Ethem Cebecioğlu, <i>Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü</i>
D	: Ferit Devellioğlu, <i>Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat</i>
TDV İA	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
doğ.	: Doğum tarihi
Fars.	: Farsça
Hz.	: Hazret-i
i.	: İsim
K	: Kubbealtı Lugatı
nr.	: Numara
öl.	: Ölüm tarihi
örn.	: Örneğin
ra.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
sıf.	: Sıfat
st.	: Satır
T.	: Türkçe
as.	: Aleyhisselam
trc.	: Tercüme
U	: Süleyman Uludağ, <i>Tasavvuf Terimleri Sözlüğü</i>
vb.	: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Dîvân'da Yer Alan Âyetler

Tablo 2: Dîvân'da Yer Alan Hadîs-i Şerîfler

Tablo 3: Dîvân'da Yer Alan Duâlar

Tablo 4: Dîvân'da Yer Alan Peygamberler

Tablo 5: Dîvân'da Yer Alan Sûfiler

Tablo 6: Alfabetik Sıralamaya Göre Dîvân'da Yer Alan Tasavvufî Kelimeler

Tablo 7: Sıklık Sayısına Göre Dîvân'da Yer Alan Tasavvufî Kelimeler

Tablo 8: Dîvân'da Yer Alan Arapça Kelimeler

Tablo 9: Dîvân'da Yer Alan Farsça Kelimeler

Tablo 10: Dîvân'da Yer Alan Tasavvufî Terimlerin Dillere Göre Dağılımı

ÖN SÖZ

Tasavvuf tarihinde Türk sûfîlerin şahsiyetleri ve eserleriyle seçkin bir yere sahip oldukları bilinmektedir. Asırlar boyunca bulunduğumuz toprakları beslemiş olan bu büyük şahsiyetleri ve eserlerini gün ışığına çıkarma sorumluluğu günümüz araştırmacılarının bir görevidir.

Abdülmeccîd-i Sivâsî, XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, döneminin fikir ve düşünce hayatına değer katmış önemli bir Halvetî şeyhidir. Tasavvufî kimliği ile ön plana çıkan Sivâsî aynı zamanda Dîvân sahibi bir şairdir. Kendisi bugüne kadar Muhammed Nazmî'nin *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eseri, Cengiz Gündoğdu'nun *Abdülmeccîd-i Sivâsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* isimli doktora tezi ve Alper Ay'ın *Abdülmeccîd Sivâsî Divanı* isimli yüksek lisans tezine konu edilmiştir. Bunlar dışında yapılmış bir diğer çalışma Recep Toparlı tarafından hazırlanan "*Abdülmeccîd Sivâsî Divanı*"dır. Saydığımız bu çalışmalar bize ışık tutmakla beraber umuyoruz ki ileriki zamanlarda Abdülmeccîd-i Sivâsî'ye dair daha bir çok araştırma yapılacaktır.

Bu çalışmadaki amacımız, Abdülmeccîd-i Sivâsî'nin Dîvân'ında geçen dinî ve tasavvufî kelimeler aracılığıyla sûfî şairlere dair işlevsel bir sözlük oluşturmaktır. Bu çalışma aynı zamanda bir sûfinin edebî yönden tasavvufu algılayışını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Tez; üç ana bölüm, sonuç ve kaynaklardan oluşmaktadır. Birinci bölümde Abdülmeccîd-i Sivâsî'nin hayatı, hocası, eserleri, edebî ve tasavvufî şahsiyeti, yaşadığı dönemin siyâsî, dinî durumu ve etkileri hakkında bilgi verilmiştir. İlk olarak "Hayatı" başlığı altında Sivâsî'nin ailesi, çocukluğu, tahsil, tedris hayatı ve vefatı ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Daha sonra sırasıyla hocası olan ve kendisinin de mensubu olduğu Halvetî tarikatının kurucusu Şemseddîn-i Sivasî, kütüphanelerde kayıtlı olan eserleri, yaşadığı dönemde devletin ve toplumun durumu, kendisinin yaşadığı döneme ilişkin bir ilim adamı ve sûfî olarak tutumu,

bu tutum çerçevesinde devlet yöneticileri ve ilim câmasıyla olan ilişkileri gibi dönemine olan etkileri anlatılmıştır.

İkinci bölümde Abdülmecîd-i Sivâsî'nin de mensubu olduğu Halvetî tarîkati ve bu tarîkatin bir kolu olarak ortaya çıkan Sivâsiyye, bu tarîkate intisâbı, şeyhi, silsilesi ve son olarak Türk kültür tarihinde medrese-tekke münasebetleri açısından önemli bir yer teşkil eden Sivâsîler ve Kadızâdeliler mücadelesi ele alınmıştır. Tarihte fakihler-sûfiler veya medrese-tekke tartışmaları şeklinde de zikredilen bu mücadele, toplumdaki bozulmalardan birbirlerini sorumlu tutup yönetime şikayet eden, çeşitli ortamlarda sert tartışmalar yapan iki kesimi ve devlet idaresinin olaylardaki tutumunu göstermesi bakımından önemlidir.

Tezin üçüncü bölümü olan “İşlevsel Sözlük” kısmında ilk olarak sözlüğün hazırlanmasında takip edilen esaslar üzerinde durulmuş, sonrasında sözlük kısmına geçilmiştir. Bu kısımda Abdülmecîd-i Sivâsî Dîvânı'nda tespit ettiğimiz tasavvufî ve dinî anlamlı kelimeler alfabetik sıraya göre ayrı ayrı verilmiş, bunların eserde hangi sıklıkta geçtikleri, hangi dile ait kelimeler oldukları bilgisi verildikten sonra sözlük ve tasavvufî anlamları açıklanmış, daha sonra bu kavramların Dîvân'da geçen örnekleri alt alta sıralanmıştır. Dîvân'da geçen âyet, hadîs-i şerîf, dua, peygamber ve sûfiler sözlükten hemen sonra tablolar hâlinde verilmiş, burada da sözlükte yapmış olduğumuz gibi öncelikle bu ibârelerin geçiş sıklıkları, anlamları ve Dîvân'da geçtikleri beyitler alt alta sıralanmıştır. Bu tablolardan sonraki kısımda beş farklı tablo yapılmıştır. İlkinde sözlükte yer vermiş olduğumuz kelimelerin alfabetik sıralamaya göre dizilişi ve geçiş sıklıkları tablolaştırılmıştır. İkinci tabloda bu kelimelerin sıklık sayısı esas alınarak çoktan aza doğru sıralama yapılmıştır. Üçüncü tabloda Dîvân'da geçen Arapça kelimeler, dördüncü tabloda Dîvân'da Geçen Farsça Kelimeler, son tabloda ise sözlüğe almış olduğumuz kelimelerin dillere göre dağılımına yer verilmiştir. Arapça, Osmanlı Devleti'nde eğitimin dili olmasından dolayı açık ara ilk sırada gelmektedir. En sık kullanılan kelimeler “şeyh”, “dil”, “hak” ve “aşk” olarak devam etmektedir. Bunların detaylı yorumlarına sonuç kısmında yer verilmiştir.

Bu çalışmada hakikate dair ne varsa nûrunun ve bereketinin okuyanların üzerine olması temennisiyle, beni böyle bir çalışmaya teşvik eden ve çalışmalarım boyunca bana her fırsatta yardımcı olan değerli hocam Sayın Prof. Dr. Emine Yeniterzi'ye ve tez danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Omneya Ayad'a katkıları ve destekleri için teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLMECÎD-İ SIVÂSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Hayati

1.1.1.İsmi, Nesebi ve Ailesi

Müellifimizin tam adı Ebü'l-Hayr Mecdü'd-Din Abdülmecîd b. Muharrem b. Ebü'l-Berakât b. Ârif Hasan ez-Zilî es-Sivâsî el-Hanefî'dir. (Gündoğdu 2000: 39) Künyesi, Ebu'l Hayr ve lakabı Mecdü'd-Dîn olan Abdülmecîd-i Sivâsî, Zile'de doğmuş olmasına rağmen daha sonraları Sivas'a yerleşmesinden dolayı "Sivâsî" nisbesiyle meşhur olmuştur. (Aslan 2010: 222)Babası Taşkent ulemasından Ebu'l-Berekat Muhammed'in (Ebu'l-Berekat Muhammed b. Arif b. Hasan) oğlu Muharrem Efendi (Zili) (öl. 1000/1591)'dir. (Gündoğdu 2011: 187) Halvetiyye şeyhlerinden Sivaslı Şemseddin Ahmed Efendi'nin kardeşinin oğlu ve halifesidir. (Kâtip Çelebi 2016: 127)

1.1.2. Doğumu ve Çocukluğu

Abdülmecîd-i Sivâsî 971/1563 tarihinde Zile (Yardımcı 2009 :52)'de doğmuştur. (Gündoğdu 2000: 39) Doğum tarihi konusunda kaynakların çoğunluğu 971 tarihinde birleşmişken, Ahmet Hilmi "Ziyaret-i Evliya" adlı eserinde Sivâsî'nin doğumuna "971 veya 975" kaydını düşmüştür. (Kılıç 2005:8) Zile'de doğmuş olmasına rağmen "Sivâsî" nisbesiyle tanınmasının sebebi şöhretinin Sivas'a yerleştikten sonra artmış olmasıdır. Abdülmecîd-i Sivâsî, Sivas'ta meşihat makâmına oturduktan sonra irşâd konusundaki maharetleri sebebi ile pek çok kimsenin tarîkate intisab etmesinde ve Şemsîliğin Sivas ve çevresinde yayılmasında etkili olmuştur. (Gündoğdu 2011: 189-190)

Yedi yaşına geldiğinde Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş, ilk tahsilini babasından almıştır. Çoğunlukla Halvetî şeyh ve halifelerinden meydana gelen bir ailede doğup büyümesi, devrinin ilimlerini bilen bu kişiler tarafından eğitim görmesi,

Abdülmeccîd-i Sivâsî'nin kendini hem zâhiri hem bâtni ilimlerde yetiştirmesinde ve tasavvuf yolunda ilerlemesinde etkili olmuştur. Otuz yaşına kadar dinî ilimleri tahsil ettikten sonra gerek bulunduğu çevrenin tesiri gerekse öteden beri ders ve sohbetlerine iştirak ederek feyz aldığı amcası Şemseddîn-i Sivâsî'nin etkisinde kalarak tasavvufa yönelmiş ve ona intisab etmiştir. (Gündoğdu 2011: 189)

1.1.3. Eğitimi

Abdülmeccîd-i Sivâsî, babasından aldığı ilk eğitim sonrası amcası meşhur Halvetiyye şeyhi Şemseddîn-i Sivâsî (öl. 1006/1597)'den ilim tedris ederek kısa zamanda Arapça, Farsça, fıkıh, tefsir ve hadis ilimlerinde yetkinleşmiştir. Otuz yaşına kadar medrese tahsilini sürdürdükten sonra tasavvufa yönelmiş, amcası Şemseddîn-i Sivâsî'ye intisab etmiştir. Abdülmeccîd-i Sivâsî biât etmek istediğinde amcası ; “Abdülmeccîd, sen zâhir-bînsin ve ilm-i zâhirde ferîd olduğundan, ilim sana gâyet vücûd vermiştir. İrşâd ve tecellî sana geç vâki olur. Ama gayretli olursan cümle ihvânını sebk edip, cümleden âlî olursun” (Gündoğdu 2000: 51) ifadesini kullanarak önce tereddütünü belirtmiş sonrasında ise intisabını kabul etmiştir. Bunun üzerine Abdülmeccîd-i Sivâsî kısa zamanda sülukunu tamamlamış, bâtnî ilimlerde de kendisini yetiştirmiştir. Ancak mürşîdinin başlangıçta belirttiği tereddütlerinin gerçek hayattaki karşılıklarını yaşamış ve içine düştüğü ruh halini şu şekilde belirtmiştir: “ Amcam ve üstâdım Hz. Şems'ten irâdet ve biât ile şereflediğimde kendilerine ve fukaraya hizmeti seçmiş, bunu canıma minnet bilmiştim. Ancak mürekkebe karalamak ve ilimle meşgul olmak, onlarla arkadaşlık ve ünsiyete engel oluyordu. Özellikle semâ ve raksı inkar ediyor, bunu yapanlara karşı kızgınlık duyuyordum. Zira onlardan bazıları zikir esnasında şiddetli sayha ile bağırsıyor, sağa sola hareket ediyor, bazıları yakalarını yırtıyor, bazıları sinelerini dövüyor, bazıları da yıkılıp düşüyorlardı. İşte bu sebeplerden dolayı onların hareketlerini kabul edemiyordum.” (Gündoğdu 2000: 52) Muhammed Nazmî'nin eserinde belirttiği üzere ilerleyen zamanlarda Abdülmeccîd-i Sivâsî devranda o kadar zevk ve şevk sahibi olmuştur ki sûfilerden sudûr eden hallerin hepsi kendisinden sudûr etmiştir. (Gündoğdu 2000: 54) Sivâsî'nin bizzat kendisi bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Günler sonra, Eğri tarafından bir kâmil şeyh sohbet ederken ruhânî hakikatlerden bahsedince semâ'a kalkıp; “akl-ı cüz'imî yitirmişim, kalbim semâ'a meyledip niye dönerim?” diyerek dönüp ve döndükçe de

bu sözü söylemişim. Hatta bu esnada iki tarafımı halvet tahtasına vurup yarmışım ki , hala izi bellidir.” (Sivasi 2000: 54) Manevi eğitimini tamamladıktan sonra Şemseddîn-i Sivâsî tarafından kendisine icâzet verilen Abdülmecîd-i Sivâsî, Merzifon ve çevresindeki şehir, kasaba ve köyleri irşâd için halife tayin edilmiştir. Daha sonra da Zile’deki Halvetî dergâhında görevlendirilmiştir. (Aslan 2011: 223) Şemseddîn-i Sivâsî’nin 1006/1597’de vefatı üzerine yerine oğlu Sivas’taki Şemsî dergâhı postnişini Pîr Mehmet Efendi geçer. Bu zatın da iki yıl sonra vefatı üzerine Şemseddîn-i Sivâsî’nin damadı Şemsî Dergâhı ikinci postnişini Recep Efendi şeyh olur. Kısa bir süre sonra Recep Efendi de vefat eder. (Kılıç 2005: 13) Bunun üzerine hulefâ ve müridler Zile’de irşâd hizmetini yürüten Abdülmecîd-i Sivâsî’nin Sivas’ta Şemseddîn-i Sivâsî Dergâhı’nda irşâd için ikametleri hususunda ittifak etmeleri üzerine Sivâsî bu davete icabet ederek Sivas’a gelir. (Gündoğdu 2000: 56) Burada anlatılanlardan hareketle şu çıkarımı yapabiliriz; Abdülmecîd-i Sivâsî’nin şeyh olması tevarüs yoluyla değil bizzat halife ve müridlerin seçimiyle gerçekleşmiştir ki bu da kendisinin liyâkat yoluyla bu makama geldiğini göstermektedir. Sivâsî’nin sahip olduğu ilim ve manevi şahsiyeti, devrin padişahı III. Mehmed’in de dikkatini çekmiş ve kendisini İstanbul’a davet etmiştir. III. Mehmed’in bu davetinde Şemseddîn-i Sivâsî’ye duyduğu hürmet, onun Eğri Seferi’ndeki (1596) katkılarından ötürü kendisini İstanbul’a davet etmesi ancak Şemseddîn-i Sivâsî’nin yaşlılığını ve hastalığını mazeret göstererek Sivas’a dönmüş olması, Abdülmecîd Sivâsî’nin de Şemseddîn-i Sivâsî’nin halifesi olması etkili olmuştur. (Gündoğdu 2006: 25) Sivâsî’nin İstanbul’a davet edilmesinin gerekçelerinden bir diğeri; bâtil fırkalara karşı hassas tavrı ve sünnî akîdenin gayretli bir savunucusu olmasından dolayı merkezi otoritenin onun bu özelliklerinden istifade amacı gütmesidir. Nitekim Sivâsî’nin İstanbul’a geldikten sonra taşkın fikirli zümrelerle, özellikle Kadızâdelilerle mücadeleleri bunu teyid etmektedir. (Gündoğdu 2006: 26)

1.1.4. Vefatı

Abdülmecîd-i Sivâsî 1049/29 Eylül 1639 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.

(Yılmaz 2001: 200) “Zevâl-i Şeyhi’ d-Dîn” ibaresinin karşılık geldiği bu tarih için halifesi Abdülehad Nûrî Efendi şu şiir ile şeyhinin vefatına tarih düşürmüştür:

Bu bâğ-ı fânînin gülü
Elbette fânîdir hemân
Bâkî mi kalır bülbülü
Bâkî değilken gülistân

Çün halk-ı âlem ser-te-ser
Geldikleri yere gider
Âyâta ibretle nazar
Eyle gözün açup uyan

Ol gavs-ı âlem şeyhi
Sivâsî-i sâhib-i safâ
İtdügi dem 'azm-i bekâ
Ağladı ana ins ü cân

Feryâd idüp âşıkları
Muhlisleri sâdıkları
Çâk itdi sîne her biri
Bâlâ-veş toldı figân

Eflâka çıktı Hây u Hû
Gülbângla âlem tolu
Hayrân olup kiçi ulu
Ulu kıyamet kopdu san

Anın gibi bir er kanı
Şerh ede nûr-ı sadrını
Bildüre nefis ü Rabbini
Zâhir ola sırr-ı cihân

Sırrına menba' olanı
Nûruna matla' olanı

Tavrına meşra' olanı
İster bulur ârif olan

Çün sal-i “gam” (1049) da intikâl
İtdi o mahmûdu'l-hısâl
Ahbâbına var mı mecâl
Çeşminden akıtmaya kan

Gam itmiş iken aklı çâk
Târîhini didi bu hâk
Bin kırk tokuzda aldı pâk
Sivâsî uçmakta mekân (Baz 2007: 143-144)

Abdülmeccîd-i Sivâsî, vefatından sonra Eyüp Nişanca'sında Nişancı Câmisi civarında kendisine ait evin bahçesine defnedilmiştir. IV. Mehmed'in annesi Mahpeyker Valide Sultan (öl.1062/1651) Abdülmeccîd-i Sivâsî'nin vefatından iki yıl sonra gördüğü bir rüya üzerine kâhyası Behrâm Ağa nezaretiyle kabrinin üzerine bir türbe yaptırmıştır. (Gündoğdu 2000: 146-147) Türbe 1970 yılında Vakıflar İdaresi tarafından aslına uygun olarak tekrar inşa edilmiştir ve günümüzde mâmur bir haldedir. (Gündoğdu 1997: 89)

1.2. Hocası

Abdülmeccîd-i Sivâsî'nin hocası, şeyhi ve aynı zamanda amcasının tam adı; Ahmed Şamseddîn Ebu's-Sena b. Muhammed Ebi'l-Berekat b. Arif Hasan ez-Zili es-Sivâsî'dir. (Aksoy 2005:2) “Kara Şems” olarak şöhret bulan bu zât günümüzde “Şemseddîn-i Sivâsî” ismiyle anılmaktadır. Abdülmeccîd-i Sivâsî gibi Zile'de doğmuş olan Şemseddîn-i Sivâsî'nin Zile'den Sivas'a özel bir misyonla gittiği bilinmektedir. O zamanlar Osmanlı Devleti ile Safevîler arasında ciddi bir propaganda savaşı yaşanmaktaydı. Osmanlı idaresi Anadolu'daki Safevî nüfuzunu kırmak için hatırı sayılır âlimlerin halk üzerindeki manevi etkilerini iyi değerlendirmiş, onların ilmî birikimlerinden ve saygı gören şahsiyetlerinden istifade etmeye çalışmıştır. (Yardımcı 2009: 219) Şemseddîn-i Sivâsî'nin en önemli özelliği bir tarîkat pîri olmasıdır. Kurucusu olduğu Şemsiyye tarîkati, Halvetiyye

tarikatının Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye dayanan dört ana kolundan biridir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında kurulan tarikat, kurucusu Şemseddîn-i Sivâsî'ye izafeten Şemsiyye olarak anılmaktadır. (Yardımcı 2009: 221) Şemseddîn-i Sivâsî, zâhiri ve batınî ilimlere olan hakimiyeti ve takvasıyla meşhur olmuş, Kânuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed zamanlarında İstanbul'da hizmet vermiş önemli bir sûfî müelliftir. Müellifin kendisinin verdiği sıraya göre eserleri şunlardır : 1. Hallü'l-me'âkîd şerhu'l-Kavâ'id 2. Zübdetü'l-esrâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr 3. Süleymaniye (Süleymannâme) 4. İrşadü'l-Avâm 5. İbret-Nümâ 6. Gülşen-Âbâd 7. Es-Safâyih fî Tercemeti'l-levâyih 8. Mevlid 9. Heşt-Bihîşt 10. Menâzilü'l-ârifin 11. Mir'atü'l -ahlak 12. Menâkıb-ı Çehâr-ı Yâr-i Güzîn 13. Menâsik-i Hac 14. Umdetü'l-edîb fî't-talîmi 15. Dâire fî ilmi'l-usûl 16. Emr-i İlâhî 17. İlâhiyyât ve Gazeliyyât 18. Kasîde-i Bürde Tercümesi 19. Şerh-i Gazeliyyât-ı Murâd Hân 20. Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam 21. Nakd-i Hâtır. (Arslan 2007: 81)

1.3 Eserleri

Abdülmeccid-i Sivâsî'nin kaynaklarda ismi geçen veya kaynaklarda ismi geçmeyip de kütüphanelerde var olan eserleri Cengiz Gündoğdu tarafından tespit edilmiştir. Buna göre Abdülmeccid-i Sivâsî'ye ait kütüphanelerde 21 eser kayıtlıdır. (Gündoğdu 2000: 209) Mevcut eserleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.

Kütüphanelerde Mevcut Olan Eserleri

1. Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha: Fâtiha sûresinin tasavvufî anlamda tefsîrini içeren bu eserin Süleymâniye Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır. Biri Mihrişah bölümü nr.300/2'de kayıtlı, bir diğeri ise Şehit Ali Paşa bölümü nr. 1367/1'de kayıtlıdır. Eser her ne kadar isim itibari ile tefsir ilmiyle alakalı bir kitap gibi gözükse de daha ziyade Fâtiha Sûresi'ndeki "Nimet verilen kimseler" hakkında yazılmış tasavvufî bir kitaptır.

2. Bidâ'atü'l-Vâizîn: Eser klasik edebiyatın geleneklerinden olan kırk hadîs geleneği ile alakalıdır ki Sivâsî eserine önce kırk hadîs almış ve daha sonra bunlara yirmi tane daha eklemiştir. Bu eser kırk hadîsi içeren ama hacim itibariyle bu türden daha kapsamlı bir kitaptır. Müellif, eserini Osmanlı Türkçesi ile kaleme almış ve seçtiği hadîslerin senetlerini mümkün olduğu kadar titizlikle vermiş, hadîsleri

tercüme edip ahlakî ve tasavvufî yönden şerh etmiştir. Eserin nüshası Süleymâniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa bölümü, nr. 1032/2’de kayıtlıdır.

3. Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr : Padişah I. Ahmed tarafından yazdırılan bir eserdir ki Abdülmecîd-i Sivâsî, eserinde padişaha ve ihvânına nasihat ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Eserin iki nüshası Süleymâniye Kütüphanesi’nde diğer iki nüshası ise İstanbul Üniversitesi’nde bulunmaktadır.

4. Miskâlü'l-Kulûb : Müellif, eserinde tasavvufa dair konuları işlemiş, devrinde yaşanan sorunlara cevap vermiştir. Eserin tek nüshası vardır ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde nr. 2311’de kayıtlıdır.

5. Mi'yâr-ı Tarîk : Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Genel olarak tasavvufî konulardan bahsedilir. Müellif eserinde mürid ve şeyhlerin vasıflarını, sülukta takılıp kalmamak için dikkat edilmesi gerekenleri ifade eder ve nefsi terbiyenin şeriat ile kalbi tasfiyenin tarikat ile ve ruhu tahliyenin ise hakikat yoluyla olacağını anlatır. Eserin Süleymâniye Kütüphanesi’nde iki nüshası mevcuttur. Birincisi Mihrişah Sultan nr. 300/3’de, ikincisi ise Şehid Ali Paşa nr. 1362/2’de kayıtlıdır.

6. Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâikin ve Kâid : Abdülmecîd-i Sivâsî’nin akâid, kelim, tasavvuf ve itikâdî mezhepler hakkında yazdığı bir kitaptır. Muhteva olarak oldukça zengin olan eserin kütüphanelerde 15 farklı nüshası bulunmaktadır. Sekiz tanesi Süleymâniye Kütüphanesi’nde, beş tanesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde, bir tanesi Tercüman Gazetesi Kütüphanesi’nde, bir diğer nüshası da İbrâhim Hakkı Konyalı Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

7. Makâsıd-ı Envâr-ı Gaybiyye ve Mesâ'id-i Ervâh-ı Tayyibe ve Ayniyye : Bu eser Yâr Ali b. Siyâvuş b. Avren Divriği (öl. 1409)’nin Farsça yazdığı Kitabu'l-Makâsıd'ın-Nâciye fi'l-Mebdei ve'l-Me'âşi ve'l-Mead adlı eserinin Türkçeye tercümesi ve şerhidir. Eserde genel olarak varlık âleminin sırları, esmâ-i ilahiyye, sıfat-ı ilahiyye, nüzûl ve urûcun mertebeleri, nefis ve nefsin mertebeleri, ilmin dereceleri, kâinatın mertebeleri ve tevhîdin sırları gibi konular işlenir. Eserin iki tane nüshası vardır. Birisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nr. 2233’de diğeri ise Bayezîd Devlet Kütüphanesi Veliyüddîn Efendi, nr. 1855’de bulunmaktadır.

8. Kazâ ve Kader Risâlesi : Bu eser İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki fiş kaydında İrade-i Cüziyye Risâlesi, Bayezid Devlet Kütüphanesi'ndeki fiş kaydında ise Kader Hakkında Risâle şeklinde geçmektedir. Kader konusunda detaylı bir çalışmadır.

9. Fir'avn İmanına Dair Risale : Firavun'un îmanı konusunu anlatmaktadır. Süleymâniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan, nr. 294/5'de kayıtlıdır.

10. Mektûbları : Sivâsî'nin mürîdlerine ve şeyhinin de kendisine yazdığı mektuplardan oluşan bu eserin bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Mihrişâh Sultan, nr. 300/5'de kayıtlıdır. Diğeri ise yine Süleymâniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa, nr. 1364/4'de bulunmaktadır.

11. Şerh-i Mesnevî : En meşhur eserlerindedir. Mevlâna'nın Mesnevî'sinin şerhidir. Bir nüshası Milli Eğitim Bakanlığı Ankara Genel Kitaplık nr. 683'de kayıtlıdır. İkincisi Süleymâniye Kütüphanesi Antalya/Tekelioğlu nr. 391'de kayıtlıdır. Üçüncüsü Bayezîd Devlet Kütüphanesi Velîyüddin Efendi nr. 1651'de Mevlânâ Bibliyografyası'nda Şerh-i Muntehabât-ı Mesnevî olarak zikredilmektedir. Bir diğeri nüsha ise İzmir (Tire) Necip Paşa Kütüphanesi nr. 312'de kayıtlıdır.

12. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî : Bu eser Abdülmecîd-i Sivâsî hakkındaki kaynaklarda zikredilmiş ve dört tane Süleymâniye Kütüphanesi'nde bir tane de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde olmak üzere beş nüsha halinde kütüphane kayıtlarında bulunmaktadır. XVI. yüzyıl Mevlevî şairlerinden Yenicevardarlı Yûsuf Sine-Çâk (öl.1546) tarafından Cezîre-i Mesnevî ismiyle yazılmış Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden seçilen 366 beyit üzerine yapılan bir şerhtir.

13. Şerh-i Kâside-i Mîmiyye : Mevlâna'nın 11 beyitinin şerhidir. Eserin Süleymâniye Kütüphanesi'nde bilinen dört nüshası vardır.

14. Müşkilât-ı Mesnevî : Mevlâna'nın Mesnevî'sinde geçen müşkil ve muğlak ifadeleri izah için yazılmıştır. Süleymâniye Kütüphanesi Nafiz Paşa, nr. 1491'de bulunmaktadır.

15. Meyâdînü'l-Fursân : Farsça dilbilgisi kitabıdır. Süleymâniye Kütüphanesi'nde ve Nûruosmâniye Kütüphanesi'nde birer nüsha halinde bulunmaktadır.

16. Uddetü'l-Müsta'iddin : Arapça sarf ilmine dair yazılmış bir eserdir. Mevcut tek nüshası Süleymâniye Kütüphanesi, Kasîdeci-zâde nr. 731/2'de bulunmaktadır.

17. Dîvân : Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere ve aruz vezninde kaleme alınan 588 beyitten oluşan manzumelerden oluşmaktadır. İki nüsha Süleymâniye Kütüphanesi'nde, üçüncüsü ise İstanbul Üniversitesi'nde bulunmaktadır.

18. Kasîde fî Medhi'n-Nebî Aleyhisselâm : Hz. Peygamber'i methetmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Süleymâniye Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi'nde birer nüshası bulunmaktadır.

19. Şerh-i Hilye-i Rasûl : Hilye hadîsinden hareketle Hz. Peygamber'in şemâilini ortaya koymaya çalışan bir eserdir. Süleymâniye Kütüphanesi'nde ve İstanbul Üniversitesi'nde birer nüshası bulunmaktadır.

20. Nasihatnâme(Pendnâme) : İmâm-ı Azam'ın İmam Ebu Yusuf'a yaptığı nasihatlerin tercümesinden oluşmaktadır. Süleymâniye Kütüphanesi, Murat Buhârî nr. 326/4'de kayıtlıdır.

21. Kasîde-i Abdülmecîd-i Sivâsî : Şam'da Hz. Yahya'nın türbesi civarında ulemâdan birinin sûfiler taifesini inkar etmesi üzerine kaleme aldığı Arapça bir risâledir. Süleymâniye Kütüphanesi'nde ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde birer nüshası bulunmaktadır.

1.4.Edebî ve Tasavvufî Şahsiyeti

Şiirlerinde genellikle “Şeyhî” mahlasını kullanan Abdülmecîd-i Sivâsî, şiirlerini çoğunlukla Türkçe kaleme almıştır. Bununla beraber Arapça ve Farsça şiirleri de bulunmaktadır.

30/9 Cevher-i 'aklın düşürmüş *Şeyhî* 'aşkıñ çâhına

Dil ü 'aynı ile durmaz cân çeküp ölçer döker

58/8 Mest-i 'ilm olma olagör şarhoş-ı ma'lûm

Şeyhî niçe bir cehlile ârâyiş-i bâtıl

Abdülmeccîd-i Sivâsî bir tarîkat şeyhi olması hasebiyle şiirlerinde tasavvufî konular hâkimdir. Şiirlerini sanat endişesi taşımadan insanlara hakîkati anlatmak için bir araç olarak kullanmıştır. Dünyanın geçiciliği, inanan bir kimse için bu dünyanın bir değerinin olmaması, asıl olanın ebedî alem olan ahiret için çalışmak olduğu, bunun için de benliğin esaretinden kurtulmak gerektiği, Allah ve peygamber sevgisi, ilâhî aşk gibi konuları anlatmaktadır.

Sivâsî, Divân'ında aşk konusu sıklıkla işlenmiştir. Allah'ın kâinatı aşkla yarattığı, dolayısıyla Allah'ı tanımanın aşk ile gerçekleşebileceği, varlıklarda tezahür eden Allah'ın sanatını, kudretini, rahmetini, lütfunu ibretle temaşa etmeyi ifade etmektedir.

- 1/29 *Aşk*ıñla döner eflâk nûruñla gül olur hâk
Biter senüñle her çâk ey her şikeste şehper
- 2/87 Sende kuvvet variken çalış rızâ bâzârına
Şâh-ı '*aşka* kul olan görmeye iflâsiyyeti
- 3/1 Her olur olmaz yire sûfi vücûdın atmasun
Aşka virsün varlığı sûd u ziyâna satmasun
- 4/7 Ger makâmâta Şeyhî vâkîf iseñ
Ömrüñü 'ilm-i '*aşka* vâkîf iseñ
Asl-ı avazındır musannif iseñ
Bize tefsîr kıl vâkîf iseñ
Ne dürür ma'ni-yi hevâ bülbül

Kulun benliğini terketmesi, varlığının Hakk'ın tasarrufu altına girmesi anlamına gelen fenâ kavramı şiirlerinde geçen bir diğer tasavvufî kavramdır. Kul, nefsinin onu dünyaya esir eden bağlarından kurtulup fenâyâ ulaşmadan gerçek mutluluğu bulamaz.

- 19/3 Biz yâre vâsıl olduk râh-ı *fenâ* içinde
Şems ü kamer kevâkib tagdan bakanımızdır
- 28/2 Bilmez ki her kadem nice biñ dîdeden çıkar

Her cünbişinde varlığı ‘ayn-ı *fenâdadır*

34/10 İçenler câm-ı zâtından *fenâ* buldı sıfâtından

Sülûkuñ yeddi katından diyen bilmez bilen dimez

56/6 Sâlik ol semt-i *fenâyâ* varlığıñ mahv it dilâ

Tavf-ı beyt-i ‘âşık ol Beytü’l-Hazenden geç gönül

Daha önce de belirttiğimiz gibi Abdülmecîd-i Sivâsî, tasavvufî hayata yönelmeden önce otuz yaşına kadar zahiri ilimleri tedris etmiş, daha sonra tasavvuf alanında yüksek irfan sahibi bir mürşîd haline gelmiştir. Mürşîdliği zamanında Abdülehad Nuri gibi dönemin seçkin sûfileri arasında yer alan bir halife yetiştirmiştir.

Yaşadığı dönemde halkın her kesiminden teveccüh almış, devrin padişahlarından hürmet ve alaka görmüştür. Muhammed Nazmî, Abdülmecîd-i Sivâsî ile IV. Murad arasında geçen bir hadiseyi şöyle nakletmektedir: "Sahih bir nakille anlatıldığı üzere; Sultan Murad Bağdat' ı fethetmeye niyet ettiğinde Sivâsî Efendi'yi davet edip; "Bağdat' ı fethetmeye niyet ettiğimi duymuşsundur. Fetih müyesser olur mu? Bize haber ver." dediğinde Sivâsî Efendi; "Evet padişahım, " ... Siz Allah ('ın dinine, peygamberine)'a yardım ederseniz, o da (düşmanınıza karşı) size yardım eder ... " (Muhammed, 47/7) ayeti ile sabittir ki, eğer reayâya adalet eder ve üzerlerinden zulmü def ve gadaba uğrayanlardan afv, fukaraya in'am ve ihsan ile Allah'a nusret edersen, Allah da sadece Bağdat'ın fethi ile değil daha nice beldelerin fethiyle nusret eder." demiştir. Taraflar arasında bu ve benzeri pek çok sual ve cevaptan sonra, Sultan Murad; "Ben senin müşahedenden sual ediyorum. Bana müşahedenden haber ver. Zîrâ kâmil şeyhler Levh-i Mahfuz'a bakıp hakîkate muttali olabilirlermiş. Ben seni tecrübe ediyorum. Eğer sen onlardansan elbette müşâhadenden söylemelisin" der. Sivâsî de bu ısrar üzerine; "Evet padişahım, otuz dokuz gün muhasara edip, kırkıncı gün fetih müyesser olur." diye müşâhedesini belirtir. Padişah; "Ya vezirlerden kimse şehit olur mu?" diye sorduğunda da; "Vezîr-i Azam'ın şehit olur padişahım. Lütfedip başka sual sormayın" demiştir." (Gündoğdu 2011: 195)

Dönemin meşâyihinden Aziz Mahmud Hüdayi, Sivâsî için “Abdülmecîd bir deryadır.” derken, Hulvî Mahmud Efendi de “Hazret âlim, ârif ve ilâhi mârifete

ulaştırıcı azizlerin seçkincilerindedir. Sohbetlerinde bulunanların kalpleri safâlanır, ruhlarına ise rikkat gelir, hemen şeyhe biât etmek arzusu dinleyenlerin içinde uyanırdı.” diyerek onun şahsi nüfûzunu dile getirmiştir. (Gündoğdu 2000: 207)

1.5 Yaşadığı dönemin siyasi ve dinî durumu

Abdülmecîd-i Sivâsî'nin yaşadığı dönem olan XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başları, Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve idari yapısında bozulmaların başladığı bir dönemdir. Bu dönemde gelmiş olan üç Osmanlı Hükümdarı (III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed) zamanında devlet idaresi valide sultanlarla padişah kadınları, kapı ağası, kızlar ağası, kadın, erkek musâhipler ve diğer bir kısım nüfuzlu şahısların müdahaleleriyle bozulmuş, muharebelerin uzaması askeri teşkilatı bozmuş ve ihtiyaç üzerine ocaklara kanun dışı asker alınmış , tımarlı sipahi ihmal edilmiş böylece muntazam haldeki askeri teşkilat ve disiplin bozulmuş durumdaydı. (Uzunçarşılı 2009: 219) Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi adlı eserinde devletin içinde bulunduğu durumu III. Mehmed ile ilgili bir örnek üzerinden şu şekilde anlatır: Sultan III. Mehmed bir gün “ Dünyada sözü doğru, hak tanır bir adam bulamadım.” diye şikayet etmiş, sebebini sormuşlar, padişah: “Şeyhülislam Bostanzâde Efendi'ye iltifat eyledim. Derhal bir cahil kardeşini Rumeli Kazaskeri yaptı ve yine bir cahil gence Selânik kadılığını rica eyledi. Sonra babamın hocası Sadeddin'de doğruluk ve hak bilirlilik ümit eyledim, derhal o da bir genç oğlunu Anadolu kazaskerliğine ve birini de Edirne kadılığına arzedip mevali ve ulema arasında beni bednam ve kendisini rüsvay eyledi.” demiştir. (Uzunçarşılı 2009: 124) Bu örnekten hareketle devletin içine düştüğü müşkül durumun en önemli sebeplerinden birinin liyâkat anlayışına göre hareket edilmemesi olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ile ilgili bir diğer örnek Tarih-i Gilmânî yazarı Mehmed Halîfe tarafından şöyle ifade edilmektedir: “1042/1632 tarihinde kul tâifesi türlü fesatlıklar çıkarıp sonunda azgınlıkları arttı. Divân-ı Hümayûn'da Hafız Paşa'yı ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'yı öldürdüler.(...) O sırada Kul'un Kapıkulu gündüz hamamdan peştimal ile çıplak kadın çıkarmak gulamiye aldıkları gün Sultan Mehmed Camii'nde tütün içmek, Müslümanların

ırzına geçmek, köşelerde açıktan ayak üzere zîna ve livata etmek, kan dökmek; evler, saraylar basmak, bayram günlerinde salıncak kurup padişahı ve annesini, vezirleri ve Dîvân üyelerini mumlarla salıncağa davet etmek gibi taşkınlıkları büsbütün artmıştı. Hele, kahvehanelerde ve meyhanelerde kanun ve emirlere aykırı hareketleri anlatılamayacak dereceyi bulmuş, ortada dirlik ve düzenlik kalmamıştı.” (Bilkan 2016: 22-23) Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere devleti ayakta tutan mutlak otorite portresinin bozulmasıyla beraber Osmanlı Devleti tam bir kargaşanın içine düşmüştür. 1648 ile 1656 arasındaki sekiz yılda on iki kez sadrazam değiştirilmesi, istikrarsızlığın ve yönetimdeki karmaşanın en açık örneğini oluşturmaktadır. (Bilkan 2016: 22)

Bununla beraber Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden itibaren dinî ve fikrî oluşumları desteklemiş, âlim ve mutasavvıflara değer vermiştir. Osmanlı padişah ve devlet adamlarının bazı şeyhler adına tekkeler açtırıp onlara vakıflar bağlamaları ve bu tutumun adeta bir gelenek halini alması bu fikri doğrulamaktadır. (Nazmî 2005: 31) Padişahlardan bazıları tarikat mensubu kişilerden, savaşa giderlerken gazâ kılıcı kuşanmışlar, onları sefere beraber götürmüşlerdir. Mesela II. Murad sefere giderken Emir Şemseddin Buharî’den kılıç kuşandığı gibi seferde de bir takım tarikat erbâbını yanında götürmüştür. (Halaçoğlu 1991: 129)

XV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyılın ortalarına kadar muhtelif tarikat erbâbı olan mutasavvıflar kendi tarikatlerini kurmuşlardır . Kâdiri, Halvetî, Bayrami gibi örnekleri olan bu tarikatler buldukları şehir ve kasabalarda hükümet işlerine karışmayarak kendi alemlerinde zikir, sohbet ve vaaz ile halkın irşadı ile ilgilenmişlerdir. (Uzunçarşılı 2009: 345)

XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti’nde siyasî ve ekonomik sıkıntıların başlaması ve bu sıkıntıların sosyal hayatta da kendisini göstermesiyle beraber birçok kurum ve grup Osmanlı’nın içine düştüğü bu kötü gidişatın sebeplerini ve çarelerini aramaya başlamıştır. Bu kötü gidişatın sebebini dinin aslından ayrılmış olunmasına bağlayan ve çözümü dinin aslına dönmekte arayan bir akım ortaya çıkmıştır. İslâm’a sonradan sokulmuş olan tüm bid’atlerden dinin temizlenmesi gerektiğini söyleyen bu kesim, tekkeleri de ağır bir dille eleştirmiştir. Söz konusu suçlamalara tekke mensupları tarafından aynı sertlikte karşılık verilince tartışmalar

başlamış, Osmanlı'da var olagelen tekke ve medrese uyumu bozularak, fikrî ve fiilî çatışmaya dönüşmüştür. Tekke ve medrese ayrılığına sebep olan bu hareket, IV. Murad devrinin (1623-1640) ortalarından (1630) IV. Mehmed'in saltanat döneminin (1648-1687) yedinci yılına kadar devam etmiştir. (İdiz 2015: 1052) Kadızâde Efendi ile Abdülmecîd-i Sivâsî arasındaki münakaşalarla su yüzüne çıkan bu mücadele giderek şiddetlenmiş , tekke mensuplarını tehdit eden, toplumun huzurunu kaçıran ve devleti dahi meşgul eden bir hal almıştır. (Nazmî 2005: 38) Bu konuyu detaylı olarak çalışmamızın ikinci bölümünde “Sivâsîler Kâdızâdeliler Mücadelesi” başlığı altında ele alacağız.

1.6 Etkileri

Ömrünü şeriat, tarikat ve hakikat yolunda halkı bilgilendirmek için camilerde vaaz vererek, eser yazarak ve tekkesinde müridlerini irşâd ederek geçiren Abdülmecîd-i Sivâsî, halkın geniş bir kesiminden ilim ve devlet adamlarına kadar uzanan geniş bir muhite hitap etmiştir. Sivâsî, devrin idarecileriyle, özellikle Padişahlarla (III. Mehmed, I. Ahmed, IV. Murad) iyi münasebetler içinde olmuş, zaman zaman toplumdaki bozulmalara dikkat çekmiş, bunun düzeltilmesi hususunda fikirlerini devlet adamlarına gerek yazılı gerekse sözlü olarak söylemekten çekinmemiştir. (Gündoğdu 2011: 193)

Abdülmecîd-i Sivâsî, tekkelerde yürüttüğü irşâd hizmetleri yanında Süleymâniye Câmisi'nde tefsir dersleri vermek suretiyle talebe okutmuştur. Aynı zamanda kuvvetli ve tesirli bir hatip olan Sivâsî, idarecilerin talebi doğrultusunda Sunullah Efendi, Ayasofya, Fatih, Sultan Selim ve Sultanahmet Câmilerinde halkı vaz u nasihatle irşâd etmiştir. (Özköse 2008: 421)

Abdülmecîd-i Sivâsî, padişahın daveti ile Sultanahmet Câmisi'nin temel atma törenine (1018/1609) katılarak, dönemin önde gelen sûfilerinden Necmeddin Hasan Sünbülî Efendi (öl.1019/1610) ve Aziz Mahmud Hüdayi (öl.1038/1628) gibi meşâyihle beraber dua etmişlerdir. Câmi yapımı tamamlanıp açıldıktan sonra da (1026/1617) ilk cuma vaazını vermiş ve vefatına kadar tam yirmi üç sene bu vazifeyi sürdürmüştür. Kendisine Sultanahmet Câmisi vaizliğini tevcih eden Sultan I. Ahmed vaazlarının çoğuna katılmış ve saygısından dolayı kendisine “pederim” diye hitap etmiştir. (Özköse 2008: 422)

Abdülmeccîd-i Sivâsî'nin yaşadığı dönem, hoşgörünün azaldığı ve tasavvuf ehline karşı düşmanlık gösteren Kadızâdeliler adlı vâizler sınıfının ortaya çıktığı bir dönemdir. Tasavvuf ehlini bid'at ehli olarak gören Kadızâde'ye mukâbil Abdülmeccîd-i Sivâsî müteşerri bir sufi olarak bu dönemde tasavvufu savunurken tasavvuf yolunda kendine göre Hamzavîler¹ ve İdris Muhtefî² gibi görüşlerini şeriate muhalif saydığı çevrelere karşı da mücadelesini sürdürmüştür. (Gündoğdu 2000: 92)

O dönem ile ilgili olarak Nâima tarihinde şu olay nakledilir: “ Merhum padişah IV. Murad çoğu zaman kıyafet değiştirerek gezip halkın durumlarını incelerdi. Bir defa şeyh efendi bazı dostlarıyla Kağıthâne Mirahor Köşküne varıp ilmî ve ârifâne sohbet ve tasavvufa ait mübahaseler yaparak zevk ederlerken Sultan Murad Hazretleri ansızın gelip yanaşmış ve adam gönderip sohbette bulunanların kitaplarını ve mecliste olan eşyasını getirtip bakınca evvela Yahyâ Efendi³'nin dîvânını görerek; “Bu bizim efendinin dîvânıdır.”buyurmuşlar. Diğer kitaplara da baktıktan sonra buyurmuşlar ki: “ Kitaplarıyla seyre giden ulemaya ve tesbih, seccade ve örtüsüyle giden dervişlere bizim sözümüz ve hiçbir veçhile taarruzumuz yoktur. Hemen kendi alemlerinde olsunlar.” deyip gitmiştir. (Naimâ 1968: 1222)

¹ Bir diğer adı Bayramî Melâmîleri olan, Hacı Bayram-ı Veli'nin (öl. 1430) halifesi 1475'te Göynük'te vefat eden Ömer Dede (Emir Sikkînî) ile başlayıp XIX. Yüzyılda Seyyid Muhammed Nur el Arabî ile yeni bir devreye giren tarikat. Kuvvetli bir cezbe ve coşkun bir Vahdet-i Vücut yorumu ile kendini gösteren bu tarikat Osmanlı yönetimi tarafından tehlikeli ve şüpheli kimseler olarak görülmüş ve tatbikata uğramışlardır. Detaylı bilgi için bkz: Ahmet Yaşar Ocak, *XVI.-XVII.yüzyıllarda Bayrâmî(Hamzavî) ve Osmanlı Yönetimi*, Tasavvuf Kitabı, Kitabevi, 2003.

² İdris-i Muhtefî diğer adıyla Hâce Ali-i Rûmî, genç yaşta iken 955/1548 senesinde Hüsameddin-i Ankaravî'nin irşad halkasına katılmıştır. kendini halktan hatta müridlerinden bile sakladığından dolayı, dönemindeki ulema tarafından İdris-i Muhtefî diye anılmış ve bu isimle şöhret bulmuştur. 46 sene insanların irşadıyla meşgul olmuş, hemen hergün bulunduğu konakta 50-60 kadar mürid ve ziyaretçi bulunduğu halde, hüviyetini gizlemeye muvaffak olmuş ve ancak 1024/1615'de vefat ettikten sonra kim olduğu anlaşılmıştır. Telkinâtı avam arasında yalan yanlış yayıldığından, kimse kendisini bilmediği halde lehinde ve aleyhinde pek çok şeyler söylemiştir. Hatta kendisini tanımayan Abdülmeccid-i Sivasî Efendi ile Tercüman şeyhi Ömer Efendi, halkın bir kısmının duyguları üzerine, İdris-i Muhtefî aleyhinde bulunmuşlar, kürsülerde ilhad ve zındıklığından bahsetmişler, hatta sultan tarafından bulunup hakkından gelinmesini istemişlerdir. Detaylı bilgi için bkz: Gündoğdu, *XVII. Yüzyıl Osmanlısında İki Farklı Süfi Tipi Abdülmeccid-i Sivasî ve İdris-i Muhtefî*, İlam Araştırma Dergisi, c. II, sy. 2 (Temmuz-Aralık 1997).

³ Şeyhülislâm Bayramzâde Zekeriya Efendi'nin oğlu olan Yahyâ Efendi 969/1561 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Edebi yönden Divan sahibi güçlü bir şair olmasının yanısıra Osmanlı Devleti'nde fetvalarına en çok müracaat edilen şeyhülislâmdan birisidir. 1053/1644 senesinde vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Süleyman Kaya, *XVII. Yüzyılın Büyük Şeyhülislâmı Zekeriya Yahyâ Efendi'nin İlmî Kişiliği ve Osmanlı Hukukuna Bazı Katkıları*, Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Sempozyum Tebliğleri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.395.

Buradan da anlaşılacağı üzere devletin içinde bulunduğu karışık ve hassas dönem koşulları yönetimin halkı isyana teşvik edecek her türlü hareketi, dinî amaçlı olarak gözükse de kontrol altında tutup denetlemeye sevk ediyordu. Naimâ eserinde IV. Murad'ın bu yönetim politikası ile ilgili şunları yazmaktadır: “Padişah hazretleri, bütün halkı korkutup tehdit etmek ve padişah fermanlarını yürütmek için Kadızâde'yi siper edip şiddet ve azamet göstermişti. Fakat Kadızâde Efendi'ye tamamen yüz vermeyip gizlice Sivâsî Efendi'ye de iltifat buyurmalarıyla Kadızâde Efendi ile zıt düşüp herbiri diğerrinin sözünü boşa çıkarmak için çeşitli dedikodular ederlerdi. Velhasıl ikisi de asrına göre din ve devlet işine yarayıp padişahın iltifatına mazhar olup ihsânından hisselenmişlerdir.” (Naimâ 1968: 2720)

İKİNCİ BÖLÜM

2. ABDÜLMECİD-İ SİVÂSÎ'NİN TASAVVUF GELENEĞİNDEKİ YERİ

2.1.Halvetiyye Tarîkati, İntisâbı, Şeyhi ve Silsilesi

Halvetiyye Tarîkati, Osmanlı Devleti'nde görülen en yaygın ve en müessir tarikatlerden birisidir. XIV. yüzyılda Ebû Abdillâh Sirâceddin Ömer b. Ekmeleddîn-i Lahcî el-Halvetî (öl. 1394 veya 1397) tarafından İran topraklarında kurulan bu sünnî tarikat, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarına girmiş ve hızla yayılarak zamanla pek çok kola ayrılmıştır. (Ocak 2014: 263)

Halvetiyye'nin otuzdan fazla şubesi vardır. Ancak bu şubeler genellikle şu dört ana kolda toplanır: Ruşeniyye, Cemâliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye. (Yılmaz 2017: 262) Müellifimiz Abdülmecîd-i Sivâsî'nin mensup olduğu Şemsiyye koludur.

1.Rûşeniyye (Dede Ömer Rûşenî, (öl.892/1487)) Bu kolun kurucusu Dede Ömer Rûşenî, Aydınli olduğu için Rûşenî (Aydınli demektir) mahlasını kullanmıştır. Bakü'ye giderek Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'nin hizmetine giren Rûşenî, hilâfet almış, şeyhinin vefatından sonra Gence, Tebriz, Berdaa ve Karaağaç bölgelerinde tarikatini neşretmiştir. Rûşeniyye'yi Anadolu'ya getiren zat, Rûşenî'nin önemli halifelerinden olan, Gülşeniyye şubesinin kurucusu Şeyh İbrahim-i Gülşenî'dir.(öl. 1533) Dolayısıyla Halvetiyye'nin ana kollarından olan Rûşeniyye, Osmanlı topraklarında Gülşeniyye şubesi vasıtasıyla yayılmıştır. (Ocak 2014: 265)

2. Cemâliyye (Çelebi Halife, (öl.899/1493-94)) Halvetiyye'nin ana şubelerinden olan Cemâliyye, adını kurucusu Cemâl Halvetî'den almaktadır. Âdap ve erkânı bağlı bulunduğu Halvetiyye ile aynı olan şube, Cemâl Halvetî'den sonra birtakım kollara ayrılmıştır. Bu kollardan ilki Şeyh Sünbül Sinan tarafından kurulmuş olan Sünbüliyye'dir. Daha sonra Şâbâniyye, Assâliyye, Bahşiyye ve Şernûbiyye kurulmuştur. (Öngören 2000: 42)

3. Ahmediyye (Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî, (öl.910/1504-05)) “Orta kol” olarak adlandırılan bu kol, Yiğitbaşı lakabıyla şöhret bulan Şeyh Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî tarafından kurulmuştur. Silsilesi dördüncü halkada Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’ye ulaşmaktadır. Bu kol zamanla büyük bir yayılma göstererek pek çok tâli kollara ayrılmış ve değişik bölgelere dağılmıştır. Başlıcaları; Sinâniyye, Ramazâniyye ve Mısıriyye’dir. (Ocak 2014: 269-270)

4.Şemsiyye (Şemseddin Ahmed Sivâsî, (öl.1006/1597-98)) Müellifimiz Abdülmecîd-i Sivâsî’nin de mensubu olduğu Halvetiyye’nin ana şubelerinden birisi olan Şemsiyye, XVI. asrın ikinci yarısında Şemseddin Ahmed Sivâsî tarafından kurulmuştur. Bu kol iki ayrı silsileyle Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’ye ulaşmaktadır:

I. Şemseddin Ahmed Sivasî > Muslihiddin Hâlîfe> el-Hâc Hızır Amâsî > Habîb Karamânî > Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî

II. Şemseddin Ahmed Sivâsî> Abdülmecid Şîrvânî (öl.972/1564-65) > Şahkubâd Şîrvânî (öl. 950/1543-44) > Muhyiddîn Muhammed Rûkiyye Şîrvânî (öl.903/1497-98) > Ziyâeddîn Yûsuf Mahdûm Şîrvânî > Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî (Öngören 1996: 75)

Abdülmecîd-i Sivâsî’nin tarîkat silsilesi şu şekildedir:

1. Hz. Muhammed Mustafa (sav.) (öl. 11/632)
2. Hz. Alî el-Murtezâ (ra.) (öl. 48/668)
3. Hasan-ı Basrî (öl. 110/728)
4. Habîb-i A‘cemî (öl. 150/767)
5. Dâvûd-ı Taî (öl. 184/800)
6. Ma‘rûf-ı Kerhî (öl. 200/815)
7. Seriyî-i Sakatî (öl. 253/867)
8. Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909)
9. Mîmşâd-ı Dîneverdî (öl. 299/912)
10. Muhammed-i Dîneverdî (öl. 367/977)

11. Muhammed el-Bekrî (öl. 400/1009)28
12. Kâdî Vahyüddin (öl. 452/1060)
13. Ömer el-Bekrî (öl. 487/1094)29
14. Ebu'n-Necib Zıyâeddin es-Sühreverdî (öl. 563/1167)
15. Kutbeddin Ebherî (öl. 623/1226)
16. Rukneddin Necâşî (öl. 628/1231)
17. Şihabüttin et-Tebrizî (öl. 638/1240)
18. Seyyid Cemaleddin et-Tebrizî el-Ezherî (öl. 672/1273)
19. İbrâhîm Zâhid Gîlânî (öl. 700/1300)
20. Abdullâh Sirâceddin Ömer Halvetî (öl. 750/1349)
21. Ahî Muhammed el-Halvetî (öl. 780/1382)
22. Ahî Mirem Muhammed Halvetî (öl. 816/1413)
23. İzzeddîn Halvetî (öl. 828/1425)
24. Sadreddîn Hıyâmî (öl. 860/1455)
25. Celaleddin Yahyâ (öl. 869/1464)
26. Yûsuf Halvetî (öl. 890/1485)
27. Muhammed Rukıyye (öl. 903/1497)
28. Abdülmecîd Şirvânî (öl. 971/1563)
29. Şemseddîn-i Sivâsî (öl. 1006/1597)
30. Abdülmecîd-i Sivâsî (öl. 1049/1639) (Ay 2014: 11)

2.2. Sivâsîler Kadızâdeliler Mücadelesi

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'ndeki siyasi ve ekonomik sıkıntılar sosyal hayatın da bozulmasına yol açmış, bunun sonucu olarak çözümün dinin özüne dönmekte olduğunu savunan bir vâizler zümresi ortaya çıkmıştır. İslâm'a sonradan sokulmuş olan tüm bid'atlerden dinin temizlenmesi gerektiğini söyleyen bu kesim, tekkeleri ağır bir dille eleştirmiştir. Söz konusu suçlamalara tekke mensupları tarafından aynı

sertlikte karşılık verilince tartışmalar başlamış, Osmanlı'da var olagelen tekke ve medrese uyumu bozularak, fikrî ve fiilî çatışmaya dönüşmüştür. (İdiz 2015: 1052) Bu mücadelede öne çıkan isimler Kadızâde Mehmed Efendi ve müellifimiz Halvetî şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî olduğu için bu mücadele kaynaklarda “Kadızâdeliler-Sivâsîler mücadelesi olarak geçmektedir. Tartışmayı Kadızâdeli-Halvetî, fakihler-sufiler ve medrese-tekke tartışması şeklinde isimlendirenler de olmuştur. (Baz 2019: 13)

Kadızâdeliler bazı kaynaklarda fakihler olarak da anılmaktadır. Esas itibariyle Osmanlı'nın ilk dönemlerinde olumlu bir imaja sahip olan “fakih” mevki, daha sonraki dönemlerde “zâhire bakarak hüküm verenler” anlamında olumsuz bir çağrışıma uğramıştır. (Bilkan 2016: 61-62)

Kadı Doğanî Mustafa Efendi'nin oğlu olan Kadızâde Mehmed Efendi (990/1582) Balıkesir'de doğmuş, memleketinde Birgivî⁴ talebelerinden ders görmüş, İstanbul'a gelerek tahsilini bitirip icazet almıştır. Kadızâde bir ara meşhur Terceman Yunus tekkesi şeyhi Ömer Efendi'ye intisab ettiyse de meşrebine muvafık gelmediğinden bir müddet sonra çekilerek kürsülerde vaaz ve nasihat etmeye başlayıp kısa zamanda meşhur olmuş ve bu şöhreti ile saray çevresinde de tanınarak (1041/1631) de Ayasofya Camisi'ne vâiz olmuştur. (Uzunçarşılı 2009: 355) Kadızâde elde ettiği bu teveccühten sonra IV. Murad'ın halkı kontrol edebilmek için kahvehaneleri yıktırıp tütün kullanmayı yasaklaması üzerine fırsattan istifade edip padişahın katında itibar kazanmak için tütünün haram olduğuna dair akli ve nakli deliller getirerek içtihadta bulunmuş, buna itiraz edenlere “Ulu'l-emrin menetmesiyle terki lazım gelir. Bunu dinlemeyenler katlolunur.” diye karşılık vermiştir. (Gündoğdu 2000: 89) Katip Çelebi, Fezleke isimli eserinde Kadızâde Mehmed Efendi'nin Halvetiyye ve Mevlevilere olan düşmanlığını anlatmak için onlar hakkında “Tahta tepenler, düdük çalanlar” ifadesini

⁴ Uzunçarşılı Osmanlı Tarihi adlı eserinde Birgivî hakkında şunları nakleder: Birgivî Mehmed Efendi aslen Balıkesirli olup Ali adında bir müderrisin oğludur. Müderris ve vâiz olan Birgivî Mehmed Efendi bir dönem tarikate intisap hevesine düşüp Bayramiye Melâmilerinden Karaman'lı Abdurrahman Efendi'ye intisap etmiş ancak tarikatteki riyazet ve vahdet-i vücud felsefesini kavrayamadığından şeyhi tarafından zahir ilimlerle meşgul olması tavsiye edilmiştir. Yirmi kadar eseri olan Birgivî'nin bunlar arasında en mühim eseri Tarikat-ı Muhammediye isimli kitaptır.

kullandığını belirtir. Sivâsî ise Kadızâde için “Münkir-i evliya ve tarik-ı mülhid ve zındıktır.” şeklinde karşılıklıta bulunmuştur. (Aycibin 2016: 773)

Kadızâdeliler ve Sivâsîler arasındaki tartışmaların tümü tasavvufla ilgili olmamakla beraber bu konuların bir kısmını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. Eşyanın hakikatlerinden bahseden aklî ve riyâzî (matematik) ilimlerin tahsilinin meşrû olup olmadığı,
2. Hızır'ın hayatta olup olmadığı,
3. Ezan ve na't-ı nebevî, mevlüt, Kur'ân ve sâir şeyleri makamla ve güzel sesle okumanın câiz olup olmadığı,
4. Tarîkat erbâbının “devran” ve “semâ” yapmalarının meşrû olup olmadığı,
5. Cuma hutbesi okunurken ve vaaz esnasında adları geçtiğinde tazim makâmında Hz. Peygamber'e tasliye (sav.) ve ashâba tarziye (ra.) demenin icâp edip etmediği,
6. Sigara, kahve ve keyif verici şeylerin haram olup olmadığı,
7. Hz. Peygamber'in ebeveyninin îmanla ölüp ölmedikleri,
8. İbn Arabî'nin kâfir sayılıp sayılmayacağı,
9. Hz. Hüseyin(ra.)'in şehit edilmesine sebep olan Yezîd'e lanet edilip edilemeyeceği,
10. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan bid'atlerin, örf, adet ve geleneklerin terkinin şart olup olmadığı,
11. Cemaatle nafilâ Regâib, Berât ve Kadir Gecesi namazlarının kılınıp kılınamayacağı,
12. Büyüklere ayağa kalkmanın, el ve eteğini öpmenin, selam alırken eğilmenin doğru olup olmadığı,
13. Rüşvetle iş gördürüp gördürülemeyeceği,
14. Eşyanın tesbihinin hâl ile mi kâl ile mi olduğu,

15. Denizde avlanan her hayvanın yenilip yenilemeyeceği. (Gündoğdu 2000: 94-95)

Kadıızâde Mehmed Efendi ve onun takipçileri, Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkan birtakım adet ve uygulamaları bid'at olarak nitelemiş ve şiddetle reddetmiştir. Dolayısıyla Kadıızâdeliler hareketinin amacı, İslâm'ı Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in sünneti dışındaki bid'at sayılan unsurlardan arındırmak ve bu anlayışı devletin bütün kademelerine yaymak olarak nitelendirilebilir. (TDV İA 2001: 100) Kadıızâdelilerin bu görüşlerini bid'at konusunda gösterdikleri tavır ve davranışlar çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

Arapça "icat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek" anlamlarına gelen "bd'a" kökünden türeyen bid'at, "daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey" anlamına gelir. "Bd'a" kökünün bu sözlük mânası Kur'ân-ı Kerîm'de de yer almıştır. (Yaran 1992: 6/129) *Bir de ruhbanlık ki, bunu onlar icad ettiler* (Hadîd 57/27); *De ki: Ben resullerden ilk geleni değilim* (Ahkâf 46/9); *Allah gökleri ve yeri yoktan var edendir* (Bakara 2/117; En'âm 6/10) ayetlerinde icat etmek, ilk olmak ve yoktan var etmek manalarında kullanılmıştır. (Altıntaş 2003: 113) Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan 'bid'at' kalıbı geçmemektedir. Dolayısıyla İslâm tarihinde bu kelimeye yüklenen anlamlarda Kur'ân-ı Kerîm'den çok hadisler etkili olmuştur. Bid'at konusunda en fazla delil gösterilen hadislerden birisi şudur: "Sözlerin en güzeli Allah'ın kelâmı, yolların en doğrusu Muhammed'in yoludur. (Dinde) ihdas edilen şeylerden sakınınız. Muhakkak ki işlerin en fenası, sonradan ortaya atılanlar (muhtesat)'dır. Her yeni şey, bid'attir, her bid'at dalâlettir." (İbn Mace, es-Sünen: 46) Bir diğer hadis: "Size, benim sünnetime ve benden sonra Raşid Halifelerin sünnetine sarılmanızı tavsiye ederim." (Tirmizi, İlim: 16)

Hicri II. yüzyılla birlikte gelişen sosyal şartların bir gereği olarak Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan her şey bid'at vasfıyla nitelendirildiği için İslam düşüncesi alanında bir tıkanma ve daralma yaşanmaya başlanmıştır. Müslim, Nesâi, İbn Mâce gibi muhaddislerin naklettiği bir rivayette (Müslim, "İlim",15, Zekat 69; Nesâi, "Zekat", 64; İbn Mâce, "Mukaddime",14; Müsned, IV, 357,359,360,361) Hz. Peygamber, İslâm'da güzel bir çığır (sünnet-i hasene) açana o çığıra uyanlar

bulunduğu sürece sevap verileceğini, kötü bir çığır (sünnet-i seyyie) açana da aynı şekilde günah yazılacağını ifade etmiştir. (Yaran 1992: 6/129) Bid'ati sonradan ortaya çıkan her şeyi içine alacak şekilde geniş kapsamlı olarak kabul eden âlimler, Hz. Peygamber'in bid'ati reddeden hadisleriyle her devirde günlük hayata girmesi zorunlu bulunan yenilikleri bağdaştırmanın yegâne yolu olarak onu, yapılmasında mahzur bulunmayan "iyi bid'at" (bid'at-ı hasene, bid'at-ı mahmude, bid'at-ı hüddâ) ile yapılması yasaklanan "kötü bid'at" (bid'at-ı seyyie, bid'at-ı mezmûme, bid'at-ı dalâl) diye ikiye ayırmayı uygun bulmuşlardır. (Yaran 1992: 6/129) Örneğin İmam-ı Şâfi , 'seyyie' (kötü) ve 'hasene' (iyi) olmak üzere bid'ati ikiye ayırmıştır. Bunlardan bir kısmı Kur'ân'a, sünnete, bir esere ve icma'a aykırı olarak dine sokulanlardır ki bunlar sapıklık olarak vasıflandırılan bid'atlerdir. İkinci kısım bid'atler ise, saydıklarımızdan birine aykırı düşmeyen ve iyilik niyetiyle dine sokulan şeyler olup bu çeşit yenilikler kötü değildir. (Altıntaş 2003: 115) Bid'atlerin güzel(hasene) ve çirkin(kabiha) olarak ikiye ayrılmasıyla ilgili olarak

H. Ömer'in teravih namazının cemaatle kılınışı ile ilgili olarak: "Bu ne güzel bir bid'attir." sözü delil gösterilmektedir. (Buhâri"Terâvih",1;el-Muvatta, "Ramazan",3)

H. Peygamber sonrası halife ve sahabe tarafından yapılan yenilikleri de bu grup içerisinde sıralayabiliriz. Örneğin Kur'ân-ı Kerîm'i bir mushaf içerisinde toplamak, hadîsleri derleyerek kitap haline getirmek, camilerin yanında minare yapmak bahsedilen bu yeni uygulamalardır. (Şamil İslâm Ansiklopedisi 1990: 241)

Bid'at konusunda Hz. Peygamber'in "Her sonradan ortaya konan şey bid'attir, her bid'at sapıklıktır." Hadîs-i Şerif'ini mutlak manada anlayıp ve her yeniliğe karşı koyup cephe alan kesimlerden birisi de tez konumuzla bağlantılı olan Kadızâdelilerdir. Uzunçarşılı eserinde bu konuyla ilgili çarpıcı şu olaydan bahsetmiştir: Kadızâdeliler peygamber zamanından sonra ihdâs olunan şeyleri kaldırmak istemeleri üzerine bunlarla münasebeti olan birisi vâizlerden Türk Ahmed'e:

-“Hz. Peygamber zamanında çakşır ve don yoktu, şu halde sizlere göre bunları giymek bid'attir. Onları kaldırır mısınız? diye sormuş, o da:

-Evet menederiz, izar(futa) ve peştamal kuşansınlar”. demiş. Bunun üzerine sual sahibi tekrar:

-Kaşık kullanmak da bid’attir, onu ne yaparsınız? deyince Türk Ahmed;

-“ Taammı elleriyle yesinler, ellerine bulaşmakla ne lazım gelir? ifadesiyle mukabele eylemiş bunun üzerine sual sahibi dayanamayıp:

-“Efendiler halk-ı alemi soyup götü çıplak çöl arabı kıyafetine sokmak istersiniz.” diyerek ortalığa nizam vermek isteyen vâiz efendi ile alay etmiş.

Bu musahabeyi dinleyen diğer birisi vaiz efendiye:

-“Kaşıklar yasak olunca kaşıkçı esnafı ne yapsınlar?” diye sorması üzerine:

“Misvak ve tesbih yapıp onunla geçinsinler.” cevabını vermiştir. (Uzunçarşılı 2009: 365)

Burada üzerinde önemle durulması gereken konu Kadızâdelilerin bid’at konusunda düştükleri ikilemdir. Sözelimi, Kadızâde Mehmed’in IV. Murad’a yazdığı “Duâ-nâme” için şu tavsiyede bulunması esas itibariyle Kadızâdeliler’in mantığı ve anlayışına göre gerçek bir bid’at niteliğindedir: “Bu duâ-nâmeyi her cuma gecesi yatsı namazından sonra mescidde bir kimse okuyup dinleyenler amin deseler saadetlü padişahımızın ömürleri uzun olup ve cemî muradları hasıl olup, Yemen ve Bağdat feth olup ve a’dâyı din ü devlet (din ve devlet düşmanı) mağlub olmağa sebep olur inşaallahu teâlâ.” (Deniz 2008: 28)

Kendi yazdığı bir duayı namaz sonrasında okumayı tavsiye eden Kadızâde, aslında yeni bir adet ihdâs etmiş, yani bir bid’at başlatmış oluyordu.

Tarihe Kadızâdeliler-Sivâsîler mücadelesi olarak geçen münâkaşalarda devlet erkânı ve özellikle IV. Murad oldukça siyâsî davranmıştır. Nitekim o, iki taraf arasında vukû bulan münâkaşalara müdâhale etmediği gibi kendi icraatine uygun vaazlar yapıp fetvâlar veren Kadızâdeyi himâye etmiş, buna rağmen Kadızâde’ye fazla yüz vermeyip, Sivâsî’ye iltifatlarda bulunmuş ve ona lâzım gelen hürmeti ve saygıyı göstermekten geri durmamıştır. (Gündoğdu 2006: 31)

Abdülmeccîd-i Sivâsî'nin din anlayışında belirtmemiz gereken önemli bir husus kendisinin şerîati esas alan bir düşünceye sahip olmasıdır. Müellifimiz tasavvuf anlayışını verirken hemen her konuda tevhit merkezli kanaatini ortaya koymuş ve bu kanaatlerini hâlis niyet ve amel anlayışına istinad ettirmiştir. Çünkü ona göre tasavvuf kuru bilgidен ziyade amel ağırlıklı ve şeriat önceliklidir. (Gündoğdu 2000: 258) “Âhir zamanın alâmeti cahil şeyhlerin çoğalmasındır. Bizim ilmimiz ve mezhebimiz ise kitap ve sünnete mukayyedir.” (Gündoğdu 2000: 277) ifadesi bu görüşünü desteklemektedir.

Sivâsî, Cüneyd-i Bağdâdî'nin; “Her kim Kur'ân ve hadîsi ezberlemez ve yazmazsa tasavvufî hususlarda ona uymak haramdır.” Ve Şiblî'den rivayet edilen: “ Bir şeyhi görseniz ki önünde Kur'ân-ı Kerîm, sağında tefsir, solunda hadis var fakat bunlar ile amel etmiyor o kişi şeyh değil şeytandır.” şeklindeki sözlerini aktardıktan sonra şunları söyler: “Amel ile Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarına vâkif olmadıkça, ilimle hakiki irşâd olmaz. Hatta böyle kimse haramı helali birbirinden seçemediği için belki fasık bile olur.” “Kâmil insan şeriat ilmiyle tarîkati cem eden kişidir. Çünkü şeriat ve tarikat bir kuşun iki kanadı gibidir. Tek kanatlı kuş uçamadığı gibi şeriat ve tarikatten mahrum kimse de yol alamaz.” (Gündoğdu 2000: 277)

Buradan anlaşılacağı üzere şeriat temeline dayanmayan bir hakîkatten söz edilemez. Şeriat ile hakîkatin birbirinden ayıramayacağının akıl izahı şöyle yapılabilir: Bilindiği gibi iman, dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten ibarettir. İkrarsız tasdik iman olmadığı gibi, tasdiksiz ikrar da iman sayılmaz. Burada tasdik ile ikrar arasında belirgin bir fark göze çarpmaktadır. Şu halde şeriat ile hakikat arasında beliren fark da bu türdür ve biri olmadan öbürü sahih olmaz. Şunu da unutmamak gerekir ki şeriat, kazanılan şeylerdendir ve kuldandır; hakikat ise Allah tarafından lütuf ve hibe edilen şeylerdendir. (Uludağ 1982: 534)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İŞLEVSEL SÖZLÜK

3.1. İşlevsel Sözlüğün Hazırlanışında Takip Edilen Esaslar

1. Kelimeler yazılırken alfabetik sıralama esas alınmıştır.
2. Dîvân metni içinde sadece dinî veya tasavvufî anlam içeren kelimelerin anlamı ve kullanım yerleri üzerinde durulmuştur.
3. Dîvân'da geçen kelimelerin geçiş sıklığı köşeli parantez içerisine yazılmış, ardından ait olduğu dile göre yazılışı parantez içinde gösterilmiştir. (Örn. Cennet [14] (جنة) i. (Ar. *cennet*))
4. Kelimelerin ilk olarak sözlük anlamı, sonrasında dinî anlamı ve varsa tasavvufî anlamı verilmiştir.
5. Eserde hem tekil, hem de çoğul anlamıyla kullanılan kelimeler aynı maddede ele alınmış; bununla beraber kelimenin anlamı ve geçiş sıklığı verilirken önce tekil, sonra çoğul şekli belirtilmiştir. (Örn. mertebe [2] ç. merâtib [1] vb.) Dîvân'da geçen ilgili beyitlerde de önce tekil sonra çoğul hali sıralanmıştır.
6. Sözlüğün hazırlanmasında Alper Ay'ın “*Abdülmecid Sivâsî Divanı*” isimli yüksek lisans tezinde yer alan metin esas alınmıştır.
7. Sözlük hazırlanırken yararlanılan kaynaklar, kelimenin anlamının hemen sonrasında kısaltma ile gösterilmiştir. (Örn. K: Kubbealtı Lugatı, D: Ferit Devellioğlu, vb.) Bu kısaltmaların açıklamaları tezimizin giriş kısmında yer almaktadır.
8. Sözlükte yer alan beyitlerde geçen âyet, hadîs-i şerîf, duâ, peygamber ve sûfiler sözlüğün sonunda tablolaştırılarak verilmiştir. “Dîvân'da Yer Alan Ayetler” tablosunda ilk satırda ilgili âyet, tercümesi, Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer ve Dîvân'da geçme sayısı belirtilmiş, ikinci satırda ise Dîvân'da geçtiği yer beyit

numarasıyla beraber yazılmıştır. “Dîvân’da Yer Alan Hadîsler”, “Dîvân’da Yer Alan Dualar”, “Dîvân’da Yer Alan Peygamberler” ve “Dîvân’da Yer Alan Sûfiler” tablolarında ise ilk satırda ilgili hadîs, dua, peygamber ve sûfi ismi geçme sayısı ile belirtilmiş, ikinci satırda Dîvân’da geçtiği yer beyit numarasıyla beraber yazılmıştır.

4.2. İşlevsel Sözlük

A

‘Abd [2] (عبد) *i.* (Ar. ‘abd) Kul, bende, köle. (K)

Tasavvufta bir insanın kalbi Allah'tan gayri her şeyden sıyrılmadıkça, kul olamaz. Bu durumda olan kişiye Allah'ın kulu denir. Allah mümin kulunu “abd” den daha güzel bir isimle anmamış, Kur’an’da “ibâdun mukramun” (ikram olunmuş kullar)” (Enbiya/26) buyrulmuştur. Kulluk bir insan için en yüksek makamdır. Tasavvufta, aşağıdan yukarıya doğru manevi yükselişi ifade eden makamların başına tevbe, en zirveye de kulluk konulmuştur. Kul olan kişi gerçek hürriyet sahibidir. Zîra o, rabbinden başka kimseye boyun eğmez, sadece Allah'ın emirlerine sarılır. (C)

80/2 Be-âhir mûr-veş zîr ü zemînde meskenüñ ma‘lûm

Âcebdür renc ü gam bunda nedendür ‘*abd-i* bî-bâke

93/6 Ki gelür bûy sadr-ı pâkiñden

Anı men‘ itme ‘*abd-i* çâkiñden

Abdâl [2] (أبدال) *i.* (Ar. *abdâl*) Bedel, bidl ve bedii kelimelerinin çoğulu. (C)

Tasavvuf inancına göre, Allah tarafından âlemi mânen idâre etmekle görevlendirilmiş ve kendilerine âleme hükmetme izni verilmiş olan velîlerin mânevî derecelerinden birinin adı ve bu mânevî derecede bulunan velî. (K) Dünya ilgilerinden kurtularak kendisini Allah yoluna adayan ve ricâlü’l-gayb diye adlandırılan evliya zümresi içinde yer alan sûfi veya erenler hakkında kullanılır. (TDV İA)

24/1 Âşıkı dag-ı hecr gerçi kim *abdâl* eyler

Eşik eyler dil-i nâ-puhteyi hem kâl eyler

26/3 Şem‘ini er tekyesinde yakan *abdâl-ı* Hudâ

Cümle mazhardan gezüp ‘irfân sırrın cebrlenür

Âb-ı Hayât [1] (حيات آب) *i.* (Fars. *âb-ı hayât*) Hayat suyu. (C)

Tasavvufta insanı ölümsüz kılan gerçek aşk ve ilm-i ledün. (K)

25/9 Şeyhiyâ *âb-ı hayât* isteriseñ nûş idesin

Menba'ı hâk-i der-i halvet-i dervîşândır

‘Acz [1] (عجز) *i.* (Ar. ‘acz) Gücü yetmeme durumu, güçsüzlük, âcizlik.(K)

Bedenî veya malî yetersizlik sebebiyle dinî, hukukî yükümlülükleri ve işlemleri yapamama veya eksik yapma hali. (TDV İA)

2/49 Didigüm za‘f u ‘aczden ihtiyâc u fakrdan

Hak münezzehdir birdir cümleden Hakkiyeti

‘Âciz [2] (عاجز) *sıf. ve i.* (Ar. ‘âciz) Güçsüz, kudretsiz, zayıf (kimse). (K)

Zavallı, bîçâre, hakir kimse, zebun.(K)

1/64 *Âciz* dūrūr şikeste zencîr-i gamla beste

Mest ü nahîf ü haste hayrân u deng ü ser ser

2/36 Ey hasîs ü nâkes ü ‘*âciz* eyâ ‘ayn-ı ‘adem

Evvelüñ örtük soñuñ nâ-pâk iken ey sev’eti

‘Adem [4] (عدم) *i.* (Ar. ‘adem) Hiçlik, yokluk (K)

Vahdet-i vücud anlayışına göre var olan yalnız Allah’tır. Var zannedilen mevcûdat ise hakîkate yoktur. Bu yokluk yâni adem Allah’ın tecellî ettiği, görüldüğü bir ayna durumundadır.(K) Tasavvufî açıdan Hak’dan başka tevehhüm edilen mevcûdat hakikatte yoktur. Muhyiddin İbnü’l Arabî’nin ayân-ı sâbite için (Hakk’ın sıfatı zatından olmadığı ve yalnız ilminde mevcut bulunduğu cihetle müstakil birer varlıkla) “Varlık kokusunu bile duymamışlardır” ifadesini kullanmıştır. (C)

1/39 Ez-katre-i to-yem şod ‘ummân-ı devr çûnem şod

Bî-tû cihân-ı ‘*adem* şod ‘âlem zi-tû münevver

2/36 Ey hasîs ü nâkes ü ‘âciz eyâ ‘ayn-ı ‘*adem*

Evvelüñ örtük soñuñ nâ-pâk iken ey sev’eti

67/2 Tîg-i gamzeñ yaralar bîmâr-ı ‘aşkı katl ider

Akıdur her yaradan tîr-i müjeñ ‘ayn-ı ‘*adem*

79/2 Çü ‘*adem* iklimine gıtdim vücûdum yok tutup

Ne ihtimâl eksik ola şecn-i ‘anâ’ şimden girü

Âdem [11] (آدم) i. (Ar. *Âdem*) Semâvî kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamber.
(TDV İA)

Kur'ân'a göre Allah insanı, şerefli, ve kerametli yaratmıştır. (İsra/70) Araf sûresi 179. ayetinde kalpleri olduğu halde anlamayan, gözleri olduğu halde hikmetleri görüp sezmeyen, kulakları olduğu halde doğruyu duymayan insanların mertebeye aşağıda ve gaflet ehlinden oldukları bildirilir. Bu bakımdan tasavvuf ehli, insanın anlayış, duyuş, sezış ve huy bakımından da gerçek insan olmasına ehemmiyet vermiştir. Hz. Peygamber (sav.)'in hakîkatine mirasçı olan "kutb"a da Âdem-i Mânâ ve Merd-i Mâna denir. (C)

- 1/48 Kavs-ı fezâ-yı ebrû kurılıdır beher-sü
Ol mûy-ı ‘anberin bu ‘akl alur *âdem* avlar
- 2/28 Ey ben insânım diyen sûret degüldür *âdemî*
Ahsen-i takvim ‘irfânîñ durur yol hilkati
- 2/55 Mustafâ’dır mâ‘bed-i nâ-mâ‘riftedir mülk
Hem zulmüne rabbenâ dir *âdem*-i pür-haşmeti
- 2/118 Veylün ve tebban lehû bu‘den lehû suhkan lehû
Zâ‘a ‘umru *Âdemiyyin* fi yedi’l- kelb elletî
- 29/12 Asl-ı küll oldur mezâhir fer‘-i eczâdan aña
Ol ebü’l-ervâhdır cem‘an ü *âdem* bü’l-beşer
- 30/8 Devr-i *Âdem*’den beri toldırdı çâhın toymadı
Sahne-i dünyâ egerçi turmayup ölçer döker
- 61/2 Gördi çün bûy-ı vefâ kalmadı *âdem*-zâdede
Kûhsâre düşdi Mecnûn hemçü lâle muttasıl
- 72/3 Cisme geldiñ ü cân virdüñ ger giderseñ mürdeyim
Bu dem îmânım saña billâh *âdem* cânısın
- 72/6 Dîde-bânıdır hayâlîñ hayliniñ câsûs-ı çeşm
Âdeme gözsün gözümsün ‘aynımıñ insânısın
- 89/1 *Âdemî* şeklüm diyü eyleme da‘vâ-yı meni
Ayn-ı ma‘nîdür hemân mevcûd bâkîsi meni
- 93/1 Mebdâ-i feyz-i cümle ‘âlem
A‘ni serdâr-ı nesme-i *âdem*

‘Adl [1] (عدل) *i.* (Ar. ‘*adl*) Adâlet, hakkâniyet, doğruluk, tarafsızlık. (K)

Allah'ın vâcibi ihlâlden ve çirkini işlemekten münezze olmasındır. Allah gayesiz, hedefsiz bir iş yapmaz. (C)

1/18 Islâh-ı her fesâdı miftâh-ı her murâdı

Sultân-ı ‘*adl* ü dâdı mennâ‘-ı san‘at-ı şerr

Âfitab [2] (آفتاب) *i.* (Fars. *âf-tâb*) Güneş, güzel yüz, güzel yüzlü sevgili, dilber. (K)

13/3 Ten *âfitâb*-ı tecellî ile kadîd olup

Gehîce hayret ayında serilmege muhtâç

73/7 Hâk-i Şeyhîye salmadıñ pertev

Gerçi kim *âfitâba* beñzersin

‘Afv [1] (عفو) *i.* (Ar. ‘*afv*) Af kelimesinin asıl şekli. Suç, kusur ve hatayı cezalandırmama, bağışlama. (K)

86/5 Hak bahâ şâhı degil ‘*afva* bahâne ister

Koma yüzüzlüğü elden alasin tâ bâcı

Ağyar [6] (أغيار) *i.* (Ar. *agyâr*) Ar. Gayrılar, başkaları, yabancılar, tanıdık olmayanlar. (K)

Tasavvufta hakîkate yabancı olanlar, vâkıf olmayanlar makamında kullanılır. (C)

2/50 İştihâñi yeñdüñ ise hep *agyâr* gitdüyise

Zâhid imişsin bulursın hâle göre ücreti

2/142 Hubb-ı *agyâr* ‘ârifîñ kalbinde yer bulmaz şehâ

İşi bişdi birdir anuñ kesretile kılleti

4/4 Ne için kılasın figân ile zâr ‘

Aceb işledi mi cenâhıña hâr

Yoksa yapışdı mı güle *agyâr*

Çekme gam olmadı çü gül bî-hâr

Râzı ol her ne gelse tâ bülbül

20/1 Bûy-ı verd-i cennetiñ halvetde zikr-i yâdır

Yedi tamunuñ ‘azâbı sohbet-i *agyâr*dır

21/6 Hakka tayanub Şeyhî *agyâr*ı çıkar dilden

Âkil o kişidir kim firrû haberin söyler
65/1 Hakk ile âşinâ *agyâr* ile bîgânedir gönlüm
Bi-hamdillah şeh-i tevhîde halvet-hânedir gönlüm

Âhir [12] (أخير) *sıf.* (Ar. *âhîr*) Son. (K)

Bir evveli olmadığı gibi bir sonu da olmayan, her şeyden sonra kalacak olan” mânasında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. (K) Her şeyin evvel ve âhiri Allah’tır. Halife olan insanın bu hilafeti evvel ile âhir arasında bir berzaktır. Evvel ve Âhir, bir yönden Hakk’ın ayrı ayrı iki vechi, diğer yönden ise birbirinin aynıdır. (C)

- 2/131 Fi’l ü vasfı zât-ı vasf-ı Hakka pes mir’ât olur
Evvel *âhir* zâhir ü bâtın togar ‘ayniyyeti
- 2/135 Men ‘aref sırrını tuydum ‘ârif oldum sanmagil
Âhiri fâsid ta‘amîñ gitmediyse lezzeti
- 24/4 Hâb u hurd ile betâlet ile bed yolda şek
Ömri zâyi‘ geçürür *âhir* bed-fâl eyler
- 50/2 Beni bu derd ü bu hicrân *âhir* öldürür nedir hân
Saña kurbân edeyim cân yâ Rasûl göster cemâliñ
- 58/4 Yüzüm suyudur yine yakan hâk-i vücûdı
Âhir yudum el hâb-ı fenâ içre azîn-gil
- 71/5 Bilürsin menziliñ *âhir* olup zîr-zemîn altı
Ya mülki tâc u tahtı şöhret ü dünyâyı neylersin
- 71/6 Kefendir dâr-ı mâr içre libâs-ı fâhiriñ *âhir*
Înâyet iste Hakdan atlas dibâyı neylersin
- 75/2 Hâlimde gider idim deryâ yolımı aldı
Etrâfını devr itdim *âhir* aña taldım ben
- 76/10 Dıhk-ı dünyâyâ inanma aklamakdur *âhiri*
Var kubûrı seyr eyle gitmedi ise gümân
- 80/2 Be-*âhir* mûr-veş zîr ü zemînde meskenüñ ma‘lûm
Âcebdür renc ü gam bunda nedendür ‘abd-i bî-bâke
- 94/26 Tatalım evvân-ı kadrin şems-i hurşîd imiş
Menzilin *âhir* âerâ olur serâdan vaz gel

94/29 Vakt-i *âhir*de çü bir yektâ kefendir hâmilîñ
Gel çıkar atlas u dîbâyı dû tâdan vaz gel

Ahsen-i Takvîm [1] (أحسن تقويم) *i.* (Ar. *Ahsen-i Taqvîm*) “Yaratılışın en güzeli”
En güzel yaratılış, en güzel biçim. İslâmiyet’e göre insan, ahsen-i takvim üzere
yaratılmıştır. (K)

2/28 Ey ben insânım diyen sûret degüldür âdemî
Ahsen-i takvim ‘irfânîñ durur yol hilkatî

Ahvâl [2] (احوال) *i.* (Ar. *ahvâl*) Haller, hadiseler. (K)

2/116 İ’tibâr itmezler anuñ ‘ârifân ahvâline
Kat’-ı râh idüp korırsa ‘arş u kürsi himmeti
59/7 Dil-i Şeyhî be-digerân meyyâl
Havvelinî yâ muhavvile’l-ahvâl

Âkil [3] (عاقل) *sıf. ve i.* (Ar. ‘*âkil*) Akıllı kimse. (K)

21/6 Hakka tayanub Şeyhî agyârı çıkar dilden
Âkil o kişidir kim firrû haberin söyler
23/7 *Âkile* gafletle sağlıktan helâki yeg durur
Şeyhiyâ bil kadr-i vakti ‘ömr-i fâni tiz geçer
53/2 Zülfî zencîriyle bu Mecnûn’unuñ fikri dirâz
Gerçi ‘*âkil* der bırak sevdâ durur tûlü’l-emel

‘Akl [12] (عقل) *i.* (Ar. ‘*akl*) Düşünme, anlama, kavrama ve davranışlarını ayarlama
melekesi, us. (K)

Akıl, kalpte hak ile batılı ayırdeden bir nurdur. İnsan zayıf ve bencil yaratılmıştır,
aklına güvenen çok defa yanılır. Hatta bu yüzden sûfîler ileriye, ahireti düşünen akla
"akl-ı ma'ad" sadece dünyayı düşünen akla da "akl-ı ma'aş" adını vermişlerdir. Daha
doğrusu akla, bu iki yönelişi açısından bu iki ad verilmiştir. (C)

1/48 Kavs-ı fezâ-yı ebrû kurılıdır beher-sü
Ol mûy-ı ‘anberin bu ‘*akl* alur âdem avlar
2/26 İki münker zâyî’ itseñ tagılur ‘*akluñ* hemân

- Giysi-yi cânda var iken î mân u ‘irfân mülkiyeti
- 2/27 Seyf-i ‘aşk ile şehîd ol vir hevâya varlığıñ
Akl-ı cüz’ünü fâni kıl gelsün anuñ külliyyeti
- 2/58 Zinhâr ey dostlar bakmañ tasavvuf ‘ilmine
 Bulmadın rûh u ‘*akl* nefsi-i ‘aduv mahviyyeti
- 9/3 Mahbes-i ten cennet olsa bir nefes turmazdı cân
 Nefs-i emmâre ile ‘*akl* olmasa derbân aña
- 19/2 Zencîr-i ‘*akl*-ı cüz’î bend itdi râh-ı mesti
 Sıcı-i bedende ‘aşkıñ zencîr kırılımımızdır
- 22/4 Sedd eyledi İskender ‘aşk-ı ‘asker-i ‘*akl*
 Bîgâneye bend oldu bugün râh-güzerler
- 29/9 Kühn-i ôât-ı hikmetiñde ‘*akl*-ı küll Mecnûn’dur
 Murg-ı vehm-i per-bürîde itmez ol râha güzer
- 29/19 Ma‘rifet dersi nedânemdir okursañ
 Şeyhiyâ Bahr-i zâtı kanda añlar katre-i ‘*akl*-ı beşer
- 30/9 Cevher-i ‘*akl*ın düşürmüş Şeyhi ‘aşkıñ çâhına
 Dil ü ‘aynı ile durmaz cân çeküp ölçer döker
- 38/11 İhtisâbiyla safâ bezmin bozup kallâş-ı ‘*akl*
 Meclis-i mestâmı telh itdi kasâvet beklerüz
- 39/2 Ey bâd-ı ‘aşk söyündür ‘*akl* meş‘alesin meded
 Besdir bu bezme rûşene-i berk-i âhımız

Alâmet [1] (علامت) i. (Ar. ‘alâmet) İşaret, belirti, nişan, emâre. (K)

- 2/100 Ger bu yolda ‘ayb u noxsânın tuyursañ nefsiñiñ
 Ol ‘*alâmet*dir kabûle eyle levm ü savleti

‘Alem [1] (علم) i. (Ar. ‘alem) İşâret, alâmet, nişan, sembol. (K)

- 33/2 Şâh-ı ‘aşkım nâle vü âhım benim tabl u ‘*alem*
 Hayme vü hem sâyebânım kubbe-i mînâ yeter

‘Âlem [24] (عالم) i. (Ar. ‘âlem) Yerde ve gökte yaratılmış olan şeylerin bütünü,
 kâinat, evren. (K)

Tasavvufta Allah'tan gayrı herşeye âlem denir. Âleme âlem denmesinin sebebi onunla Allah'ın isimler ve sıfatlar bakımından bilinmesidir. Zira âlem kelimesi “bilmek” mastarından türemiştir. (C)

- 1/21 Ey *âlemîne* rahmet nûr-ı Hudâ-yı ümmet
Ey rehnümâ-yı vuslat her ‘izzete sezâ-ver
- 1/39 Ez-katre-i to-yem şod ‘ummân-ı devr çünem şod
Bî-tû cihân-ı ‘adem şod *âlem* zi-tû münevver
- 2/1 Gâlip oldı *âleme* cehl-i cünûnuñ zulmeti
Gizlenüp ‘ârif göründi câhilânuñ sûreti
- 2/133 Cümle *âlem* kâbiliyyet-i ism-i Hakdur mesnedi
Bundan özge keşf olunmaz yâr gizlenmiş katı
- 2/143 Tarfetü’l-‘ayn gâib olmaz ‘âşıkânu’llâhdan
Âlem-i imkândadır gerçi türâbı hey’eti
- 3/4 Çün senekra’udan okutdı aña ‘ilm pür-‘iber
Dest ucı vefâ ... sunup şehd ü şeker
Lezzet-i ahbebtü i‘rakdan cihân toldı eser
Çün yayıldı *âleme* şîrîn dehânından haber
Tûti agzın açmasun bülbül perîşân ötmesün
- 3/5 Necm ü mâh u mihri rûyundan münevver eyledi
Tâb-ı cu‘dundan bahâr-ı reşk-i ‘anber eyledi
Lî-ma‘allâh deminden misk ez-fer eyledi
Bûy-ı zülfi *âlemi* başdan mu‘attar eyledi
Bitmesün sünbül cihân içinde güller tütmesün
- 94/6 Kimseye baş egme ‘âlemde ‘alemdâr ol bilene
Âleme sultân olup tabl u livâdan vaz gel
- 18/7 Aldanmadı dünyâya tutdı yüzi Mevlâya
Ol *âlem*-i a‘lâya cevân haberin söyler
- 28/5 Her yile yilme yil gibi ma‘vec hevâyıla
Âlem-i semûm-ı dehrle çün inmihâdadır
- 29/15 Cümle ‘âlem aña kullık etse olmaz müntefi
Nitekim *âlem* küfür tolsa aña virmez zarar
- 30/6 Derde çâre bulmadı dîvâne göñli ‘âşıkıñ

- Keyl-i efkârile gerçi '**âlemi** ölçer döker
- 33/5 Çün murâd âyine-i '**âlem**-nümâdır Şeyhiyâ
Rûy-ı dilber görmekise '**âlem**-i kibr yeter
- 34/14 Aceb bâzâra tuş oldum niçün bu '**âleme** geldüm
Hele ben bilmedim bildim diyen bilmez bilen dimez
- 38/13 Sahn-ı '**âlemden** murâd mir'ât-ı Hak olmak durur
Görmedik çün bâg u sahrâ içre halvet beklerüz
- 46/3 Hüküm iderse her kaçan dil mülkine sultân-ı 'aşk
Âlem-i lâhût olur pes mâverâsı dervişin
- 61/5 Cell-i ma'nâya temessük eyle kıl ü kâli ko
Âlemi devr it olunca ehl-i hâle muttasıl
- 72/5 Çeşmiñe bu fitne vü sihri kim öğretti senün
Bir bakışda cânlar avlar '**âlemiñ** fettânısın
- 81/6 **Âlem**-i insin olur mecûbı kim tecrîd ola
Şeyhiyâ 'âşık mıdır ol kim nişânı olmaya
- 82/1 Kılaldan lâ-mekân şehrine rihlet
Unutdum '**âlem**-i Mısır u Buhârâ
- 84/2 İr '**âlem**-i telvîne var ser-hadd-i gamgîne
Bak sûret-i âyîne gel tekye-yi ihlâsa
- 93/1 Mebdâ-i feyz-i cümle '**âlem**
A'ni serdâr-ı nesme-i âdem
- 94/6 Kimseye baş egme '**âlemde** 'alemdâr ol bilene '
Âleme sultân olup tabl u livâdan vaz gel
- 94/11 Yum dehânin olma bülbül giriftâr-ı kafes
Bezm-i '**âlemde** bu savt u bu sadâdan vaz gel

'**Âlim** [5] (علم) sıf. ve i. (Ar. '**âlim**) Çok okumuş, bilgin (D)

"İlmi ezeli ve ebedi olan" mânasında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. (K)

- 2/2 İlm bir noktaydı '**âlim** devr iderdi üstüne
Bâ'is oldu söz çü galatdı nâkısânın kesreti
- 2/67 Sohbet-i 'ayn meger der-i 'ilm-i kibr ile hased

- Âlime* hıkd u fesâd ile ‘adâvet ‘âdeti
16/4 Kaplarsa velâyâtı tesânif ile ‘*âlim*
Her biri görünce anı bir yere çekerler
93/35 Ümmî a‘lam idi ol sultân
Nezd-i o ‘*âlim*ân-ı şûdi-yi nâdân
94/3 Bul kanâ‘at gencini varup kanâ‘at gencine
Şehriyâr-ı ‘*âlim* ol şâh u gedâdan vaz gel

Allah [13] (الله) *i.* (Ar. *Allâh*) Her şeyin yaratıcısı olan tek ve mutlak varlık. Tanrı, Hudâ. (K)

Kainatın yegâne yaratıcısının zât ismi. ism-i celâl. Lafza-i celâl. İsm-i azam. Varlığına, ilk insan Hz. Adem (ra.) ile inanılan ve bağlanılan en yüce varlık. (C)

- 2/145 *Allâh Allâh* dise ‘âşik kendi sun‘un mahvla
Sevilen Hak olur anda çün gele külliyyeti
2/149 Cân-ı Şeyhî saña bundan özge irşâd olmaya
İşidir innî en*allâh* nefy iden eniyyeti
3/5 Necm ü mâh u mihrî rûyundan münevver eyledi
Tâb-ı cu‘dundan bahâr-ı reşk-i ‘anber eyledi
Lî-ma‘*allâh* deminden misk ez-fer eyledi
Bûy-ı zülfi ‘âlemi başdan mu‘attar eyledi
Bitmesün sünbül cihân içinde güller tütmesün
29/16 Vâdi-i Eymen’de atmaz nefis ü dünyâ na‘lini
Bulmasa Mûsâ-yı cân innî en*allâh*dan haber
38/1 Hadd-i ta‘rîfi geçüp hâ-yı hüviyyet beklerüz
Seyr-i fillâh ü ma‘*allâh* içre vuslat beklerüz
46/8 Çün izâ temme’l-fakru lem yebka il*allah*
Zât-ı bâkîdür âyât u müntehâsı dervişiñ
75/6 İlmine tayanmakdan ikrâr-ı cehl yegdir
Şükr olsun ol *Allah*’a kim cehlimi bildim ben
78/8 Dirsın ki ben *Allâh*’la ol hâzır u nâzır
Hakkâ ki huzûruñda usan bâtıla karşı
90/3 Hem vakt-i lî-ma‘*allâh*dır bu ilâhî nefha

- Cebrâile Muhammed bunda fenâyâ kandı
92/5 Ayna ‘aynuñ sem‘a sem‘uñ değışdi gör
Şeyhiyâ İşidür innî en**allâh** nefy iden enâiyyeti
93/64 Lî-ma‘**allâh** sırrı hakk-ı Hudâ
Sırrımız sırlarından itme cûdâ
93/69 Pes ü şeş oldı pes kamu bîrân
Kaddes**allâh**u sırrahum her ân
94/39 Sehviñe secde idüp **Allâh**’dan ‘özüñ dile
Tevbe eyle ‘ömrüñe cümle hatâdan vaz gel

‘Amel [4] (عمل) *i.* (Ar. ‘**amel**) Bir maksatla yapılan iş, eylem, fiil (K)

Dünya ve âhirette ceza veya mükâfat konusu olan her türlü iş ve davranışı ifade eden bir terim. (TDV İA)

- 2/72 Hâtır u kavlı-i ‘**amelden** hak u bătıldan ne vâr
Çal anı Kurân-ı mehkiyene geçürme sâ‘ati
53/1 Mûnisim kabrim içre derdüñ ola ba‘de‘l-ecel
Kâmilân buyurdılar el-kabru sanduku‘l- ‘**amel**
54/1 Nice ey zâhid-i pâkize ‘**amel** kıl makâl
Ne ola dahı beter ki olmayasın vâkıf-ı hâl
75/5 Ne tûl-i emel kaydı ne ‘ilm ü ‘**amel** saydı
Bu hayret ocagına bilmem niye geldim ben

‘Ârif [6] (عارف) *sıf. ve i.* (Ar. ‘**ârif**) Bilen, bilgili, irfan sahibi. (D)

Allah'ı gerçek yönüyle bilen kişi. Âlim gibi bilen manasına gelirse de ondan farklıdır. Âlim, ilmi bir tahsil ve çalışma sonucu elde eder. Ârif ise, irfâna, ilham ve hâl ile ulaşır. Cenab-ı Hakk'ı keşf ve müşâhade yoluyla bilen kişi. Bu bakımdan ümmî bir insana da ârif denilir, ancak âlim denemez. Ârifler için, ehl-i yakın, ehl-i din, veli, kutb ve genel olarak "arif-i billah" tabiri kullanılır. (C)

- 83/6 Hasb-i hâli ‘**ârif** olmayan ne bilsün Şeyhiyâ
Söyleme tasrîh ü remz ü mutrib ü îcâz ile
1/42 Ser-çeşme-i ma‘ârif ser-rişte-i ‘avârif
Serdâr-ı cümle ‘**ârif** hem asl-ı mâye vü nur

- 2/1 Gâlip oldı ‘âleme cehl-i cünûnuñ zulmeti
Gizlenüp ‘**ârif** görüñdi câhilânuñ sûreti
- 2/8 **Ârif**iyet ol durur ‘aşk ile gide mâ u men
Âb u hâk u bâd u nâruñ gide fikr ü afeti
- 2/142 Hubb-ı agyâr ‘**ârif**ñ kalbinde yer bulmaz şehâ
İşi bişdi birdir anuñ kesretile kılleti
- 18/1 Her kande bakar ‘**ârif**‘ irfân haberin söyler
Derd ü gamı nûş eyler dermân haberin söyler

‘Arş [6] (عرش) *i.* (Ar. ‘arş) Çardak, çadır, çatı, taht (D)

Allah’ın kudret ve saltanatının tecelli ettiği, tahtının bulunduğu en yüksek gök katı. Taht maddi olarak düşünülemez, İslamiyet’te Allah mekândan münezzehtir. Maksat Cenâb-ı Hakk’ın saltanatının tecellisini ifadedir. Tasavvuf anlayışında insanın gönlü de arş yani tecellî yeridir.(K)

- 1/12 Kânûn-ı dîni vâzi‘ a‘lâm-ı ‘ilmi râfi‘
Ey her belâyı dâfi‘ ‘**arş**-ı Hudâ’da dilber
- 1/32 Ey asl-ı ‘aşk u gavgâ mahbûb-ı leyl-i esrâ
Pâyıñda ‘**arş**-ı a‘lâ kemter gedâñ server
- 2/116 İ‘tibâr itmezler anuñ ‘ârifân ahvâline
Kat‘-ı râh idüp korırsa ‘**arş** u kürsi himmeti
- 14/2 Metn-i ‘aşkı hall için ins ile cin hûr u melek
Arş u kürsî dünye vü ‘ukba vü mâ-fihâ şurûh
- 38/3 Sicn-i ‘unsurda yatanlar ölçemez sahrâmızı
Kalb kürsisindeyüz ‘**arş**-ı ‘inâyet beklerüz
- 41/5 Şeyhî basar elbette kadem ‘**arş**-ı berîne
Ferş-i hareminde olan ol dilber-i ferrâş

‘Asâ [6] (عصا) *i.* (Ar. ‘aşâ) Uzun sopa, değnek, baston.(K)

Hz. Musa (as.)’ya mucize olarak bir "asâ" verilmişti. Bu asâ, Mısır sihirbazlarının hazırladığı bütün sihirleri yutan bir yılan haline dönüşmüştü. (Taha/18, Nemi/10, Kasas/31). Asâ taşımak peygamberimizin de sünnetidir. Hz. Peygamber "asâ" taşır,

sahrada namaz kılacağında bunu sütre olarak kullanırdı. Bu sünnete uygun olarak, tarikat şeyhleri ve bazı müslümanlar da "asâ" kullanırlar. (C)

- 1/14 Ey seyyid-i civân-baht şâh heme felek-i taht
Âsân senüñle her mihnet açuk senüñle her der
- 2/138 İş bitürmez bu kisve vü sübha vü 'asâ
Bunlar ile sen bulmazsın efendim câdeti
- 44/5 Kalbe derbân oluben dikkatle gözlerimiş
Elde tevhîd 'asâsın tutuben sakçaymış
- 94/9 Dest-gîr oldum deyü key saña ol bir hurûfâne
Lâm-elif kimi dü-ta olup 'asâdan vaz gel
- 94/22 Başın aç cürm ü günâhın çün cenâb-ı 'izzete
El çeküp eyle ferâgat bed-'asâdan vaz gel
- 94/37 Kimseniñ 'ırzına sakın bakma peleng-âsâ bu gün
Fâsıka ta'n eyle her parsâdan vaz gel

Ashâb [5] (أصحاب) i. (Ar. aşhâb) Arkadaşlar. (C)

Özellikle Hz. Peygamber'i görüp İslâm'a inanmış ve onu teyid etmiş, müslüman olarak ölmüş kişilere denir. Hz. Peygamber, ashâbı hakkında: "Benim ashâbımın her biri yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidayete ulaşırsınız." buyurmuştur.

(C)

- 1/57 **Ashâbı** necm-i hâdî bulsun be-küllî nâdî
Rızvân ile murâdı olunca rûz-ı mahşer
- 60/10 Meclis-ârâ olmalar her fâ'ika dil virmeler
Ser-fürûdan oldı **ashâb**-ı celâle muttasıl
- 88/7 Ve 'alâ âlihi ve **ashâbih**
Vârisü'l-'ilmi ve'l-'inâyâtı
- 93/53 Seg-i **Ashâb**-ı Kehfine seg olam
Tâ ki Kehf-ala mâni ben de bulam
- 93/68 Ve 'alâ âlihî ve **ashâbihî**
Vârişü'l-'ilmi hâdimi baba

Âsitân [2] (آستان) i. (Fars. âstân) Eşik, dergâh, büyük tekke, baş şehir.(C)

Bir tarikat kurucusunun ya da büyük bir velinin gömülü bulunduğu türbe. (U)

42/3 *Âsitân*ından geçerken ugrayup bâd-ı sabâ

Hâlimi bir bir benim dildâra takrîr eylemiş

74/7 *Âsitân*ın mesned itmekçün gubâr olmak diler

Hasta añlar Şeyhiyâ bâlîn ü bister kıymetin

‘**Âşık** [31] (عاشق) *i. ve sıf.* (Ar. ‘*âşık*) Bir şeye veya birine karşı aşırı sevgi duyan kimse, tutkun, meftun.(K)

Nefsini dünya nimetlerinin çekiciliğinden arındıran, bütün bağlılığı ve sevgisi Allah’a olan kimse.(K)

1/51 *Âşık* âña Züleyhâ saña cemi‘ eşyâ

Bil ki Hudâ te‘âlâ ey enbiyâya muhtar

2/14 *Âşık*ım sanduñ velî nefsün dürür öz sevdüğün

Nefsi isbât eylemişsin ey büt-i şirkiyyeti

2/83 Nazlı dilber bilür kin eyler tayan ‘*âşık* isen

Hak didi firrû Hudâya kaç göresin za‘tı

2/141 Maksad-ı aksâsı yokdur andan özge ‘*âşık*ın

Pâdişâh-ı bî-‘azldır gitmez elden mülkiyyeti

2/143 Tarfetü’l-‘ayn gâib olmaz ‘*âşık*ânü’llâhdan

Âlem-i imkândadır gerçi türâbı hey’eti

2/145 Allâh Allâh dise ‘*âşık* kendi sun‘un mahvla

Sevilen Hak olur anda çün gele külliyyeti

12/5 Gam degil ta‘n eylese zâhid sirişk-i çeşmime

Añlamak ‘*âşık*larıñ esrârını nâdân güç

13/4 Egerçi ‘*âşık*a kûy-ı habîb cennettir

Kapucısıyla bilişüp varılmaga muhtâç

17/1 Maraz-ı ‘aşk câna sıhhatdir

Hıdmet-i ‘*âşık*ân ‘izzettir

24/1 ‘*Âşık*ı dag-ı hecr gerçi kim abdâl eyler

Eşik eyler dil-i nâ-puhteyi hem kâl eyler

27/5 La‘lûne lezzet emânet durur ehl-i Şeyhî

‘*Âşık*a sun ki emânet sorulur vâcib var

- 29/13 Hâk-i cism ü zerre-i rûhın yemm-i vasla salup
Kurıdan yaşdan birine kılmadı '**âşık** nazar
- 30/6 Derde çâre bulmadı dîvâne göñli '**âşık**ıñ
Keyl-i efkârile gerçi 'âlemi ölçer döker
- 32/4 Şeb-i zülfünde varın fakd iden dildâra '**âşıklar**
Ezelden gümhre iken rehnümâ olmuş bulunmuşlar
- 32/6 Gedâ-yı kûyuñ olan '**âşık**-ı şeydâlarıñ şehâ
Muhabbet tahtı üzre pâdişâh olmuş bulunmuşlar
- 36/1 Bâg-ı gamda bülbülüz gülzâr durur eglencemiz
'**Âşık**ız vakt-i seherde zârdır eglencemiz
- 36/3 Aşka vü '**âşık**lara teslîm-i cândır pîşemiz
Zâhid-i hodbîne sad inkârdır eglencemiz
- 45/1 Ne gam kalur ne elem eylese nagam '**âşık**
Ne dem durur demi aglasa dem-be-dem '**âşık**
- 45/2 Hayât-ı tayyibe buldı hayât-ı lem-yezeli
Çü içdi zülfi ucundan şarâb-ı sem '**âşık**
- 45/3 Dehân-ı la'l-i lebinden sunarsa dilber eger
Gulâm-ı kemteri olaydı câm-ı Cem '**âşık**
- 45/4 Ne ile egleyeyim kalbi neyleyem bilmem
Ne diyeyin saña hâlim ki men neyim '**âşık**
- 45/5 Yok eyle Şeyhî özün katreñi bırak bahre
Gözün aç eyle vücûduñu 'ayn-ı yem '**âşık**
- 47/3 Nişân-ı 'âşıkân yanmakdurur ammâ kanı '**âşık**
Tarîk-i 'âkılân sük-ı muhabbetdür kanı zeyrek
- 56/6 Sâlik ol semt-i fenâya varlığıñ mahv it dilâ
Tavf-ı beyt-i '**âşık** ol Beytü'l-Hazenden geç gönül
- 58/5 Katl itse niçe '**âşık**ı ol hançer-i hûn-rîz
Mes'ûd-ı şehîd oldu tutup dâmen-i kâtil
- 67/3 Cûy-ı nâmusuñdan el yu ey gözüm ko giryeyi
'**Âşık**-ı rüsvâ-yı dehrim âb-rûyu istemem
- 76/15 Gel sabâya yoldaş olma toz koparır başıña
Hâk-i pây ol ââbit ol ey ten be-pâ-yı '**âşık**ân

- 78/4 ‘**Âşık** sırr-ı cânı koyup aldı menâzil
Sen hayret ile kalmada el boş u siyeh-rû
- 81/6 Âlem-i insiñ olur mecûbı kim tecrîd ola
Şeyhiyâ ‘**âşık** mıdır ol kim nişânı olmaya
- 92/1 Bî-hod olsa ‘**âşık**ânun mahv olur keyfiyyeti
Kendi gider anda Hak söyler kelâm-ı vahdeti
- 1/51 ‘**Âşık** âña Züleyhâ saña cemi‘ eşyâ
Bil ki Hudâ te‘âlâ ey enbiyâya muhtar

‘**Aşk** [88] (عشق) *i.* (Ar. ‘**ışık**) Bir kimse veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık, aşırı muhabbet.(K) Tasavvufta hakiki aşk, Allah aşkıdır. Cenâb-ı Hak bir kutsi hadiste: "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım." buyurmaktadır ki ilâhî aşkın kaynağı budur. Çünkü Allah'ı bilmek, tanımak ancak aşk ile olur. Allah'ı gerçekten seven kişi O'nun yarattıklarını da aynı şekilde sever. Yaratanı ötürü yaratılanı sever. Bu aşk güzele değil, güzelliğedir. Herkesi, her şeyi sevmektir. Varlıklarda tezahür eden Allah'ın sanatını, kudretini, rahmetini, lütfunu ibretle temaşa etmektir. Bu aşka bazen "mecâzi aşk"la da ulaşılır. Bundan dolayı "mecâzi aşk, gerçek aşkın köprüsüdür" denilmiştir.(C)

- 1/8 Ey ‘ayn-ı bahr-i tevhîd akallim-i ‘**aşk** u tefrîd
Ey hüsn-i şehri ümmîd müşkil senüñle alısar
- 1/15 Keşşâf-ı sırr-ı selef ‘**aşku**ñla saf her saf
Kâf-ı muhîd olan kâf ‘ankâ-yı kudret-âver
- 1/29 **Aşku**ñla döner eflâk nûruñla gül olur hâk
Biter senüñle her çâk ey her şikeste şehper
- 2/27 Seyf-i ‘**aşk** ile şehîd ol vir hevâyâ varlığıñ
Akl-ı cüz’ünü fâni kıl gelsün anuñ külliyyeti
- 2/87 Sende kuvvet variken çalış rızâ bâzârına
Şâh-ı ‘**aşka** kul olan görmeye iflâsiyyeti
- 2/106 Ger bulursañ nefste ‘ilm ü ‘**aşk** u nûr u ma‘rifet
Bil kemâli Hakdan iç râh-ı bekâdan katreyi
- 2/128 Gör kemâlin bizde bu naks-ı kudûret var iken

- İlm ü '**aşk** u ma'rifet vasl-ı cenâb-ı hazreti
3/1 Her olur olmaz yire sûfî vücûdın atmasun
'**Aşka** virsün varlığı sûd u ziyâna satmasun
Mâni'-i kurb olanı meydânına ugratmasun
3/3 Telh-kâm olanlara tevhîdi telkîn eyledi
Şerbet-i '**aşk**ile feyz-i lezzet-i dîn eyledi
Tıbb-ı mâ-yentakla heb cenneti ta'yîn eyledi
4/2 Çünkü dil-sûzlar olur ehl-i lisân
Oldı Mecnûn-ı '**aşk** her dil-i cân
Okı dîvânına nüh nev-dîvân
Nagme kıl tâ ne gam kala ne figân
Kıl safâ ehline salâ bülbül
4/3 Gecede 'azm-i bostân eyle
Sırr-ı '**aşk**ı seher 'ıyân eyle
Remz-i tevhîdi hoş-beyân eyle
Beni [de] saña hem-zebân eyle
Eyleye tez tezellülen bülbül
4/7 Ger makâmâta Şeyhî vâkıf iseñ
Ömrünü 'ilm-i '**aşka** vâkıf iseñ
Asl-ı avazındır musannif iseñ
Bize tefsîr kıl vâkıf iseñ
Ne dürür ma'ni-yi hevâ bülbül
5/1 Baña yoldaş olalı '**aşk**ıñ senüñ
Her ne gelse acı vü tatlu senüñ
Ara yerde nesnesi yok kimsenüñ
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
5/2 Düşdüm '**aşk**ıñ odına yansam gerek
Kim bilür şimden girü nolsam gerek
Âkîbet bu derd ile ölsem gerek
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
8/1 Eşrakat min dav'ı ke'sü'l-'**aşk**ı envâru-s-safâ
Zer kadehdır Şeyh Şemseddîn sakiyy-i Mustafâ

- 8/3 Yerde gökde âşikâr oldu kamu envâr-ı '**aşk**
Kalb mişkâtında lâmi' oldu misbâh-ı hüdü
- 8/4 Nagmeye âgâz itdi 'andelîb-i nagme-ver
Kıl müheyyâ gülşende âlât-ı '**aşk**ı mutribâ
- 8/5 Hânkâh-ı dilde mihmân oldu çün sultân-ı 'aşk
Cenneti bey' eylediñ dîdâr-ı '**aşka** Şeyhiyâ
- 9/1 Derde düşdüm '**aşk**ile hiç bulmadım dermân aña
Sanki deryâdır bulunmaz ka'rı yok pâyân aña
- 10/1 Bâde-i '**aşk**ı bize eşrâb idelden la'l-i nâb
Kimse ragbet eylemez müfte satılmıştır şarâb
- 12/1 Dilberâ ol sırr-ı '**aşk**ı eylemek pinhân güç
Güç durur sığmak katı birkündiye 'ummân güç
- 12/2 Cân atup şem'-i ruha pervâne-veş mahv olmadım
Müdde'î da'vâ-yı '**aşk** itme sakın bürhân güç
- 12/7 Nâr-ı '**aşka** yansa dâim Şeyhiniñ kalbi nola
Dest-i hak yakdugı kânûn olmamak sûzân güç
- 13/8 Dübâr togmayıcak '**aşka** uçamaz sâlik
Arûs-ı nefisle berâber karılmaga muhtâç
- 13/10 Tenüm tabânce-i '**aşk** ile ser-be-ser nâsûr
Gehî talattuf u gâhî sürülmege muhtâç
- 13/12 Şarâb-ı la'li ider mest ehl-i '**aşk** olanı
Sorup anı fukarâdan görülmege muhtâç
- 14/1 Hiç tılısm-ı küntü kenze bulmadı kimse fütûh
İçmeyince '**aşk** elinden her seher câm-ı subûh
- 14/2 Metn-i '**aşk**ı hall için ins ile cin hûr u melek
Arş u kürsî dünye vü 'ukba vü mâ-fihâ şurûh
- 14/3 Gark ider mülk-i vücûdum kaynasa tennûr-ı '**aşk**
Zerredir dünyâ yanında katredir tûfân-ı Nûh
- 14/4 '**Aşk** ile medhûş olup vahdetde sergerdân idim
Yog idi dünyâda adım olmamışdı nefh-i rûh
- 16/3 Mücrim gibi germ olma dilâ sırrını açma
'**Aşk** odına yan kim seni te'âire çekerler

- 17/1 Maraz-ı **'aşk** cânâ sıhhatdir
Hıdmet-i 'âşıkân 'izzettir
- 17/7 Bağla zencîr-i **'aşka** gerdeniñi
Pâdişâhlık budur kerâmetdir
- 18/5 Firkatle beden haste cân yâr ile peyveste
Dil **'aşk** ile dembeste 'irfân haberin söyler
- 18/8 Kalbi Hakka vakf olmuş **'aşk-ı** zevk ile tolmuş
Vârı kamu mahv olmuş vîrân haberin söyler
- 18/12 **Aşk** odıyla yanmış Hak 'ilmine el sunmuş
Tevhîd atına binmiş meydân haberin söyler
- 19/2 Zencîr-i 'akl-ı cüz'î bend itdi râh-ı mesti
Sicn-i bedende **'aşkıñ** zencîr kıranımızdır
- 19/6 Ten **'aşkla** çiftlikdür nefisile rûh ekinci
Göñül bu hıdmet için şemu tutanımızdır
- 21/1 Dil **'aşkıla** yâr oldı yâ hû haberin söyler
Kapuñda kuluñ oldı tapu haberin söyler
- 21/4 Sabr idemedi dil gamma hiç sâha-ı **'aşk** içre
Rûh ceşşine anuñçünsîhû haberin söyler
- 22/4 Sedd eyledi İskender **'aşk-ı** 'asker-i 'aklı
Bîgâneye bend oldı bugün râh-güzerler
- 26/4 Pister-i **'aşk** içre 'arus olan 'arûs bâliga
Bir veled ıssı olur kim cümle halka erlenür
- 29/6 Nûş idince cur'a-ı câm-ı şarâb-ı **'aşkı**
Ketm-i esrâr itmedi Mansûr kıldı terk-i ser
- 30/7 Beyt-i ma'mûr ehli **'aşk** bahrine irişe per döker
Bahr-i mescûrı egerçi nûş ider ölçer döker
- 30/9 Cevher-i 'aklın düşürmüş Şeyhi **'aşkıñ** çâhına
Dil ü 'aynı ile durmaz cân çeküp ölçer döker
- 33/2 Şâh-ı **'aşkı**m nâle vü âhım benim tabl u 'alem
Hayme vü hem sâyebânım kubbe-i mînâ yeter
- 34/5 Cemâlin gösterir gülden gehî **'aşkı**nı bülbül den
Ne söyler rûy-ı kâkül den diyen bilmez bilen dimez

- 34/16 Bu nûra Şeyhi yanasıñ ne ten cândan usansıñ ne
Mey-i **'aşk**ile kansıñ ne diyen bilmez bilen dimez
- 35/9 Tâlib-i **'aşk**ı dilâ **'aşk** ipine aldırırız
Mahva dek hançer-i lâ ile dilin deldürürüz
- 36/2 Eglenür nâmus u **'âr** ile cihânda **'âkılân**
Mest-i **'aşk**ız terk-i nâm u **'ârdır** eglencemiz
- 36/3 **Aşka** vü **'âşıklara** teslîm-i cândır pîşemiz
Zâhid-i hodbîne sad inkârdır eglencemiz
- 37/6 **Aşk** odına ger mısır-ı vüçüduñ yakar iseñ
Bir şerbet içersin anı reyyân dahi bilmez
- 38/17 Silsile-i zülfüne takdı bizi Leylâ-yı **'aşk**
Mestler için biz de Bekrîyüz ki sohbet beklerüz
- 39/2 Ey bâd-ı **'aşk** söyündür **'akl** meş'alesin meded
Besdir bu bezme rûşene-i berk-i âhımız
- 40/3 Teşvîş-i fakr u fâka ile olmazuz melûl
Çün dilde **'aşk**-ı yâr gibi var defînemüz
- 42/4 Didim ey dilber gamıñdan çünki döndi kâmetim
Nâz ile güldi didi **'aşk**ım seni pîr eylemiş
- 44/6 Asker-i **'aşk** sımış hâbla gaflet çerisin
Şevkle gayrılar uyurken uyanıkçaymış
- 46/3 Hüküm iderse her kaçan dil mülkine sultân-ı **'aşk**
Âlem-i lâhût olur pes mâverâsı dervişiñ
- 46/6 Şâh-ı **'aşk**ıñ eşigini nice yıl yasadınmadın
Konmadı başına ol devlet hümâsı dervişiñ
- 46/11 Zühd-i sâfi başka **'aşk** ile olur mutma'în
Hızr u Mûsâ mecma'ıdır mültekâsı dervişiñ
- 47/4 Şarâb-ı câm-ı la'lüñden dil ü cân mest-i lâ-yu'kal
Kitâb-ı ilm-i **'aşk**ıña dilüm bir cüz-i lâ-yüñfek
- 48/1 Kankı dimâg içinde ki **'aşk**ıñ hevâsı yok
Yüz nûr görürse gözleriniñ rûşenâsı yok
- 48/4 **'Aşk**ıñ bir sînde susuzlukdan ele mi
Bu gel gözüm şöyle çü vaslîñ sefâsı yok

- 52/1 Cân u dil mahv itmeyenler bulmadı cânâne yol
Râh-ı **'aşka** togrı var sakın gözetme sag u sol
- 52/3 Cevher-i 'irfânı bulmaz bahr-i **'aşka** talmayan
Gark olagör zevk isterseñ gözleme sâhile yol
- 53/4 Her ne deñlü atsalar seng-i cefâyı gam yemem
'Aşkın urdığı binâ bünyâdına gelmez haleb
- 54/2 Şehperiñ **'aşkla** yak tâ uçasın kim
Cibrîl Sidreyi geçemedi olmadı çün fârig-i bâl
- 56/2 Gel cihâd-ı ekber it nefside ceng eyle bugün
Seyf-i **'aşkile** şehîd ol gel kefenden geç gönül
- 56/7 Göz kulak dil kalble vakf ola **'aşk**ullahda hep
Sûrete aldanmagıl serv ü semenden geç gönül
- 57/1 Nuvvira'l-kalbü bi-envâri'l-cemâli ve'l-celâl
Suhhira'l-eshârı bi'l-**'aşk**ı ve iyyâke'l-celâl
- 60/12 Bu'd imiş bî- **'aşk** zühd-i zındıka bî-zühd-i 'aşk
Cem'-i cem' içinde eyle yağı bala muttasıl
- 63/2 Çü gayrıdan ferâgat istemiş **'aşk**
Bırakdum mâsivâyı halvet oldum
- 64/1 Ehl-i **'aşka** reh-i cânânede hâk-i pâyım
Hamdü lillâh ki bu yolda kamudan a'lâyım
- 64/5 Nîl-veş kanlu yaşum **'aşk**ıñla oldu revân
Nefs-i Fir'avnı gark eylemede Mûsâyım
- 64/9 Tâc-ı terki urunub Hâtem-i **'aşk**ı takınup
Şeyhiyâ mülk-i kanâ'atde bugün Dârâyım
- 65/4 Kumâr-ı derd içinde kim oynardı mülk zârını
Meger bâzîçe-i **'aşk** içre bir ferzânedir gönlüm
- 65/5 Sakın dil mülküne ugratma şâhım 'asker-i zühdi
Ki mahzâ cünd-i **'aşka** vakf olunmuş hânedir gönlüm
- 68/2 Sundı sahbâ-yı lebiñ itdi beni mest-i müdâm
Sâkî-yi megede-i **'aşk** Habîb-i ekrem
- 68/3 Sensüz alınmadı meydân-ı visâl ey mey-i **'aşk**
Kimse bu meydâne ayak basmadı senden akdem

- 68/4 Eyüsi ‘aşk u cünûn oldugunu tuydı gönül
Zülfî zencîrine düşdi tolaşup müstahkem
- 72/8 Şeyhi rûyuñdan müdâmî âyet-i Kur’ân okur
Billâhi ey ‘aşk küfr ü zulmet şehrinin sultânısın
- 74/1 Pota-i ‘aşk içre kâl olan bilir zer kıymetin
Rûy-ı zerdüm seyr iden añlar zer kıymetin
- 74/6 Tâ ezelden tıfl-ı dil kul oldu ‘aşkıñ şâhına
Hâdim ol sen hoş bilür sultân çâker kıymetin
- 77/8 Ham-ı ‘aşk ola diliñ meygede-i cismiñde
Mey-i ‘irfân içeler Şeyhî bu güftârıñdan
- 79/1 ‘Aşk-ı dil-i hasteyim gitdi safâ şimden girü
Rûz u şeb artmaktadır derd ü belâ şimden girü
- 82/3 Kime kim zerrece ‘aşkıñ ulaşdı
Nazar-ber eyledi gül ile hâra
- 88/1 Himmət-i ‘âlî ile ‘aşka yapış
Tut makâm-ı ‘alâya mir’âtı
- 94/21 Mihr-i ‘aşk-ı yâr eyler derdünüñ pür-zıyâ
Rûşenâ subh u tarîk-i mesâdan vaz gel

‘Atâ [1] (عطاء) *i.* (Ar. ‘atâ’) Cömertçe verme, ihsan, bağış. (K)

Allah’ın kuluna olan lütuf ve ihsânı, ona temin ettiği maddi ve manevi yarar, rızık, kısmet. (U).

- 1/61 Ol hâmilü’l-livâyı ol menba‘-ı nidâyı
Ol ehl-i hal atâyı şevketle eyle berter

‘Azâp [1] (عذاب) *i.* (Ar. ‘azâb) Organlarda duyulan ızdırıp, organik acı. (K)

Allah’ı tanımayan veya emirlerine karşı gelenlere dünyada ve ahirette verilen ilahi ceza.(TDV İA)

- 85/3 ‘Azâp sız mansıb ârâm-ı cihân-ârâ ne geymiş çün
Dil-ârâma esîr oldu meni fi’l-hâl emîr itdi

‘Azîz [2] (عزيز) *sıf.* (Ar. ‘azîz) Yüce, kıymetli, değerli, mukaddes, muazzez. (K)

- 57/7 Şeyhiyâ kork cürmüñ için kesme ümmidiñ sakın
El-kerîmü zü'l-celâli'l-'*azîzi* zü'l-cemâl
- 72/2 La'lüñe Ya'kûb-veş dil-teşneyim gâyetde ben
Mısr-ı hüsnüñ sen '*azîzim* gerçi kim reyyânısın

B

Bâb [5] (باب) i. (Ar. *bâb*) Kapı. Husus, mesele, konu. (K)

- 2/23 Vakf iden fikrin şi'îre cille fâni cism için
Ma'rifet *bâb*ın yumup açandır cehliyyeti
- 10/7 Hâne-i dil içre mahbûs idi Şeyhî niçe yıl
Tâli'î sa'd oldı vechiñden açıldı feth-i *bâb*
- 38/6 Himmetüm 'âlî dürür kim hâk-râh-ı dilberim
Hâk-rûy-ı bî-derim *bâb*-ı sa'âdet beklerüz
- 38/16 Dem senüñdür Şeyhiyâ ger teşne-dâr olduñ ise
Ol deme cân virmekçün *bâb*-ı 'izzet beklerüz
- 63/8 Vücûdum şehriniñ feth oldı *bâb*ı
Tokındı nûr-ı âfet şöhret oldum

Bâde [7] (باده) i. (Fars. *bâde*) Şarap, içki, mey. (K)

İnsanı kendinden geçiren ilâhi aşk. (K) Dîvân edebiyatımızda bu kelime içki, şarap, sarhoşluk veren içecek anlamında kullanılmıştır. Tasavvufî sembolizmde bâde, aşk, zevk, ilahi sevgi gibi mânaları ifade etmiştir. (C)

- 7/7 Ey kân-ı kerem Şeyhî senüñ teşne-lebüñdür
Şun la'l-i lebüñden kerem it *bâde*-i hamrâ
- 10/1 *Bâde*-i 'ışkı bize eşrâb idelden la'l-i nâb
Kimse ragbet eylemez müfte satılmıştır şarâb
- 76/18 Hûn-ı dil hoş *bâde*dir seng-i cefâ olsun meze
Kanlu yaşuñ hakkıçün teslîmdür rûh-ı revân
- 85/6 Bi-hamdillâh bu *bâde* müflisi de bân-gîr itdi
Meta' u müşterî bâyi' kamu ma'nide bir itdi
- 91/1 İçelüm *bâdeyi* ey dil virelüm bâdesini
Zühdi hâke salalum kavmile kim bâdesini

- 91/2 Giceler tâ be-seher idelüm zevk-i sabûh
Nâmîña tevbe ‘adûsı diyelüm **bâdesini**
- 91/3 Rûy-ı mûyuñla şeb ü rûz gayretle subûh
İdelüm **bâdesini** virmeyelüm yâdesini

Bahr [17] (بحر) i. (Ar. baħr) Deniz, derya. (K)

- 1/5 Ey dürr-i **bahr**-i vahdet ism-i nigîn-i kudret
Mihri semâ‘ı ‘izzet serdâr olanlara ser
- 1/8 Ey ‘ayn-ı **bahr**-i tevhîd lim-i ‘aşk u tefrîd
Ey hüsn-i şehr-i ümmîd müşkil senüñle alısar
- 1/25 Sarrâf-ı dürr-i ‘irfân ‘arrâf-ı sırr-ı sultân
Mir‘ât-ı vech-i nu‘mân sultân-ı **bahr**-i vehm-ber
- 1/30 Ey mevc-i **bahr**-i bî-‘add sırr-ı vücûd-ı ebced
Mürseller içre Ahmed ey cümle başa efser
- 7/2 Bir katre degil **bahr**-i cihân cûduña nisbet
Bir zerre degil hüsnüñe nisbet meh-i garrâ
- 10/5 **Bahre** yetmez suhf-ı hüsnüñde müderris haşre dek
Isladup engüştüni eylerse evrâkın hisâb
- 29/3 Zerri mihr-i cemâliñden salup ‘uşşâka nûr
Katre-i **bahr**-i cemâliñden viren hûbâna fer
- 29/18 Sıbgatullâha boyanın nûr-ı zikrullâhla
Pâk ide sırrıñ sivâdan pâdişâh-ı **bahr** ü berr
- 29/19 Ma‘rifet dersi nedânemdir okursañ
Şeyhiyâ **Bahr**-i zâtı kanda añlar katre-i ‘akl-ı beşer
- 30/4 Ol hevâyâ medd ü cezrile **bahr** sad mevc urur
Gâh zîr ü gâh bâlâ devr ider ölçer döker
- 30/7 Beyt-i ma‘mûr ehli ‘aşk **bahr**ine irişe per döker
Bahr-i mescûrı egerçi nûş ider ölçer döker
- 39/4 İnkâr-ı fikr-i fâni boyamışdı kalbi hep
Olmasa idi **bahr**-i hidâyet penâhımız
- 45/5 Yok eyle Şeyhî özüñ katreñi bırak **bahre**
Gözüñ aç eyle vücûduñu ‘ayn-ı yem ‘âşık

- 52/3 Cevher-i ‘irfânı bulmaz **bahr**-i ‘aşka talmayan
Gark olagör zevk isterseñ gözleme sâhile yol
- 62/3 Gözüme katre degül **bahr**-i muhît-i melekût
Kal‘a-yı kâf-ı kana‘âdde ‘aceb ‘ankâyem
- 64/7 Gözüme katre degül **bahr**-i muhît-i melekût
Kûşe-i kâf-ı kana‘âdde bugün ‘aceb ‘ankâyım
- 93/ 39 **Bahr**-i tevhîde ol idi gavvâs
Dürr-i nâ-suhteler getürdi hâs

Bâkî [6] (باقی) *sf.* (Ar. **bâkî**) Ebedî, ölümsüz. (K)

“Ebedî, ölümsüz” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.(K)

- 27/2 Gam u derdüñle şehâ nâm u nişândan geçdim
Gitdi sabr-ı dil ü cân **bâkî** hemân kâlib var
- 44/3 Kendüni fânî kılup yâr ile **bâkî** olmuş
Yine su sızmaz imiş dilber ile sıkçaymış
- 46/2 Sürme-i mâzâga ile mekhûldür çün gözleri
Vech-i **bâkî** seyr ider ‘ayn-ı fenâsı dervişiñ
- 46/8 Çün izâ temme’l-fakru lem yebka ilallah
Zât-ı **bâkî**dür âyât u müntehâsı dervişiñ
- 89/1 Âdemî şeklüm diyü eyleme da‘vâ-yı meni
Ayn-ı ma‘nîdür hemân mevcûd **bâkî**si meni
- 93/65 Bâkıyât ile **bâkî**ler hakkı
Hamr-ı ‘irfâna sâkîler hakkı

Bâr [4] (بار) *i.* (Fars. **bâr**) Yük, ağırlık veren şey.(K)

Manevi ağırlık, keder, eziyet, üzüntü. (K)

- 17/6 Çok belâ çekme cüz‘î zevk için
Bâr-ı cismi bırak ne mihnetdür
- 36/6 Mahrem-i derd-i derûnum yoksa gam yok
Şeyhiyâ Çeşm-i hûn-**bâr**-ı dil-i bîmârdır eglencemiz
- 77/1 Hayli demdür sunmadıñ ol la‘l-i şekker-**bâr**ıñdan

Ney gibi iniler iken zülf-i siyehkârından
86/7 **Bâr**-ı yârı getirüp merkebiñi sür yoluna ‘
Âli himmet olagör tâ bulasın mi‘râcı

Basar [3] (بصر) *i.* (Ar. *başar*) Görme, görme hassası.(K)

Hakk'ın basarı kendi malumatının şuhûdu itibariyle kendi zatından ibarettir. Her türlü noksanlıklardan münezze olan Allah'ın ayn'ı ilminin gayesinin sonsuzluğu itibariyle zâtından ibarettir. Çünkü o zâtıyla görülür. Onun zâtında sayı bakımından çokluk (adetlenme) yoktur. Onun ilminin mahalli aynı zamanda basarının da mahallidir. İlim ve basar iki sıfattır. Bu ikisi hakikatte birdir. Ancak basarıdan murad sadece kendi ilminin şehadet alemindeki tecellisindedir ve ilminden murad kendine ait nazarla, aynî ilimdeki idrâkten başka bir şey değildir. O, zâtını zâtıyla görür. Mahlukatını da zâtı ile görür. Zâtı için rü'yeti, mahlukatı için olan rü'yetinin ayn'ıdır. Zirâ basar bir vasıftır. Fark ancak görülendedir. (C)

41/5 Şeyhî **basar** elbette kadem ‘arş-ı berîne
Ferş-i hareminde olan ol dilber-i ferrâş
64/3 Mâsivâdan yumalı çeşm-i cihân-bînimi ben
Ayn-ı bî-**basar** ile yâr yüzine bînâyım
89/5 Kavl ü fi‘l sem‘ u ‘ilmiyle **basar** kuvvet kamu
Feyz-i kudretten gelüpdür Şeyhiyâ tuy dâdını

Basîr [1] (بصير) *sıf.* (Ar. *başîr*) Gören. (K)

“Her şeyi, bütün kâinâtı en mükemmel şekilde noksansız olarak gören” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. (K)

76/11 Ugrama râh-ı belâya perdeyi kaldır dime
Varı yok görmez **basîr** ol yolda çokdur imtihân

Bast [1] (بسط) *i.* (Ar. *bast*) Yayma, serme, döşeme, açma (K)

İnsanın hak yolunda Allah'ın lütfunu gönlünde hissetmekten duyduğu ferahlık. (K) Arapça, tutukluk (kabz) halinin zıddı olan zihni açıklık, kalbî rica, niyaz, yalvarma hali. Bast, hal olarak, kabul, lütf, rahmet ve ünse işaretidir. (C)

2/122 Havf ü haşyet leşkeri zabt itdi ise şehriñi

Geldi ise dahi kabz u **bast** u ins ü heybeti

Bâtıl [5] (باطل) *sıf. ve i. (Ar. bâtil)* Boş, esassız, çürük, temelsiz (şey). (K)

Tasavvuf ıstılahında Hak'dan gayrı, adem olan mâsivâ demektir. Sûfîler bâtılı inkâr etmezler. Yani bâtıl vâkıa olarak daima vardır ve olagelmiştir şeklinde kabul etmişlerdir. Bu sebeple yok sayılmaz, varlığı olan fakat değerlendirmeye tabi tutulduğunda olumsuz görülen bir şeydir. (C)

58/8 Mest-i 'ilm olma olagör şarhoş-ı ma'lûm

Şeyhî niçe bir cehlile ârâyiş-i **bâtıl**

78/8 Dirsin ki ben Allâh'la ol hâzır u nâzır

Hakkâ ki huzûrunda usan **bâtıla** karşı

94/14 Zînet-i dünyâyâ meyl etme sakın 'ukbâyâ bak

Ârzû-yı Hak idüp **bâtıl** recâdan vaz gel

2/72 Hâtır u kavî-i 'amelden hak u **bâtıldan** ne vâ

Çal anı Kurân-ı mehkiyene geçürme sâ'ati

2/74 Hak hâlisise mehekde işle gel ihlâsla

Bâtıl u mahlûtîne fi'l-hâl döndür vechiyyeti

Bâtın [10] (باطن) *i. (Ar. bâtin)* İç, iç yüz.(D)

el-Bâtın, Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Âlemin tümü Hak'tır. Zuhûru da âlemden ibarettir. Allah, bu âleme göre zâtı itibariyle el-Bâtın'dır. Kur'an'ın, zahirî ve batınî manasının olduğu hususunda ittifak vardır. Sadece batınını kabul edip, zâhirini tevil edenlere batınî denir. Aynı şekilde İslam'ın namaz, oruç gibi emirlerinin vaz'ında da bir takım hikmetler bulunduğunu kabul eden tasavvuf ehli, şeriatin içyüzünü bilme yolunda oldukları için kendilerini "bâtın ehli" sayarlar.(C)

2/78 Cümle nefsiñ sözleridür **bâtın**ında söylenür

Düş gibi fâsid hayâl ile geçürür müddeti

2/125 Zâhir ü **bâtın**da te'âir etdiyse nûr-ı Hudâ

Pâdişâh oldıysa rûhuñ 'âlîyise kuvveti

16/5 Kur'an bilürem ben de imâmım dime

Şeyhî **Bâtın** eri tahkîk ile tefsîre çekerler

- 34/9 Ezile bātın-ı kâhir söz ile olur ol zâhir
Bunuñ sekrânı her mâhir diyen bilmez bilen dimez
- 39/6 Çokdur kusûr zâhir ü **bâtın**da Şeyhî lîk
İkrârımızda yok velî hiç iştibâhımız
- 56/9 Hâsılı yumgıl havâsîñ zâhire aç **bâtın**
Şeyhi anuñ gör yüzün ‘aynıyla senden geç gönül
- 57/3 Çesm-i sûret-bîni sedd it çeşm-i **bâtın** yazıla
Yum gözün âsûde ol seyreyle hâb u hayâl
- 89/2 Cild ü lafz u harf ü kâgıd ma‘niye hâdim durur
Vasf-ı Hak ma‘nâ-yı Kurân’dır fehm kıl **bâtın**
- 93/41 Zâhir ü **bâtın** anda cem‘ idi
Bu nedir bil ki cem‘e cem‘idi
- 2/33 Nefsle şeytân mesken itdügüçün **bâtın**ıñ
Kapladı sevdâ-yı vesâvis zulmetiyle hısseti

Bekâ [8] (بِقَاء) i. (Ar. beḳā’) Ölmezlik, ölümsüzlük, ebediyet, ebedîlik, bâkîlik. (K)
Kötü huy ve vasıflarından arınan sâlikin iyi huy ve vasıflar edinmesi, kendisinden
fâni olup Hak ile beraber olması anlamına gelen bir tasavvuf terimi. (TDV İA)

- 2/106 Ger bulursañ nefste ‘ilm ü ‘aşk u nûr u ma‘rifet
Bil kemâli Hakdan iç râh-ı **bekâ**dan katreyi
- 15/9 Şeyhî içegör câm-ı **bekâ**dan mey-i vuslat
Mutlak olagör cümlede Hak ola hemân ad
- 32/1 Şular kimdür ezel mahv-ı fenâ olmuş bulunmuşlar
Ebed-i zât-ı ahdile **bekâ** olmuş bulunmuşlar
- 48/5 Şeyhî visâl-i ‘ıydına kurban olursuñ eger
İresiñ bir **bekâ**ya ki hergiz fenâsı yok
- 64/2 Yüzümi ehl-i fenâ hâk-i derine süreli
Gün gibi çarh-ı **bekâ** içre zıyâ-efzânem
- 76/8 Cehl içinde ‘ilmi bul vardır dime yoga sakın
Fâniyi var añlayan bulmaz **bekâ**-yı câvidân
- 81/4 Ol kişi bulur **bekâ**billâh makâmına vusûl
Hem zebânı olmaya hem ad u sanı olmaya

94/31 Cümle hep fânî olur bir yer kalur berüye
Dâr-ı fânîde yüri sa'y ü **bekâ**dan vaz gel

Belâ [10] (بَلَاءٌ) i. (Ar. belâ') İnsana büyük bir sıkıntı veren, içinden çıkılması güç durum, dert, gam, keder. (K)

- 1/12 Kânûn-ı dîni vâzi' a'lâm-ı 'ilmi râfi'
Ey her **belâyı** dâfi' 'arş-ı Hudâ'da dilber
- 2/17 Üşüyen yanan acıgan susayan haste olan
Gam çeküp maglûp olan 'ayn-ı **belâ** vü zahmeti
- 17/6 Çok **belâ** çekme cüz'î zevk için
Bâr-ı cismi bırak ne mihnetdür
- 32/5 Gam-ı zülf-i siyâhından halâs olmayı sar hergiz
Olar kim bend-i zencîr-i **belâ** olmuş bulunmuşlar
- 58/3 Ger sîne yanarsa uyarur kendü çerâgun
Hiç dâg-ı **belâ**sız ola mı bende-i mukbil
- 67/5 Râst eger gec tîz eger gec yazusını görür kişi
Kadd-i ebrûnuñ **belâ**sı Şeyhî'ye olmuş rakam
- 76/11 Ugrama râh-ı **belâ**ya perdeyi kaldır dime
Varı yok görmez basîr ol yolda çokdur imtihan
- 76/13 Ya'ni sabr eyle **belâ**ya her işüñ soñun gözet
Lutfâ irerseñ esb-i şükre bin sakın kalma yayan
- 78/1 Bu çeşm ü rûh la'1 ü leb ü zülf-i **belâ** çü
Alçaklara akutdı dil-i cânı beher su
- 79/1 Aşk-ı dil-i hasteyim gitdi safâ şimden girü
Rûz u şeb artmaktadır derd ü **belâ** şimden girü

Ben/men [27] zamir T. Bilinç sahibi olan insanı öteki varlıklardan ayıran, kişiliği yapan unsur. (K)

Gerçek varlığın sadece Allah olduğu idrâkine henüz varmamış kişinin kendisi için tasavvur ettiği varlık, nefis. (K) Tasavvufta kişinin kendine değer vermesi, malını, mülkünü, makam ve mevkisini ön plana çıkararak Cenab-ı Hakk'ı unutması matlûb değildir. Bunun için benlikten geçmeyen, nefisini terbiye etmeyen, hep "ben" diyen,

bu yolda manevî mesafe alamaz. Bu bakımdan böyle kişiler hakkında, "ene (ben) tahtına oturarı, irşâd mümkün değildir" veya "ben diyeni irşâd mümkün değildir" denilmiştir. (C)

- 2/28 Ey **ben** insânım diyen sûret degüldür âdemî
Ahsen-i takvîm ‘irfânîñ durur yol hilkati
- 2/48 Sen sen **ben** dirken Hakkıla nefsüñ senüñ
Ey ‘aceb uyduñ ‘adûya kanı ‘ahdüñ ‘ahdeti
- 2/54 Ma‘rifet da‘vâsı kande kaldı sen **ben** kandedür
Varlığı kandan olur a‘yân eşyâ şemmesi
- 2/86 Nâzı ko ehl-i niyâz ol şirke düşme Hakkıla
Söz **benim** diyen kul olmaz ‘âsî ol ni‘meti
- 4/3 Gecede ‘azm-i bostân eyle
Sırr-ı ‘aşkı seher ‘ıyân eyle
Remz-i tevhîdi hoş-beyân eyle
Beni [de] saña hem-zebân eyle
Eyleye tez tezellülen bülbül
- 5/4 Uyhu girmezse gözüm gam degil
Aglarısı aglasun gözüm degil
Söz senüñdür bu **benüm** sözüm degil
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
- 16/5 Kur‘ân bilürem **ben** de imâmım dime
Şeyhî Bâtın eri tahkîk ile tefsîre çekerler
- 34/14 Aceb bâzâra tuş oldum niçün bu ‘âleme geldüm
Hele **ben** bilmedim bildim diyen bilmez bilen dimez
- 42/2 Çeşm-i tîr-endâzı kasd itmiş **beni** öldürmege
Kaşları yayın kurup müjgânını tîr eylemiş
- 62/2 Mîr-i mîrân geçünen olmuşken bende-i hırs
Hırsı **ben** bende kılup mîr-i cihân-âsâyem
- 75/1 Bu dâr-ı fena içre bir sâhaya geldim **ben**
Esb-i hevese bindim birkaç sene yeldim **ben**
- 75/2 Hâlimde gider idim deryâ yolımı aldı
Etrâfını devr itdim âhir aña taldım **ben**

- 75/3 Ref' olmadı çün perde tedrîs-i 'ulûm ile
Ag u karadan geçdim mir'âtımı sildim **ben**
- 75/4 Esmâsına tâbi' çün zâtım sıfatım fi'lim
Çıkdım aradan şerriñ tedbîrimi saldı **ben**
- 75/5 Ne tûl-i emel kaydı ne 'ilm ü 'amel saydı
Bu hayret ocagina bilmem niye geldim **ben**
- 75/6 İlmine tayanmakdan ikrâr-ı cehl yegdir
Şükr olsun ol Allah'a kim cehlîmi bildim **ben**
- 75/7 Bu defter-i kesretten bu şöhret ü mihnetden
Aldım alımım ey dil besdür eyü güldüm **ben**
- 75/8 Rûyum kararup dışum agrıdı hevâ ile
Dön Rabbiñe insâf it Şeyhî ki kocaldım **ben**
- 90/5 Kendüm adıyla hınta-ı sem oldı añlayana
Gûyâ ki dâneyüm **ben** diyü kendüsin begendi
- 45/4 Ne ile egleyeyim kalbi neyleyem bilmem
Ne diyeyin saña hâlîm ki **men** neyim 'âşık
- 56/5 Gülmek aglamak durur ma'mûrelik vîrânelik
Nâ-murâd ol 'ucbu ko gel mâ u **menden** geç gönül
- 66/1 **Men** hümâ-yı ezelim mertebede a'lâyım
Pişe-i sâha-i fakr içre çeker ednâyım
- 69/5 Ten-i lâgar üstühândur ki mey-âlûde durur
Muhtesib koyma meni mescide **men** Mecnûnum
- 85/3 Azapsız mansıb ârâm-ı cihân-ârâ ne geymiş çün
Dil-ârâma esîr oldı **meni** fi'l-hâl emîr itdi
- 89/1 Âdemî şeklüm diyü eyleme da'vâ-yı **meni**
Ayn-ı ma'nîdür hemân mevcûd bâkîsi **meni**

Bende [6] (بندہ) *i.* (Fars. **bende**) Kul, köle, abd, memlûk. (K)

Tasavvufta Hakk'a kul olmak, O'na olan kulluk vazifesini ve borcunu ödemek.(U)

- 58/3 Ger sîne yanarsa uyarur kendü çerâgun
Hiç dâg-ı belâsız ola mı **bende-i** mukbil

- 62/2 Mîr-i mîrân geçünen olmuşken bende-i hırs
Hırsı ben **bende** kılup mîr-i cihân-âsâyem
- 62/6 Ümmetim dirse eger **bendesine** fahr-i cihân
Bil hemân zevk-ı sipihinde bu gün ‘Îsâyem
- 64/6 Niceler nâm-ı efendide hevâ kullarıdır
Hırsımı **bende** kılup mîr-i cihân-ârâyım
- 85/2 Çü gördi **bende** vü şâhîñ ecel câmindâ keyfî bir
Sürûruyla gam u fakr u gınâsın cümle bir itdi
- 93/54 Gerçi kim **bendes**i kem-ez-kemdür
İ‘tikâdım velîkin muhkemdür

Benlik [2] i. T. Kişiliği, ferdiyeti meydana getiren şey, insanın öz varlığı. (K)
Kendini herkesten üstün görme durumu, enâniyet, kibir, gurur, enâniyet.(K)

- 2/109 Şirkden ekber zenbiñin **benlik** çekişmek Hakkıla
Ol kokudan zâr eyler evliyânîñ nefhası
- 15/7 **Benlik** ile senlik saña sunmış mey-i Şeytân
Mekr ü fiten ü vesveseden koparır ifsâd

Beşer [2] (بشر) i. (Ar. beşer) İnsan, insanoğlu, insan türü. (K)

- 29/12 Asl-ı küll oldur mezâhir fer‘-i eczâdan aña
Ol ebü'l-ervâhdır cem‘an ü âdem bü'l-**beşer**
- 29/19 Ma‘rifet dersi nedânemdir okursañ
Şeyhiyâ Bahr-i zâtı kanda añlar katre-i ‘akl-ı **beşer**

Bezm [10] (بزم) i. (Fars. bezm) İçkili, eğlenceli meclis, dernek.(D)

Bezm-i Elest: Araf Sûresi'nin 172 nolu ayetinde Allah ruhlara: "Elestü bi-Rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) sorusunu yöneltince ruhlar "Belâ" (Evet) dediler, işte bu toplantı, ruhlar bedene girmeden yapılmış, Allah ile ruhlar arasında "misak" (sözleşme) vukû bulmuştu. Orada verilen sözün doğruluğunun sınanması için, Allah, ruhları bu imtihan dünyasına gönderdi. Şu anda bu sınavdayız. Allah ile ruhlar arasındaki sözleşmenin meydana geldiği toplantıya "Bezm-i Elest" yani "Elest Toplantısı" denir. (C)

- 94/32 *Bezm*-i şâhâne sakın virme gedâlar sohbetin
Pâdişâh-ı bî-gam ol begden paşadan vaz gel
- 1/11 Ey şem‘-i sarh-ı hadrâ mişkât-ı *bezm*-i a‘lâ
Miftâh-ı ‘ilm-i ahfâ misbâh-ı kalb-i Hayder
- 38/2 Tâ ezelden derd-keş-i *bezm*-i cemâl idi gönül
Lutfâ mu‘tâdız yine feyz-i mürüvvet beklerüz
- 38/11 İhtisâbıyla safâ *bezm*in bozup kallâş-ı ‘akl
Meclis-i mestânı telh itdi kasâvet beklerüz
- 39/2 Ey bâd-ı ‘aşk söyündür ‘akl meş‘alesin meded
Besdir bu *bezme* rûşene-i berk-i âhımız
- 68/1 Sundı sâkî meyini mutrib *bezm* itdi nagam
Oldı hurrem dil-i mahzûn ne elem kaldı ne gam
- 71/2 Cihân *bezm*inde maksûduñ safâ vü zevk ü şevk ise
Ne dir cân bülbülin diñle sadâ-yı nâyı neylersin
- 76/6 Zinde olmak isteriseñ *bezm*-i gamda tâlibâ
Şem‘a gibi baş ayak mahv eyle bu meclisde yan
- 85/1 Mey-i *bezm*-i gamıñ zevkîn ne kâdı ne emîr itdi
Safâsın müflis itdi demlerin ancak fakîr itdi
- 94/11 Yum dehânıñ olma bülbül giriftâr-ı kafes
Bezm-i ‘âlemde bu savt u bu sadâdan vaz gel

Bid‘at [1] (بدعة) *i.* (Ar. *bid‘at*) Sonradan meydana çıkan şey. (D)

Asr-ı Saadet’ten sonra ortaya çıkan, şer‘î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar hakkında kullanılan bir terim. (TDV İA)

- 2/66 Keşf-i sırr-ı mushaf eylerse kıl aña i‘tikâd
Yohsa zinhâr orta yoldan azmadır ol *bid‘ati*

Bîmâr [2] (بیمار) *sıf. ve i.* (Fars. *bimâr*) Hasta. (K)

- 36/6 Mahrem-i derd-i derûnum yoksa gam yok
Şeyhiyâ Çeşm-i hûn-bâr-ı dil-i *bîmâr*dır eglencemiz
- 67/2 Tîg-i gamzeñ yaralar *bîmâr*-ı ‘aşkı katl ider
Akıdur her yaradan tîr-i müjeñ ‘ayn-ı ‘adem

Bûrhan [1] (برهان) *i.* (Ar. *burhân*) Kanıt, delil, hüccet, beyyine. (K)

12/2 Cân atup şem‘-i ruha pervâne-veş mahv olmadın
Müdde‘î da‘vâ-yı ‘aşk itme sakın *bûrhan* güç

Bülbül [20] (بلبل) *i.* (Fars. *bulbul*) Çok güzel öten, sesinin güzelliğiyle meşhur küçük kuş.(K)

Mutasavvıflar bülbülü daha geniş anlamlı bir alegori olarak kullanmışlardır. Onlara göre bülbül ilâhî aşkla yanan can ve ruhun timsalidir. O bu dünyada veya ten kafesinin içinde uzak kaldığı ezeli gül bahçesinin hasretiyle feryat eden bir Hak âşığdır.(TDV İA)

- 1/7 Ey tûtî-i hakâyık ey *bülbül*-i dakâyık
Zâtuñ kamuya fâik dînüñ kamudan ezher
- 1/19 Destân-ı sarâ-yı sultân hem *bülbül*-i hoş-elhân
Şâhîn-i dest-i cinân sayyâd u hem dilâver
- 3/4 Çün senekra‘udan okutdı aña ‘ilm pür-‘iber
Dest ucı vefâ ... sunup şehd ü şeker
Lezzet-i ahbebtü i‘rakdan cihân toldı eser
Çün yayıldı ‘âleme şîrîn dehânından haber
Tûtî agzın açmasun *bülbül* perîşân ötmesün
- 4/1 Nev-nevâ eyle bî-nevâ *bülbül*
Mürşid-i bag u pişvâ *bülbül*
Minber-i şâh-ı gülde a *bülbül*
Kıl bahârı yeniden sadâ *bülbül*
Nâleye başla evvelâ *bülbül*
- 4/2 Çünki dil-sûzlar olur ehl-i lisân
Oldı Mecnûn-ı ‘aşk her dil-i cân
Okı dîvânıña nüh nev-dîvân
Nagme kıl tâ ne gam kala ne figân
Kıl safâ ehline salâ *bülbül*
- 4/3 Gecede ‘azm-i bostân eyle
Sırr-ı ‘aşkı seher ‘ıyân eyle

- Remz-i tevhîdi hoş-beyân eyle
Beni [de] saña hem-zebân eyle
Eyleye tez tezellülen **bülbül**
- 4/4 Ne için kılasın figân ile zâr ‘
Aceb işledi mi cenâhına hâr
Yoksa yapışdı mı güle agyâr
Çekme gam olmadı çü gül bî-hâr
Râzı ol her ne gelse tâ **bülbül**
- 4/5 Neden aldı burnuñ bûy-ı gülüñ
Ne dürür aslı yagmur ile yiliñ
Söz taşır kandan aldı diliñ
Saña mâ’illiği ne dürür ilüñ
Cümle mürgâne müktedâ **bülbül**
- 4/6 Çenk ü kânûnda çalınan telden
Tuyalum sırr-ı rûy u kâkülden
Yidilüp kille alalum kâlden
Añlayalum ceres gibi dilden
Vir bize nâleden gınâ **bülbül**
- 4/7 Ger makâmâta Şeyhî vâkıf iseñ
Ömrünü ‘ilm-i ‘aşka vâkıf iseñ
Asl-ı avazındır musannif iseñ
Bize tefsîr kıl vâkıf iseñ
Ne dürür ma’ni-yi hevâ **bülbül**
- 18/11 Cânından olup bîzâr **bülbül** gibi eyler zâr
Vahdete kılup ikrâr îmân haberin söyler
- 23/6 **Bülbül** ü gül kûy-ı bûyun berg-i gün izhâr ider
Girre olma rûy-ı bûy-ı mihrîbânı tiz geçer
- 29/2 Goncaya **bülbül** dehânından iden ‘arz-ı niyâz
Bâgda virdiñ gül-i ra’nâya hüsnüñden eser
- 34/5 Cemâlin gösterir gülden gehî ‘aşkıñı **bülbül**den
Ne söyler rûy-ı kâkülden diyen bilmez bilen dimez
- 36/1 Bâg-ı gamda **bülbül**üz gülzâr durur eglencemiz

- Âşıkız vakt-i seherde zârdır eglencemiz
- 50/5 Çün bahâr oldu güler gül kamu hurrem oldu **bülbül**
Yüzün üzre koma sünbül yâ Rasûl göster cemâlin
- 66/4 Pederim bag-ı cinâna kodı beni dünyâda
Niderim hâr u hâsı **bülbül**-i lâ-illâyım
- 71/2 Cihân bezminde maksûduñ safâ vü zevk ü şevk ise
Ne dir cân **bülbül**in diñle sadâ-yı nâyı neylersin
- 81/3 Gülşen-i fânîde bir gül degmelikle bula mı
Giceler tâ subh **bülbül** kim figânı olmaya
- 94/11 Yum dehânîñ olma **bülbül** giriftâr-ı kafes
Bezm-i ‘âlemde bu savt u bu sadâdan vaz gel

C

Câh [2] (جَاه) i. (Ar. cāh) Makam, mevki.(C)

Kişiyte toplumda saygınlık kazandıran ve bir tutku halini alarak ahlâkî hayata zarar verebileceği düşünölen şan, şöhret, mevki anlamında ahlak ve tasavvuf terimi.(TDV İA)

- 2/88 Genci rence **câhı câha** virdi çün Kârûn dün
Gazele gazele ta koy hâke merdûdiyyeti

Câhil [5] (جاهل) sıf. ve i. (Ar. cāhil) Okuyarak bilgisini ilerletmemiş, tahsil görmemiş, bilmeyen, habersiz kimse. (K)

Özel anlamda cahiliye terimi olarak Araplar’ın İslâm’dan önceki dinî ve sosyal hayat telakkilerini, genel olarak da kişilerin ve toplumların günah ve isyanlarını ifade eden bir ifade olarak kullanılır. (TDV İA)

- 2/1 Gâlip oldu ‘âleme cehl-i cünûnuñ zulmeti
Gizlenüp ‘ârif göründi **câhil**ânunñ sûreti
- 2/65 Kîmyâda hazret-i âazâlî tahkîk eylemiş
Câhile nûr ile keşfiñ togsa şems-i devleti
- 9/4 Şol emânetdür ki taglar itmedi anı kabûl
Zâlim ü **câhil** olup itdi tahammül cân aña

- 43/2 Cebrile nisbet itme cürmüñ sakın Hudâya
Her kankı yola çıksañ *câhil* çü kâbil imiş
69/4 Ohşa kânûnile çengiñ kulagın ey mutrib
Câhilân sanmaya meyhânedede bî-kânûnum

Câm [13] (جام) i. (Fars. *cām*) Kadeh, bardak manasındadır. (C)

Tasavvuf ıstılahında Allah dostunun kalbi için kullanılır. (C)

- 14/1 Hiç tılısm-ı küntü kenze bulmadı kimse fütûh
İçmeyince ‘aşk elinden her seher *câm-1* subûh
15/9 Şeyhî içegör *câm-1* bekâdan mey-i vuslat
Mutlak olagör cümlede Hak ola hemân ad
21/2 Aşk *câm*ını dil içdi sarhoş-ı ezel oldu
Buldı ebedî sıhhat mûtû haberin söyler
29/6 Nûş idince cur‘a-ı *câm-1* şarâb-ı ‘aşkı
Ketm-i esrâr itmedi Mansûr kıldı terk-i ser
34/10 İçenler *câm-1* zâtından fenâ buldı sıfâtından
Sülûkuñ yeddi katından diyen bilmez bilen dimez
38/12 Pîr-i meyhâne bizimçün vâr olsun şimdilik
Cur‘a-nûş-ı *câm-1* la‘lin cûd u cevdet beklerüz
45/3 Dehân-ı la‘l-i lebinden sunarsa dilber eger
Gulâm-ı kemteri olaydı *câm-1* Cem ‘âşık
47/4 Şarâb-ı *câm-1* la‘lünden dil ü cân mest-i lâ-yu‘kal
Kitâb-ı ‘ilm-i ‘aşkıña dilüm bir cüz-i lâ-yümfek
49/5 Gel *câm-1* la‘liñi sun huşyâr eyle şâhım
Şeyhî’ye virdi hayret fikr-i visâl-i kaddiñ
57/2 Gitmesün yanıñdan ey dil sâki-i *câm-1* zülâl
Eylegil hum-hânedede hıdmet ile kesb-i kemâl
65/6 Eger sözden eger gözden eger *câm-1* lebinden tut
Kamudan mest olup tolmuş ‘aceb peymânedir gönülüm
71/3 Ecel *câm*ın sunup karşıñda sâkîlik ider her dem
Rebâb-ı sâki-i gül-ruh-ı mey-i hamrâyı neylersin
85/2 Çü gördi bende vü şâhiñ ecel *câm*ında keyfi bir

Sürûruyla gam u fakr u gınâsın cümle bir itdi

Câmî [1] (جامع) *i.* (Ar. *câmi'*) Müslümanların içinde vakit namazlarıyla cuma ve bayram namazlarını kıldıkları ve ibadet ettikleri mihraplı, minberli, genellikle minareli bina, büyük mescit (K)

6/8 Fitne-i *câmi'*-i muhit iken
Ham-ı zülfi ber-ân rûh-ı zibâ

Cân [71] (جان) *i.* (Fars. *cân*) İnsan ve hayvanların yaşamasını sağlayan, ölümle bedenden ayrılan madde dışı varlık, ruh. (K)

Dîvân ve aşık edebiyatlarında çok kullanılan bir remiz ve tasavvufî terim.(TDV İA) Gönül, ruh gibi manalara gelir. Dervişler için kullanılan bir Mevlevî ıstılahıdır. (K)

- 1/10 Ey Mustafâ-yı Rahmân ey Murtazâ-yı insân
Ey Muktedâ-yı her *cân* ey sırr-ı rûh-ı peyker
- 2/21 *Cânı* mevkûf ola bir cânsız nebâtî kısmına
Belki ihcâre türâba ola mevkufiyyeti
- 2/22 Kîle vezne ölçüye endâze muhtâc olan
*Cânı*na minnet bilen ey iki münker hürmeti
- 2/26 İki münker zâyî' itseñ tagılur 'akluñ hemân
Giysi-yi *cân*da var iken îmân u 'irfân mülkiyyeti
- 2/149 *Cân*-ı Şeyhî saña bundan özge irşâd olmaya
İşidir innî enallâh nefy iden eniyyeti
- 4/2 Çünkü dil-sûzlar olur ehl-i lisân
Oldı Mecnûn-ı 'aşk her dil-i *cân*
Okı dîvânıña nüh nev-dîvân
Nagme kıl tâ ne gam kala ne figân
Kıl safâ ehline salâ bülbül
- 6/1 Kaşlarıdır kurılı kavs-ı kazâ
Ezelîdir sihâmımız *cânâ*
- 9/2 Künc-i gamda derd ile inler gönül aglar gözüm
Küh-i esrârında *cânım* vâlih ü hayrân aña

- 9/3 Mahbes-i ten cennet olsa bir nefes turmazdı *cân*
Nefs-i emmâre ile ‘akl olmasa derbân aña
- 9/4 Şol emânetdür ki taglar itmedi anı kabûl
Zâlim ü câhil olup itdi tahammül *cân* aña
- 10/2 Ey perî peyker senüñ herkes cemâliñ şem‘ine
Yanmaga pervâne-veş *cân*lar virürler şeyh u şâb
- 10/3 *Cân* u dilden tâlib olanlar ene‘l-hak dersine
Hiç bulurlar mı cemâliñ nüshası gibi kitab
- 11/6 Ne bilsün gevheri ‘âmî olanlar
Çalış *cân*dan olunca şîr-i hıdmet
- 12/2 *Cân* atup şem‘-i ruha pervâne-veş mahv olmadın
Müdde‘î da’vâ-yı ‘aşk itme sakın bürhân güc
- 13/2 Bulup berîd-i sabâ-yı hidâyeti evvel
Anuñla Ka‘be-i *câna* varılmaga muhtâç
- 13/6 Gehîce pest ile dehre baş egmeyüp salınur
Gehî de *cân*dan usanup tarılmaga muhtâç
- 17/1 Maraz-ı ‘aşk *câna* sıhhatdir
Hıdmet-i ‘âşıkân ‘izzettir
- 17/9 Halvetîler izi tozın Şeyhî
Çekicek *cân* gözine celvetdir
- 18/5 Firkatle beden haste *cân* yâr ile peyveste
Dil ‘aşk ile dembeste ‘irfân haberin söyler
- 18/9 *Cân*dan saña uyanlar yol sırrını tuyanlar
Kalb evini yuyanlar sultân haberin söyler
- 18/11 *Cân*ından olup bîzâr bülbül gibi eyler zâr
Vahdete kılup ikrâr îmân haberin söyler
- 21/5 Şimdengirü *cân* murgı eski vatanın ister
Şeyhî Her demde hitâb idüp reddü haberin söyler
- 21/7 Yâruñ yüzine Şeyhî müştâk-ı ezeldir *cân*
Dilden görelî anı mînû haberin söyler
- 27/2 Gam u derdüñle şehâ nâm u nişândan geçdim
Gitdi sabr-ı dil ü *cân* bâkî hemân kâlib var

- 29/7 Bu ne hâletdir ki şem‘-i meclîs-ârâ şevkına
Cân atup pervâneler her dem yakarlar bâl u per
- 29/16 Vâdi-i Eymen‘de atmaz nefis ü dünyâ na‘lini
Bulmasa Mûsâ-yı **cân** innî enallâhdan haber
- 30/9 Cevher-i ‘aklın düşürmüş Şeyhi ‘aşkıñ çâhına
Dil ü ‘aynı ile durmaz **cân** çeküp ölçer döker
- 31/1 Ne **cân**dur **cân** içinde **cân** olan cânânı bilmezler
Ne sırdır sır içinde sır olan sultânı bilmezler
- 31/5 Hû deryâsını Şeyhî acep mi bilmesemürgân
Göre insânı **cân** içindeki cânânı bilmezler
- 32/3 Sivâyı terk idüp **cân** u dilin mahv eyleyen şehler
Ezelden pâdişâhâ ne gedâ olmuş bulunmuşlar
- 34/4 Giyenler sevb-i imkânı hicâb itmiş ten u **cânı**
Kuran kimdir bu eyvânı diyen bilmez bilen dimez
- 34/12 Tuyan anı olur bî-**cân** gehî mest ü gehî hayrân
Melek insân-ı sergerdân diyen bilmez bilen dimez
- 34/16 Bu nûra Şeyhi yanasıñ ne ten **cândan** usansıñ ne
Mey-i ‘aşkile kansıñ ne diyen bilmez bilen dimez
- 36/3 Aşka vü ‘âşıklara teslîm-i **cân**dır pîşemiz
Zâhid-i hodbîne sad inkârdır eglencemiz
- 37/4 Hıdmetle gubâr eyleriseñ cismiñi yolda
Bir sırıra irersin ötesin **cân** dahi bilmez
- 37/7 Çün koydı bu Şeyhî bedeni dâdını feryâd
Câna irmez ise lezzet-i ‘irfân dahi bilmez
- 38/5 Rûy-ı zerd ü derd-i dil âh-ı derûn u hûn-ı çeşm
Dûrbâş-ı çâr **cânı**dır velâyet beklerüz
- 38/7 Sâ‘id-i şehden gelüp sayd eyledüñ güncişk-i dil
Mülk-i **cân** ‘ankâsıyuz kâf-ı kanâ‘at beklerüz
- 38/14 Bir dem içündür çü icâd-ı hezâr mürde-i **cân**
Ol demiçün her gice tâ subh nevbet beklerüz
- 38/16 Dem senüñdür Şeyhiyâ ger teşne-dâr olduñ ise
Ol deme **cân** virmekçün bâb-ı ‘izzet beklerüz

- 42/5 Pür idüp puthâne-veş kalbiñ der ü dîvârını
Hâne-i dil içre Şeyhî *cânı* tasvîr eylemiş
- 47/1 Kemân ebrûlarıñdan gamzeñ ata her kaçan nâvek
Tama‘dan dil ü *cân* ider ki nısfun lîk vü nısfen lek
- 47/4 Şarâb-ı câm-ı la‘lûñden dil ü *cân* mest-i lâ-yu‘kal
Kitâb-ı ‘ilm-i ‘aşkıña dilüm bir cüz-i lâ-yünfek
- 50/2 Beni bu derd ü bu hicrân âhir öldürür nedir hân
Saña kurbân edeyim *cân* yâ Rasûl göster cemâliñ
- 50/3 Felege çıkdı figânım yâş ile bir oldı kanım
İştıyakdan yandı *cânım* yâ Rasûl göster cemâliñ
- 50/6 Çün hayâliñ irdi *câna* nice bakayum cihâna
Eyleme dahı bahâne yâ Rasûl göster cemâliñ
- 50/7 Tut elini Şeyhî *cânı*ñ dest-gîri ol sen anuñ
İhsân eylemekdür şânuñ yâ Rasûl göster cemâliñ
- 52/1 *Cân* u dil mahv itmeyenler bulmadı cânâne yol
Râh-ı ‘aşka togrı var sakın gözetme sag u sol
- 58/6 *Cânâ* göreyim ‘aynım akıtмага delîl ol
Şu hayrı faziletlidür ed-dallü ke-fâ‘il
- 70/2 Bir gün ola *cân* murgı çıka gide kafesden
Ey ten giresin yerlere ‘uryân olasın sen
- 71/2 Cihân bezminde maksûduñ safâ vü zevk ü şevk ise
Ne dir *cân* bülbülün diñle sadâ-yı nâyı neylersin
- 72/3 Cisme geldiñ ü *cân* virdüñ ger giderseñ mürdeyim
Bu dem îmânım saña billâh âdem *cânısın*
- 72/4 Sensizin gülşen bahârı baña külhandır şehâ
Sen dil ü *cân* bagınıñ hem verdi hem reyhânısın
- 72/5 Çeşmiñe bu fitne vü sihri kim öğretti senüñ
Bir bakışda *cânlar* avlar ‘âlemiñ fettânısın
- 76/3 Tâcirâ takvâ libâsın nefse giydür ölmedin
Çarh-ı atlas köhnedür âvâresidir nice *cân*
- 76/19 Şehsüvârım cengine sal Şeyhiyâ zahmet yeme
Cân bütün gam hânesinde usanupdur kıl virân

- 77/4 Hazz-ı nefis olmasa idi hoş idi bâg u cennet
Cân u dil hazzı hemân gülşen-i dîdârîndadır
- 78/1 Bu çeşm ü rûh la'1 ü leb ü zülf-i belâ çü
 Alçaklara akutdı dil-i **cânı** beher su
- 78/2 Bu rûz u şeb ü âmed ü reftiñ sırrı **cânâ**
 Gün gibi hüveydâ idi der-köhne vü der-nû
- 78/4 Âşık sırr-ı **cânı** koyup aldı menâzil
 Sen hayret ile kalmada el boş u siyeh-rû
- 78/6 Kes rişte-i peyvend-i sivâyı dil ü **cân**
 Her sûda işide kulagiñ na'ra-ı yâ hû
- 79/5 Terk-i ser kılmak nedür vaslında olsun **cân** fedâ
 Çıkdı gönlümden ne kim var mâsivâ şimden gerü
- 81/1 **Cân** degildir ol ki tîriñden nişânı olmaya
 Ser midir ki hançeriñiñ anda kanı olmaya
- 82/7 Cemâliñ şem'ine **cânın** yakardı
 Olaydı Şeyhide zerre sitâre
- 86/8 Hançer-i gamzeñi bir kerre göreydi dil ü **cân**
 Şimdi ol lezzetle turmaz atar evrâcı
- 90/2 O dem ki bûy-ı vahdet irer meşâm-ı **câna**
 Sırr-ı nefahtü min rûhîden takın kemendi
- 90/6 Lâhût-ı gülşeninden her dem dimâg-ı **câna**
 Sad nefha-ı cemâli irmekdedür effendi
- 90/7 Veyse'l-Karan deminden aldım çü bûy-ı îmân
 Bi'l-cümle mâsivâdan **cân** u göñül usandı
- 93/23 Pîr 'Ömer Halvetî alur andan
 Sırr-ı sırta irşâd durur **cândan**

Cânan [5] (جانان) *i.* (Fars. *cânân*) Sevgili, gönül verilmiş, maşuka. (D)

Rab, Allah, Allah'ın Kayyumiyet sıfatı. (C)

- 18/3 Hakk ile ider seyri ger mescid ü ger deyri
 Görünmez aña gayrı **cânân** haberin söyler
- 31/1 Ne cândur cân içinde cân olan **cânânı** bilmezler

- Ne sırdır sır içinde sır olan sultânı bilmezler
31/5 Hû deryâsını Şeyhî acep mi bilmese mürgân
Göre insânı cân içindeki *cânânı* bilmezler
52/1 Cân u dil mahv itmeyenler bulmadı *cânâne* yol
Râh-ı ‘aşka togrı var sakın gözetme sag u sol
64/1 Ehl-i ‘aşka reh-i *cânânede* hâk-i pâyım
Hamdü lillâh ki bu yolda kamudan a‘lâyım

Cebr [3] (جبر) i. (Ar. *cebr*) Zor, zorlama.(D)

Tasavvufî olarak ceberut âlemine denir. Sâlikin ifadesi mülk ve melekût âleminde geçerli iken bu durum ceberut âleminde söz konusu değildir. Sâlik bu âlemde sadece Allah'ın istediğini ister. (C)

- 2/103 Yaradan Hakdır velî ‘azm-i âmel nefsiñdedir
Habl-i Kur’âna yapış kes rişte-i *cebriyyeti*
26/3 Şem‘ini er tekyesinde yakan abdâl-ı Hudâ
Cümle mazhardan gezüp ‘irfân sırrın *cebr*lenür
43/2 *Cebrile* nisbet itme cürmüñ sakın Hudâya
Her kankı yola çıksañ câhil çü kâbil imiş

Cehl-Cehâlet [8] (جهالة-جهل) i. (Ar. *cehl- cehâlet*) Bilgisizlik, bilmezlik, câhillik.

(K)

Bilgisizlik, kibir, bozgunculuk, serkeşlik gibi anlamlara gelen ahlâk terimi.(TDV İA)

- 1/13 Ey râfi‘-i dalâlet ey dâfi‘-i *cehâlet*
Müştâk-ı pür-cemâlet a‘râz-ı küll-i cevher
2/1 Gâlip oldı ‘âleme *cehl*-i cünûnuñ zulmeti
Gizlenüp ‘ârif görüñdi câhilânuñ sûreti
2/23 Vakf iden fikrin şi‘îre cille fâni cism için
Ma‘rifet bâbın yumup açandır *cehliyyeti*
2/95 Hakka mir’âtuñın eşyâ âlet ‘irfânıñın
Perde oldı *cehlile* kullandığıçün âleti
58/8 Mest-i ‘ilm olma olagör şarhoş-ı ma‘lûm

- Şeyhî niçe bir *cehl*le ârâyiş-i bâtl
- 75/6 İlmine tayanmakdan ikrâr-ı *cehl* yegdir
Şükr olsun ol Allah'a kim cehlimi bildim ben
- 76/7 İlm sanma vehmiñi mahv eyle *cehl* al yerine
Çâre bilmem dersidir 'ucbile kılma imtinân
- 76/8 *Cehl* içinde 'ilmi bul vardır dime yoga sakın
Fâniyi var añlayan bulmaz bekâ-yı câvidân

Cehr [1] (جهر) i. (Ar. *cehr*) Sesi yükseltme, yüksek sesle okuma veya konuşma (K)

- 93/9 Zikr-i *cehr*le eyledi telkîn
Bize andan kalup durur âyîn

Cehûl [1] (جهول) sıf. ve i. (Ar. *cehûl*) Çok cahil, pek cahil, en cahil kimse. (K)

- 85/5 Zalûm ger *cehûl* ol nokta dürr-i gam bula Şeyhî
Bu nûruñ yâr olur Şems'in çü lütfuñ dest-gîr itdi

Celâl [9] (جلال) i. (Ar. *celâl*) Yücelik, büyüklük, öfke, hiddet.(K)

Allah'ın kahır ve gazabına delâlet eden isim ve sıfatları için kullanılan bir tasavvuf terimi.(TDV İA)

- 57/1 Nuvvira'l-kalbü bi-envâri'l-cemâli ve'l-*celâl*
Suhhira'l-eshârı bi'l-'aşkı ve iyyâke'l-*celâl*
- 57/7 Şeyhiyâ kork cürmüñ için kesme ümmidiñ sakın
El-kerîmü zü'l-*celâli*'l-'azîzi zü'l-cemâl
- 60/1 Zülfüni isterseñ ol ism-i *celâle* muttasıl
Kim celâliñ mâverâsıdır cemâle muttasıl
- 60/10 Meclis-ârâ olmalar her fâ'ika dil vormeler
Ser-fürûdan oldı ashâb-ı *celâle* muttasıl
- 77/6 Firkat ü vasl u *celâli*ñle cemâlin sebakın
Ayrı olmadığımı nûr-ı rûhiñ nârıñdan
- 1/44 Sırr-ı cümle 'izzet remz ü *celâl* ü heybet
Gamm-ı kemâl-i kudret cümle saña musahhar

- 1/53 Ey rûyuña duhâ-dem kemmil benzed kem
Şeb-i zülfüñe göre ham nûr-ı *celâle* mazhar
- 57/1 Nuvvira'l-kalbü bi-envâri'l-cemâli ve'l-*celâl*
Suhhira'l-eshârı bi'l-'aşkı ve iyyâke'l-*celâl*

Celvet [1] (جَلْوَة) *i.* (Ar. *celvet*) Sâlikin benliğinden arınmış ve ilâhî vasıflarla bezenmiş olarak halvetten çıkıp insanlara karışması anlamına gelen bir tasavvuf terimi. (TDV İA)

- 17/9 Halvetîler izi tozın Şeyhî
Çekicek cân gözine *celvetdir*

Cem [12] (جَمْع) *i.* (Ar. *cem'*) Toplama, toplanma, bir araya gelme, getirilme. (K)
Tasavvufî bir terim olarak şöyle açıklanır: Öncesiz (kadîm) ile sonradan olan (hadis) arasındaki ayrılığın ortadan kalkmasıdır. Zîra cem halindeyken ruh basireti, Allah'ın zât cemâlini müşahedeye doğru çekilir. Eşyaları ayırdedici akıl, kadim olan zât nurunun kendisine galip gelmesiyle örtülü kalır. Hak geldiğinde bâtil kaybolduğu için, hudûs ile kıdem arasını ayırdetmekten uzaklaşır. Bu hale cem adı verilir. (C)

- 60/12 Bu'd imiş bî-'aşk zühd-i zındıka bî-zühd-i 'aşk
Cem'-i *cem'* içinde eyle yagı bala muttasıl
- 63/9 Çü bildim nefis ü Rabbim fehm kıldım
Sevâd-ı a'zama *cem'* iyyet oldum
- 93/41 Zâhir ü bâtın anda *cem'* idi
Bu nedir bil ki *cem'*e *cem'* idi
- 93/51 Dilerim çün katıla bu şem'e
Lâyık ola katıla bu *cem'*e
- 2/10 *Cem'* u fark u rütbe-i kevn ü fesâdı bilmeyen
Görmedin şeytân u cinni kandan alduñ vahdeti
- 6/5 Yazdı anuñ dilinde kudret eli
Asl-ı 'ilm-i ledünnîyi *cem'* â
- 29/12 Asl-ı küll oldur mezâhir fer'-i eczâdan aña
Ol ebü'l-ervâhdır *cem'* an ü âdem bü'l-beşer

- 33/4 İbret isterseñ cihânda ‘âkıbet-endiş olur
Kasr u fagfûr u **Cem**-i istikrar u Dârâ yeter
- 45/3 Dehân-ı la‘l-i lebinden sunarsa dilber eger
Gulâm-ı kemteri olaydı câm-ı **Cem** ‘âşık
- 52/2 Tefrika efkârı birle şem‘-i **cem**‘ olmak muhâl
Mâsivâ yolında sâlik maksûda bulmaz vusûl

Cemâl [29] (جمال) i. (Ar. cemâl) Güzellik. Yüz güzelliği, güzel yüz. (K)

Allah’ın lütuf ve rızâsına delâlet eden isim ve sıfatlarını ve O’nun mutlak güzelliğini ifade etmek için kullanılan bir tasavvuf terimi. (TDV İA) Cemâl, Allah’ın müşâhede-i ilmiyye olarak, kendi zâtında ilk müşâhede ettiği ezeli bir sıfatıdır. O, müşâhede-i ayniyye olarak yarattıklarında bu sıfatı görmek diledi. Bunun üzerine ayna gibi kendi cemâlinin aynını görmek üzere âlemi yarattı. Cürcânî’ye göre cemâl, rıza ve lütfa taalluk eden sıfatlardandır. Kâşânî’ye göre el-Cemâl, Allah’ın lütuf ve rahmetinin vasıflarıdır. Kâşânî konuyla ilgili olarak şöyle devam eder: Cemâl, Allah’ın zâtı için vechi ile tecellî etmesidir. Allah’ın mutlak cemâli için bir celâl vardır ki bu da O’nun vechiyle tecellî ettiği sırada herşeyi kahretmesidir. Bu şekilde O’nu görececek kimse kalmaz. O, cemâli yüce olandır. Cemâli için bir yaklaşma vardır; işte o, bize bununla yaklaşır. (C)

- 77/6 Firkat ü vasl u celâliñle **cemâl**in sebakın
Ayrı olmadığımı nûr-ı rûhîñ nârîñdan
- 82/7 **Cemâl**îñ şem‘ine cânın yakardı
Olaydı Şeyhide zerre sitâre
- 90/6 Lâhût-ı gülşeninden her dem dimâg-ı câna
Sad nefha-ı **cemâli** irmekdedür efendi
- 93/20 Buldı andan **Cemâl** bu seyri
Sad safâyla ya‘ni bu sırrı
- 1/13 Ey râfi‘-i dalâlet ey dâfi‘-i cehâlet
Müştâk-ı pür-**cemâlet** a‘râz-ı küll-i cevher
- 2/75 Her çerâga yanma digil lâ uhibbü’l-gafilîñ
Yan **cemâl**-i dilbere budur Halîliñ milleti
- 3/7 Zülfi gibi münkasırdır gerçi ber-nasrdır gönül

- Tâb-1 cu'dı içre mahfûz müsveddir gönül
Aglama Şeyhî ki cây-1 zulmet-i şerdir gönül
Çünkü ol hurşîd *cemâli*yle münevverdür gönül
Şemsiyâ mes'ûd-1 tâli' ol yerinden gitmesün
- 7/1 Ey hazret-i mahbûb-1 Hudâ nur-1 musaffâ
Envâr-1 *cemâli*ñ heme eşyâda hüveydâ
- 10/2 Ey perî peyker senüñ herkes *cemâli*ñ şem'ine
Yanmaga pervâne-veş cânlar virürler şeyh u şâb
- 10/3 Cân u dilden tâlib olanlar ene'l-hak dersine
Hiç bulurlar mı *cemâli*ñ nüshası gibi kitâb
- 13/5 *Cemâli* bağı gül ü yâsemin ile pürdür
Velî seherde nihânî dirilmege muhtâç
- 29/3 Zerre-i mihr-i *cemâli*ñden salup 'uşşâka nûr
Katre-i bahr-i *cemâli*ñden viren hûbâna fer
- 29/5 Sûret-i 'Azrâ'dan itdiñ Vâmık'a 'arz-1 *cemâl*
Ol tecellî eyledi anı özinden bî-haber
- 29/8 Sürme-i mâ-zâgadan çeşm-i mukahhal oldı çün
Eylemez bir ân *cemâl*-i yârdan kat'-1 nazar
- 34/5 *Cemâlin* gösterir gülden gehî 'aşkıñı bülbüldeñ
Ne söyler rûy-1 kâküldeñ diyen bilmez bilen dimez
- 34/6 *Cemâlin* gösterir şehden sıfâtın mihrile mehden
Çekilin merd-i gümrehden diyen bilmez bilen dimez
- 38/2 Tâ ezelden derd-keş-i bezm-i *cemâl* idi gönül
Lutfu mu'tâdız yine feyz-i mürüvvet beklerüz
- 48/2 Hakkıñ *cemâl*-i Ka'besi kılmayan tavâf
Büyük hac iderse Merve hakkıçün safâsı yok
- 50/1 Hadden aşdı iştiyâkıñ yâ Rasûl göster *cemâli*ñ
Yakdı beni iftirâkıñ yâ Rasûl göster *cemâli*ñ
- 50/2 Beni bu derd ü bu hicrân âhir öldürür nedir hân
Saña kurbân edeyim cân yâ Rasûl göster *cemâli*ñ
- 50/4 Çün beni saldıñ bu derde nazar it hâlîme zerre
Nice bir hicâb u perde yâ Rasûl göster *cemâli*ñ

- 50/5 Çün bahâr oldı güler gül kamu hurrem oldı bülbül
Yüzüñ üzre koma sünbül yâ Rasûl göster *cemâliñ*
- 50/6 Çün hayâliñ irdi câna nice bakayum cihâna
Eyleme dahı bahâne yâ Rasûl göster *cemâliñ*
- 50/7 Tut elini Şeyhî cânuñ dest-gîri ol sen anuñ
İhsân eylemekdür şânuñ yâ Rasûl göster *cemâliñ*
- 57/1 Nuvvira'l-kalbü bi-envâri'l-*cemâli* ve'l-celâl
Suhhira'l-eshârı bi'l-'aşkı ve iyyâke'l-celâl
- 57/4 Külbe-i Ahzânı dilde komagıl Ya'kûb-var
Âdet it sabr-ı cemîli in türid sırra'l-*cemâl*
- 57/7 Şeyhiyâ kork cürmüñ içün kesme ümmidiñ sakın
El-kerîmü zü'l-celâli'l-'azîzi zü'l-*cemâl*
- 60/1 Zülfünü isterseñ ol ism-i celâle muttasıl
Kim celâliñ mâverâsıdır *cemâle* muttasıl
- 60/2 Ber-taraf ol dünyeden her rûz u şeb miâl-i hilâl
Râki' ü sâcid ol bedr-i *cemâle* muttasıl

Ceng [4] (جنگ) i. (Fars. *ceng*) Savaş, harp, muharebe. (K)

Mücadele, kavga, çekişme. (K)

- 56/2 Gel cihâd-ı ekber it nefside *ceng* eyle bugün
Seyf-i 'aşkile şehîd ol gel kefenden geç gönül
- 59/4 Bu sadâret zurûf-ı 'âriyedür
Savulur çünkü kılma *ceng* ü cidâl
- 76/19 Şehsüvârım *cengine* sal Şeyhiyâ zahmet yeme
Cân bütün gam hânesinde usanupdur kıl virân
- 94/20 Çün ecel çıkanda kasdın *ceng* olur bir gün yine
Sâzı ko söz ehli ol her nâ-sezâdan vaz gel

Cennet [14] (الجنة) i. (Ar. *cennet*) İmanlı ve iyi kimselerin ölümden sonra Allah tarafından mükâfat olarak konulacakları ve içinde ebediyen yaşayacakları, her türlü tasavvurun üstünde güzellik ve nimetlerle dolu yer. (K)

- 2/119 Kasduhâ en yesrika dîne'l-fetâ bi'l-hîle

- Fikrühâ tebdîle milki'l-*cenneti* bi'l-cîfeti
- 3/2 Çün kemendin asdı bir dem düşdi nem bu ravzaya
Reşk ider enhâr-ı *Cennet* ü İrem bu ravzaya
Nisbet olmaz Ka'be vü Kuds-i harem bu ravzaya
Çünki ol şimşâd-kad basdı kadem bu ravzaya
Serve söyleñ bir dahi bostân içinde bitmesün
- 3/3 Telh-kâm olanlara tevhîdi telkîn eyledi
Şerbet-i 'aşkile feyz-i lezzet-i dîn eyledi
Tıbb-ı mâ-yentakla heb *cenneti* ta'yîn eyledi
Nutk-ı hikmet perveri her şûri şîrîn eyledi
Kârbân-ı Mısra diyüñ bir dahi sükker satmasun
- 7/6 Bûs itmeğe pâyiñ seniñ ey sûret-i Rahmân
Hasret idi *cennet*de kamu zümre-i havrâ
- 8/5 Hânkâh-ı dilde mihmân oldı çün sultân-ı 'aşk
Cenneti bey' eylediñ didâr-ı 'aşka Şeyhiyâ
- 9/3 Mahbes-i ten *cennet* olsa bir nefes turmazdı cân
Nefs-i emmâre ile 'akl olmasa derbân aña
- 9/5 Sırr-ı vahdet içre Şeyhî şöyle hayrân oldı dil
Yer ü gök hem yaz u kış *cennet* cahîm yeksân aña
- 13/4 Egerçi 'âşika kûy-ı habîb *cennettir*
Kapucısıyla bilişüp varılmaga muhtâç
- 20/1 Bûy-ı verd-i *cenneti*ñ halvetde zıkr-i yârdır
Yedi tamunuñ 'azâbı sohbet-i agyârdır
- 20/3 Saña *cennet*de hevâ-yı hûr u gilmân kaygusı
Baña zâhid aña ânı maksûdum didârdır
- 33/1 Baña ey dil kûy-ı yârim *cennetü*'l-me'vâ yeter
Hûr u gilmân istemem ol dilber-i ra'nâ yeter
- 46/7 Nice yıllar su gibi hâke sürünüp akmadın
Dilde bitmez meyve-i *cennet*-nümâsı dervişiñ
- 71/7 Fenâda mâ-hüve'l-maksûduña Şeyhiyâ Hakdır
Ya kasr-ı hûr u gilmân *cennetü*'l-me'vâyı neylersin
- 77/4 Hazz-ı nefis olmasa idi hoş idi bâg u *cennet*

Cân u dil hazzı hemân gülşen-i dîdârîndadır

Cevher [6] (جوهر) i. (Ar. *cevher*) Var olan bir şeyin özü, esâsı, varlığındaki maya, gevher. (K)

Yaratılıştan gelen değer, kabiliyet, iyi ve kıymetli maya, kıymet. (K)

1/13 Ey râfi‘-i dalâlet ey dâfi‘-i cehâlet
Müş tâk-ı pür-cemâlet a‘râz-ı küll-i *cevher*

15/2 Vâhid yüzünü halka-ı tevhîdde görürsin
Bil hatemiñe *cevheri* taş urmuş ol üstâd

30/9 *Cevher*-i ‘aklın düşürmüş Şeyhi ‘aşkıñ çâhına
Dil ü ‘aynı ile durmaz cân çeküp ölçer döker

51/3 *Cevher*ün min gubârı makdemiküm
Li-‘alîli‘l-uyûni kehhâl

52/3 *Cevher*-i ‘irfâmı bulmaz bahr-i ‘aşka talmayan
Gark olagör zevk isterseñ gözleme sâhile yol

55/1 Zihî hadeng-i kerâmet sûtûn-ı hane-i dil
Mekân-ı *cevher*-i bîgâne ki hızâne-i dil

Cibrîl [1] (جبریل) i. (Ar. *Cibrîl*) Cebrâil. İlâhî emirleri meleklere ve peygamberlere ulaştıran vahiy meleği. (TDV İA)

54/2 Şehperiñ ‘aşkla yak tâ uçasın kim
Cibrîl Sidreyi geçemedi olmadı çün fârig-i bâl

Cihâd [1] (جهاد) i. (Ar. *cihâd*) İslâm nizâmını yeryüzünde hâkim kılma ve bu nizâmı savunma maksadıyla dîn uğrunda ve hak yolunda yapılan savaş, gazâ. (K)

Nefs-i Emmare ile harbetmek büyük cihad, dış âlemde gözle görülen düşmanla savaş da küçük cihaddır. Manâ sonsuz, madde sonludur. İç âlemde yani sonsuz manâ alemindeki savaş sonsuz ve bu sebepten büyük, dış âlemde yani sonlu madde alemindeki harp sonlu ve bu yüzden de küçüktür.(C)

56/2 Gel *cihâd*-ı ekber it nefisile ceng eyle bugün
Seyf-i ‘aşkile şehîd ol gel kefenden geç gönül

Cihân [35] (جہان) *i.* (Fars. *cihân*) Yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat, yeryüzü.

(K)

- 1/31 Ey asl-ı lafz u ma'nâ bîh ü dıraht-ı tûbâ
İlm-i ledünne dâna çeşm-i *cihâna* güher
- 1/36 Yâ mu'tiye'l-mevâhib yâ mürşide'l-merâtib
Yâ fâtiha'l-metâ'ib halk-ı *cihâna* manzar
- 1/39 Ez-katre-i to-yem şod 'ummân-ı devr çünem şod
Bî-tû *cihân*-ı 'adem şod 'âlem zi-tû münevver
- 1/65 Bir katre âna kâfi bil ki *cihâna* vâfi
Yâ Şâfi yâ me'âfi hüsnüdü ey şifâ-ger
- 1/66 Ey cümle baş tâcı zerreñ *cihân* harâcı
Şeyhî düşüpdü acı açuñdur etmek ister
- 2/64 Ba'zısın gördüm âbâ-i hatda tavattun eylemiş
Bir yaña olsa *cihân* itmez rücu' u tevbiyyeti
- 3/4 Çün senekra'udan okutdı âna 'ilm pür-'iber
Dest ucı vefâ ... sunup şehd ü şeker
Lezzet-i ahbebtü i'rakdan *cihân* toldı eser
Çün yayıldı 'âleme şîrîn dehânından haber
Tûti agzın açmasun bülbül perîşân ötmesün
- 3/5 Necm ü mâh u mihrî rûyundan münevver eyledi
Tâb-ı cu'dundan bahâr-ı reşk-i 'anber eyledi
Lî-ma'allâh deminden misk ez-fer eyledi
Bûy-ı zülfi 'âlemi başdan mu'attar eyledi
Bitmesün sünbül *cihân* içinde güller tütmesün
- 7/2 Bir katre degil bahr-i *cihân* cûduña nisbet
Bir zerre degil hüsnüñe nisbet meh-i garrâ
- 10/6 Sünbül ü gül nefha-i zülfüñden aldı 'ıtr-ı tâm
Cümle gülzâr-ı *cihân* aldı rûhuñdan âb u tâb
- 22/2 Yârîñ kadd-i mevzûmı ki var bâg-ı *cihânda*
Ragbet bula mı bir dahi hiç nahl-i sanevber
- 23/2 Âdetidir mâl u mülk ü bâg u bostân- ı *cihân*
Bagları vîrân olur hem bagbânı tiz geçer

- 31/2 Gezer deryâyı mâhîler yine deryâyı fehm etmez
Aña benzer **cihân** halkı dahı Yezdânı bilmezler
- 31/3 Cihân-ı er **cihân** içre vücûd-ı mutlak atıfıdır
İrerler gayrı yerlerde görür anı bilmezler
- 31/4 Eser yeller gibi dâ'im **cihân** mellâhları her dem
Gezerler bunca deryâyı nedir ummânı bilmezler
- 33/3 Tâc u tahtı terk idüp yakdım vücûdum şehrini
Neylerem hân u **cihâmı** ol cihân-ârâ yeter
- 33/4 İbret isterseñ **cihân**da 'âkıbet-endîş olur
Kasr u fagfûr u Cem-i istikrar u Dârâ yeter
- 36/2 Eglenür nâmus u 'âr ile **cihânda** 'âkılân
Mest-i 'aşkız terk-i nâm u 'ârdır eglencemiz
- 50/6 Çün hayâliñ irdi câna nice bakayum **cihâna**
Eyleme dahı bahâne yâ Rasûl göster cemâliñ
- 62/2 Mîr-i mîrân geçünen olmuşken bende-i hırs
Hırsı ben bende kılup mîr-i **cihân**-âsâyem
- 62/5 Necm-veş degme yire kalb tenezzül itmez
Himmetim 'âlî durur mihr-i **cihân**-ârâyem
- 62/6 Ümmetim dirse eger bendesine fahr-i **cihân**
Bil hemân zevk-ı sipihrinde bu gün 'Îsâyem
- 62/7 Hâtem-i tâc-ı kanâ'atle **cihânda** Şeyhî
Mülket-i mahv u fenâ kişverine dârâyem
- 64/3 Mâsivâdan yumalı çeşm-i **cihân**-bînimi ben
Ayn-ı bî-basar ile yâr yüzine bînâyım
- 64/6 Niceler nâm-ı efendîde hevâ kullarıdur
Hırsımı bende kılup mîr-i **cihân**-ârâyım
- 64/8 Gerçi ahter gibi alçakda görünür göñlüm
Himmetim 'âlî olup mihr-i **cihân**-ârâyım
- 69/1 Togsa Şemsî'den eger tâli'-i rûz-efzûnum
Feyz-ı nûr ide **cihâne** bu dil-i mahzûnum
- 71/2 **Cihân** bezminde maksûduñ safâ vü zevk ü şevk ise
Ne dir cân bülbülin diñle sadâ-yı nâyı neylersin

- 76/17 Leşker-i ‘uşşâkile eyle **cihân** pür-sipâh
Ey şeh-i ‘âlî gönül tahtına gel kon kâmrân
- 78/5 İsterseñ eger halk-ı **cihân** ola muhibbiñ
İnsân u melek ü cin kıla ihlâs ile tâpu
- 83/1 Külli şey’in hâlikun toldı **cihân** âvâz ile
Ko fenânîñ sâz u râzın sohbet it hem-râz ile
- 85/3 Azapsız mansıb ârâm-ı **cihân**-ârâ ne geymiş çün
Dil-ârâma esîr oldı meni fi’l-hâl emîr itdi
- 87/1 Terk-i **cihân** eylemeyen bilmedi
Sûd-ı ziyân eylemeyen bilmedi
- 93/46 Sıkıldı kalub jengarek
Şems idi **cihân**-ı pür- târek
- 93/71 Bâzâr-ı hakikatde rindân-ı **cihân** Şemsî
Biñ suhtile tâmânîñ bir cur‘ayı almazlar

Cin [3] (جن) i. (Ar. cinn) İnsanlar tarafından görülmeyip çeşitli biçimlere girerek ancak kendileriyle ilgi kuranlara veya istedikleri kimselere göründüklerine ve olağanüstü sayılan bazı işleri yapacak güce sahip bulduklarına inanılan gizli yaratıklara verilen isim. (K)

- 2/10 Cem‘ u fark u rütbe-i kevn ü fesâdı bilmeyen
Görmedin şeytân u **cinni** kandan alduñ vahdeti
- 14/2 Metn-i ‘aşkı hall içün ins ile **cin** hûr u melek
Arş u kürsî dünya vü ‘ukba vü mâ-fihâ şurûh
- 78/5 İsterseñ eger halk-ı **cihân** ola muhibbiñ
İnsân u melek ü **cin** kıla ihlâs ile tâpu

Cinân [3] (جنان) (Ar. cinân) Cennetler. (K)

- 1/19 Destân-ı sarâ-yı sultân hem bülbül-i hoş-elhân
Şâhîn-i dest-i **cinân** sayyâd u hem dilâver
- 1/20 Ne varsa zâhir ü gayb nûruñdan oldı bî-rayb
Hûr u **cinân**daki zîb nakşîñladur muharrer
- 66/4 Pederim bag-ı **cinâna** kodı beni dünyâda

Niderim hâr u hâsı bülbül-i lâ-illâyım

Cism [15] (جسم) i. (Ar. cism) Beden, vücud. (K)

- 1/3 Halkıñ kamudan evvel hulkuñ ‘azîm ü efdal
Ruhuñdur asl-ı evvel *cismi*ñ kamudan enver
- 1/6 *Cismi*ñdedür şerî‘at rûhuñdadur tarîkat
Sırrıñ hüve‘l-hakîkat ey çâr ‘ilme mazhar
- 1/24 Ey rûhı cümle *cismi*ñ ey genci her tılısmıñ
Kassâmı cümle kısmıñ Ebu‘l-Kâsım sehâ-ger
- 2/20 Var mı dırsin aña senüñüm varlığı muhtâc ola
Mesned ide *cismi* mâ u milh ü hubz u küşti
- 2/23 Vakf iden fikrin şi‘îre cille fâni *cism* için
Ma‘rifet bâbın yumup açandır cehliyyeti
- 2/71 Himmet-i süflî odur fikriñ murâdı *cism* ola
Rabbini unıdup kılan fenâda dikkati
- 2/144 Rûh-ı ervâh idi aslı kendi aslın buldı çün
Meclis-i *cismi* bırakdı çekdi rûhâniyyeti
- 7/5 *Cism*ile ‘urûc itdigüñüñ hikmeti bu kim
Müştâkıdı pâ-busuña ‘arş-ı mu‘allâ
- 17/6 Çok belâ çekme cüz‘î zevk için
Bâr-ı *cismi* bırak ne mihnetdür
- 19/5 Ra‘d elde topumuz şimşekdir aña âteş
Bârân-ı ebr-i *cismi* ‘âlî hısânımızdır
- 29/13 Hâk-i *cism* ü zerre-i rûhın yemm-i vasla salup
Kurıdan yaşdan birine kılmadı ‘âşık nazar
- 37/4 Hıdmetle gubâr eyleriseñ *cismi*ñi yolda
Bir sırra irersin ötesin cân dahi bilmez
- 56/1 Kal‘a-ı *cismi* bırak bârû-yı tenden geç gönül
Âşiyân-ı asla uç burc-ı bedenden geç gönül
- 72/3 *Cisme* geldiñ ü cân virdüñ ger giderseñ mürdeyim
Bu dem îmânım saña billâh âdem cânısın
- 77/8 Ham-ı ‘aşk ola diliñ meygede-i *cismi*ñde

Mey-i 'irfân içeler Şeyhî bu güftârından

Cûd [5] (جود) i. (Ar. cûd) İnsanlara ihtiyaçlarını bildirmelerine meydan vermeden
ihsanda bulunma, el açıklığı, cömertlik.(K)

- 1/2 Ey menba‘-1 mürüvvet ey mecma‘-1 fütüvvet
Ey asl-1 feyz-i rahmet **cûd**-1 vücûda perver
- 7/2 Bir katre degil bahr-i cihân **cûdu**ña nisbet
Bir zerre degil hüsnüñe nisbet meh-i garrâ
- 37/5 Tayy eyleriseñ tûl-i emel defterin ey dost
Bir **cûd** idesin Hatem-i devrân dahi bilmez
- 38/12 Pîr-i meyhâne bizimçün vâd olsun şimdilik
Cur‘a-nûş-1 câm-1 la‘lin **cûd** u cevdet beklerüz
- 51/4 Keffûke‘l-**cûdi** keffethü fihâ
Es-sahâbü‘s-sikâlû miskâl

Cübbe[1] (جبة) i. (Ar. cubbe) Elbise üstüne giyilen, bedeni uzun ve bol, yeneri
geniş, düğmesiz giyecek. (K)

Eskiden din adamlarının binişlerinin altına giydikleri darca ve uzun giyecek. (K)

- 94/4 Giymek isterseñ emîrâne selâmet **cübbesin**
Giy melâmet hırkasın tâc u kabâdan vaz gel

Cürm [6] (جرم) i. (Ar. curm) Suç, kabahat.(K)

- 57/7 Şeyhiyâ kork **cürmü**ñ için kesme ümmidiñ sakın
El-kerîmü zü‘l-celâli‘l-‘azîzi zü‘l-cemâl
- 94/22 Başıñ aç **cürm** ü günâhıñ çün cenâb-1 ‘izzete
El çeküp eyle ferâgat bed-‘asâdan vaz gel
- 2/53 **Cürmi** varsa bâri yokdur benligi Allâh ile
Dahi bilmemiş kimiñdür kuvvet ile kudreti
- 2/101 Naks u ‘azc ü za‘f-1 zilletden nekim var neligiñ
Cürm ü gafletle fesâdıñ nefse eyle nisbeti
- 2/107 **Cürmi** nefse nisbet idendir fenâfillâh olan
Bir kadehdür tolı içerseñ bulursın sekreti

43/2 Cebrile nisbet itme *cürmüñ* sakın Hudâya
Her kankı yola çıksañ câhil çü kâbil imiş

Ç

Çâh [2] (چاه) i. (Fars. çâh) Kuyu, çukur. (K)

30/8 Devr-i Âdem'den beri toldırdı *çâh*ın toymadı
Sahne-i dünyâ egerçi turmayup ölçer döker

30/9 Cevher-i 'aklın düşürmüş Şeyhi 'aşkıñ *çâh*ına
Dil ü 'aynı ile durmaz cân çeküp ölçer döker

Çâre [4] (چاره) i. (Fars. çâre) İlaç, deva, kurtuluş yolu. (K)

30/6 Derde *çâre* bulmadı dîvâne göñli 'âşıkıñ
Keyl-i efkârile gerçi 'âlemi ölçer döker

76/7 İlm sanma vehmiñi mahv eyle cehl al yerine
Çâre bilmem dersidir 'ucbile kılma imtinân

82/5 İçelden firkat ü hasret şarâbın
Mededsüz kaldı dil oldı bî-*çâre*

88/10 Şeyhî-yi bî-mecâl ü bî-*çâre*
Tâlibü'l-kurbi ve's-se'âdâtı

Çarh [6] (چرخ) i. (Fars. çarh) Çark, dönen tekerlek, kâinat, felek, talih, baht. (K)

Mevlevîlerde semâ esnâsında direk denen ve yerden kaldırılmayan sol ayağın etrafında döndürülen sağ ayağa ve bu ayak etrafında sola doğru bir kere dönüşe verilen isim.(K)

38/18 Bir kaçımız saldılar per-kâre Şeyhî derv için
Hıfz için ol nokta-yı *çarh* içre nevbet beklerüz

62/4 Yüzümi ehl-i fenâ hâk-i derine süreli
Gün gibi *çarh*-ı bekâ içre zıyâ-efzânem

64/2 Yüzümi ehl-i fenâ hâkine cârûb ideli
Mihr-veş *çarh*-ı bekâ içre ziyâ-efzâyım

65/3 Tenezzül eyleyüp 'arşa baş egmez *çarh*-ı hadrâya
Meger sîmurg-ı vasl ister ki aña lânedir göñlüm

- 76/3 Tâcirâ takvâ libâsın nefse giydür ölmedin
Çarh-1 atlas köhnedür âvâresidir nice cân
- 83/3 Tıfl-1 nefsim oynarum sandıñ murâdâtile sen
Kim basılmadı güleşdi **çarh**-1 lu‘bet-bâz ile

Çerâğ [2] (چراغ) i. (Fars. çerâğ) Yağ kandili ve genellikle mum, meşale gibi ışık veren şey.(K)

Çerağ, Bektaşilerde makamlardan biriydi. Burada, diğer makamlarda olduğu gibi niyaz olunurdu. Nasib alan yeni talib, rehberinin kılavuzluğu ile buraya geldiği zaman, rehber kendisine şöyle derdi: "Buna çerağ derler. Bu çerağ, Nûr-ı Muhammed Ali'dir. Cümle canlar, bunun nuruyla münevverlenip, onların cemâliyle müşerref olunup, her hakka erişilen makamdır." Tekkelerde çerağın yakılması veya söndürülmesi icabettiği zaman "çerağı yak", "çerağı söndür" denilmez "çerağı uyandır", "çerağı dinlendir" denilir. Çerağ nefesle üflenerek söndürülmez, elin hareketleriyle dinlendirilir. Bektaşî meydanlarındaki mumlara, özellikle, mutfakta yakılan mum ve lambaları uyandırmak için kullanılan kandile, çerağ denilir. Kandilin kudreti temsil ettiği kanaati yaygındır. Diğer tarikatlerde de, kandile çerağ denilir. (C)

- 2/75 Her **çerâğa** yanma digil lâ uhibbü'l-gafilîñ
Yan cemâl-i dilbere budur Halîliñ milleti
- 58/3 Ger sîne yanarsa uyarur kendü **çerâgun**
Hiç dâğ-ı belâsız ola mı bende-i mukbil

Çeşm [21] (چشم) i. (Fars. çeşm) Göz (K)

Tasavvufî bir terim olarak ayan dışında Hakk'ı müşahede için kullanılır. Allah'ın basar sıfatı: el-Basir.(C)

- 94/27 **Çeşmi**ñe kabriñde çünkim kara topraklar tolar
Çekme ‘ayna tûtiyâ gil ü celâdan vaz gel
- 1/31 Ey asl-ı lafz u ma‘nâ bîh ü dirah-ı tûbâ
İlm-i ledünne dâna **çeşm**-i cihâna güher
- 1/42 Ser-**çeşme**-i ma‘ârif ser-rişte-i ‘avârif
Serdâr-ı cümle ‘ârif hem asl-ı mâye vü nur

- 1/46 Ez-kehl hâk-i ân-pây be-kuşây **çeşm**-i zi-rây
Ez-nutk-ı lezzet efzây pür-mışırdîn be-sükker
- 1/49 Ol habb-i hâl-i dil-cû anuñla dâmiñda mû
Der-nezd-i **çeşm**-i câdû tûb-ı kazâ-yı kemter
- 12/5 Gam degil ta'n eylese zâhid sirişk-i **çeşm**ime
Añlamak 'âşıklarıñ esrârını nâdân güç
- 29/1 Ey dil-i Kays rûh-ı Leylâ'dan olduñ cilveger
Çeşm-i Ferhâd ile kıldıñ vech-i Şîrîn'e nazar
- 29/8 Sürme-i mâ-zâgadan **çeşm**-i mukahhal oldu çün
Eylemez bir ân cemâl-i yârdan kat'-ı nazar
- 29/10 Yeddi deryâ **çeşm**-sâr-ı lutfuñuñ kim katresi
Heft dûzah âteş-i kahriñ katında bir şerer
- 30/3 Seyr iderse cûy-veş ger sû-be-sû ol serv-i kadd
Devr ider dolâb-ı âb-ı **çeşm**ini ölçer döker
- 36/6 Mahrem-i derd-i derûnum yoksa gam yok
Şeyhiyâ **Çeşm**-i hûn-bâr-ı dil-i bîmârdır eglencemiz
- 38/5 Rûy-ı zerd ü derd-i dil âh-ı derûn u hûn-ı **çeşm**
Dûrbâş-ı çâr cânıdır velâyet beklerüz
- 41/2 Aldanma sakın **çeşm**ine ebrûsuna yârîñ
Çok serveri bî-ser kodı ol bir iki oynaş
- 42/2 **Çeşm**-i tîr-endâzı kasd itmiş beni öldürmege
Kaşları yayın kurup müjgânını tîr eylemiş
- 55/3 Çü murg-ı vaslı gönül bâgını vatan tutmaz
Ne âb-ı **çeşm** müfid arada ne dâne-i dil
- 57/3 **Çesm**-i sûret-bîni sedd it çeşm-i bâtın yazıla
Yum gözüñ âsûde ol seyreyle hâb u hayâl
- 64/3 Mâsivâdan yumalı **çeşm**-i cihân-bînimi ben
Ayn-ı bî-basar ile yâr yüzine bînâyım
- 69/2 Müflis-i sîmde gedâ **çeşm** ü gedâ-rû degilim
Sîm-i **çeşm** ü zer-i rûyumla dil-i pür-hûnum
- 72/5 **Çeşmi**ñe bu fitne vü sihri kim öğretti senüñ
Bir bakışda cânlar avlar 'âlemiñ fettânısın

- 72/6 Dîde-bâındır hayâliñ hayliniñ câsûs-ı *çeşm*
Âdeme gözsün gözümsün ‘aynımıñ insânısın
- 78/1 Bu *çeşm* ü rûh la‘1 ü leb ü zülf-i belâ çü
Alçaklara akutdı dil-i cânı beher su

D

Dalâlet [1] (ضلالة) i. (Ar. đalâlet) Doğru yoldan ayrılma, yoldan çıkma, sapıtma, sapıklık. (K)

İnanç ve akîdede bâtıla sapma.(K)

- 1/13 Ey râfi‘-i *dalâlet* ey dâfi‘-i cehâlet
Müştâk-ı pür-cemâlet a‘râz-ı küll-i cevher

Dehr [9] (دهر) i. (Ar. dehr) Dünya, alem, zaman, devir.(K)

Dehr kelimesiyle karşılanan vakit her şeyin “kün” (ol) emriyle yaratıldığı ilk kutsal zamanı ifade eder. “Dehre sövmeyiniz, zira dehr Allah’tır” hadisine göre (Buhârî, “Edeb”, 101) kutsal vaktin ve bu vaktin zuhuratı olan dünyevî zamanların asıl sahibi Allah’tır.(TDV İA)

- 94/36 Gülşen-i *dehr* içre hiçbir gonca yoktur hârsız
Ger bulam dîrsen bulunmaz bu hevâdan vaz gel
- 13/6 Gehîce pest ile *dehre* baş egmeyüp salınur
Gehî de cândan usanup tarılmaga muhtâç
- 19/1 Bâd-ı sabâ seherde ocak yakanımızdır
Leylâ-yı *dehr*-i fânî tutmac yapanımızdır
- 23/1 Dünyeye dil bağlama bu *dehr*-i fânî tiz geçer
Pîrlik vakti gelür bu nev-civânî tiz geçer
- 26/2 Zâl-i *dehri* terk idüp olan ricâle nev-‘arûs
Ma‘nisi bîkr olur anuñ her sözi duhterlenür
- 28/5 Her yile yilme yil gibi ma‘vec hevâyıla
Âlem-i semûm-ı *dehr*le çün inmihâdadır
- 28/7 Birlik bulıgör iki dime üç talâk vir
Şeyhî ‘acûz-ı *dehre* ki her dem cefâdadur
- 67/3 Cûy-ı nâmusuñdan el yu ey gözüm ko giryeyi

Âşık-ı rüsvâ-yı **dehrim** âb-rûyu istemem
81/2 Ey ‘aceb dâr-ı fenâda nice âsâyış kılur
Zulmet-i **dehr** içre yâr-ı mihrîbânı olmaya

Dem [40] (دم) i. (Fars. dem) Nefes, soluk. (K)

Tasavvufta sûfinin geçmiş ve gelecek endişesinden kurtularak içinde bulunduğu âni yaşaması esastır. Bu hâli elde etmiş kişi ibnü'l-vakt adıyla anılır ve sürekli Allah'la beraberdir yani "ihсан" derecesine ulaşmıştır. (C)

- 1/37 Şevke'l-lîk-i gâlib **dem**'i'd-dîk-i sâkib
Yâ nûr-ı necm-i sâkib yâ zû-ı mihr-i enver
- 1/53 Ey rûyuña duhâ-**dem** kemmil benzed kem
Şeb-i zülfüñe göre ham nûr-ı celâle mazhar
- 1/56 İlmiñ kadar ilâhî ta'zîm kıl kemâhî
Ol nûr-ı mihr ü mâhî her **dem**de kıl münevver
- 1/58 Sıddîk-ı cây-ı gârîñ hicret **deminde** yârîñ
Ol şâh-ı nâ-medârîñ kıl ravzasın mu'attar
- 1/59 Fârûk-ı dîni yâ Rab her **dem**de kıl mukarreb
Kıl ravzasın müzehheb 'izzet vir âña ser ser
- 2/7 Bir zamân mâ-i mehin bir **dem**de zâdîñ kân idi
Ey zulûm ey cuhûl kapından bulupsın 'izzeti
- 2/39 Balgam u safrâ vü sevdâ gilye vü mîde ciger
Lahm ü 'azm-i **dem** mürâre cîfedir ey türbeti
- 2/41 Lâ tehâfu hem vehâfûnî dimişdir çün saña
Bir **dem** için demdügi gör tâ bulasın vuslatı
- 2/126 Safha-ı sırrıñda okursañ o **dem**de bî-zebân
Kün fekân dir ise yazılmış bulasın bu devleti
- 2/146 İsm-i a'zamlık o **dem** izhâr ider şehligin
Ol tecellî mahv ide keyfiyyeti kemmiyyeti
- 3/2 Çün kemendin asdı bir **dem** düşdi nem bu ravzaya
Reşk ider enhâr-ı Cennet ü İrem bu ravzaya
Nisbet olmaz Ka'be vü Kuds-i harem bu ravzaya
Çünkü ol şimşâd-kad basdı kadem bu ravzaya

- Serve söyleñ bir dahi bostân içinde bitmesün
- 3/5 Necm ü mâh u mihrî rûyundan münevver eyledi
Tâb-ı cu‘dundan bahâr-ı reşk-i ‘anber eyledi
Lî-ma‘allâh **dem**inden misk ez-fer eyledi
Bûy-ı zülfi ‘âlemi başdan mu‘attar eyledi
Bitmesün sünbül cihân içinde güller tütmesün
- 21/5 Şimdengirü cân murgı eski vatanın ister
Şeyhî Her **dem**de hitâb idüp reddû haberin söyler
- 22/3 Âhım süpürüb **dem**‘im suladı reh-i yâri
Yolluluk idüb saçdı niçe dürr ü güherler
- 28/7 Birlik bulıgör iki dime üç talâk vir
Şeyhî ‘acûz-ı dehre ki her **dem** cefâdadur
- 29/7 Bu ne hâletdir ki şem‘-i meclîs-ârâ şevkına
Cân atup pervâneler her **dem** yakarlar bâl u per
- 31/4 Eser yellere gibi dâ‘im cihân mellâhları her **dem**
Gezerler bunca deryâyı nedir ummânı bilmezler
- 38/14 Bir **dem** içündür çü îcâd-ı hezâr mürde-i cân
Ol demiçün her gice tâ subh nevbet beklerüz
- 38/15 Ekser-i şey‘i cedeldür seyf-i tevhîd ıssı çün
Dökmege nefsün **dem**in her demde nevbet beklerüz
- 38/16 **Dem** senüñdür Şeyhiyâ ger teşne-dâr olduñ ise
Ol deme cân virmekçün bâb-ı ‘izzet beklerüz
- 45/1 Ne gam kalur ne elem eylese nagam ‘âşık
Ne **dem** durur demi aqlasa dem-be-dem ‘âşık
- 54/4 Gamm-ı mâl ile niçün beste-dil ü gam-zedesin
Diñle ney nâlesini sorma **dem** ez-mâl u menâl
- 67/4 Gamze-i hûn-rîz-i dilber tîgına uruldu dil
Her tamardan kan tamlar tende yâre **dem-be-dem**
- 70/1 Ey dil nice bir şevkile handân olasın sen
Ey göz **dem**idür derdile giryân olasın sen
- 71/3 Ecel câmin sunup karşında sâkîlik ider her **dem**
Rebâb-ı sâki-i gül-ruh-ı mey-i hamrâyı neylersin

- 72/3 Cisme geldiñ ü cân virdüñ ger giderseñ mürdeyim
Bu **dem** îmânım saña billâh âdem cânısın
- 77/1 Hayli **dem**dür sunmadiñ ol la‘l-i şekker-bârından
Ney gibi iniler iken zülf-i siyekhârından
- 85/1 Mey-i bezm-i gamıñ zevkın ne kâdı ne emîr itdi
Safâsın müflis itdi **dem**lerin ancak fakîr itdi
- 86/9 Şeyhiyâ bunda reh-i yâre gubâr olduñsa
Şula **dem**’ ile süpür âh ile kaldır hâcı
- 90/2 O **dem** ki bûy-ı vahdet irer meşâm-ı câna
Sırr-ı nefahtü min rûhîden takın kemendi
- 90/6 Lâhût-ı gülşeninden her **dem** dimâg-ı câna
Sad nefha-ı cemâli irmekdedür effendi
- 90/8 **Dem** koma her degülde Şeyhî bu dem için dök
Sahrâ-yı i‘tibâra sürme sakın semendi
- 93/16 Bu Necîb’e irer bu **dem** nevbet
Ki aña Sühreverd olur Nisbet
- 93/25 İzzeddîn’e irer bu **dem** esrâr
Halvetiler dürür bular yekbâr
- 93/26 Sadreddîn’e irer bu **dem** nevbet
Ki Hıyamî dürür aña nisbet
- 93/34 Geldi çün şeh kubâd-ı Şîrvânî
Gence irdi o **dem** bu leb-kânı
- 93/36 Buldı ‘Abdülmeçîd o **dem**de sûd
Oldı Şîrvan ilinden ol şuhûd
- 93/40 Ma’rifet sâhilinde hoş sabbâh
Mevhibetden sunardı her **dem** râh
- 93/63 Ger bu **dem** bu hiddet ü kesret
Hâl-i dil bu dem ez-gam-ı hasret

Derd [29] (درد) *i.* (Fars. **derd**) İnsana ızdırap veren her türlü hal, sıkıntı, zorluk, üzüntü. (K)

- 5/1 Baña yoldaş olalı ‘aşkıñ senüñ

- Her ne gelse acı vü tatlu senüñ
Ara yerde nesnesi yok kimsenüñ
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
- 5/2 Düşdüm ‘aşkıñ odına yansam gerek
Kim bilür şimden girü nolsam gerek
Âkibet bu derd ile ölsem gerek
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
- 5/3 Düşdüm işte derdüñüñ dermânına
Bilmezem hiç yandugumdan saña ne
Ya ola olmaya dermân baña ne
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
- 5/4 Uyhu girmezse gözüme gam degil
Aglarısı aglasun gözüm degil
Söz senüñdür bu benüm sözüm degil
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
- 5/5 N’ola bir kez ey kulum n’olduñ diseñ
Yana yana **derd** ile öldüñ diseñ
İstedigüñ ben idim bulduñ diseñ
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
- 9/1 **Derde** düşdüm ‘aşkile hiç bulmadım dermân aña
Sanki deryâdır bulunmaz ka‘rı yok pâyân aña
- 9/2 Künc-i gamda **derd** ile iñler gönül aglar gözüm
Küh-i esrârında cânım vâlih ü hayrân aña
- 12/3 Olmadıñ ıslâh aslâ ey dil-i dîvânemiz
Gün-be-gün bir **derde** düşdüñ kim aña dermân güç
- 18/1 Her kande bakar ‘ârif ‘irfân haberin söyler
Derd ü gamı nûş eyler dermân haberin söyler
- 18/10 Kulluga sunup boynı **derd** ü gam ile oynı
Ger ağır [u] ger yegni rızvân haberin söyler
- 18/13 Şeyhî gibi yok olmuş **derd** ü gam ile solmuş
Kalbine Hudâ gelmiş mihmân haberin söyler
- 27/2 Gam u **derd** üñle şehâ nâm u nişândan geçdim

- Gitdi sabr-ı dil ü cân bâkî hemân kâlib var
- 30/6 **Derde** çâre bulmadı dîvâne göñli ‘âşıkıñ
Keyl-i efkârile gerçi ‘âlemi ölçer döker
- 34/15 Ne sırdır bu sır-ı vahdet nedir bu **derd** ü bu mihnet
Ne dimekdür Hakka vuslat diyen bilmez bilen dimez
- 36/6 Mahrem-i **derd**-i derûnum yoksa gam yok
Şeyhiyâ Çeşm-i hûn-bâr-ı dil-i bîmârdır eglencemiz
- 38/2 Tâ ezelden **derd**-keş-i bezm-i cemâl idi gönül
Lutfu mu‘tâdız yine feyz-i mürüvvet beklerüz
- 38/5 Rûy-ı zerd ü **derd**-i dil âh-ı derûn u hûn-ı çeşm
Dûrbâş-ı çâr cânıdır velâyet beklerüz
- 46/12 **Derd** ü gamla kaddi dâl ü bî-ser ü pâ olmadın
İrmedi mânend-i bedr eflâke râhı dervişiñ
- 47/2 Miyâniñla femüñ esrârını kıl deñlü açmazdım
Velîkin sûz-ı **derdim** tende her mû şerh ider yek yek
- 50/2 Beni bu **derd** ü bu hicrân âhir öldürür nedir hân
Saña kurbân edeyim cân yâ Rasûl göster cemâliñ
- 50/4 Çün beni saldıñ bu **derde** nazar it hâlîme zerre
Nice bir hicâb u perde yâ Rasûl göster cemâliñ
- 53/1 Mûnisim kabrim içre **derdüñ** ola ba‘de‘l-ecel
Kâmilân buyurdılar el-kabru sanduku‘l-‘amel
- 63/3 Kılaldan dilde **derd**-i yâri mesken
Der ü dîvârı kıldım ‘uzlet oldum
- 65/4 Kumâr-ı **derd** içinde kim oynardı mülk zârını
Meger bâzîçe-i ‘aşk içre bir ferzânedir göñlüm
- 70/1 Ey dil nice bir şevkile handân olasın sen
Ey göz demidür **derd**ile giryân olasın sen
- 74/2 Şeb-rev olmayan gam-ı zülf ile nice mâh u sâl
Derdi yokdur bilmez ol hurşîd-i enver kıymetin
- 79/1 Aşk-ı dil-i hasteyim gitdi safâ şimden girü
Rûz u şeb artmaktadır **derd** ü belâ şimden girü
- 93/48 Cümleñiñ vâriâi gayyısı idi

Derd-i Şemseddîn dîni idi

94/21 Mihr-i ‘aşk-ı yâr eyler **derdünün** pür-zıyâ

Rûşenâ subh u tarîk-i mesâdan vaz gel

Dergâh[1] (درگاه) *i.* (Fars. **der-gâh**) Tarikatlerde dervişlerin zikir ve ibâdet ettikleri ve içinde tarîkatin gerektirdiği biçimde yaşadıkları yer, tekke. (K)

Diğer İslâmi ilimlere göre medrese ne ise tasavvufa göre tekke de odur. Kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam, tekke gibi manâları vardır. Tarîkat mensubu şeyhlerle dervişlerin ikâmetgâhı olan büyük tekkelere dergâh denir. Hürmeti artırmak için şerîf sıfatı eklenerek Dergâh-ı Şerîf de denilir. Kelime hafifletilerek "dergeh" şeklinde de telaffuz edilir. (C)

94/33 Urmagıl topraga yüz **dergâh-ı** Hakdan gayrıya

Secde-i Hak eyle halka imtinâdan vaz gel

Dermân [10](درمان) *i.* (Fars. **dermân**) İlaç, şifa, deva. (K)

Çâre, çıkış yolu. (K)

5/1 Baña yoldaş olalı ‘aşkıñ senün

Her ne gelse acı vü tatlu senün

Ara yerde nesnesi yok kimsenün

Derd senün **dermân** senün derdlü senün

5/2 Düşdüm ‘aşkıñ odına yansam gerek

Kim bilür şimden girü nolsam gerek

Âkibet bu derd ile ölsem gerek

Derd senün **dermân** senün derdlü senün

5/3 Düşdüm işte derdünün **dermân**ına

Bilmezem hiç yandugumdan saña ne

Ya ola olmaya **dermân** baña ne

Derd senün **dermân** senün derdlü senün

5/4 Uyhu girmezse gözüme gam degil

Aglarısı aglasun gözüm degil

Söz senündür bu benüm sözüm degil

Derd senün **dermân** senün derdlü senün

- 5/5 N'ola bir kez ey kulum n'olduñ diseñ
Yana yana derdile öldüñ diseñ
İstedigüñ ben idim bulduñ diseñ
Derd senüñ **dermân** senüñ derdlü senüñ
- 9/1 Derde düşdüm 'aşkile hiç bulmadım **dermân** aña
Sanki deryâdır bulunmaz ka'rı yok pâyân aña
- 12/3 Olmadıñ ıslâh aslâ ey dil-i dîvânemiz
Gün-be-gün bir derde düşdüñ kim aña **dermân** güç
- 18/1 Her kande bakar 'ârif 'irfân haberin söyler
Derd ü gamı nûş eyler **dermân** haberin söyler

Derûn [3] (درون) i. (Fars. derûn) İç, iç taraf, bân. (K)

İslâm'ın zâhir ve bân hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derunî hayat tarzı. (TDV İA)

- 36/6 Mahrem-i derd-i **derûn**um yoksa gam yok
Şeyhiyâ Çeşm-i hûn-bâr-ı dil-i bîmârdır eglencemiz
- 38/5 Rûy-ı zerd ü derd-i dil âh-ı **derûn** u hûn-ı çeşm
Dûrbâş-ı çâr cânıdır velâyet beklerüz
- 55/5 **Derûn**dan gelen âhım gibi karârım yok
Yitürdi kandeligin Şeyhî kande hane-i dil

Dervîş [26] (درویش) i. (Fars. dervîş) Bir tarîkate ve şeyhe bağı olan mürîd, sûfiyâne bir hayat yaşayan kişi. (TDV İA)

Dünyadan yüz çeviren, kendini Allah'a veren kişi. Tarîkat mensuplarının çoğu fakir olduğu için bu isimle anıldığı ileri sürülür. Ancak hakikî dervîş kimseden birşey istemez ve istememesi tarîkat kuralıdır. (C)

- 46/1 Dest-i kudretle yapılmışdır binâsı **dervîş**in
Yıkabilmez kimse kudretidir esâsı **dervîş**in
- 46/2 Sürme-i mâzâga ile mekhûldür çün gözleri
Vech-i bâkî seyr ider 'ayn-ı fenâsı **dervîş**in
- 46/3 Hüküm iderse her kaçan dil mülkine sultân-ı 'aşk
Âlem-i lâhût olur pes mâverâsı **dervîş**in

- 46/4 Nefha-i nefh-i ezelden buldı çün bir şemmesi
Misk-i ‘anberden mutayyebdür hevâsı *dervişîñ*
- 46/5 Fıtratında kâbiliyyet oldugıçün ûd-veş
Yanmadın yayılmadı müşk-i şirâsı *dervişîñ*
- 46/6 Şâh-ı ‘aşkıñ eşigini nice yıl yasadınmadın
Konmadı başına ol devlet hümâsı *dervişîñ*
- 46/7 Nice yıllar su gibi hâke sürünüp akmadın
Dilde bitmez meyve-i cennet-nümâsı *dervişîñ*
- 46/8 Çün izâ temme’l-fakru lem yebka ilallah
Zât-ı bâkîdür âyât u müntehâsı *dervişîñ*
- 46/9 Cünd-i gaybdır ‘asker-i seyf ü sinânı ism-i
Hak Vâhid ü Kâhhârdır ‘avn-i kuvâsı *dervişîñ*
- 46/10 Bil cefâ sengi tokunsa başı üzre yer ider
Ey aceb bünyân-ı mersûsdur binâsı *dervişîñ*
- 46/11 Zühd-i sâfi başka ‘aşk ile olur mutma’ın
Hızr u Mûsâ mecma’ıdır mültekâsı *dervişîñ*
- 46/12 Derd ü gamla kaddi dâl ü bî-ser ü pâ olmadın
İrmedi mânend-i bedr eflâke râhı *dervişîñ*
- 46/13 Âşiyân-ı devlet imiş murg-ı sırra sidre-veş
Halvetîler tâcıdır çünkim yuvası *dervişîñ*
- 46/14 Nefyile iâbât birdir terk ü tecrîd ehline
Gitdi dilden gayrı illâ oldı lâsı *dervişîñ*
- 46/15 Kahr u lutfâ çünki mir’ât oldı kalbi sâlikiñ
Münkire semm dostâ tiryâkdır likâsı *dervişîñ*
- 46/16 Çün cefâsı vü vefâsı enbiyâ mîrââdır
Cümleten mevrûsdur duâsı devâsı *dervişîñ*
- 46/17 Hûn-ı dervîşân için rûyuñ hûn it Şeyhiyâ
Ni‘metiyle toldırır anı du‘âsı *dervişîñ*
- 25/1 Ravza-ı huld-ı berin halvet-i *dervişîñ*andır
Mâye-i ‘izz ü şeref hıdmet-i *dervişîñ*andır
- 25/2 Genc-i ‘izzet ki tılsımât ile pûşîdedür
Fethi anuñ nazar-ı rahmet-i *dervişîñ*andır

- 25/3 Kaplasa cünd-i zulûm zulmetile yir ü gögi
Ez-ezel tâ-be-ebed fırsat-ı *dervîş*ândır
- 25/4 Şûretâ gerçi şehân kible-i hâcetdirler
İzz ü devlet evvelâ da‘vet-i *dervîş*ândır
- 25/5 Ne içün genci ile yire geçübür Kârûn
Sebebi ketm-i Hakk gayret-i *dervîş*ândır
- 25/6 Ey ganî satma bize kibrile nâmusı iñen
Sîm ü zer cümle saña himmet-i *dervîş*ândır
- 25/7 Fakr u fahr işleridür gözleri tokdur bularuñ
Kâni‘ olmak gelene ni‘met-i *dervîş*ândır
- 25/8 Çehre-i baht-ı sa‘âdet ki gönül sayd eyler
Nûr-bahş olan aña tal‘at-ı *dervîş*ândır
- 25/9 Şeyhiyâ âb-ı hayât isteriseñ nûş idesin
Menba‘ı hâk-i der-i halvet-i *dervîş*ândır

Dîdar [4] (دیدار) i. (Fars. didâr) Yüz, çehre. (D)

Cenâb-ı Hakk’ın müminlere vadettiği görünüşü, tecellîsi.(K)

- 8/5 Hânkâh-ı dilde mihmân oldı çün sultân-ı ‘aşk
Cenneti bey‘ eylediñ *dîdâr*-ı ‘aşka Şeyhiyâ
- 20/3 Saña cennetde hevâ-yı hûr u gilmân kaygusu
Baña zâhid aña ânı maksûdum *dîdâr*dır
- 77/4 Hazz-ı nefis olmasa idi hoş idi bâg u cennet
Cân u dil hazzı hemân gülşen-i *dîdâr*ındadır
- 84/3 Bu çâr-ı sefer nâ-çâr olur eger ey yâr
Bî-şek bulasın *dîdâr* gel tekye-yi ihlâsa

Dil [95] (دل) i. (Fars. dil) Gönül, yürek. (K)

Tasavvufta sırlar hazinesi, Allah'ın baktığı yer. İlâhî kemâlin (olgunluğun) ve cemâlin (güzelliğin) en güzel tecelli ettiği yer. (C)

- 1/23 Ey nûr-ı ‘ilm-i *dil* ey pîşvâ-yı menzil
Ey nakş-ı hâtem-i gül senden kamu musavver
- 1/38 Rûy-ı tû kible-i *dil* kûy-ı tû ne‘am-ı menzil

- Hallâl-i cümle müşkil ey bî-bedel sühanver
- 1/49 Ol habb-i hâl-i **dil**-cû anuñla dâmıñda mû
Der-nezd-i çeşm-i câdû tûb-ı kazâ-yı kemter
- 2/114 Seçmezseñ eger bulur göz ü kulak u el ayak
Kalb ü **dil** zulmetlenür şaşar tarîk-i şeri'ati
- 2/129 Suhte **dil** mir'ât olur 'ilm-i ledünnî dersine
Soñra danişmend olur mülk idinür şeyhiyyeti
- 4/2 Çünkü **dil**-sûzlar olur ehl-i lisân
Oldı Mecnûn-ı 'aşk her **dil**-i cân
Okı dîvânıña nüh nev-dîvân
Nagme kıl tâ ne gam kala ne figân
Kıl safâ ehline salâ bülbül
- 4/6 Çeng ü kânûnda çalınan telden
Tuyalum sırr-ı rûy u kâkülden
Yidilüp kille alalum kâlden
Añlayalum ceres gibi **dil**den
Vir bize nâleden gınâ bülbül
- 6/5 Yazdı anuñ dilinde kudret eli
Asl-ı 'ilm-i ledünnîyi cem'â
- 8/5 Hânkâh-ı **dil**de mihmân oldı çün sultân-ı 'aşk
Cenneti bey' eylediñ dîdâr-ı 'aşka Şeyhiyâ
- 9/5 Sırr-ı vahdet içre Şeyhî şöyle hayrân oldı **dil**
Yer ü gök hem yaz u kış cennet cahîm yeksân ana
- 10/3 Cân u **dil**den tâlib olanlar ene'l-hak dersine
Hiç bulurlar mı cemâliñ nüshası gibi kitab
- 10/7 Hâne-i **dil** içre mahbûs idi Şeyhî niçe yıl
Tâli'i sa'd oldı vechiñden açıldı feth-i bâb
- 11/5 Olup ferrâş-ı beyt-i ehl-i vahdet
İder **dil** hânesin tathîr-i hıdmet
- 12/3 Olmadıñ ıslâh aslâ ey **dil**-i dîvânemiz
Gün-be-gün bir derde düşdüñ kim aña dermân güç
- 12/4 Hâne-i **dil** cünd-i vesvâsile teng ü târ iken

- Ol şeh-i ‘âlî-cenâbı eylemek mihmân güç
15/1 Yâd itdi beni gelmedi yâd itmedi feryâd
La‘l-i şekerî aňmadı bu haste **dilim** bâd
15/4 Hâtem gibi her kim **dilî** boş ide sivâdan
Kaddini kemân ide du‘â tîrini berbâd
18/4 Nefsini helâk itmiş beyt-i **dilî** pâk itmiş
Yüzün yola hâk itmiş kurbân haberin söyler
18/5 Firkatle beden haste cân yâr ile peyveste
Dil ‘aşk ile dembeste ‘irfân haberin söyler
21/1 **Dil** ‘aşkıla yâr oldı yâ hû haberin söyler
Kapuñda kuluñ oldı tapu haberin söyler
21/2 Aşk câmını **dil** içdi sarhoş-ı ezel oldı
Buldı ebedî sıhhat mûtû haberin söyler
21/3 Beñzetdim idi verde nâzûk lebini yârîñ
Dil maglatasın bildi **tûbû** haberin söyler
21/4 Sabr idemedi **dil** gamma hiç sâha-ı ‘aşk içre
Rûh ceşşine anuñçünsîhû haberin söyler
21/6 Hakka tayanub Şeyhî agyârı çıkar **dil**den
Âkil o kişidir kim firrû haberin söyler
21/7 Yârûñ yüzine Şeyhî müştâk-ı ezeldir cân
Dilden görelî anı mînû haberin söyler
23/1 Dünyeye **dil** bağlama bu dehr-i fânî tiz geçer
Pîrlik vakti gelür bu nev-civânî tiz geçer
24/1 Âşıkı dag-ı hecr gerçi kim abdâl eyler
Eşik eyler **dil**-i nâ-puhteyi hem kâl eyler
27/2 Gam u derdüñle şehâ nâm u nişândan geçdim
Gitdi sabr-ı **dil** ü cân bâkî hemân kâlib var
27/3 **Dil**-i dîvâneye şâdî ne ‘aceb geldi bugün
Tahta yâd erdi meded pâdişehim gâlib var
29/1 Ey **dil**-i Kays rûh-ı Leylâ’dan olduñ cilveger
Çeşm-i Ferhâd ile kıldıñ vech-i Şîrîn’e nazar
30/9 Cevher-i ‘aklın düşürmüş Şeyhi ‘aşkıñ çâhına

- Dil** ü ‘aynı ile durmaz cân çeküp ölçer döker
32/3 Sivâyı terk idüp cân u **dil**in mahv eyleyen şehler
Ezelden pâdişâhâ ne gedâ olmuş bulunmuşlar
33/1 Baña ey **dil** kûy-ı yârim cennetü’l-me’vâ yeter
Hûr u gılmân istemem ol dilber-i ra’nâ yeter
35/9 Tâlib-i ‘aşkı dilâ ‘aşk ipine aldırırız
Mahva dek hançer-i lâ ile **dil**in deldürürüz
36/6 Mahrem-i derd-i derûnum yoksa gam yok
Şeyhiyâ Çeşm-i hûn-bâr-ı **dil**-i bîmârdır eglencemiz
38/5 Rûy-ı zerd ü derd-i **dil** âh-ı derûn u hûn-ı çeşm
Dûrbâş-ı çâr cânıdır velâyet beklerüz
38/7 Sâ‘id-i şehden gelüp sayd eyledüñ güncişk-i **dil**
Mülk-i cân ‘ankâsıyuz kâf-ı kanâ‘at beklerüz
38/8 Künc-i genc-i Hak durur **dil** pâsbân-ı cünd-i kuvâ
Hısn-ı ‘irfân içre biz nakd-i muhabbet beklerüz
40/1 Ey **dil** misâl-i âyînedür sâf sînemüz
Yok kimseye ‘adâvetümüz bugz u kînimüz
40/3 Teşvîş-i fakr u fâka ile olmazuz melûl
Çün **dilde** ‘aşk-ı yâr gibi var definemüz
42/5 Pür idüp puthâne-veş kalbiñ der ü dîvârını
Hâne-i **dil** içre Şeyhî cânı tasvîr eylemiş
43/7 Şi‘r-i şu‘ûr-ı Şeyhî cümle şî‘âr-ı noksân
Fazlı fuzûlîlikden hâlî degül **dil** imiş
44/1 Ehl-i ‘irfânı sorarsañ **dil**i açıkçaymış
Fikre müstagrak imiş zikr-i katı çokçaymış
46/3 Hükm iderse her kaçan **dil** mülkine sultân-ı ‘aşk
Âlem-i lâhût olur pes mâverâsı dervişiñ
46/7 Nice yıllar su gibi hâke sürünüp akmadın
Dilde bitmez meyve-i cennet-nümâsı dervişiñ
46/14 Nefyile isbât birdir terk ü tecrîd ehline
Gitdi **dilden** gayrı illâ oldı lâsı dervişiñ
47/1 Kemân ebrûlarıñdan gamzeñ ata her kaçan nâvek

- Tama'dan *dil* ü cân ider ki nısfun lık vü nısfen lek
- 47/4 Şarâb-ı cân-ı la'lüñden *dil* ü cân mest-i lâ-yu'kal
Kitâb-ı 'ilm-i 'aşkıña *dilüm* bir cüz-i lâ-yünfek
- 49/4 Kuhsâre çıkdı bu *dil* seyr-i sanavber içün
Ya'ni safâ bula tâ göre misâl-i kaddiñ
- 52/1 Cân u *dil* mahv itmeyenler bulmadı cânâne yol
Râh-ı 'aşka togrı var sakın gözetme sag u sol
- 53/3 Hâr-ı hecrin dag-ı *dilde* gerçi hayli beslediñ
Gözle gam çekme safâsın hârdır verde mahal
- 54/4 Gamm-ı mâl ile niçün beste-*dil* ü gam-zedesin
Diñle ney nâlesini sorma dem ez-mâl u menâl
- 55/1 Zihî hadeng-i kerâmet sütûn-ı hâne-i *dil*
Mekân-ı cevher-i bigâne ki hızâne-i *dil*
- 55/2 Safâ-yı dâne-yi hâl iledür sadâ vü safer
Hezâr-ı tâ'ir-i kudsîdür âşiyâne-i *dil*
- 55/3 Çü murg-ı vaslı gönül bâgını vatan tutmaz
Ne âb-ı çeşm müfid arada ne dâne-i *dil*
- 55/4 Cenâh-ı tiriñ umarım süpüre hâk-i tenüm
Gubâr-ı gamla ki tolmuşdı âşiyâne-i *dil*
- 55/5 Derûndan gelen âhım gibi karârım yok
Yitürdi kandeligin Şeyhî kande hâne-i *dil*
- 56/7 Göz kulak *dil* kalble vakf ola 'aşkullahda hep
Sûrete aldanmagıl serv ü semenden geç gönül
- 57/2 Gitmesün yanıñdan ey *dil* sâki-i cân-ı zülâl
Eylegil hum-hânede hıdmet ile kesb-i kemâl
- 57/4 Külbe-i Ahzâmı *dilde* komagıl Ya'kûb-var
Âdet it sabr-ı cemîli in türid sırra'l-cemâl
- 58/1 Tîgîni miyânında niyâmında görüp *dil*
Şol 'askere döndi ki susuz kaldı be-menzil
- 59/5 Biñ kat olsa libâs-ı zâhiriñiz
Neylesün *dilde* vâr ise i'lâl
- 59/7 *Dil*-i Şeyhî be-digerân meyyâl

- Havvelinî yâ muhavvile'l-ahvâl
- 60/10 Meclis-ârâ olmalar her fâ'ika **dil** virmeler
Ser-fürûdan oldu ashâb-ı celâle muttasıl
- 61/1 Her ne deñlü **dil** yetîmi itse nâle muttasıl
Şîr-i hikmetden irer aña nevâle muttasıl
- 63/3 Kılaldan **dil**de derd-i yâri mesken
Der ü dîvârı kıldım 'uzlet oldum
- 65/5 Sakın **dil** mülküne ugratma şâhım 'asker-i zühdi
Ki mahzâ cünd-i 'aşka vakf olunmuş hânedir göñlüm
- 65/9 **Dil**-i Şeyhîyi şâhım degme mi'mâr eylemez ma'mûr
Ezelden tâ ebed bir genc için vîrânedir göñlüm
- 67/4 Gamze-i hûn-rîz-i dilber tîgına uruldu **dil**
Her tamardan kan tamlar tende yâre dem-be-dem
- 68/1 Sundı sâkî meyini mutrib bezm itdi nagam
Oldı hurrem **dil**-i mahzûn ne elem kaldı ne gam
- 68/6 **Dil**-i mahzûn o mehiñ sâim-i hicranıdır
Iyd-i vaslını diler ol kim ola şâd u hurrem
- 69/1 Togsâ Şemsî'den eger tâli'-i rûz-efzûnum
Feyz-ı nûr ide cihâne bu **dil**-i mahzûnum
- 69/2 Müflis-i sîmde gedâ çeşm ü gedâ-rû degilim
Sîm-i çeşm ü zer-i rûyumla **dil**-i pür-hûnum
- 70/1 Ey **dil** nice bir şevkile handân olasın sen
Ey göz demidür derdile giryân olasın sen
- 72/2 La'lüne Ya'kûb-veş **dil**-teşneyim gâyetde ben
Mısr-ı hüsnüñ sen azîzim gerçi kim reyyânısın
- 72/4 Sensizin gülşen bahârı baña külhandır şehâ
Sen **dil** ü cân bagınıñ hem verdi hem reyhânısın
- 74/6 Tâ ezelden tıfl-ı **dil** kul oldu 'aşkıñ şâhına
Hâdim ol sen hoş bilür sultân çâker kıymetin
- 75/7 Bu defter-i kesretten bu şöhet ü mihnetden
Aldım alımım ey **dil** besdür eyü güldüm ben
- 76/1 Nûş iderken tıfl-ı **dil** âb-ı sabîdir hâkdan

- Tıfl-ı ma‘na eyledi mey sundı çün pîr-i mugân
76/18 Hûn-ı **dil** hoş bâdedir seng-i cefâ olsun meze
Kanlu yaşuñ hakkıçün teslîmdür rûh-ı revân
77/4 Hazz-ı nefis olmasa idi hoş idi bâg u cennet
Cân u **dil** hazzı hemân gülşen-i dîdârîñdadır
77/7 Rûz u şeb mushaf-ı ruhsârîñ aradım buldum
Şems-i haddîñ hatt-ı hazz-ı **dil**-efgârîñdan
77/8 Ham-ı ‘aşk ola **dil**ñ meygede-i cismiñde
Mey-i ‘irfân içeler Şeyhî bu güftârîñdan
78/1 Bu çeşm ü rûh la‘l ü leb ü zülf-i belâ çü
Alçaklara akutdı **dil**-i cânı beher su
78/6 Kes rişte-i peyvend-i sivâyı **dil** ü cân
Her sûda işide kulagîñ na‘ra-ı yâ hû
79/1 Aşk-ı **dil**-i hasteyim gitdi safâ şimden girü
Rûz u şeb artmaktadır derd ü belâ şimden girü
82/5 İçelden firkat ü hasret şarâbın
Mededsüz kaldı **dil** oldu bî-çâre
85/3 Azapsız mansıb ârâm-ı cihân-ârâ ne geymiş çün
Dil-ârâma esîr oldu meni fi‘l-hâl emîr itdi
86/2 Her sözi tıfl-ı **dile** hulle-i şâhîden yeg
Ne kadar öksüz ise aglamasun muhtâcı
86/8 Hançer-i gamzeñi bir kerre göreydi **dil** ü cân
Şimdi ol lezzetle turmaz atar evrâcı
91/1 İçelüm bâdeyi ey **dil** virelüm bâdesini
Zühdi hâke salalum kavmile kim bâdesini
93/32 Hıdmetde çü yetdi hemçü mum
Dilleri rûşenâ itdi ol mahdûm
93/63 Ger bu dem bu hiddet ü kesret
Hâl-i **dil** bu dem ez-gam-ı hasret
94/1 Yel gibi ey **dil** yeter yeldüñ hevâdan vaz gel
Çok bulansañ su gibi bu mâcerâdan vaz gel
94/2 Kıssa-ı mihr-i vefâdan hisse al dâne iseñ

Verme her meh-rûya *dil* her bî-vefâdan vaz gel

Dilber [18] (دلبر) *i.* (Fars. **dil-ber**) Gönlü alıp götüren, güzel. (D)

Tasavvufta tutukluk (kabz) halini bildirir. Bu, gönülde üzüntünün sevgi ile birlikte bulunduğu bir haldir. (C)

- 1/12 Kânûn-ı dîni vâzi‘ a‘lâm-ı ‘ilmi râfi‘
Ey her belâyı dâfi‘ ‘arş-ı Hudâ’da *dilber*
- 2/75 Her çerâga yanma digil lâ uhibbü’l-gafilîñ
Yan cemâl-i *dilbere* budur Halîliñ milleti
- 2/83 Nazlı *dilber* bilür kin eyler tayan ‘âşık iseñ
Hak didi firrû Hudâya kaç göresin za‘tı
- 12/1 *Dilberâ* ol sırr-ı ‘aşkı eylemek pinhân güç
Güç durur sıgmak katı birkündiye ‘ummân güç
- 26/1 Servere hıdmet kılanlar ‘âkıbet sürûrlanur
Zilleti ‘izzet olur bî-şekl iken *dilber*lenür
- 29/11 Nûr-ı zâta eyledüñ çün Ahmed’i mir’ât-ı hâs
Niçe yüz biñ *dilber* oldu pertevinden cilveger
- 33/1 Baña ey dil kûy-ı yârim cennetü’l-me‘vâ yeter
Hûr u gılmân istemem ol *dilber*-i ra‘nâ yeter
- 33/5 Çün murâd âyine-i ‘âlem-nümâdır Şeyhiyâ
Rûy-ı *dilber* görmekise ‘âlem-i kibr yeter
- 36/5 Kiblemiz ebrû-yı *dilber*dir añadur vechimiz
Zülfüne devr ideriz kim dârdır eglencemiz
- 38/6 Himmetüm ‘âlî dürür kim hâk-râh-ı *dilberim*
Hâk-rûy-ı bî-derim bâb-ı sa‘âdet beklerüz
- 41/5 Şeyhî basar elbette kadem ‘arş-ı berîne
Ferş-i hareminde olan ol *dilber*-i ferrâş
- 42/4 Didim ey *dilber* gamıñdan çünki döndi kâmetim
Nâz ile gülüdi didi ‘aşkım seni pîr eylemiş
- 44/3 Kendüni fânî kılup yâr ile bâkî olmuş
Yine su sızmaz imiş *dilber* ile sıkçaymış
- 45/3 Dehân-ı la‘l-i lebinden sunarsa *dilber* eger

- Gulâm-ı kemteri olaydı câm-ı Cem ‘âşık
 53/5 Bâd-ı tavk-ı kûy-ı **dilber** ‘ıyş-ı nâmdır
 Şeyhîye Gerçi zikrû’l-‘ıyş nefsü’l-‘ıyşdır dirler mesel
 67/4 Gamze-i hûn-rîz-i **dilber** tîgına uruldu dil
 Her tamardan kan tamlar tende yâre dem-be-dem
 94/23 Zülfi-i **dilber** halkadır boynuñda atar mâr var
 Ejder-i mevt irmeden bu ejdehâdan vaz gel
 94/34 Vâsıl olmak isterseñ ey Mecîd-i Hazrete
 Ârzûsı vuslat her **dilber**âdan vaz gel

Dildâr [3] (دیلدار) *i.* (Fars. **dil-dâr**) Gönlü kendine bağlamış olan kişi, sevgili. (K)
 Farsça gönüle sahip ve gönül sultanı, sevgili demektir. Tasavvufta genişlik (bast)
 halini ifade eder ki bu da sevinç ve sevginin bileşimi ile olur.

- 20/2 Baña tûbâ vü şarâb-ı kevseri vasf itme kim
 Tûbâ kadd-i yârdır kevser leb-i **dildâr**dır
 32/4 Şeb-i zülfünde varın fakd iden **dildâra** ‘âşıklar
 Ezelden gümhreñ iken rehnümâ olmuş bulunmuşlar
 42/3 Âsitânından geçerken ugrayup bâd-ı sabâ
 Hâlimi bir bir benim **dildâra** takrîr eylemiş

Dost [5] (دوست) *i.* (Fars. **düst**) Birini riyâsız ve samimi duygularla seven, her
 bakımdan kendisine güvenilir kimse. Sevgili, yâr. (K)

- 37/5 Tayy eyleriseñ tûl-i emel defterin ey **dost**
 Bir cûd idesin Hatem-i devrân dahi bilmez
 39/1 Gitdi yola teveccüh idüp hep sipâhımız
 Düzd-i günâh basmasun ey **dost** râhımız
 44/4 Bir nazar eylerimiş **dost**una düşmanına
 Kin hased bilmezimiş kalbi katı akçaymış
 46/15 Kahr u lutfâ çünki mir’ât oldı kalbi sâlikiñ
 Münkire semm **dosta** tiryâkdır likâsı dervişiñ
 2/58 Zinhâr ey **dost**lar bakmañ tasavvuf ‘ilmine
 Bulmadın rûh u ‘akl nefsi-i ‘aduv mahviyyeti

Dünyâ [25] (دنيا) i. (Ar. dunyâ) Güneş sistemine bağlı gezegenlerden biri olan yer yuvarlağı, küre-i arz. (K)

Tasavvufta dünya çeşitli şekillerde tanımlanmıştır:1- Seni Allah'tan alıkoyan herşey 2- İmtihan yeri 3- Ahiretin tarlası 4- Geçici, fani yer. (C)

2/52 Terkiñi ma‘bûd idindiñ tâ‘atiñ oldı sanem

Ehl-i **dünyâ** mücriminiñ saña var fuzliyyeti

2/121 Hubb-ı **dünyâ** gitdi ise ba‘z-ı dünyâ geldiyse

Sahv u gaflet ‘askeri buldıysa maglûbiyyeti

2/139 Beyt-i Hakda cîfe-i **dünyâ** hevâ neyler begim

Mescid-i kalb içre mü’min saklasun mı hiç büti

14/2 Metn-i ‘aşkı hall için ins ile cin hûr u melek

Arş u kürsî **dünye** vü ‘ukba vü mâ-fihâ şurûh

14/3 Gark ider mülk-i vücûdum kaynasa tennûr-ı ‘aşk

Zerredir **dünyâ** yanında katredir tûfân-ı Nûh

14/4 Aşk ile medhûş olup vahdetde sergerdân idim

Yog idi **dünyâ**da adım olmamışdı nefh-i rûh

18/2 Bahreyni içer kanmaz **dünyâ** sayusin saymaz

Her bâdile ırgânmaz ‘ummân haberin söyler

18/7 Aldanmadı **dünyâ**ya tutdı yüzi Mevlâya

Ol ‘âlem-i a‘lâya cevân haberin söyler

23/1 **Dünyeye** dil bağlama bu dehr-i fânî tiz geçer

Pirlik vakti gelür bu nev-civânî tiz geçer

23/3 Zînet-i **dünyâ**ya aldanup kibirden geçmeyen

Nâgehân rengi solar nâm u nişânı tiz geçer

29/16 Vâdi-i Eymen’de atmaz nefis ü **dünyâ** na‘lini

Bulmasa Mûsâ-yı cân innî enallâhdan haber

30/8 Devr-i Âdem’den beri toldırdı çâhın toymadı

Sahne-i **dünyâ** egerçi turmayup ölçer döker

38/4 Çün tılısm-ı ejder-i **dünyâ** tolaşmış gencini

Nakd-i sabrı genc idüp künc-i ferâgat beklerüz

56/4 Cîfe-i **dünyâ**ya konma kıl hümâ-veş himmeti

- Tûtî-veş sükker yegil hûy-ı zagandan geç gönül
- 56/8 Hânesin yaksa kişi kim **dünye** aña lâ-yecûz
Çün yıkar anı yapan gel yıkılandan geç gönül
- 57/5 Ey gönül yek-reng ol **dünyâ** saña el urmadın
Sıbgatullâha boyan ısbât-ı nesl it ol ‘ıyâl
- 60/2 Ber-taraf ol **dünyeden** her rûz u şeb misl-i hilâl
Râki‘ ü sâcid ol bedr-i cemâle muttasıl
- 66/4 Pederim bag-ı cinâna kodı beni **dünyâda**
Niderim hâr u hâsı bülbül-i lâ-illâyım
- 70/6 Hayvân gibi **dünyâda** yatup yersin içersin
Ey Şeyhî kaçan ola ki insân olasın sen
- 71/1 Hayâl-i hâb-ı gafletdir gönül **dünyâyı** neylersin
Şarâb-ı deşt-i dehşetdir kurı gavgâyı neylersin
- 71/5 Bilürsin menziliñ âhir olup zîr-zemîn altı
Ya mülki tâc u tahtı şöhret ü **dünyâyı** neylersin
- 76/10 Dîhk-ı **dünyâyı** inanma aglamakdur âhiri
Var kubûrı seyr eyle gitmedi ise gümân
- 83/4 Hamr-ı **dünyâyı** ayakdan kaldırup yüz virme kim
Bir harâmî oğlıdur başuña çıkar nâz ile
- 94/12 Olma bir şahbâz-ı kudsîyken sakın yâr-ı gurâb
Cîfe-i **dünyâyı** meyl etme cefâdan vaz gel
- 94/14 Zînet-i **dünyâyı** meyl etme sakın ‘ukbâyı bak
Ârzû-yı Hak idüp bâtil recâdan vaz gel

E

Ebed [6] (أبد) *i.* (Ar. ebed) Sonsuz zaman, zihnen son bulması düşünilemeyen süre. (TDV İA)

Sûfiyyeye göre ebed, Allah'ın isimlerinden biridir. (C)

- 21/2 Aşk câmını dil içdi sarhoş-ı ezel oldı
Buldı **ebedî** sıhhat mûtû haberin söyler
- 24/3 Ölmeden gel ölegör hayy ü **ebed** vasfını bul
Âkıbet muhmel odur kim sözüm ihmâl eyler

- 25/3 Kaplasa cünd-i zulûm zulmetile yir ü gögi
Ez-ezel tâ-be-*ebed* fırsat-ı dervîşandır
- 32/1 Şular kimdür ezel mahv-ı fenâ olmuş bulunmuşlar
Ebed-i zât-ı ahdile bekâ olmuş bulunmuşlar
- 35/1 Taleb-i mevt ideni sag ideriz öldürürüz
Agladur inledürüz ya'ni *ebed* güldürürüz
- 65/9 Dil-i Şeyhîyi şâhım degme mi'mâr eylemez ma'mûr
Ezelden tâ *ebed* bir genc için vîrânedir gönlüm

Ecel [7] (أجل) i. (Ar. ecel) Her canlı için takdir edilmiş olan ölüm zamânı, ömrün son demî. (K)

- 43/6 Islâh eyle çü nefsi unutma nefsi-i nefsi
Virmez *ecel* çü fırsat dimez ki gâfil imiş
- 53/1 Mûnisim kabrim içre derdüñ ola ba'de'l-*ecel*
Kâmilân buyurdılar el-kabru sanduku'l-'amel
- 70/3 Bir lahzâ amân bulmayasın dest-i *ecelden*
Ger hükm idesin yile Süleymân olasın sen
- 71/3 *Ecel* câmın sunup karşıñda sâkîlik ider her dem
Rebâb-ı sâki-i gül-ruh-ı mey-i hamrâyı neylersin
- 85/2 Çü gördi bende vü şâhîñ *ecel* câmında keyfi bir
Sürûruyla gam u fakr u gınâsın cümle bir itdi
- 94/20 Çün *ecel* çıkanda kasdîñ ceng olur bir gün yine
Sâzı ko söz ehli ol her nâ-sezâdan vaz gel
- 94/28 Bir gün ansızdan urur boyunun *ecel* tîgı sana
Gâfil olma zulmi ko bu iftirâdan vaz gel

Eflâk [3] (أفلاك) i. (Ar. eflâk) Semâlar, felekler, gökler, bahtlar, talihler, kaderler. (D)

- 46/12 Derd ü gamla kaddi dâl ü bî-ser ü pâ olmadın
İrmedi mânend-i bedr *eflâke* râhı dervîşîñ
- 80/3 Gerek bag-ı İrem olsun gerekse tâk-ı İskender
Gerekse 'izz-i şevket kûsı çıksun evc-i *eflâke*

1/29 Aşkınıla döner *eflâk* nûruñla gül olur hâk
Biter senüñle her çâk ey her şikeste şehper

Ehl [28] (أهل) *i.* (Ar. **ehl**) Sahip, mâlik. (K)

Hakkı idrak yolunun üçüncü derecesi olan hakikat mertebesinde bulunanlar. (K)

- 1/61 Ol hâmilü'l-livâyı ol menba'-ı nidâyı
Ol *ehl*-i hal atâyı şevketle eyle berter
- 2/52 Terkiñi ma'bûd idindiñ tâ'atiñ oldı sanem
Ehl-i dünyâ mücriminiñ saña var fuzliyyeti
- 2/86 Nâzı ko *ehl*-i niyâz ol şirke düşme Hakkıla
Söz benim diyen kul olmaz 'âsî ol ni'meti
- 2/93 Hoş nevâ vü hûb-ı haz u hûb-ı had
Cümle sârikdür safâ *ehl*inden alur râhatı
- 3/6 Hüsn anuñdur gayrısında ma'na yok bir kurı ad
İn hiye illa esmâdan aña bir haber kalma 'inad
Nokta-ı per-kâr odur gayrısı mu'avvec-i bî-sedâd
Devr-i ruhsârında her hüsn *ehline* vird-i kesâd
Hûblar geçrevligiyle buña ebrû çatmasun
- 4/2 Çünkü dil-sûzlar olur *ehl*-i lisân
Oldı Mecnûn-ı 'aşk her dil-i cân
Okı dîvânıña nüh nev-dîvân
Nagme kıl tâ ne gam kala ne figân
Kıl safâ *ehline* salâ bülbül
- 8/2 Nüş iden bir katresin elbetde *ehl*ullâh olur
Lâ-cerem âgâh olur ez-zevk-i sırr-ı evliyâ
- 11/5 Olup ferrâş-ı beyt-i *ehl*-i vahdet
İder dil hânesin tathîr-i hıdmet
- 13/12 Şarâb-ı la'li ider mest *ehl*-i 'aşk olanı
Sorup anı fukarâdan görölmege muhtâç
- 20/4 *Ehl*-i sünnet râhını zabt it kelâmullâhdan
Devlet ânuñla şeri'at aña yâr-ı gârdır
- 27/5 La'lüñe lezzet emânet durur *ehl*-i Şeyhî

- Âşıka sun ki emânet sorulur vâcib var
- 30/7 Beyt-i ma‘mûr **ehli** ‘aşk bahrine irişe per döker
Bahr-i mescûrı egerçi nûş ider ölçer döker
- 34/1 Şehâ tevhîdiñ esrârın diyen bilmez bilen dimez
Hakikat **ehl-i** güftârın diyen bilmez bilen dimez
- 35/10 Sunaruz **ehl-i** riyâzâta ham-ı vahdetde şarab
Sıbgatullâha boyadup rengini soldururuz
- 39/5 Leşker-i zâ‘if ma‘reke-i düşmenle pür idi
Korkmam ki gayret **ehlidir** ol pâdişâhımız
- 44/1 **Ehl-i** ‘irfânı sorarsañ dili açıkçaymış
Fikre müstagrak imiş zikr-i katı çokçaymış
- 46/14 Nefyile isbât birdir terk ü tecrîd **ehline**
Gitdi dilden gayrı illâ oldı lâsı dervişiñ
- 59/6 Müdgam olur kamu çü defter-i ‘ömr
Hâli âl-i kıl ü kâl **ehline** sal
- 60/11 Şeyhî kıl u kâlden kıl deñlü bulmâdı vefâ
Şimdi lâzımdır ola bir **ehl-i** hâle muttasıl
- 61/5 Cell-i ma‘nâya temessük eyle kıl ü kâli ko
Âlemi devr it olunca **ehl-i** hâle muttasıl
- 62/4 Yüzümi **ehl-i** fenâ hâk-i derine süreli
Gün gibi çarh-ı bekâ içre ziyâ-efzânem
- 64/1 **Ehl-i** ‘aşka reh-i cânânedede hâk-i pâyım
Hamdü lillâh ki bu yolda kamudan a‘lâyım
- 64/2 Yüzümi **ehl-i** fenâ hâkine cârûb ideli
Mihr-veş çarh-ı bekâ içre ziyâ-efzâyım
- 69/6 Pîr-i meyhâne merâ goft ki sekr-i yekdem
Bihter ez- tâ‘ati **ehl-i** felek-i gerdûnem
- 74/4 **Ehl-i** temyîzim ârî-i zenden der imiş nefsi dün
Merdi merd añlar şehâ bilmez zenân âr kıymetin
- 86/4 **Ehl-i** hâle nükde-i hâl Hacerü’l-Esveddir
İlm bir nokta durur iste bulasın râcı
- 92/4 Bilmedigin hazret-i Mûsâ’ya kimdür söyleyen

Yok mudur *ehl*-i fenânîñ bir şecerce kıymeti
94/20 Çün ecel çıkanda kasdîñ ceng olur bir gün yine
Sâzı ko söz *ehli* ol her nâ-sezâdan vaz gel

Emânet [2] (أمانة) *i.* (Ar. **emânet**) Güvenilir bir kimseye saklaması veya birine teslim etmesi için bırakılan şey veya kimse, vedfa. (K)

Allah'ın insanlara bir gün geri almak üzere verdiği can. (K)

9/4 Şol *emânet*dür ki taglar itmedi anı kabûl
Zâlim ü câhil olup itdi tahammül cân aña
27/5 La'lüne lezzet *emânet* durur ehl-i Şeyhî
Âşıkâ sun ki emânet sorulur vâcib var

Enbiyâ [3] (أنبياء) *i.* (Ar. **enbiyâ'**) Nebîler, peygamberler. (K)

1/51 Âşık âña Züleyhâ saña cemi' eşyâ
Bil ki Hudâ te'âlâ ey *enbiyâ*ya muhtar
29/14 Sâha-ı 'izzetde cümle *enbiyâ* vü evliyâ
Cümlesi fermân-ı bergdir her biri bî-pâ vü ser
46/16 Çün cefâsı vü vefâsı *enbiyâ* mîrââıdır
Cümleten mevrûsdur duâsı devâsı dervişiñ

Eren [1] Eski T. Velî ve mürşid anlamında kullanılan bir tasavvuf terimi. (TDV İA)

15/3 Taş olsa da kalbi anı mum eyler *eren*ler
Teskîm olagör bunlara ister iseñ irşâd

Esîr [1] (أسير) *i.* (Ar. **esîr**) Savaşta düşman eline düşen kimse, tutsak.(K)

Kendini kaptırıp müptela olmak, buyruğu altına girmek. (K)

85/3 Azapsız mansıb ârâm-ı cihân-ârâ ne geymiş çün
Dil-ârâma *esîr* oldı meni fi'l-hâl emîr itdi

Esmâ [4] (أسماء) *i.* (Ar. **esmâ'**) İsimler, adlar. (K)

(Esmâ-i Hüsnâ tamlamasının kısaltılmışı olarak) Allah'ın en güzel isimleri.(K)

Esmâ-i Hüsnâ: Arapça sıfat tamlaması olup güzel isimler demektir. Tasavvufta Allah'ın isimlerine esmâ-i hüsnâ denir. (D)

- 1/41 Allâm-ı ism-i *esmâ* fettâh-ı sırr-ı ihyâ
Ey ism-i vehm müsemmâ her zerre bunı söyler
- 2/42 Gözsüz ile a‘rece niçün basıldıñ kanı ‘âr
Kanı zâtında konılan zikr ü *esmâ* kuvveti
- 3/6 Hüsn anuñdur gayrısında ma‘na yok bir kurı ad
İn hiye illa *esmâ*dan aña bir haber kalma ‘inad
Nokta-ı per-kâr odur gayrısı mu‘avvec-i bî-sedâd
Devr-i ruhsârında her hüsn ehline vird-i kesâd
Hûblar geçrevligiyle buña ebrû çatmasun
- 75/4 *Esmâ*sına tâbi‘ çün zâtım sıfatım fi‘lim
Çıkıdım aradan şerriñ tedbîrimi saldıım ben

Esrâr [9] (أسرار) i.(Ar.esrâr) Gizli olan, herkesçe bilinmeyen şeyler, herkese açık olmayan gizlilikler, sırlar.(K)

- 9/2 Künc-i gamda derd ile inler gönül aglar gözüm
Küh-i *esrâr*ında cânım vâlih ü hayrân aña
- 12/5 Gam degil ta‘n eylese zâhid sirişk-i çeşmime
Añlamak ‘âşıklarıñ *esrâr*ını nâdân güç
- 29/6 Nûş idince cur‘a-ı câm-ı şarâb-ı ‘aşkı
Ketm-i *esrâr* itmedi Mansûr kıldı terk-i ser
- 34/1 Şehâ tevhiðiñ *esrâr*ın diyen bilmez bilen dimez
Hakikat ehl-i güftârın diyen bilmez bilen dimez
- 41/1 Hatt-ı siyehi kaldıra bir yerden eger baş
Mülk ü melekûtuñ kamu *esrâr*ı ola fâş
- 47/2 Miyâniñla femûñ *esrâr*ını kıl deñlü açmazdım
Velîkin sûz-ı derdim tende her mû şerh ider yek yek
- 93/4 Sadr-ı pâkinde eyledi *esrâr*
Anı bu yandan añladı Kerrâr
- 93/25 İzzeddîn’e irer bu dem *esrâr*
Halvetîler dürür bular yekbâr

94/18 Çünkü *esrâra* vukûfuñ yok gel imdi ebsem ol
Sun'ına bak sâni' iñ çûr u çerâdan vaz gel

Evliyâ [5] (أولياء) i. (Ar. evliyâ') Allah'ın sevgilisi olan, hâli, davranışları, çok üstün vasıfları ve gösterdiği kerâmetler sebebiyle bu husus halk tarafından da kabul edilmiş bulunan seçkin ve has kul (kullar), ermiş, ermişler, velîler.(K)

6/2 Habl-i zülfine i'tisâm it kim

Evliyâ eyledi temessük âñâ

8/2 Nûş iden bir katresin elbetde ehlullâh olur

Lâ-cerem âgâh olur ez-zevk-i sırr-ı *evliyâ*

2/70 Zulm ü şirk ü şübheden 'ârî olan kalbdür velî

Tahliyedür tahliyedür *evliyâ*nuñ sünneti

2/105 Gayrısı hârik durur kaçdılar andan *evliyâ*

Keşf zinhâr istemesen düşülmesün postı

2/109 Şirkden ekber zenbiñin benlik çekişmek Hakkıla

Ol kokudan zâr eyler *evliyâ*nıñ nefhası

Ezel [13] (أزل) i. (Ar. ezel) Başlangıçsız zaman, zihnen başlangıcı düşünilemeyen süre. (TDV İA)

Ruhlar aleminin başlangıcı. (K) Ezel, öncesizliği ifade eder. Kadim, aynı anlamı karşılamakla birlikte Allah'tan başkası için de kullanılır. Ezel ise sadece Allah için kullanılır.(C)

6/1 Kaşlarıdır kurılı kavş-ı kazâ

*Ezel*dir sihâmımız cânâ

13/7 Egerçi rûh *ezel*de anuñla mûnisdir

Velî ki nefis yanından ayrılmaga muhtâç

21/2 Aşk câminı dil içdi sarhoş-ı *ezel* oldı

Buldı ebedî sıhhat mûtû haberin söyler

21/7 Yâruñ yüzine Şeyhî müştâk-ı *ezel*dir cân

Dilden görelî anı mînû haberin söyler

25/3 Kaplasa cünd-i zulûm zulmetile yir ü gögi

Ez-*ezel* tâ-be-ebed fırsat-ı dervîşândır

- 32/1 Şular kimdür *ezel* mahv-ı fenâ olmuş bulunmuşlar
Ebed-i zât-ı ahdile bekâ olmuş bulunmuşlar
- 32/3 Sivâyı terk idüp cân u dilin mahv eyleyen şehler
Ezelden pâdişâhâ ne gedâ olmuş bulunmuşlar
- 32/4 Şeb-i zülfünde varın fakd iden dildâra ‘âşıklar
Ezelden gümreh iken rehnümâ olmuş bulunmuşlar
- 38/2 Tâ *ezelden* derd-keş-i bezm-i cemâl idi gönül
Lutfâ mu‘tâdız yine feyz-i mürüvvet beklerüz
- 46/4 Nefha-i nefh-i *ezelden* buldı çün bir şemmesi
Misk-i ‘anberden mutayyebdür hevâsı dervîşîñ
- 65/9 Dil-i Şeyhîyi şâhım degme mi‘mâr eylemez ma‘mûr
Ezelden tâ ebed bir genc için vîrânedir gönülüm
- 66/1 Men hümâ-yı *ezelim* mertebede a‘lâyım
Pişe-i sâha-i fakr içre çeker ednâyım
- 74/6 Tâ *ezelden* tıfl-ı dil kul oldu ‘aşkıñ şâhına
Hâdim ol sen hoş bilür sultân çâker kıymetin

F

Fakîr [2] (فقير) *sıf. ve i.* (Ar. *fakîr*) Yoksul kimse. (K)

Fakr hali üzre olan dervîş. Mevhum varlığından kurtulup Hak’ta fâni olan,
fenâfillâh mertebesine erişen kimse. (K)

85/1 Mey-i bezm-i gamıñ zevkın ne kâdı ne emîr itdi

Safâsın müflis itdi demlerin ancak *fakîr* itdi

88/9 Ez-*fakîr* ü hakîr u müflis-râ

Sâhibü’l-mücrîmu ve’l-mezellâtı

Fakr [11] (فقر) *i.* (Ar. *fakr*) Fakirlik, yoksulluk. (K)

Kendinde varlık görmeyip her bakımdan Allah’a muhtaç olduğunu bilme, mevhum
varlığından kurtulup fiil, sıfat ve zâtını Allah’ın sıfat ve zâtında fânî kılma,
fenâfillâha erişme hâli, manevî yokluk. (K)

25/7 *Fakr* u fahr işleridür gözleri tokdur bularuñ

Kâni‘ olmak gelene ni‘met-i dervîşândır

- 40/2 **Fakr** u fenâ memâlikinüñ şehriyârıyuz
Pürdür nükûd-ı gussa vü gamla hazînemüz
- 40/3 Teşvîş-i **fakr** u fâka ile olmazuz melûl
Çün dilde ‘aşk-ı yâr gibi var defînemüz
- 46/8 Çün izâ temme’l-**fakru** lem yebka ilallah
Zât-ı bâkîdür âyât u müntehâsı dervîşîñ
- 62/1 Pîşe-i sâha-ı **fakrım** nola ger ednâyem
Kâbe kavseyn degül şem‘îne ev ednâyem
- 66/1 Men hümâ-yı ezelim mertebede a‘lâyım
Pîşe-i sâha-i **fakr** içre çeker ednâyım
- 76/12 Çekme gam **fakr** u fenâyâ hem sevinme varlığa
Bil ki ‘inde’l-ımtihâni el-mer‘u yükremu ev yuhân
- 85/2 Çü gördi bende vü şâhîñ ecel câmında keyfi bir
Sürûruyla gam u **fakr** u gınâsın cümle bir itdi
- 87/3 Vech-i gınâ gösterüben herkese
Fakrı nihân eylemeyen bilmedi
- 94/15 Devlet-i el-**fakru** fahri tâcını al başuña
Sûretâ ‘ayn-ı gınâ olmasın gınâdan vaz gel
- 2/49 Didigüm za‘f u ‘acdden ihtiyâc u **fakrdan**
Hak münezzehdir birdir cümleden Hakkıyyeti

Fâni [5] (فانی) *sıf.* (Ar. **fânî**) Ölümlü, geçici. (D)

Hak ile bakî olmaktan dolayı bir şeyi kalmayan kişidir. (C)

- 39/4 İnkâr-ı fikr-i **fâni** boyamışdı kalbi hep
Olmasa idi bahr-i hidâyet penâhımız
- 76/8 Cehl içinde ‘ilmi bul vardır dime yoga sakın
Fâniyi var añlayan bulmaz bekâ-yı câvidân
- 2/23 Vakf iden fikrin şi‘îre cille **fâni** cism için
Ma‘rifet bâbın yumup açandır cehliyyeti
- 2/27 Seyf-i ‘aşk ile şehîd ol vir hevâya varlığıñ
Akl-ı cüz’ünü **fâni** kıl gelsün anuñ külliyyeti
- 23/7 Âkile gafletle saglıktan helâki yeg durur

Şeyhiyâ bil kadr-i vakti ‘ömr-i *fâni* tiz geçer

Fark [5] (فرق) i. (Ar. fark) Ayrılık, başkalık. İki veya daha çok şey arasındaki ayrılık. (D)

Yaratılmışlarda Hakk’ı değil sâdece mahlûkatı görme hâli. (K)

2/59 Nefsin kâfir ni‘met-i tevhîde agular katar

Nefsi ile isbâtı *fark* itmez yetürür farkıyyeti

76/16 Himmet-i ‘âlî kılup tobrak olanlar pâyına

Sırr-ı be-*fark fark*dan yapış be-cevâz hem ‘inân

2/10 Cem’ u *fark* u rütbe-i kevn ü fesâdı bilmeyen

Görmedin şeytân u cinni kandan alduñ vahdeti

2/12 Mümteni‘den mümkin hem vâcibi *fark* itmedin

Kâfir olmuşdur hurûfi giyibdür ol nekbeti

Fazl [2] (فضل) i. (Ar. fazl) Fazlalık, üstünlük, iyilik, fazilet, erdem. (D)

Allah’ın çok yönlü lütuf ve keremini ifade eden bir terim. (TDV İA)

1/33 Ey mücrimine eşfi‘ *fazl*ñ durur mutemmi‘

Ey mihr-i gayra muttali‘ ey mihr ü mâh-ı çâker

43/7 Şi‘r-i şu‘ûr-ı Şeyhî cümle şi‘âr-ı noxsân

Fazl fuzûlîlikden hâlî degül dil imiş

Fehm [3] (فهم) i. (Ar. fehm) Anlama, anlayış, idrak.(K)

Allah’ın sözünü ve hitabını anlama ve bunun gereğini yerine getirme. Keşf ve zevk yolu ile elde edilen bilgi. (C)

63/9 Çü bildim nefis ü Rabbim *fehm* kıldım

Sevâd-ı a‘zama cem‘iyyet oldum

89/2 Cild ü lafz u harf ü kâgıd ma‘niye hâdim durur

Vasf-ı Hak ma‘nâ-yı Kurân’dır *fehm* kıl bâtını

31/2 Gezer deryâyı mâhîler yine deryâyı *fehm* etmez

Aña benzer cihân halkı dahı Yezdânı bilmezler

Felek [4] (فلك) i. (Ar. felek) Gökyüzü, semâ, dünya, âlem. (K)

Gök katlarında yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı kabul edilen etki, kadere hakim olduğuna inanılan güç, tâlih, baht.(K)

- 1/14 Ey seyyid-i civân-baht şâh heme **felek**-i taht
Âsân senüñle her mihnet açuk senüñle her der
- 10/4 Sırr-ı vahdet noktası sergeştesidir nüh **felek**
Kim bu remzi keşf ider tûbâ lehüm ve hüsnü meâb
- 69/6 Pîr-i meyhâne merâ goft ki sekr-i yekdem
Bihter ez- tâ'ati ehl-i **felek**-i gerdünem
- 80/5 **Felek** devr itdigince rûh-ı pâkine salât olsun
Senâlar eylesün Şeyhî müdâm ol şâh-ı levlâke

Fenâ [28] (فناء) *i.* (Ar. **fenâ** ') Yok olma, yokluk, geçip gitme. (D)

Kulun benliğinin Allah'ın varlığında yok olması, eşyanın nazarından silinmesi, kendi fiilini göremez olması, kesret âleminin kayıtlarından sıyrılıp Hakk'ın tasarrufu altına girmesi hâli. (K) Fenâ hali, kulun benliğinin kaybolması ile tevhîdin gerçekleşmesi demektir. Bu hal tevhîdin en yüksek derecesidir. Kul, Allah tefekküründe o derece boğulur ki benlik bilincini de kaybeder hale gelir. Buna fenâ fî't-tevhîd denilir. (C)

- 2/9 Ya'ni mahv eyle **fenâ** âb ile vasfuñ yuyasın
Kâle halkullah ancak hep gide gayriyyeti
- 2/71 Himmet-i süflî odur fikriñ murâdı cism ola
Rabbini unıdup kılan **fenâ**da dikkati
- 13/9 Kuvâ-yı nefis haramîsi bağladı yolımı
Fenâ kılıcı ile hep kırılmaga muhtâç
- 15/6 Mahv ile **fenâ** dersi medârisde okunmaz
Meyhânedede üstâdı anuñ tıfl-ı mugân zâd
- 19/3 Biz yâre vâsıl olduk râh-ı **fenâ** içinde
Şems ü kamer kevâkib tagdan bakanımızdır
- 23/5 Şem'îñi leyl-i **fenâ**da uyarıgör genc iken
Pîrlik vakt-i seherdir kim zamânı tiz geçer
- 28/2 Bilmez ki her kadem nice biñ dîdeden çıkar
Her cünbişinde varlığı 'ayn-ı **fenâ**dadır

- 29/4 Kimini kıldıñ *fenâ* deşinde sergerdân u zâr
Nâz u istignâ serîrin kimine kıldın makarr
- 32/1 Şular kimdür ezel mahv-ı *fenâ* olmuş bulunmuşlar
Ebed-i zât-ı ahdile bekâ olmuş bulunmuşlar
- 34/10 İcenler câm-ı zâtından *fenâ* buldı sıfâtından
Sülûkuñ yeddi katından diyen bilmez bilen dimez
- 40/2 Fakr u *fenâ* memâlikinüñ şehriyârıyuz
Pürdür nükûd-ı gussa vü gamla hazînemüz
- 46/2 Sürme-i mâzâga ile mekhûldür çün gözleri
Vech-i bâkî seyr ider ‘ayn-ı *fenâ*sı dervişiñ
- 48/5 Şeyhî visâl-i ‘ıydına kurban olursuñ eger
İresiñ bir bekâya ki hergiz *fenâ*sı yok
- 52/4 Len tenâlü’l-birra hattâ tünfikû didi Hudâ
Virmeyen vârin *fenâ*ya bulmadı sırr-ı Resûl
- 52/6 Şeyhiyâ râh-ı *fenâ*da gizli yollar çok velî
Cümleden kendüñi ednâ bilmekdür râh-ı vusûl
- 56/6 Sâlik ol semt-i *fenâ*ya varlığıñ mahv it dilâ
Tavf-ı beyt-i ‘âşık ol Beytü’l-Hazenden geç gönül
- 58/4 Yüzüm suyudur yine yakan hâk-i vücûdı
Âhir yudum el hâb-ı *fenâ* içre azîn-gil
- 62/4 Yüzümi ehl-i *fenâ* hâk-i derine süreli
Gün gibi çarh-ı bekâ içre zıyâ-efzânem
- 62/7 Hâtem-i tâc-ı kanâ‘atle cihânda Şeyhî
Mülket-i mahv u *fenâ* kişverine dârâyem
- 64/2 Yüzümi ehl-i *fenâ* hâkine cârûb ideli
Mihr-veş çarh-ı bekâ içre ziyâ-efzâyım
- 71/7 *Fenâ*da mâ-hüve’l-maksûduña Şeyhiyâ Hakdır
Ya kasr-ı hûr u gilmân cennetü’l-me‘vâyı neylersin
- 76/12 Çekme gam fakr u *fenâ*ya hem sevinme varlığa
Bil ki ‘inde’l-ımtihâni el-mer‘u yükremu ev yuhân
- 80/1 *Fenâ* tozı sebel virmek nedendür ‘ayn-ı idrâke
Bu kıl u kâl u bu gavgâ yaraşmaz bir avuc hâke

- 81/2 Ey ‘aceb dâr-ı **fenâ**da nice âsâyîş kılur
Zulmet-i dehr içre yâr-ı mihribânı olmaya
- 83/1 Külli şey’in hâlikun toldı cihân âvâz ile
Ko **fenâ**nîñ sâz u râzın sohbet it hem-râz ile
- 90/3 Hem vakt-i lî-ma‘allâhdır bu ilâhî nefha
Cebrâîle Muhammed bunda **fenâ**ya kandı
- 92/4 Bilmedigin hazret-i Mûsâ’ya kimdür söyleyen
Yok mudur ehl-i **fenâ**nîñ bir şecerce kıymeti
- 94/25 Çün **fenâ** üzre uruldu ‘ömrüñüñ bünyâdı pes
Seyl-i firkat rehğüzârînda binâdan vaz gel

Fenâfillah [2] (فناء فى الله) *i.* (Ar. **fenâ’ fi’llâh**) Allah'ta fâni olmak demektir.

Kulun zât ve sıfatının, Allah'ın zât ve sıfatında fâni olmasıdır. Dünya ilgilerini tam anlamıyla ortadan kaldırarak, Allah'a yönelmek demektir. Bu yönelişte istiğrak hâli meydana gelir. Sûfi bu makama ulaşmak için tıpkı bir ölünün dünyayı terkedişi gibi her şeyi terkeder. İşte buna "ölmeden önce ölmek" denir. Ölen kişi nasıl Allah'a rücû ederse bu makama gelen kişi de Allah'a vâsil olmuş, ona rücû etmiştir.(C)

- 84/5 Şeyhîden işit her gâh ola kes **fenâfillah**
Hakkı bulasın nâgâh gel tekye-yi ihlâsa
- 2/107 Cürmi nefse nisbet idendir **fenâfillâh** olan
Bir kadehdür tolı içerseñ bulursın sekreti

Ferş [1] (فرش) *i.* (Ar. **ferş**) Yayma, serme, döşeme. (K)

- 41/5 Şeyhî basar elbette kadem ‘arş-ı berîne
Ferş-i hareminde olan ol dilber-i ferrâş

Fesâd [4] (فساد) *i.* (Ar. **fesâd**) Tabî halden çıkma, bozulma, bozukluk, kargaşalık.(K)

- 1/18 Islâh-ı her **fesâdı** miftâh-ı her murâdı
Sultân-ı ‘adl ü dâdı mennâ’-ı san‘at-ı şerr
- 2/10 Cem‘ u fark u rütbe-i kevn ü **fesâdı** bilmeyen
Görmedin şeytân u cinni kandan alduñ vahdeti

- 2/67 Sohbet-i ‘ayn meger der-i ‘ilm-i kibr ile hased
Âlime hıkd u *fesâd* ile ‘adâvet ‘âdeti
- 2/101 Naks u ‘azc ü za‘f-ı zilletden nekım var neligiñ
"Cürm ü gafletle *fesâd*ñ nefse eyle nisbeti

Fettâh [2] (فتاح) i. (Ar. fettâh) “Kapalı şeyleri, lütuf ve rahmet kapılarını açan”
anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.(K)

- 1/17 Tıbb-ı kulûb u eşbâh sabb-ı sabâ-yı *fettâh*
Feyz-i fezâ-yı ervâh senden dürür mukarrer
- 1/41 Allâm-ı ism-i esmâ *fettâh*-ı sırr-ı ihyâ
Ey ism-i vehm müsemmâ her zerre bunı söyler

Feyz [9] (فيض) i. (Ar. feyz) Verimlilik, bolluk, bereket. (K)

Allah tarafından kula lütfedilen ve ilham yoluyla kalbe gelen şey, vâridat. Zât-ı ilâhîden her seviyedeki varlığa kadar yukarıdan aşağıya doğru inen ve âlemin bütününde gerçekleşen sürekli oluş, yaratılış ve yenilenme.(Kelimenin Arapça asıl anlamı suyun taşır akmasıdır. Yukarıdaki mâna, yaratılışın bir nehir gibi durmadan coşup akması tasavvurundan doğmuştur.) (K)

- 1/2 Ey menba‘-ı mürüvvet ey mecma‘-ı fütüvvet
Ey asl-ı *feyz*-i rahmet cûd-ı vücûda perver
- 1/17 Tıbb-ı kulûb u eşbâh sabb-ı sabâ-yı fettâh
Feyz-i fezâ-yı ervâh senden dürür mukarrer
- 1/45 *Feyz*iñden aldı ‘Îsâ mevtâyı kıldı ihyâ
Beyzâ-yed oldı Mûsâ nûruñ ile ser-â-ser
- 3/3 Telh-kâm olanlara tevîdî telkîn eyledi
Şerbet-i ‘aşkile *feyz*-i lezzet-i dîn eyledi
Tıbb-ı mâ-yentakla heb cenneti ta‘yîn eyledi
Nutk-ı hikmet perveri her şûri şîrîn eyledi
Kârbân-ı Mısra diyüñ bir dahi sükker satmasun
- 38/2 Tâ ezelden derd-keş-i bezm-i cemâl idi gönül
Lutfâ mu‘tâdız yine *feyz*-i mürüvvet beklerüz
- 69/1 Togsâ Şemsî’den eger tâli‘-i rûz-efzûnum

- Feyz*-i nûr ide cihâne bu dil-i mahzûnum
89/5 Kavl ü fi‘l sem‘ u ‘ilmiyle basar kuvvet kamu
Feyz-i kudretten gelüpdür Şeyhiyâ tuy dâdını
93/1 Mebdâ-i *feyz*-i cümle ‘âlem
A‘ni serdâr-ı nesme-i âdem
93/24 Çün Ahi Mirem’e irer ma’nâ
Bulur ol *feyz*-i akdesi mesnâ

Feyz-i Akdes [1] (فيض أقدس) *i.* (Ar. **feyz akdes**) Çok kutsal feyz demektir.

Varlıkların yaratılmadan önce Cenâb-ı Hakk’ın ezeli ilminde istîdatleriyle beraber biçimlenmesini sağlayan tecellîye verilen isimdir. (K)

- 93/24 Çün Ahi Mirem’e irer ma’nâ
Bulur ol *feyz-i akdesi* meânâ

Fikr [13] (فكر) *i.* (Ar. **fikr**) Düşünce, zihinde tasarlanan şey, düşün. (K)

Tasavvufta Hakk’ın âyet ve nimetleri üzerinde düşünmek anlamındadır. Âyetler üzerinde tefekkür mârifeti, nimetler üzerinde fikretmek de muhabbeti ziyadeleştirir. (U).

- 2/8 Ârifîyyet ol durur ‘aşk ile gide mâ u men
Âb u hâk u bâd u nâruñ gide *fikr* ü afeti
2/23 Vakf iden *fikrin* şî‘îre cille fâni cism için
Ma’rifet bâbın yumup açandır cehliyyeti
2/45 Sen Süleymân-ı vücûd iken dîv almış hâtemi
Mansıba şükr ile *fikr* it havfı-ı ma‘zûliyyeti
2/68 *Fikr*-i nefis ü kileme-i süflîden arıt kalbiñi
Sözüñi kes tâ gele yerine ‘ulyâ kilemeti
2/71 Himmet-i süflî odur *fikriñ* murâdı cism ola
Rabbini unıdup kılan fenâda dikkati
2/73 Tûl-i *fikriñ* kes ipin tasvîfi yak âteşlere
Niçeler zâyî‘le oldu bulmadın emniyyeti
2/94 Cümle yetmiş biñ hicâbiñ aslı budur ey gönül
Ya’ni Hakkı unıdup gayra tağıtmaq *fikriyyeti*

- 2/119 Kasduhâ en yesrika dîne'l-fetâ bi'l-hîle
Fikrühâ tebdîle milki'l-cenneti bi'l-cîfeti
- 39/4 İnkâr-ı **fikr**-i fâni boyamışdı kalbi hep
 Olmasa idi bahr-i hidâyet penâhımız
- 44/1 Ehl-i 'irfânı sorarsañ dili açıkçaymış
Fikre müstagrak imiş zikr-i katı çokçaymış
- 49/5 Gel câm-ı la'liñi sun huşyâr eyle şâhım
 Şeyhî'ye viridi hayret **fikr**-i visâl-i kaddiñ
- 53/2 Zülfî zencîriyle bu Mecnûn'unuñ **fikri** dirâz
 Gerçi 'âkil der bırak sevdâ durur tûlü'l-emel
- 76/14 Kalbiñi **fikr** eyle añla mülk-i öikre mâlik ol
 Şehr-i kabre var suâl it ne aldı gitdi müflisân

Firavun [1] (فرعون) i. (Ar. fir'avn) Eski Mısır hükümdarlarına verilen ünvan. (K)

Kibirli, benlikçi, hain, zâlim ve despot kimse. (K)

- 64/5 Nîl-veş kanlu yaşum 'aşkıñla oldu revân
 Nefs-i **Fir'avnı** gark eylemede Mûsâyım

Firkat [5] (فرقة) i. (Ar. furqat) Ayrılık, ayrılış, firak, hicran.

Dostlardan ve sâireden ayrılık, ayrılış. (D)

- 2/85 Gökde uçmaktan meges zenbûr bulmaz kıymeti
 Cîfeye konmaktan ol bulmazsa ba'd **firkati**
- 18/5 **Firkat**le beden haste cân yâr ile peyveste
 Dil 'aşk ile dembeste 'irfân haberin söyler
- 77/3 Nicesin mürde kılur ölmelüsin öldürmez
 Âh-ı **firkat** bu 'aceb vaz' bu etvârından
- 77/6 **Firkat** ü vasl u celâliñle cemâlin sebakın
 Ayru olmadığımı nûr-ı rûhiñ nâriñdan
- 82/5 İçelden **firkat** ü hasret şarâbın
 Mededsüz kaldı dil oldu bî-çâre

Fitne [3] (فتنة) i. (Ar. fitne) Karışıklık, fesat, kargaşalık. (K)

Tasavvufta ise 1. Bir kimsenin sınanması 2. Ceberut ve Allah'ın cemâlî sıfatları karşısında sûfinin coşarak taşması 3. Âşıkın mâşukuna esir olması anlamlarına gelir. (U)

6/8 **Fitne**-i câmi'-i muhit iken

Ham-1 zülfi ber-ân rûh-1 zibâ

72/5 Çeşmiñe bu **fitne** vü sihri kim öğretti senüñ

Bir bakışda cânlar avlar 'âlemiñ fettânısın

78/3 Azdırdı seni gûl-i beyâbânî eyâ nefis

Geldi yoluñı bağladı ol **fitne**-i câdû

Fütüvvet [1] (فتوة) *i.* (Ar. futuvvet) Soy temizliği, mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık. (D)

Belirgin nitelikleri başkalarını kendi nefsinden yüksek tutma, cömertlik, menfaat düşüncesinden kurtulma, hüsrân karşısında gönül rahatlığı ve huzur duyma, başkalarının kusurlarına müsâmaha gösterme vb. hususlar olan ve daima bu esaslara dayanan fakat karşılaşılan olaylara göre değişik şekillerde beliren hal. (K)

1/2 Ey menba'-ı mürüvvet ey mecma'-ı **fütüvvet**

Ey asl-ı feyz-i rahmet cûd-ı vücûda perver

G

Gaffâr [1] (غفار) *i.* (Ar. ğaffâr) “Kullarının günahlarını affeden, bağışlaması çok olan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. (K)

93/67 Ahmedullâh rabbenâ el-**Gaffâr**

Ve usallî 'alellezî ihtâra

Gâfil [1] (غافل) *sif. ve i.* (Ar. ğâfil) Çevresinden ve gerçeklerden habersiz olan, gaflet içinde bulunan, dalgın, dikkatsiz ve düşüncesiz kimse. (K)

Hak'tan habersiz kimse. (K)

2/75 Her çerâğa yanma digil lâ uhibbü'l-**gafilîin**

Yan cemâl-i dilbere budur Halîliñ millet

Gaflet [7] (غفلة) *i.* (Ar. **ġaflet**) Çevresinde olanları farkedememe, açık gerçeği görememe, dalgınlık, dikkatsizlik, basîretsizlik, aymazlık, gafillik. (K)

Kulun Allah'tan habersiz olması halî. Dünyayı veya bütün mahlukatı Allah'ın yarattığı ve sıfatlarının tecellî ettiği bir yer olarak düşünmeden dünyadaki hayatını sürdüren, âleme düşünce, tefekkür gözü ile bakmayan, ondaki ince ve hikmetli işleri göremeyen kişiye de gafil denir. Kısaca, enfüs ve âfakta Allah'ın âyetlerini göremeyen kişi gaflette demektir. (C)

- 1/77 İhtiyârâ gül ü şarab u nevm ü i'câb u riyâ
Hîle vü hıkd u hased mekr ü gazez ü **gafleti**
- 1/101 Naks u 'azc ü za'f-ı zilletden nekim var neligiñ
Cürm ü **gafletle** fesâdıñ nefse eyle nisbeti
- 1/121 Hubb-ı dünyâ gitdi ise ba'z-ı dünyâ geldiyse
Sahv u **gaflet** 'askeri buldıysa maglûbiyyeti
- 23/7 Âkile **gafletle** saglıktan helâki yeg durur
Şeyhiyâ bil kadr-i vakti 'ömr-i fâni tiz geçer
- 44/6 Asker-i 'aşk sımış hâbla **gaflet** çerisin
Şevkle gayrılar uyurken uyanıkçaymış
- 65/7 Eger huşyârı vü mestî eger **gafletle** bîdârı
Kamuya menzil olmuş bir âceb kâşânedir gönülüm
- 71/1 Hayâl-i hâb-ı **gaflet**dir gönül dünyâyı neylersin
Şarâb-ı deşt-i dehşetdir kurı gavgâyı neylersin

Gark [4] (غرق) *i.* (Ar. **ġaraq**) Suya batma, batırma, boğma, boğulma. (D)

Bir şeyle aşırı derecede dolmuş olma, bir şeye batmış, boğulmuş halde bulunma, müstağrak.(K)

- 14/3 **Gark** ider mülk-i vücûdum kaynasa tennûr-ı 'aşk
Zerredir dünyâ yanında katredir tûfân-ı Nûh
- 34/7 Kimisi lafza üftâde kiminiñ zevki ma'nâda
Kimisi **gark-ı** deryâda diyen bilmez bilen dimez
- 52/3 Cevher-i 'irfânı bulmaz bahr-i 'aşka talmayan
Gark olagör övük isterseñ gözleme sâhile yol
- 64/5 Nîl-veş kanlu yaşum 'aşkıñla oldı revân

Nefs-i Fir‘avnı **gark** eylemede Mûsâyım

Gassâl [1] (غَسَّال) *i.* (Ar. **ġassâl**) Ölü Yıkayıcı.(K)

Tasavvufta ölü yıkayıcının elindeki ölü gibi itiraz etmeden mürşîdine teslim olmak anlamında kullanılır.(K)

1/34 Feyyâz-ı ‘ilm-i Rahmân miftâh-ı genc-i ‘irfân
Ey hastegâne Lokmân **gassâl**-ı her mükedder

Gayb [3] (غَيْب) *i.* (Ar. **ġayb**) Göz önünde olmayan, gözle görülemeyen, gizli olan şey, hal ve keyfiyet. (K)

Senden Hakk'ın gizlediği her şeydir. Allah'ın pek çok âlemleri vardır. Allah'ın, insan vasıtası olmaksızın baktığı âleme de gayb denir. (C)

1/20 Ne varsa zâhir ü **gayb** nûruñdan oldı bî-rayb
Hûr u cinândaki zîb nakşîñladur muharrer
46/9 Cünd-i **gayb**dır ‘asker-i seyf ü sinânı ism-i
Hak Vâhid ü Kakhârdır ‘avn-i kuvâsı dervişiñ
87/2 Rûy-ı hakîkatden açup perdeyi
Gaybı ‘ıyân eylemeyen bilmedi

Gazab [3] (غَضَب) *i.* (Ar. **ġazab**) Aşırı hiddet, intikam alma duygusu ile karışık öfke, kızgınlık, hışım. (K)

Allah’a nisbet edilen haberî sıfatlardan biri.(TDV İA)

2/47 Yerine şehvât u hırs çâr paklayup **gazab**
Mekr ü efsâd ile cevri cünd-i Şeytâniyyeti
2/124 Gitdiyse hayvân-ı şehvet gitdiyse kelb-i **gazab**
Gitdiyse vesvâs-ı Şeytân ile nefsiñ nahveti
73/5 Gün gibisin egerçi güldükde
Gazabıñda şehâna beñzersin

Gedâ [7] (گدا) *i.* (Fars. **gedâ**) Dilenci, yoksul, fakir. (K)

32/3 Sivâyı terk idüp cân u dilin mahv eyleyen şehler
Ezelden pâdişâhâ ne **gedâ** olmuş bulunmuşlar

- 32/6 **Gedâ**-yı kûyuñ olan ‘âşık-ı şeydâlarıñ şehâ
Muhabbet tahtı üzre pâdişâh olmuş bulunmuşlar
- 54/3 Pâye oldur yüzüñ ayaklara pâmâl idesin
Ayaguña sürine şâh u **gedâ** mansıb u mâl
- 69/2 Müflis-i sîmde gedâ çeşm ü **gedâ**-rû degilim
Sîm-i çeşm ü zer-i rûyumla dil-i pür-hûnum
- 79/3 Yâr ile vahdetim hep gayrısın terk eyledim
Düşman olsa gam yimem bây u **gedâ** şimden gerü
- 94/3 Bul kanâ‘at gencini varup kanâ‘at gencine
Şehriyâr-ı ‘âlim ol şâh u **gedâ**dan vaz gel
- 94/32 Bezm-i şâhâne sakın virme **gedâ**lar sohbetin
Pâdişâh-ı bî-gam ol begden paşadan vaz gel

Gilmân [3] (غلمان) i. (Ar.gilmân) Gulâmlar, gençler, köleler, cennette hizmet eden delikanlılar. (K)

- 20/3 Saña cennetde hevâ-yı hûr u **gilmân** kaygısı
Baña zâhid añma ânı maksûdum didârdır
- 33/1 Baña ey dil kûy-ı yârim cennetü’l-me‘vâ yeter
Hûr u **gilmân** istemem ol dilber-i ra‘nâ yeter
- 71/7 Fenâda mâ-hüve’l-maksûduña Şeyhiyâ Hakdır
Ya kasr-ı hûr u **gilmân** cennetü’l-me‘vâyı neylersin

Gufrân [1] (غفران) i. (Ar. gufrân) Affetme, merhamet etme. (K)

- 94/38 Dest-i Kudretle binâ olmuş gönül bir hânedir
Hedm iderseñ anı **gufrân**-ı Hudâdan vaz gel

Gulâm [2] (غلام) i. (Ar. gulâm) Delikanlı, genç köle. (K)

Cennet ehlinin hizmetiyle görevlendirilen gençler anlamında bir Kur’ân terimi.

(TDV İA)

- 45/3 Dehân-ı la‘l-i lebinden sunarsa dilber eger
Gulâm-ı kemteri olaydı câm-ı Cem ‘âşık
- 94/35 Her **gulâm**-ı meh-cebîn için gazeller söyler

Her nihâl-i nâzenîn için nevâdan vaz gel

Gurur [1] (غرور) *i.* (Ar. *gurûr*) Kendini beğenme, büyüklük taslama, boş şeylerle övünme, benlik, enâniyet, kibir, azamet. (K)

78/10 Hayfâ ki *gurûr* ile batâletle tenâ‘um
Mest itdi añlamaz olduñ yek ile dû

Gül [22] (گل) *i.* (Fars. *gul*) Gül ağacının güzel kokulu, pek çok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği.(K)

Tasavvufî simbolizmde gül ilâhî güzelliği ifade ettiği gibi Allah’ın mahbûbu Hz. Muhammed(sav.)’i de temsil eder. (TDV İA)

- 1/23 Ey nûr-ı ‘ilm-i dil ey pişvâ-yı menzil
Ey nakş-ı hâtem-i *gül* senden kamu musavver
- 1/29 Aşkîñla döner eflâk nûruñla *gül* olur hâk
Biter senüñle her çâk ey her şikeste şehper
- 2/29 Bir bilüñe Hak didi bil hem asl ey âb u *gül*
Virdi Hak hayvâna şîr ü rûgan-ı tâhirâtı
- 2/77 İhtiyârâ *gül* ü şarab u nevm ü i‘câb u riyâ
Hîle vü hıkd u hased mekr ü gazez ü gafleti
- 3/5 Necm ü mâh u mihrî rûyundan münevver eyledi
Tâb-ı cu‘dundan bahâr-ı reşk-i ‘anber eyledi
Lî-ma‘allâh deminden misk ez-fer eyledi
Bûy-ı zülfi ‘âlemi başdan mu‘attar eyledi
Bitmesün sünbül cihân içinde *güller* tütmesün
- 4/1 Nev-nevâ eyle bî-nevâ bülbül
Mürşid-i bag u pişvâ bülbül
Minber-i şâh-ı *gülden* a bülbül
Kıl bahârı yeniden sadâ bülbül
Nâleye başla evvelâ bülbül
- 4/4 Ne için kılasın figân ile zâr
Aceb işledi mi cenâhıña hâr
Yoksa yapışdı mı *güle* agyâr

- Çekme gam olmadı çü **gül** bî-hâr
Râzı ol her ne gelse tâ bülbül
- 4/5 Neden aldı burnuñ bûy-ı **gülüñ**
Ne dürür aslı yağmur ile yiliñ
Söz taşır kandan aldı diliñ
Saña mâ'illigi ne dürür ilüñ
Cümle mürgâne müktedâ bülbül
- 10/6 Sünbül ü **gül** nefha-i zülfüñden aldı 'itr-ı tâm
Cümle gülzâr-ı cihân aldı rûhuñdan âb u tâb
- 13/5 Cemâli bağı **gül** ü yâsemin ile pürdür
Velî seherde nihânî dirilmege muhtâç
- 29/2 Goncaya bülbül dehânından iden 'arz-ı niyâz
Bâgda viridiñ **gül**-i ra'nâya hüsnüñden eser
- 30/5 Geşt-i gülzâr itse ol verd-i teri vakt-i seher
Gök yüzinden **gül** yüzinden her seher ölçer döker
- 34/5 Cemâlin gösterir **gül**den gehî 'aşkıñı bülbüldeñ
Ne söyler rûy-ı kâküldeñ diyen bilmez bilen dimez
- 50/5 Çün bahâr oldu güler **gül** kamu hurrem oldu bülbül
Yüzüñ üzre koma sünbül yâ Rasûl göster cemâliñ
- 61/7 Dâimâ alçaga meylitmek gereksin Şeyhiyâ
Olasın tâ ol **güle** mânend-i jâle muttasıl
- 63/10 **Gül** ile **gül** olup hârı bırakdum
Yanan gelsün ki nâr-ı vahdet oldum
- 71/3 Ecel câmin sunup karşıñda sâkîlik ider her dem
Rebâb-ı sâki-i **gül**-ruh-ı mey-i hamrâyı neylersin
- 76/4 Tuymadı lezzât-ı la'lin mahv bulmayan gönül
Gül şeker netsün ki vardır başda hummâ-yı girân
- 81/3 Gülşen-i fânide bir **gül** degmelikle bula mı
Giceler tâ subh bülbül kim figânı olmaya
- 82/3 Kime kim zerrece 'aşkıñ ulaştı
Nazar-ber eyledi **gül** ile hâra
- 89/3 Hâk ü asl hâr u berg reng ü bûy-ı **gülleriñ**

Âba tâbi‘dir kamusı cümlesinden su ganî

Gülşen [6] (گلشن) i. (Fars. gul-şen) Gül bahçesi, gülistan, gülzar.(K)

- 8/4 Nagmeye âgâz itdi ‘andelîb-i nagme-ver
Kıl müheyyâ **gülşen**de âlât-ı ‘aşkı mutribâ
- 72/4 Sensizin **gülşen** bahârı baña küllhandır şehâ
Sen dil ü cân bagınıñ hem verdi hem reyhânısın
- 77/4 Hazz-ı nefis olmasa idi hoş idi bâg u cennet
Cân u dil hazzı hemân **gülşen**-i dîdârîñdadır
- 81/3 **Gülşen**-i fânîde bir gül degmelikle bula mı
Giceler tâ subh bülbül kim figânı olmaya
- 90/6 Lâhût-ı **gülşen**inden her dem dimâg-ı câna
Sad nefha-ı cemâli irmekdedür efendi
- 94/36 **Gülşen**-i dehr içre hiçbir gonca yoktur hârsız
Ger bulam dirsen bulunmaz bu hevâdan vaz gel

Gülzâr [4] (گلزار) i. (Fars. gul-zâr) Gül bahçesi, gülşen, gülistan.(K)

- 10/6 Sünbül ü gül nefha-i zülfüñden aldı ‘itr-ı tâm
Cümle **gülzâr**-ı cihân aldı rûhuñdan âb u tâb
- 30/5 Geşt-i **gülzâr** itse ol verd-i teri vakt-i seher
Gök yüzinden gül yüzinden her seher ölçer döker
- 36/1 Bâg-ı gamda bülbülüz **gülzâr** durur eglencemiz
Âşıkız vakt-i seherde zârdır eglencemiz
- 63/1 Değiştim râhatı sad-mihnet oldum
Koyup **gülzârı** nâr-ı hasret oldum

Günâh [3] (گناه) i. (Fars. gunâh) İlahî emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranışları ifade eden bir terim.(TDV İA)

- 1/63 Mücrim katı düşüpdür râh-ı Hakkı şaşupdur
Hadden **günâh** aşupdur kıldı za‘îf ü muztarr
- 39/1 Gitdi yola teveccüh idüp hep sipâhımız
Düzd-i **günâh** basmasun ey dost râhımız

94/22 Başın aç cürm ü *günâh*ın çün cenâb-ı ‘izzete
El çeküp eyle ferâgat bed-‘asâdan vaz gel

H

Habîb [4] (حبيب) *i.* (Ar. **ḥabîb**) Sevilen kimse, sevgili, dost. Habîbullah “Allah’ın sevgilisi” sözünün kısaltılmışı olarak Hz. Muhammed (sav.) (K)

13/4 Egerçi ‘âşika kûy-ı *habîb* cennettir
Kapucısıyla bilişüp varılmaga muhtâç

68/2 Sundı sahbâ-yı lebiñ itdi beni mest-i müdâm
Sâkî-yi meygede-i ‘aşk *Habîb*-i ekrem

93/10 Hasan-ı Basrî’ye idüp ta‘lîm
Buldı andan *Habîb*-i sad-tekrîm

7/4 İtmişdi kalem tecrübe Yûsufda mukaddem
Tâ şekl-i şerîfiñ yaza levh üzre *habîbâ*

Hac [2](حج) *i.* (Ar. **ḥacc**) İslâm dîninde şerîate göre zengin sayılan her müslümanın ömründe bir defa kurban bayramı günlerinde belli usüllere göre Kâbe’yi ziyâret etmesi şeklindeki farz ibadet. (K)

48/2 Hakkıñ cemâl-i Ka‘besi kılmayan tavâf
Büyük *hac* iderse Merve hakkıçün safâsı yok

86/3 Kaşı mihrâb u rûhı Ka‘be-i ‘ulyâ bilene
Gelse bir kâfileye terk ede *hacc*ın hâcı

Hacerül Esved [1] *i.* (حجر الأسود) *i.* (Ar. **ḥacerü’l-esved**) Kâbe’nin güneydoğu köşesine tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla yerleştirilen taş. (TDV İA)

86/4 Ehl-i hâle nükde-i hâl *Hacerü’l-Esveddir*
İlm bir nokta durur iste bulasın râcı

Hâcet [1] (حاجة) *i.* (Ar. **ḥâcet**) Gerek duyulan, muhtaç olunan şey, ihtiyaç. (K)
Allah’tan veya büyük bir makamdan yerine getirilmesi, gerçekleştirilmesi istenen dilek.(K)

25/4 Şûretâ gerçi şehân kible-i *hâcet*dirler
İzz ü devlet evvelâ da‘vet-i dervîşândır.

Hâdî [2] (هَادِي) *i.* (Ar. **hādî**) Ar. Doğru yolu gösteren, hidâyet eden kimse. (K)
“Kendisine ulaşan doğru yolu gösterici, hidâyet edici” anlamında esmâ-i hüsnâdan
(Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. (K)

1/57 Ashâbı necm-i *hâdî* bulsun be-küllî nâdî
Rızvân ile murâdî olunca rûz-ı mahşer

93/5 Didi ey ümmete olan *hâdî*
Baña ol sîrrile eyle irşâdî

Hak [92] (حَقّ) *i.* (Ar. **ḥaqq**) Doğru, gerçek. (K)

Allah, Cenâb-ı Hak. “Varlığı ezelden ebede sabit olan, hiçbir değişikliğe uğramadan var ve dâimi olan, bâtıl olmayan” anlamında esmâ-i hüsnâdan
(Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. (K)

1/1 Ey mahzen-i fezâ’il ey vech-i *Hak*ka mazhar
Ey mecma‘-ı hasâ’il mecmû‘-ı halka rehber

1/63 Mücrim katı düşüpdür râh-ı *Hak*kı şaşupdur
Hadden günâh aşupdur kıldı za‘îf ü muztarr

2/3 Bundan ‘aceb ba‘z kâsır kâmiliñ tasnifine
Yapuşub bildim *Hak*kı dir sürmedin kelbiyyeti

2/16 Her ki *Hak*dan gönlün ala vire kalbe tefrika
Lât ‘Uzzâdır zuhûr ider haşrde şiddeti

2/29 Bir bilüñe *Hak* didi bil hem asl ey âb u gül
Virdi Hak hayvâna şîr ü rûgan-ı tâhirâtı

2/34 Sîm ü zerler harcayup alduklaruñ ni‘metlerüñ
Vasf-ı *Hak*ka mazhar olan şekl ü bûy-ı lezzeti

2/46 *Hak* iden göz *Hak* işiden gûş *Hak* bilen göñül
Dest-i Şeytâna düşerse boza hüsn-i fitratı

2/48 Sen sen ben dirken *Hak*kıla nefsuñ senüñ
Ey ‘aceb uyduñ ‘adûya kanı ‘ahdüñ ‘ahdeti

2/49 Didigüm za‘f u ‘aczden ihtiyâc u fakrdan

- Hak** münezzehtir birdir cümleden Hakkiyyeti
- 2/56 **Hakkı** bilen ‘ilm-i **Hak**dır hem görendir ‘ayn-ı **Hak**
Gayrı yokdur kat‘ ider vahdet kılıcı şirkiyyeti
- 2/63 Mecma‘u’l-bahreyne varmayan Hızırlık idemez
Hak nasîb ide kamu kullarına bu şevketi
- 2/69 Efdal ü a‘lî mülkden kasdını **Hak** eyleyen
Buldı ol kalb-i selîmi pâkdır kalbi katı
- 2/72 Hâtır u kavı-i ‘amelden **hak** u bâtıldan ne vâr
Çal anı Kurân-ı mehkiyene geçürme sâ‘ati
- 2/74 **Hak** hâlissey mehekde işle gel ihlâsla
Bâtıl u mahlûtîne fi’l-hâl döndür vechiyyeti
- 2/76 Ger seçerseñ nefis sözinden **Hakkıñ** ilhâmın dile
Nefis ola rûh rûh ola ser gide İblisiyyeti
- 2/79 Nefse söyle didi **Hak** rûha didi kim söyleme
İt ürür kârbân geçer kalmaz yolından ric‘ati
- 2/81 Ma‘rifet ile tolan **hâk** oldu düşdi secdeye
Göñli alçaklar bulur mîzân-ı **Hak**da rüchiyyeti
- 2/83 Nazlı dilber bilür kin eyler tayan ‘âşık iseñ
Hak didi firrû Hudâya kaç göresin za‘tı
- 2/86 Nâzı ko ehl-i niyâz ol şirke düşme **Hakkıla**
Söz benim diyen kul olmaz ‘âsî ol ni‘meti
- 2/91 Ol söz ile **Hak** gözinden sâkıt-ı merdûd olur
Alçak olur menzili virdikce nefse ruhsatı
- 2/94 Cümle yetmiş biñ hicâbıñ aslı budur ey göñül
Ya’ni **Hakkı** unıdup gayra tagıtmak fikriyyeti
- 2/95 **Hakka** mir’âtıñın eşyâ âlet ‘irfânıñın
Perde oldu cehlile kullandığıçün âleti
- 2/99 Her ne dirsem o yana şem unutmirem dir
Sen unutduñ **Hakkı** kanı müdde‘î **Hak** gayreti
- 2/102 Senden oldu dime **Hakka** ki sakın İblîs-ves
Kâbiliyyet virdi **Hak** kullanmadı ki ko ‘illeti
- 2/103 Yaradan **Hak**dır velî ‘azm-i âmel nefsiñdedir

- Habl-i Kur'âna yapış kes rişte-i cebriyyeti
- 2/106 Ger bulursañ nefste 'ilm ü 'aşk u nûr u ma'rifet
Bil kemâli **Hak**dan iç râh-ı bekâdan katreyi
- 2/109 Şirkden ekber zenbiñin benlik çekişmek **Hakkıla**
Ol kokudan zâr eyler evliyânîñ nefhası
- 2/115 Pâdişâh korısına girseñ kırarlar 'uzvuñı
Dimedi mi **Hak** Rasulü el-harâm hâmiyyeti
- 2/123 Lahm u şahm ü 'ırkıña tevhid-i **Hak** vâlî ise
Himmet-i süflî gidüp togdıysa 'ulyâ himmeti
- 2/131 Fi'l ü vasfı zât-ı vasf-ı **Hak**ka pes mir'ât olur
Evvel âhir zâhir ü bâtin togar 'ayniyyeti
- 2/132 Gerçi **Hak**dur cümle eşyânuñ masîr ü merci'i
Ölmedin evvel rûh idem dirseñ şehâ hasmiyyeti
- 2/133 Cümle 'âlem kâbiliyyet-i ism-i **Hak**dur mesnedi
Bundan özge keşf olunmaz yâr gizlenmiş katı
- 2/139 Beyt-i **Hak**da cife-i dünyâ hevâ neyler begim
Mescid-i kalb içre mü'min saklasun mı hiç büti
- 2/140 **Hakkıla** me'nûs olan müstehiş olur gayriden
Kesretinden vahdet ü 'irfân iline hicreti
- 2/145 Allâh Allâh dise 'âşık kendi sun'un mahvla
Sevilen **Hak** olur anda çün gele külliyyeti
- 2/147 Aç gözün **Hak** muttali'dir fi'l ü kavî ü hâliñe
İşidür görür hattâ debîb-i nemleti
- 2/148 Çok namâz kıldın dahi bir kerre tekbîr itmediñ
Hak diliyle dimediñ tâ gide ayşiyyeti
- 10/3 Cân u dilden tâlib olanlar ene'l-**hak** dersine
Hiç bulurlar mı cemâliñ nüshası gibi kitâb
- 11/7 Yapış habl-i metîne koma
Şeyhî Çeker **Hak**ka seni zencîr-i hıdmet
- 12/7 Nâr-ı 'aşka yansa dâim Şeyhiniñ kalbi nola
Dest-i **hak** yakduğı kânûn olmamak sûzân güç
- 15/9 Şeyhî içegör câm-ı bekâdan mey-i vuslat

- Mutlak olagör cümlede **Hak** ola hemân ad
- 18/3 **Hakk** ile ider seyri ger mescid ü ger deyri
Görünmez aña gayrı cânân haberin söyler
- 18/6 Ârzûsını bırakmış su gibi **Hakka** akmış
Adın delüye takmış dîvân haberin söyler
- 18/8 Kalbi **Hakka** vakf olmuş ‘aşk-ı zevk ile tolmuş
Vârı kamu mahv olmuş vîrân haberin söyler
- 18/12 Aşk odıyla yanmış **Hak** ‘ilmine el sunmuş
Tevhîd atına binmiş meydân haberin söyler
- 21/6 **Hakka** tayanub Şeyhî agyârı çıkar dilden
Âkil o kişidir kim firrû haberin söyler
- 25/5 Ne için genci ile yire geçübdür Kârûn
Sebebi ketm-i **Hakk** gayret-i dervîşândır
- 26/5 Pertev-i şems idi Şeyhî asla kıldı çün rücû
Cüz’ iken küll oldu şimdi **Hakk**ıla rehberlenür
- 32/7 Görürler nûr-ı **Hakk**ı her bakışda Şeyhi anlar kim
Bugün mir’ât-ı kalbi cilâ olmuş bulunmuşlar
- 34/15 Ne sırdır bu sır-ı vahdet nedir bu derd ü bu mihnet
Ne dimekdür **Hakka** vuslat diyen bilmez bilen dimez
- 35/7 **Hak** sözi diñlemeyenlere sema‘ itdürürüz
Münkir-i raksıñ başını dönderürüz saldıruruz
- 35/11 Gayrılardan hâtırın zikrle hâlî kılanı
Şeyhiyâ **Hak** nefesile biz kalbini toldururuz
- 38/8 Künc-i genc-i **Hak** durur dil pâsbân-ı cünd-i kuvâ
Hısn-ı ‘irfân içre biz nakd-i muhabbet beklerüz
- 38/9 Mâsivâ-yı **Hak** rakîb olmuş çü **Hakla** arada
Zülfikâr-ı lâ ile meydân-ı ‘ismet beklerüz
- 38/13 Sahn-ı ‘âlemden murâd mir’ât-ı **Hak** olmak durur
Görmedik çün bâg u sahrâ içre halvet beklerüz
- 39/3 Yâ Rabb Ka‘be **hakk**ı mahv it sivâyı bütün
Her sûda tâ ki vechiñ ola kıblegâhımız
- 43/1 Her kim tarîk-i **Hakda** ‘ilm ile ‘âmil imiş

- Kibr ü riyâ fenninde gâyetde râcil imiş
43/5 Hâsib didi hisâb it mîzân-ı **Hak**da nefsi
Toldurduñ ise keffi ednâya kâbil imiş
44/7 Dil uzatma el uzat **Hak**ka dilersen iresin
Yohsa bir gün diyesin Şeyhî sözün **Hak**çaymış
46/9 Cünd-i gaybdır ‘asker-i seyf ü sinânı ism-i
Hak Vâhid ü Kahhârdır ‘avn-i kuvâsı dervişiñ
47/5 Dehân u nâme ile yâr sormazısa seni
Şeyhî Revâdur varlıguñ hattını kıla devr-i fânî **Hak**
48/2 **Hak**kıñ cemâl-i Ka‘besi kılmayan tavâf
Büyük hac iderse Merve hakkıçün safâsı yok
60/3 Baş çekme hükm-i **Hak**dan olma mânend-i hilâf
Meyve büker gerdenin ger olsa tala muttasıl
60/8 Ne gurûbuñ gamını çek ne tulu‘a gırre ol
Cümlesin takdîr-i **Hak**ka kıl havâle muttasıl
65/1 **Hak**k ile âşinâ agyâr ile bigânedir gönüm
Bi-hamdillah şeh-i tevhîde halvet-hânedir gönüm
66/2 Kaşlaruñ hakkı **hak**kıla arada hâcib yok
Kâbe kavseyn murgıyım belki dahı ednâyım
71/6 Kefendir dâr-ı mâr içre libâs-ı fâhiriñ âhir
Înâyet iste **Hak**dan atlas dibâyı neylersin
76/18 Hûn-ı dil hoş bâdedir seng-i cefâ olsun meze
Kanlu yaşıñ **hak**kıçün teslîmdür rûh-ı revân
78/8 Dirsın ki ben Allâh’la ol hâzır u nâzır
Hakkâ ki huzûruñda usan bâtıla karşı
81/5 Sohbet-i gayrı koyanlar yâre hem-sohbet olur
Hâsa zikr-i **hak**dan özge hem-‘inânı olmaya
84/5 Şeyhîden işit her gâh ola kes fenâfillah
Hakkı bulasın nâgâh gel tekye-yi ihlâsa
86/5 **Hak** bahâ şâhı degil ‘afva bahâne ister
Koma yüzüzlüğü elden alasın tâ bâcı
89/2 Cild ü lafz u harf ü kâğıd ma‘niye hâdim durur

- Vasf-ı **Hak** ma'nâ-yı Kurân'dır fehm kıl bâtını
- 92/1 Bî-hod olsa 'âşıkânûñ mahv olur keyfiyyeti
Kendi gider anda **Hak** söyler kelâm-ı vahdeti
- 93/55 Mazhar-ı **Hak** durur kamu bî-şek
Tâlibine kamusı oldu mihek
- 93/56 **Hakkı** bulup vusûle irmişler
Ölmedin vech-i Hakkı görmüşler
- 93/64 Lî-ma'allâh sırrı **hakk-ı** Hudâ
Sırrımız sırlarından itme cûdâ
- 93/65 Bâkıyât ile bâkîler **hakkı**
Hamr-ı 'irfâna sâkîler **hakkı**
- 94/14 Zînet-i dünyâyâ meyl etme sakın 'ukbâyâ bak
Ârzû-yı **Hak** idüp bâtıl recâdan vaz gel
- 94/17 **Hakdan** irer her maraz 'ibret hüdâvenddir devâ
Tıbb-ı Câlûnıs'ı kogıl sen şifâdan vaz gel
- 94/33 Urmagıl topraga yüz dergâh-ı **Hakdan** gayrıya
Secde-i **Hak** eyle halka imtinâdan vaz gel

Hakâyık [1] (حقائق) i. (Ar.ḥaḳā'ik) Hakikatler, gerçekler. (K)

- 1/7 Ey tûtî-i **hakâyık** ey bülbül-i dakâyık
Zâtuñ kamuya fâik dînüñ kamudan ezher

Hakikat [2] (حقیقة) i. (Ar. ḥaḳīḳat) Asıl olan durum ve şekil, gerçek, asıl, künh.(K)

Allah'a erişme yolundaki dört makamdan üçüncüsü (diğerleri şerîat, tarîkat, mârifet)dür. Bu makamda kul, hakîki fâil olan ve tecellî yoluyla âlemlerde zuhur eden Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını, kâinattaki tasarruf ve iradesini, gizlediği ve açıkladığı şeyleri, kaza ve kaderi müşâhede eder. (K)

- 34/1 Şehâ tevḥîdîñ esrârın diyen bilmez bilen dimez
Hakikat ehl-i güftârın diyen bilmez bilen dimez
- 93/71 Bâzâr-ı **hakikat**de rindân-ı cihân Şemsî
Biñ suhtile tâmânîñ bir cur'ayı almazlar

Hâl [28] (حال) *i.* (Ar. **hâl**) Davranış, tutum, tavır. (K)

Kulun gayreti ve kastı olmadan sırf Allah'ın bir lütfu olarak kalbe gelen manâ, feyz ve bunun dervişe geçici olarak verdiği coşkunluk, cezbe.(K) Kâşânî'ye göre bu durumun kalıcı olmasına makâm denir, sûfinin bulunduğu durum ve zamana göre değişkenlik arzeder. Tasavvufta hâl ehli, kâl ehli diye iki gruptan bahsedilir. Kâl ehli; manevî hâllere sahip olmayan, işin sadece lafını eden kişiler iken hâl ehli; gerçeği bulanlar, marifete erenler, bu şekilde birliği (tevhîd) yaşayanlardır. (C)

- 1/49 Ol habb-i **hâl**-i dil-cû anuñla dâmiñda mû
Der-nezd-i çeşm-i câdû tûb-ı kazâ-yı kemter
- 2/11 Vahdete îmân kat'ı şirk dürür **hâl** olmadın
'İlm vâh durur bilen vahdetle 'ilm rütbesi
- 2/31 Şûret ugrısı olan nefis sende var mıdır bu **hâl**
Ma'rifet sırrı nefis zâyi'dir gel olma za'iiyeti
- 2/50 İştihâñı yeñdün ise hep agyâr gitdüyise
Zâhid imişsin bulursın **hâle** göre ücreti
- 2/74 Hak hâlisse mehekde işle gel ihlâsla
Bâtıl u mahlûtine fi'l-**hâl** döndür vechiyyeti
- 2/120 Kaldı bir **hâliñ** mükerrem nâmı andandır saña
Kalbiñe Şeytâni sözlerden viresin cilveti
- 2/147 Aç gözün Hak muttali'dir fi'l ü kavlı **hâliñe**
İşidür görür bilür hattâ debîb-i nemleti
- 11/9 Meşev yekdem zi-hıdmet **hâli**
Şeyhî Ulu assılar ider gayrı hıdmet
- 20/5 **Hâl** ü zülfi dânesinden gayrıyı ko Şeyhiyâ
Diyeler tesbîhdür ya diyeler zünnârdır
- 24/2 Kâl ü kîlin yetürür **hâli** hemân yolda kalur
Kesb-i hâl eyler o kim sözde dilin lâl eyler
- 35/11 Gayrılardan hâtırın zikrle **hâli** kılanı
Şeyhiyâ Hak nefesile biz kalbini toldururuz
- 42/3 Âsitânından geçerken ugrayup bâd-ı sabâ
Hâlimi bir bir benim dildâra takrîr eylemiş

- 43/4 Aldanma iltifâta gözetme sadr-ı ‘âlî
Mîzânda keff-i **hâlî** bâlâya mâ‘il imiş
- 43/7 Şi‘r-i şu‘ûr-ı Şeyhî cümle şi‘âr-ı noxsân
Fazlı fuzûlîlikden **hâlî** degül dil imiş
- 45/4 Ne ile egleyeyim kalbi neyleyem bilmem
Ne diyeyin saña **hâlîm** ki men neyim ‘âşık
- 50/4 Çün beni saldıñ bu derde nazar it **hâlîme** zerre
Nice bir hicâb u perde yâ Rasûl göster cemâlîñ
- 54/1 Nice ey zâhid-i pâkize ‘amel kıl makâl
Ne ola dahı beter ki olmayasın vâkîf-ı **hâl**
- 55/2 Safâ-yı dâne-yi **hâl** iledür sadâ vü safer
Hezâr-ı tâ‘ir-i kudsîdür âşiyâne-i dil
- 59/6 Müdgam olur kamu çü defter-i ‘ömr
Hâlî âl-i kîl ü kâl ehline sal
- 60/7 Başını top it dü-tâ olup tolaş maksuduña
Bedr-i hemtâ olasın mânend-i **hâle** muttasıl
- 60/11 Şeyhî kîl u kâlden kıl deñlü bulmâdı vefâ
Şimdi lâzımdır ola bir ehl-i **hâle** muttasıl
- 61/5 Cell-i ma‘nâya temessük eyle kîl ü kâli ko
Âlemi devr it olunca ehl-i **hâle** muttasıl
- 75/2 **Hâlîmde** gider idim deryâ yolımı aldı
Etrâfını devr itdim âhir aña taldım ben
- 83/6 Hasb-i **hâlî** ‘ârif olmayan ne bilsün Şeyhiyâ
Söyleme tasrîh ü remz ü mutrib ü îcâz ile
- 85/3 Azapsız mansıb ârâm-ı cihân-ârâ ne geymiş çün
Dil-ârâma esîr oldı meni fi’l-**hâl** emîr itdi
- 86/4 Ehl-i hâle nükde-i **hâl** Hacerü’l-Esveddir
İlm bir nokta durur iste bulasın râcı
- 93/63 Ger bu dem bu hiddet ü kesret
Hâl-i dil bu dem ez-gam-ı hasret
- 94/24 **Hâl** ü hadd sevdâsıyla yüz karalık nice bir
Kendi hâlîni diger akdan karadan vaz gel

Halâs [1] (خلاص) i. (Ar. ḥalâş) Kurtulma, kurtuluş. (K)

32/5 Gam-ı zülf-i siyâhîndan *halâs* olmayısar hergiz
Olar kim bend-i zencîr-i belâ olmuş bulunmuşlar

Hâlet [2] (حالة) i. (Ar. ḥâlet) Hâl, sûret, keyfiyet, nitelik. Kelime, "hâl"

kelimesinin eşiti ve müennesi olmakla beraber "dikkate değer hâl" mânâsına gelir.

(D)

29/7 Bu ne *hâlet*dir ki şem‘-i meclîs-ârâ şevkına
Cân atup pervâneler her dem yakarlar bâl u per

89/4 Meyve-yi hoş-bû vü hoş lezzât-ı rengiñ *hâleti*
Kâbiliyyetdür katub hâke ayırdı adını

Hâlik [2] (خالق) i (Ar. ḥâlik) Yaratıcı, yaratan.(K)

Esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.(K)

83/1 Külli şey’in *hâlikun* toldı cihân âvâz ile
Ko fenânîñ sâz u râzın sohbet it hem-râz ile

94/5 Giy tam‘ hablesin gel mikrahı istignâ eyle
*Hâlik*ñ medh eyle halk için senâdan vaz gel

Halvet [7] (خلوة) i. (Ar. ḥalvet) Çevre ile her türlü ilişkiyi kesip yalnız kalma, tenhaya çekilme. (K)

Kulun Allah’ın huzurunda onunla halleşmesi, mânen sohbet etmesi durumu.(K)

20/1 Bûy-ı verd-i cennetiñ *halvet*de zikr-i yâdır
Yedi tamunuñ ‘azâbı sohbet-i agyâdır

25/1 Ravza-ı huld-ı berin *halvet*-i dervîşândır
Mâye-i ‘izz ü şeref hıdmet-i dervîşândır

25/9 Şeyhiyâ âb-ı hayât isteriseñ nûş idesin
Menba’ı hâk-i der-i *halvet*-i dervîşândır

38/13 Sahn-ı ‘âlemden murâd mir’ât-ı Hak olmak durur
Görmedik çün bâg u sahrâ içre *halvet* beklerüz

63/2 Çü gayrıdan ferâgat istemiş ‘aşk

- Bırakdum mâsivâyı **halvet** oldum
63/11 Çü **halvet**-hânemüz meyhâne oldı
İçen gelsün ki Şeyhî şerbet oldum
65/1 Hakk ile âşinâ agyâr ile bigânedir gönlüm
Bi-hamdillâh şeh-i tevhîde **halvet**-hânedir gönlüm

Halvetî [6] (خلوتى) *sıf.* (Ar. **halveti**) Halvetiyye tarikatine mensup olan kimse. (K)
Şeyh Ebu Abdullah Siracüddin Ömer b. Şeyh Ekmelüddin Lahcî (öl. 1349 veya 1397) tarafından kurulmuş bir tasavvuf okuludur. Bu zat, halvet uygulamasına çok önem verirdi. Hatta, herkesten uzak kalmak üzere, içi boş, büyük bir çınar ağacına girerek üstüste kırk adet erbaîn (1600 gün) çıkarması meşhurdur. Onun halvete bu denli düşkünlüğü, kurduğu tasavvuf okulunun "Halvetiyye" adını almasına sebep olmuştur. (C)

- 17/9 **Halvetî**ler izi tozın Şeyhî
Çekicek cân gözine celvetdir
46/13 Âşiyân-ı devlet imiş murg-ı sırra sidre-veş
Halvetîler tâcıdır çünkim yuvası dervişiñ
93/22 Andan aldı Muhammed-i pür-nûr
Halvetî adı iledür meşhûr
93/23 Pîr ‘Ömer **Halvetî** alur andan
Sırr-ı sırra irşâd durur cândan
93/25 İzzeddîn’e irer bu dem esrâr
Halvetîler dürür bular yekbâr
93/29 **Halvetî**ler tarîkin ol sultân
Rûşen itdi bi-hatt-i Şirvân

Hamd [4] (حمد) *i.* (Ar. **hamd**) Kulun Allah’ın yüceliğini, sonsuz lütuf ve ihsânı karşısında yaratana minnet ve şükran duygularını bildirmesi. (K)

- 63/6 Hevâya gitdi mahv oldı gubârım
Bi-**hamd**illâh ki sâhib-rif’at oldum
64/1 Ehl-i ‘aşka reh-i cânânede hâk-i pâyım
Hamdü lillâh ki bu yolda kamudan a’lâyım

- 65/1 Hakk ile âşinâ agyâr ile bîgânedir gönlüm
Bi-*hamd*illah şeh-i tevhîde halvet-hânedir gönlüm
- 85/6 Bi-*hamd*illâh bu bâde müflisi de bâd-gîr itdi
Meta‘ u müşterî bâyi‘ kamu ma‘nîde bir itdi

Hased [3](حسد) i. (Ar. ḥased) Başkasında olan bir nimeti çekememe, kendisine faydası olmadığı halde kıskançlık sebebiyle karşısındakinin sahip olduğu nimetten mahrum kalmasını isteme, çekememe, güdüleme.(K)

Tasavvuf ehline göre hased, kendisine nimet verilen kişiden o nimetin gitmesini arzu etmek demektir. Hasedin, insana ait hallerin en kötüsü; şeytanın fiillerinin en güzeli olduğu söylenmiştir. (C)

- 2/67 Sohbət-i ‘ayn meger der-i ‘ilm-i kibr ile *hased*
Âlime hıkd u fesâd ile ‘adâvet ‘âdeti
- 2/77 İhtiyârâ gül ü şarab u nevm ü i‘câb u riyâ
Hîle vü hıkd u *hased* mekr ü gazez ü gafleti
- 44/4 Bir nazar eylerimiş dostuna düşmanına
Kin *hased* bilmezimiş kalbi katı akçaymış

Hasret [4](حسرة) i. (Ar. ḥasret) Ayrı kalınan veya elden kaçırılan bir şeye karşı duyulan istek, tekrar görme ve kavuşma arzusu, özleyiş, özlem, iştîyak. (K)

- 82/5 İçelden firkat ü *hasret* şarâbın
Mededsüz kaldı dil oldı bî-çâre
- 93/63 Ger bu dem bu hiddet ü kesret
Hâl-i dil bu dem ez-gam-ı *hasret*
- 7/6 Bûs itmeğe pâyıñ seniñ ey sûret-i Rahmân
Hasret idi cennetde kamu zümre-i havrâ
- 63/1 Değiştım râhatı sad-mihnet oldum
Koyup gülzârı nâr-ı *hasret* oldum

Haşr [4](حشر) i. (Ar. ḥaşr) Toplama, cem etme. (D)

Kıyamet gününde diriltilecek olan mükelleflerin hesaba çekilmek üzere bir araya toplanması anlamında bir terim. (TDV İA)

“Ölmeden evvel ölünüz” sırrına ererek benliğini yok edip Hakk’ın varlığı ile dirilme, kendini yok ettikten sonra ebedî diriliğe kavuşma. (K)

- 1/55 Görmezse bunda rûyuñ görmez **haşr**de bûyuñ
Dutmasa güft u gûyuñ yoldan azar melekler
- 2/16 Her ki Hakdan göñlün ala vire kalbe tefrika
Lât ‘Uzzâdır zuhûr ider **haşr**de şiddeti
- 10/5 Bahre yetmez suhf-ı hüsnünde müderris **haşre** dek
Isladup engüştüni eylerse evrâkın hisâb
- 93/2 İlm-i şer‘i kamuya neşr itdi
Ümmetin şer‘i üzre **haşr** itdi

Haşyet [1](خشية) *i.* (Ar. **haşyet**) Saygıyla karışık korku, ululuk karşısında duyulan gönül titremesi, yürekte duyulan ürperme, korku.(K)

Kulun işlediği günahlar sebebiyle veya Allah’ın celâl sıfatlarının kendinde tecelli edeceği düşüncesiyle kalbinde duyduğu endişe. (TDV İA)

- 2/122 Havf ü **haşyet** leşkeri zabt itdi ise şehriñi
Geldi ise dahi kabz u bast u ins ü heybeti

Hatem [2](خاتم) *i.* (Ar. **hâtem**) Mühür, üstü mühürlü yüzük. (D)

Kâşânî’ye göre hatem, bütün makamları geçip olgunluğa ulaşmak demektir. Hatemü'n-Nübüvve: Allah’ın peygamberliği kendisiyle sona erdirdiği kişidir ki bu kişi Hz. Muhammed (sav.)’dir.(C)

- 15/2 Vâhid yüzüni halka-ı tevhîdde görürsin
Bil **hatemi**ñe cevheri taş urmuş ol üstâd
- 37/5 Tayy eyleriseñ tûl-i emel defterin ey dost
Bir cûd idesin **Hatem**-i devrân dahi bilmez

Havas [1](خواص) *i.* (Ar. **havâş**) Seçkinler, özel kişiler. (C)

Tasavvuf yoluna girmiş, Allah'a vâsıl olmaya yönelmiş kişi.(C)

- 56/9 Hâsılı yumgıl **havâsı**ñ zâhire aç bâtını
Şeyhi anuñ gör yüzün ‘aynıyla senden geç göñül

Havf [4](خوف) i. (Ar. ḥavf) Korku, korkma.(D)

Kulun amellerinin ve ibadetlerinin Hak katında makbul olup olmama endişesinden doğan Allah'ın sevgisini kaybetme korkusu, Hakk'ın azameti karşısında kendi halinden hayâ etme ve çekinme durumu.(K)

2/45 Sen Süleymân-ı vücûd iken dîv almış hâtemi

Mansiba şükr ile fikr it *havfi*-ı ma'zûliyyeti

2/61 Gözinüñ yaşı kurur kalkar gönülden korkı hem

Ya'ni kim *havf* ü recâdan geçdi buldı bestiyyeti

2/122 *Havf* ü haşyet leşkeri zabt itdi ise şehriñi

Geldi ise dahi kabz u bast u ins ü heybeti

79/4 *Havf* iden girmez bu yola pes nemi idem siper

Dâ'imâ yaga ne gam tîr-i kazâ şimden gerü

Hayâ [1](حياء) i. (Ar. ḥayâ') Utanma, sıkılma, utanç. (K)

Kulun kusurlarından dolayı Allah'tan utanması, kulluk görevlerini Cenâb-ı Hakk'a lâyük görmemesi ve Allah'ın sevgisini kaybetmekten doğan korku ile kötülüklerden kaçınması hâli. (K)

1/60 Osmân-ı zî-*hayâyı* ol ma'den-i vefâyı

Ol mahzen-i sehâyı nûruñla eyle ezher

Hayâl [9](خيال) i. (Ar. ḥayâl) Aslı olmadığı halde zihinde kurulan şey, düş. (K)

Vahdet-i vücud felsefesinde hayâl vücudun aslıdır. Hayâl sebebi ile olmadıkça Hakk'ın esma ve sıfatı olmaz. Hayâlde mâbudun ortaya çıkışının olgunluğu vardır. Hayâl, bütün âlemlerin aslıdır. (C)

2/78 Cümle nefsiñ sözleridür bätınıñda söylenür

Düş gibi fâsid *hayâl* ile geçirür müddeti

36/4 Rûz u şeb vaslıñ *hayâl* ile geçer evkâtımız

Zâhidâ âvâre sanma vardır eglencemiz

49/1 Çün servinüñ serine çıkmış *hayâl*-i kaddiñ

Başın salar çü gerdûn virmiş hilâl-i kaddiñ

50/6 Çün *hayâl* iñ irdi câna nice bakayum cihâna

Eyleme dahı bahâne yâ Rasûl göster cemâliñ

- 54/5 Şeyhiyâ tâ niçe hâlât u muhâlâtı talep
Geç **hayâlî**ñ ola mı ‘ıyd-ı visâline hilâl
- 57/3 Çesm-i sûret-bîni sedd it çeşm-i bâtın yazıla
Yum gözün âsûde ol seyreyle hâb u **hayâl**
- 59/1 Yeftahullahu fike ‘ayne’l-kemâl
Gûrhâ mîkuni **hayâl**-i zılâl
- 71/1 **Hayâl**-i hâb-ı gafletdir gönül dünyâyı neylersin
Şarâb-ı deşt-i dehşetdir kurı gavgâyı neylersin
- 72/6 Dîde-bânıdır **hayâlî**ñ hayliniñ câsûs-ı çeşm
Âdeme gözsün gözüksün ‘aynımın insânısın

Hayat [3](حياة) i. (Ar. ḥayāt) Canlılık, dirilik. (C)

Diri olmak anlamına gelen ve Allah’a atfedilen sübûfî sıfatlardan biri (hay).(TDV İA)

- 25/9 Şeyhiyâ âb-ı **hayât** isteriseñ nûş idesin
Menba’ı hâk-i der-i halvet-i dervîşândır
- 28/1 Ayn-ı **hayât** fâhır ile fevk-i hevâdadır
Suda yürür kerâmetile hoş safâdadır
- 45/2 Hayât-ı tayyibe buldı **hayât**-ı lem-yezeli
Çü içdi zülfî ucundan şarâb-ı sem ‘âşık

Hayr [2](خير) i. (Ar. ḥayr) Her durumda ve şartta herkesin katında iyi ve makbul olan hal ve iş. (K)

- 27/4 Dîdeme hâb kadem basdı didim **hayr**-ı kudûm
Merdüme konsa garib dimez aña hâcib var
- 58/6 Cânâ göreyim ‘aynım akıtmaga delîl ol
Şu **hayr**ı faziletlidür ed-dallü ke-fâ‘il

Hayrân [4](حيران) i. (Ar. ḥayrân) Bir kimse veya bir şey karşısında hayranlık duyan, onu çok beğenen, çok takdir eden kimse. (K)

Şaşkın, şaşırıp kalmış kimse. (K)

- 1/64 Âciz dürür şikeste zencîr-i gamla beste

- Mest ü nahîf ü haste *hayrân* u deng ü ser ser
9/2 Künc-i gamda derd ile iñler gönül aglar gözüm
Künh-i esrârında cânım vâlih ü *hayrân* aña
9/5 Sırr-ı vahdet içre Şeyhî şöyle *hayrân* oldu dil
Yer ü gök hem yaz u kış cennet cahîm yeksân aña
34/12 Tuyan anı olur bî-cân gehî mest ü gehî *hayrân*
Melek insân-ı sergerdân diyen bilmez bilen dimez

Hayret [6] (حيرة) i. (Ar. hayret) Bir durum veya bir şey karşısında ne yapacağını, ne hüküm vereceğini bilememe, şaşırma, şaşırıp kalma, şaşkınlık.(K)

Allah'ı tanıyan, fakat bunu ifade edemeyen ârifin yaşadığı hal anlamında bir tasavvuf terimi.(TDV İA)

- 2/15 Kendüsin gören kişinüñ lâ ü illâdür sözi
Hû dise nefesine dir artar zalâm ü *hayreti*
2/60 *Hayret*-i şeytân sakın kim sâkilik eyler saña
Ya vücûdı ya mübâhîlikle küfrâniyyeti
13/3 Ten âfitâb-ı tecellî ile kadîd olup
Gehîce *hayret* ayında serilmege muhtâç
49/5 Gel câm-ı la'liñi sun huşyâr eyle şâhım
Şeyhî'ye virdi *hayret* fikr-i visâl-i kaddiñ
75/5 Ne tûl-i emel kaydı ne 'ilm ü 'amel saydı
Bu *hayret* ocagina bilmem niye geldim ben
78/4 Âşık sırr-ı cânı koyup aldı menâzil
Sen *hayret* ile kalmada el boş u siyeh-rû

Hayvan [4](حيوان) i. (Ar. hayvân) Hareket edip yer değiştirebilme ve hissetme yeteneği olan canlı yaratık.(K)

Akılsız, idraksiz. (K)

- 2/29 Bir bilüñe Hak didi bil hem asl ey âb u gül
Virdi Hak *hayvâna* şîr ü rûgan-ı tâhirâtı
2/32 Şûretüñ karnuñ murâdı sanduñ ancak ma'rifet
Ey âhi *hayvân* da bilür iştiñâ-yı şehveti

- 2/124 Gitdiyse *hayvân*-ı şehvet gitdiyse kelb-i gazab
Gitdiyse vesvâs-ı Şeytân ile nefsiñ nahveti
70/6 *Hayvân* gibi dünyâda yatup yersin içersin
Ey Şeyhî kaçan ola ki insân olasın sen

Hayy [1](حي) sıf. ve i. (Ar. hayy) Diri, canlı, hayat sahibi. (K)

Bütün varlıkların hayat kaynağı, ebedî ve hakîki hayat sahibi” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. (K)

- 24/3 Ölmeden gel ölegör *hayy* ü ebed vasfını bul
Âkıbet muhmel odur kim sözüm ihmâl eyler

Hecr [2](هجر) i. (Ar. hecr) Ayrılık. (K)

- 24/1 Âşıkı dag-ı *hecr* gerçi kim abdâl eyler
Eşik eyler dil-i nâ-puhteyi hem kâl eyler
53/3 Hâr-ı *hecrin* dag-ı dilde gerçi hayli beslediñ
Gözle gam çekme safâsın hârdır verde mahal

Helâk [2](هلاك) i. (Ar. helâk) Ölme, mahvolma, yok olma. (K)

- 18/4 Nefsini *helâk* itmiş beyt-i dili pâk itmiş
Yüzün yola hâk itmiş kurbân haberin söyler
23/7 Âkile gafletle sağlıktan *helâki* yeg durur
Şeyhiyâ bil kadr-i vakti ‘ömr-i fâni tiz geçer

Helâl [2](حلال) sıf. ve i. (Ar. hâlâl) Yapılması dinen serbest olan fiil. (TDV İA)

- 2/113 Lîk başı cümleñ ekl *helâl* libâs *helâl*
Cümle a‘zâya irişe tâ ki nûr niyyeti

Hevâ [20](هوى) i. (Ar. hevâ) Heves, istek, arzu, sevgi, hoşlanma.(D)

Nefsânî arzu ve eğilimleri ifade eden bir ahlâk ve tasavvuf terimi. (TDV İA) Kâşânî hevâyı nefsin şerîati dikkate almaksızın arzuladığı şeylere yönelmesi olarak tanımlar. (C)

- 2/13 Âb ile akıp yanup nâre *hevâya* tozmadın

- Kandan aldı bu türâb mübtezel kudsiyyeti
- 2/27 Seyf-i ‘aşk ile şehîd ol vir **hevâ**ya varlığıñ
Akl-ı cüz’ünü fâni kıl gelsün anuñ külliyyeti
- 2/84 Bunca za‘f u zulmile nefsiñi ‘âlî zann iden
Bu şu durur ağır **hevâ**ya has gibi ol zürreti
- 2/139 Beyt-i Hakda cîfe-i dünyâ **hevâ** neyler begim
Mescid-i kalb içre mü’mîn saklasun mı hiç büti
- 4/7 Ger makâmâta Şeyhî vâkıf iseñ
Ömrüñü ‘ilm-i ‘aşka vâkıf iseñ
Asl-ı avazındır musannif iseñ
Bize tefsîr kıl vâkıf iseñ
Ne dürür ma’ni-yi **hevâ** bülbül
- 15/8 Uyup bu **hevâ**ya erken açılma solarsın
Solmaz böyle bag-ı İrem hâne-i Şeddâd
- 19/7 Âb u **hevâ** vü âteş hıdmetdedür bizimiçün
Dört yaña hıdmet için deryâ akanımızdır
- 20/3 Saña cennetde **hevâ**-yı hûr u gilmân kaygusu
Baña zâhid aña âni maksûdum didârdır
- 28/1 Ayn-ı hayât fâhır ile fevk-i **hevâ**dadır
Suda yürür kerâmetile hoş safâdadır
- 28/5 Her yile yilme yil gibi ma‘vec **hevâ**yıla
Âlem-i semûm-ı dehrle çün inmihâdadır
- 30/4 Ol **hevâ**ya medd ü cezrile bahr sad mevc urur
Gâh zîr ü gâh bâlâ devr ider ölçer döker
- 46/4 Nefha-i nefh-i ezelden buldı çün bir şemmesi
Misk-i ‘anberden mutayyebdür **hevâ**sı dervişiñ
- 48/1 Kankı dimâg içinde ki ‘aşkıñ **hevâ**sı yok
Yüz nûr görürse gözleriniñ rûşenâsı yok
- 63/6 **Hevâ**ya gitdi mahv oldı gubârım
Bi-hamdillâh ki sâhib-rif‘at oldum
- 64/6 Niceler nâm-ı efendide **hevâ** kullarıdır
Hırsımı bende kılup mîr-i cihân-ârâyım

- 73/6 Az *hevâ* ile ‘ukde baglarsın
Şu yüzünde habâba beñzersin
- 75/8 Rûyum kararup dışum agrıdı *hevâ* ile
Dön Rabbiñe insâf it Şeyhî ki kocaldım ben
- 80/4 Yele gitdi *hevâ*-y1 nefsiyle sermâye-yi ‘ömrüñ
Yapış taksîriñe ‘özl eyle habl-i mâ ‘arafnâke
- 94/1 Yel gibi ey dil yeter yeldüñ *hevâ*dan vaz gel
Çok bulansañ su gibi bu mâcerâdan vaz gel
- 94/36 Gülşen-i dehr içre hiçbir gonca yoktur hârsız
Ger bulam dîrsen bulunmaz bu *hevâ*dan vaz gel

Heves [3](هوس) *i.* (Ar. **heves**) İstek, arzu, meyil. (K)

- 22/1 Bûyuñ *heves*ıyla yile gitdi nice serler
Kan oldı hat-ı nâfuñ için nice cigerler
- 35/8 Yâr boynına sarılmaga *heves* eyleyeniñ
Cigerin dür gibi elmâs-ı gama deldürürüz
- 75/1 Bu dâr-ı fena içre bir sâhaya geldim ben
Esb-i *hevese* bindim birkaç sene yeldim ben

Heybet [2](هيبة) *i.* (Ar. **heybet**) İnsanda korku ve saygı duygusu uyandıran etkili görünüş, ululuk, azamet.(K)

Tasavvuftaki hallerden birinin terim olarak ifadesidir. Tasavvufî bir hâl olarak heybet, bir kimsenin veya bir şeyin hadd-i zâtında azametli, celâlli, yahut korkunç olmasından sakınıp korkmak veya azamet, dehşet, celâl ile veya ululukla korku vermek manasına gelir. (C)

- 1/44 Sırr-ı cümle ‘izzet remz ü celâl ü *heybet*
Gamm-ı kemâl-i kudret cümle saña musahhar
- 2/122 Havf ü haşyet leşkeri zabt itdi ise şehriñi
Geldi ise dahi kabz u bast u ins ü *heybeti*

Hidmet [15](خدمة) *i.* (Ar. **hidmet**) Hizmet kelimesinin eski metinlerde kullanılan asıl şekli.(K)

Tekkeye yeni giren, ilmin lezzetini tatmamış, hallerin nefesleriyle uyanmamış sâlikin durumu hizmet olarak değerlendirilir. Himmet, hizmete bağlıdır. (C)

2/35 ‘Ayn-ı necis oldı saña bir gice yoldâş oldı çün
Ey kevn-i yıldız u mülk kılmışken aña **hidmeti**

2/136 Kîmyâ ‘ilmin okumakla ganî olmaz kişi
İtmese üstâda **hidmet** bilmez ol keyfiyyeti

11/1 İdegör ey gönül tehbîr-i **hidmet**
Seni altun ider iksîr-i **hidmet**

11/2 Rızâ bulur koyan nefsiñ rızâsın
Mukarrerdür begim te’âr-i **hidmet**

11/3 Girer kalbe girenler **hidmet** ile
Nişâna irgürülür tîr-i **hidmet**

11/4 Kemâliñ kadrini bilmez zamâne
Kıyâs ider ola ta’zîr-i **hidmet**

11/5 Olup ferrâş-ı beyt-i ehl-i vahdet
İder dil hânesin tathîr-i **hidmet**

11/6 Ne bilsün gevheri ‘âmî olanlar
Çalış cândan olunca şîr-i **hidmet**

11/7 Yapış habl-i metîne koma
Şeyhî Çeker Hakka seni zencîr-i **hidmet**

11/8 Kılanlar kaddini yâ **hidmet**ile
İrerler gör nişâna tîr-i **hidmet**

11/9 Meşev yekdem zi-**hidmet** hâli
Şeyhî Ulu assılar ider gayrı **hidmet**

19/6 Ten ‘aşkla çiftlikdür nefsile rûh ikinci
Gönül bu **hidmet** için şemu tutanımızdır

26/1 Servere **hidmet** kılanlar ‘âkıbet sürûrlanur
Zilleti ‘izzet olur bî-şekl iken dilberlenür

37/4 **Hidmet**le gubâr eyleriseñ cismiñi yolda
Bir sırra irersin ötesin cân dahi bilmez

88/4 Terk-i fânî bulur iseñ kul ol
Geçürüp **hidmet**inde evkâtı

Hırka [3](خرقه) i. (Ar. ħırqa) Özellikle elbise üstüne giyilen, ceket boyunda, yün veya pamukludan yapılmış önden açık, kollu giyecek. (K)

Tarîkat giysilerinden biri de hırkadır. Dervişler toplu zikir esnasında bu giysiyi giyerler. Mürîd adayı belirli bir hazırlık ve deneme evresinden geçtikten sonra tarîkate girmeye ve şeyhe bağlanmaya münasip görülürse bu kimseye tekkede icra edilen bir törenle hırka giydirilir. Bu, o mürîdin tarîkate girmeye kabul edildiğinin emaresidir. (U)

60/5 Bu vücûduñ **hırkasın** kanlı yaşuñla al kıl

Tâhir ü tayyib gerek olmaga ala muttasıl

94/4 Giymek isterseñ emîrâne selâmet cübbesin

Giy melâmet **hırkasın** tâc u kabâdan vaz gel

94/30 Bu riyâ-yı **hırkadan** bir bu riyâ bihter dürür

Eyleme kibr ü riyâ sakın riyâdan vaz gel

Hırs [3](حرص) i. (Ar. ħırş) Bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilmez derecede kuvvetli istek. (K)

2/47 Yerine şehvât u **hırs** çâr paklayup gazab

Mekr ü efsâd ile cevr-i cünd-i Şeytâniyyeti

62/2 Mîr-i mîrân geçünen olmuşken bende-i hırs

Hırsı ben bende kılup mîr-i cihân-âsâyem

64/6 Niceler nâm-ı efendîde hevâ kullarıdur

Hırsımı bende kılup mîr-i cihân-ârâyım

Hızır [1](خضر) i. (Ar. ħizr) Hz. Musa (as.) döneminde yaşayan, kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretilen kişi. (TDV İA)

Hz. Musa (as.) zamanında yaşamış, velî mi peygamber mi olduğu konusunda anlaşmazlık bulunan mübarek bir zât. Tasavvufta bast haline Hızır, kabz haline İlyas denir.(C)

2/63 Mecma‘u’l-bahreyne varmayan **Hızırlık** idemez

Hak nasîb ide kamu kullarına bu şevketi

Hicâb [3](حجاب) i. (Ar. hicâb) Utanma, sıkılma, mahcubiyet, perde, örtü. (K)
Hakka ve hakîkate ulaşmaya, ahiret hayatında Allah'ı görmeye engel olan perde anlamında terim. (TDV İA)

- 2/94 Cümle yetmiş biñ *hicâb*ın aslı budur ey gönül
Ya'ni Hakkı unıdup gayra tağıtmak fikriyyeti
- 34/4 Giyenler sevb-i imkânı *hicâb* itmiş ten u cânı
Kuran kimdir bu eyvânı diyen bilmez bilen dimez
- 50/4 Çün beni saldıñ bu derde nazar it hâlime zerre
Nice bir *hicâb* u perde yâ Rasûl göster cemâliñ

Hicret [3](هجرة) i. (Ar. hicret) Bir yerden başka bir yere göç etme.(K) Milâdî 622 tarihinde Hz. Muhammed (sav.)'in Mekke'den Medine'ye göçü.(K)
Beden ülkesini terkedip ruhlar âlemine göçü anlatan bir terim. Yerilen huyları terkedip övülen huyları elde etmek de "hicret" olarak tanımlanır.(C)

- 1/58 Sıddık-ı cây-ı gârîñ *hicret* deminde yârîñ
Ol şâh-ı nâ-medârîñ kıl ravzasın mu'attar
- 2/140 Hakkıla me'nûs olan müstehiş olur gayriden
Kesretinden vahdet ü 'irfân iline *hicreti*
- 93/37 Nüh sad altmış üç olup i'dâd
Hicret-i Mustafâ'dan ey hem zâd

Hîç [1] (هیچ) zf. (Fars. hîç) Olumsuz cümlelerde ve soru cümlelerinde anlamı kuvvetlendirir, kat'iyen, asla. (K)

- Yokluk, adem, hiçlik. (K)
- 2/62 Niçeler kırk elli yıl hıdmetlerin *hîç* eylemiş
Görmiyen ümmîlere kalmışdı çünkim hıdmeti

Hidâyet [4](هداية) i. (Ar. hidâyet) Doğru yolu gösterme, hakka sevk etme. (K)

- 13/2 Bulup berîd-i sabâ-yı *hidâyeti* evvel
Anuñla Ka'be-i câna varılmaga muhtâç
- 39/4 İnkâr-ı fikr-i fâni boyamışdı kalbi hep
Olmasa idi bahr-i *hidâyet* penâhımız

- 88/6 Bir Muhammed ki ekmelü'l-hilkat
Bâ'isü'l-halkı ve'l- *hidâyâtı*
- 88/8 Ber-heme mürsel ü velîyyü melek
Belliginî emcede'l-*hidâyâtı*

Hikmet [4](حكمة) i. (Ar. hikmet) Hakimlik, bilgelik. Bir şeyin oluşundaki akıl erdirilemeyen sebep, gizli sebep.(K)

Allah'ın kulun kalbine eşyanın hakîkati hakkında koyduğu akılla elde edilemeyen kalbî ilim, eşyanın hakikatini olduğu gibi bilme. Tanrı ile kâinat, insanla âlem arasındaki bağları, âlemlle ilgili gerçekleri kavrama ilmi, ledün ilmi. (K)

- 3/3 Telh-kâm olanlara tevîdî telkîn eyledi
Şerbet-i 'aşkile feyz-i lezzet-i dîn eyledi
Tıbb-ı mâ-yentakla heb cenneti ta'yîn eyledi
Nutm-ı *hikmet* perveri her şûri şîrîn eyledi
Kârbân-ı Mısra diyüñ bir dahi sükker satmasun
- 7/5 Cismile 'urûc itdigüñüñ *hikmeti* bu kim
Müşâkîdı pâ-busuña 'arş-ı mu'allâ
- 29/9 Kühn-i zât-ı *hikmeti*nde 'akl-ı küll Mecnûn'dur
Murg-ı vehm-i per-bürîde itmez ol râha güzer
- 61/1 Her ne deñlü dil yetîmi itse nâle muttasıl
Şîr-i *hikmet*den irer aña nevâle muttasıl

Hilkât [2](خليفة) i. (Ar. hilkat) Yaratma, yaratılma, yaratılış. (K)

- 2/28 Ey ben insânım diyen sûret degüldür âdemî
Ahsen-i takvîm 'irfânîñ durur yol *hilkati*
- 88/6 Bir Muhammed ki ekmelü'l-*hilkat*
Bâ'iaü'l-halkı ve'l- hidâyâtı

Himmet [16](همة) i. (Ar. himmet) Yardım, ihsân, çalışma, gayret, emek. (K)

Bir olgunluk hali veya kulun bir şeyi elde etmek üzere kalbinin bütün gücüyle Hakk'a yönelmesi Allah'ın icabeti sonucu vuku bulur. Tesir Allah'tandır, kul ise duacı olarak vasıtaadır. Velilerin bu anlam çerçevesi içerisinde şekillenen gücü,

Arapça şu atasözleriyle anlatılır: Himmetü'r-ricâl takla'u'l-cibâl (Allah adamlarının himmeti, dağları yerinden oynatır.)(C)

- 2/71 **Himmet-i** süflî odur fikriñ murâdı cism ola
Rabbini unıdup kılan fenâda dikkati
- 2/116 İ'tibâr itmezler anuñ 'ârifân ahvâline
Kat'-ı râh idüp korırsa 'arş u kürsi **himmeti**
- 2/123 Lahm u şahm ü 'ırkıña tevhîd-i Hak vâlî ise
Himmet-i süflî gidüp togdıysa 'ulyâ **himmeti**
- 17/2 Eşigin gice bâliş itdi serim
Şeb-i mi'râc 'âlî **himmendir**
- 25/6 Ey ganî satma bize kibrile nâmusı iñen
Sîm ü zer cümle saña **himmet-i** dervîşândır
- 38/6 **Himmetüm** 'âlî dürür kim hâk-râh-ı dilberim
Hâk-rûy-ı bî-derim bâb-ı sa'âdet beklerüz
- 56/4 Cîfe-i dünyâya konma kıl hümâ-veş **himmeti**
Tûtî-veş sükker yegil hûy-ı zagandan geç gönül
- 62/5 Necm-veş degme yire kalb tenezzül itmez
Himmetim 'âlî durur mihr-i cihân-ârâyem
- 63/7 İşigi hâkiñe sürdükde rûyum
Zihî Mi'râc-ı 'âlî-**himm** oldum
- 64/8 Gerçi ahter gibi alçakda görünür göñlüm
Himmetim 'âlî olup mihr-i cihân-ârâyım
- 72/7 Hâk-i râhıñ kâmetiñ vasf ideli oldu bülend
Âli **himm**dür kuluñ sen şâhlar sultânısın
- 76/16 **Himmet-i** 'âlî kılup tobrak olanlar pâyma
Sırr-ı be-fark farkdan yapış be-cevâz hem 'inân
- 86/7 Bâr-ı yârı getürüp merkebiñi sür yoluna '
Âli **himm** olagör tâ bulasın mi'râcı
- 88/1 **Himmet-i** 'âlî ile 'aşka yapış
Tut makâm-ı 'alâya mir'âtı
- 93/38 Koydı Şirvan ilin o pîr-i **himm**
Basdı Rûma kadem zehî minnet

Hû [7](هو) z. (Ar. hû) Arapça "O" anlamında munfasıl zamir olup ilâhî isimlerdendir. Allah'ın zâtını ifade eden, mutlak gayb olan hüviyetidir. (C)

1/47 Ez-mekr-i çeşmet âhû munîru be-kûh yâ **hû**

Ez-zülf-i tâ-siyeh rû üftâde-i misk-i ‘anber

2/15 Kendüsin gören kişinüñ lâ ü illâdür sözi

Hû dise nefsine dir artar zalâm ü hayreti

21/1 Dil ‘aşkıla yâr oldı yâ **hû** haberin söyler

Kapuñda kuluñ oldı tapu haberin söyler

31/5 **Hû** deryâsını Şeyhî acep mi bilnese mürgân

Göre insânı cân içindeki cânânı bilmezler

76/2 Dâr-ı kalbe mün‘akidir şems-i burc-ı **hû** velî

Âb u gîl örtündüğüçün görmez anı eblehân

78/6 Kes rişte-i peyvend-i sivâyı dil ü cân

Her sûda işide kulagiñ na‘ra-ı yâ **hû**

78/12 Şeyhî kocayup vaz‘-ı sabâyı komadı hayf

Yâ hû meded it tâ tuya her zerre-i yâ **hû**

Hûb [9](خوب) sıf. ve i. (Fars. hûb) Güzel, hoş, iyi. (D)

1/9 Sıdk u safâya suffe lutf u vefâya kubbe

Rûyuñ diler ehıbbâ ey **hubb-ı hubbe** beyder

2/37 Şûretiñ gökcek görindi **hûb** sandıñ nefsiñi

Altı kan u mezbeledür taşrası ‘âriyyeti

2/93 Hoş nevâ vü **hûb-ı haz** u **hûb-ı had**

Cümle sârikdür safâ ehlinden alur râhatı

2/121 **Hubb-ı** dünyâ gitdi ise ba‘z-ı dünyâ geldiyse

Sahv u gaflet ‘askeri buldıysa maglûbiyyeti

2/142 **Hubb-ı** agyâr ‘ârifiñ kalbinde yer bulmaz şehâ

İşi bişdi birdir anuñ kesretile killeti

3/6 Hüsnu anuñdur gayrısında ma‘na yok bir kurı ad

İn hiye illa esmâdan aña bir haber kalma ‘inad

Nokta-ı per-kâr odur gayrısı mu‘avvec-i bî-sedâd

Devr-i ruhsârında her hüsn ehline vird-i kesâd
Hûblar geçrevligiyle buña ebrû çatmasun
29/3 Zerre-i mihr-i cemâliñden salup ‘uşşâka nûr
Katre-i bahr-i cemâliñden viren *hûbâna* fer

Hubb [4] (حُب) *i.* (Ar. **ḥubb**) Sevgi, tutku. (K)

1/9 Sıdk u safâya suffe lutf u vefâya kubbe
Rûyuñ diler ehibbâ ey *hubb-1 hubbe* beyder
2/121 *Hubb-1* dünyâ gitdi ise ba‘z-1 dünyâ geldiyse
Sahv u gaflet ‘askeri buldıysa maglûbiyyeti
2/142 *Hubb-1* agyâr ‘ârifîñ kalbinde yer bulmaz şehâ
İşi bişdi birdir anuñ kesretile kılleti

Hudâ [16] (حُدَا) *i.* (Fars. **hudâ**) Allah, Tanrı, Cenâb-1 Hakk.(K)

1/12 Kânûn-1 dîni vâzi‘ a‘lâm-1 ‘ilmi râfi‘
Ey her belâyı dâfi‘ ‘arş-1 *Hudâ*‘da dilber
1/21 Ey ‘âlemîne rahmet nûr-1 *Hudâ-yı* ümmet
Ey rehnümâ-yı vuslat her ‘izzete sezâ-ver
1/51 Âşık âña Züleyhâ saña cemi‘ eşyâ
Bil ki *Hudâ* te‘âlâ ey enbiyâya muhtar
2/80 İmtihân mîzânı kılmış nefis ü şeytânı
Hudâ İte üş tagşâne kaç dir tecrübedir ‘âdeti
2/83 Nazlı dilber bilür kin eyler tayan ‘âşık iseñ
Hak didi firrû *Hudâya* kaç göresin za‘tı
2/125 Zâhir ü bätında te‘âr etdiyse nûr-1 *Hudâ*
Pâdişâh oldıysa rûhuñ ‘âlîyise kuvveti
7/1 Ey hazret-i mahbûb-1 *Hudâ* nur-1 musaffâ
Envâr-1 cemâliñ heme eşyâda hüveydâ
18/13 Şeyhî gibi yok olmuş derd ü gam ile solmuş
Kalbine *Hudâ* gelmiş mihmân haberin söyler
26/3 Şem‘ini er tekyesinde yakan abdâl-1 *Hudâ*
Cümle mazhardan gezüp ‘irfân sırrın cebrlenür

- 32/2 Olar kim kendü özinden terkle bigâne oldılar
*Hudâyı*la elestden âşinâ olmuş bulunmuşlar
- 43/2 Cebrile nisbet itme cürmüñ sakın *Hudâya*
Her kankı yola çıksañ câhil çü kâbil imiş
- 52/4 Len tenâlü'l-birra hattâ tünfikû didi *Hudâ*
Virmeyen vârin fenâya bulmadı sırr-ı Resûl
- 69/7 Bî-hodî bahş *Hudâyâ* ki nebînem cuz tu
Serhişî bahş ki Şeyhî ki nedânem çünem
- 93/64 Lî-ma'allâh sırrı hakk-ı *Hudâ*
Sırrımız sırlarından itme cûdâ
- 94/19 Saltanat çünkim hatâ durur *Hudâ*'dan gayrıya
Olma sen de Kayser'e Şâh-ı Hitâdan vaz gel
- 94/38 Dest-i Kudretle binâ olmuş gönül bir hânedir
Hedm iderseñ anı gufrân-ı *Hudâdan* vaz gel

Hullet [1](حُلَّة) *i.* (Ar. **hullet**) İçten sevgi, hakîki dostluk, arkadaşlık.(D)

- 2/25 Ma'rifet var ise insân adı sâdıkdır saña
Yogısa var sen de de gelüp bahâyım *hulleti*

Humma [1](حُمَّة) *i.* (Ar. **humma**) Hastalıkla gelen şiddetli ateş, nöbet. (K)

Şiddetli arzu, ihtiras. (K)

- 76/4 Tuymadı lezzât-ı la'lin mahv bulmayan gönül
Gül şeker netsün ki vardır başda *humma*-yı girân

Hûri [5](حُورَى) *i.* (Ar.**hûr**-Fars.i - **hûri**.) Cennet kadınlarını ve onların güzelliğini ifade eden bir tabir. (TDV İA)

- 1/20 Ne varsa zâhir ü gayb nûruñdan oldı bî-rayb
Hûr u cinândaki zîb nakşıñladur muharrer
- 14/2 Metn-i 'aşkı hall için ins ile cin *hûr* u melek
Arş u kürsî dünye vü 'ukba vü mâ-fihâ şurûh
- 20/3 Saña cennetde hevâ-yı *hûr* u gilmân kaygusu
Baña zâhid añma ânı maksûdum didârdır

- 33/1 Baña ey dil kûy-ı yârim cennetü'l-me'vâ yeter
Hûr u gilmân istemem ol dilber-i ra'nâ yeter
- 71/7 Fenâda mâ-hüve'l-maksûduña Şeyhiyâ Hakdır
Ya kasr-ı **hûr** u gilmân cennetü'l-me'vâyı neylersin

Huzûr [1] (حضور) *i.* (Ar. **huzûr**) İç rahatlığı, halinden memnun olup gönlünde rahatlık duyma, kendini rahat ve memnun hissetme durumu. (K)

Cenâb-ı Hakk'ın varlığının her şeyi kaplayıp başka şeye yer bırakmayacak şekilde hissedildiği mertebe. (K)

- 78/8 Dirsin ki ben Allâh'la ol hâzır u nâzır
Hakkâ ki **huzûru**nda usan bâtıla karşı

Hüsn [12](حسن) *i.* (Ar. **hüsn**) Güzellik. (K)

Hüsn, ilâhî güzelliştir. Âlemdeki bütün güzellikler Hakk'ın güzelliğindedir. (C)

- 1/8 Ey 'ayn-ı bahr-i tevhîd akallim-i 'aşk u tefrîd
Ey **hüsn**-i şehri-ü ümmîd müşkil senüñle alısar
- 1/52 Olmasa idi nûruñ **hüsnü** olmazdı hûruñ
Ey aslı her sürûruñ cümle safâya Masdar
- 1/65 Bir katre âña kâfi bil ki cihâna vâfi
Yâ Şâfi yâ me'âfi **hüsnü**ndür ey şifâ-ger
- 2/46 Hak iden göz Hak işiden gûş Hak bilen gönül
Dest-i Şeytâna düşerse boza **hüsn**-i fitratı
- 3/6 **Hüsn** anuñdur gayrısında ma'na yok bir kurı ad
İn hiye illa esmâdan aña bir haber kalma 'inad
Nokta-ı per-kâr odur gayrısı mu'avvec-i bî-sedâd
Devr-i ruhsârında her **hüsn** ehline vird-i kesâd
Hûblar geçrevliyiyle buña ebrû çatmasun
- 7/2 Bir katre degil bahr-i cihân cûduña nisbet
Bir zerre degil **hüsnü**ne nisbet meh-i garrâ
- 10/4 Sırr-ı vahdet noktası sergeştesidir nüh felek
Kim bu remzi keşf ider tûbâ lehüm ve **hüsnü** meâb
- 10/5 Bahre yetmez suhf-ı **hüsnü**nde müderris haşre dek

- Isladup engüştünü eylerse evrâkın hisâb
27/1 Suhf-ı **hüsnüñ** görelî ‘ilme nice râgıp var
Ey kamer-ruh sûre-i Nûra besî tâlip var
29/2 Goncaya bülbül dehânından iden ‘arz-ı niyâz
Bâgda virdiñ gül-i ra’nâya **hüsnüñden** eser
72/1 Hâtem-i la‘lünle sen **hüsn** ilinün sultânısın
Mühr urulduğı bu kim şâhâ letâfet kânısın
72/2 La‘lüne Ya‘kûb-veş dil-teşneyim gâyetde ben
Mısr-ı **hüsnüñ** sen azîzim gerçi kim reyyânısın

I

Işk [1](عشق) i. (Ar. ‘işk) Aşk kelimesinin eski metinlerde rastlanan asıl şekli. (K)

- 10/1 Bâde-i ‘**işk**ı bize eşrâb idelden la‘l-i nâb
Kimse ragbet eylemez müfte satılmıştır şarâb

İ

‘İbâdat [2](عبادات) i. (Ar. ‘ibādāt) İbadetler. (K)

Tasavvufta sâlikin gösterdiği gayret. İbadet üç amaç için yapılır: Cennete girme umudu için, cehennemden korkulduğu için ve Allah emrettiği için. Sadece Allah’ın emretmesi dolayısıyla ibadet yapanlar bunu bir şeref sayarlar. (U)

- 34/13 Kimi eyler **‘ibâdatı** kimi tutmuş ‘ibârâtı
Kimi müstagrak-ı zâtı diyen bilmez bilen dimez
84/4 Sıfât-ı ‘izâfât it gerçekden **‘ibâdat** it
Soñ seyr-i makâmât it gel tekye-yi ihlâsa

İblis [1](إبليس) i. (Ar. iblīs) Şeytan. (K)

- 2/76 Ger seçerseñ nefis sözinden Hakkıñ ilhâmın dile
Nefis ola rûh rûh ola ser gide **İblisiyyeti**

‘İbret [1](عبرة) i. (Ar. ‘ibret) Bir olaydan çıkarılan göz açıcı, uyarıcı ders. (K)

Hayır ve şer konusunda insanların hallerinin dışı vuran durumlarından ders almak, dünyada (orada insanların başına gelenler, sonra ahirete göçmeleri, ahirette başa

gelecekler vs. gibi) gizli hususlardan ibret almak, bu gibi durumlara bakarak gereği gibi davranışlarda bulunmak şeklinde açıklanan bir tâbirdir. (C)

94/17 Hakdan irer her maraz **'ibret** hüdâvenddir devâ
Tıbb-ı Câlûnıs'ı kogıl sen şifâdan vaz gel

İhlâs [8](إخلاص) i. (Ar. ihlâş) Riyâsız ve yapmacıksız inanış, çok samimi bağlılık, katışıksız tam doğruluk.(K)

İhlâs bir işi sırf Allah için, O'nun rızası için yapmaktır. Bazı sûfiler ihlâsı hareket, sakinlik, ayakta duruş, oturuş, her türlü işin ve sözlerin sırf Allah için olmasıdır diye tarif ederler. Muhlis (ihlâsa erdiren) Allah, muhlas (ihlâsa erdirilen) ise kuldur. Kişinin işinde Allah'tan başkasını görmez hale gelmesi ihlâsın en son noktasıdır. (C)

2/74 Hak hâlisise mehekde işle gel **ihlâs**la
Bâtıl u mahlûtîne fi'l-hâl döndür vechiyyeti
78/5 İsterseñ eger halk-ı cihân ola muhibbiñ
İnsân u melek ü cin kıla **ihlâs** ile tâpu
84/1 Ey zâhid-i bî-ma'nâ gel tekye-yi **ihlâs**a
Sa'y it bulagör dîni gel tekye-yi **ihlâs**a
84/2 İr 'âlem-i telvîne var ser-hadd-i gamgîne
Bak sûret-i âyîne gel tekye-yi **ihlâs**a
84/3 Bu çâr-ı sefer nâ-çâr olur eger ey yâr
Bî-şek bulasın dîdâr gel tekye-yi **ihlâs**a
84/4 Sıfât-ı 'izâfât it gerçekden 'ibâdât it
Soñ seyr-i makâmât it gel tekye-yi **ihlâs**a
84/5 Şeyhîden işit her gâh ola kes fenâfillah
Hakkı bulasın nâgâh gel tekye-yi **ihlâs**a

İhsan [1](إحسان) i. (Ar. ihşân) Bağışlama, bağışta bulunma. (K)

Allah'a O'nu görüyormuş gibi ve O'nun huzûrunda olmanın şuurunda olarak ibadet etme.(K)

50/7 Tut elini Şeyhî cânuñ dest-gîri ol sen anuñ
İhsân eylemekdür şânuñ yâ Rasûl göster cemâliñ

İhyâ [3](إحياء) i. (Ar. ihyâ') Diriltme, canlandırma,uyandırma. (D)

Ölü kalpleri îman, aşk, irfan vb. ile diriltme.(K)

- 1/41 Allâm-ı ism-i esmâ fettâh-ı sırr-ı *ihyâ*
Ey ism-i vehm müsemmâ her zerre bunu söyler
- 1/45 Feyziñden aldı 'Îsâ mevtâyı kıldı *ihyâ*
Beyzâ-yed oldu Mûsâ nûruñ ile ser-â-ser
- 93/28 Seyyid-i sâlikîn olup Yahyâ
İtdi resm-i tarîkatı *ihyâ*

'İlm [26](علم) i. (Ar. 'ilm) Bilme, biliş. (K)

Tasavvufta mârifet ve irfân demek olup sûfinin kendini bilip idrak etmesidir. (U)

- 1/23 Ey nûr-ı '*ilm*-i dil ey pîşvâ-yı menzil
Ey nakş-ı hâtem-i gül senden kamu musavver
- 1/34 Feyyâz-ı '*ilm*-i Rahmân miftâh-ı genc-i 'irfân
Ey hastegâne Lokmân gassâl-ı her mükedder
- 2/11 Vahdete îmân kat'ı şirk dürür hâl olmadın
'İlm vâh durur bilen vahdetle '*ilm* rütbesi
- 2/56 Hakkı bilen '*ilm*-i Hakdır hem görendir 'ayn-ı Hak
Gayrı yokdur kat' ider vahdet kılıcı şirkiyyeti
- 2/58 Zinhâr ey dostlar bakmañ tasavvuf '*ilm*ine
Bulmadın rûh u 'akl nefs-i 'aduv mahviyyeti
- 2/67 Sohbet-i 'ayn meger der-i '*ilm*-i kibr ile hased
Âlime hıkd u fesâd ile 'adâvet 'âdeti
- 2/106 Ger bulursañ nefsde '*ilm* ü 'aşk u nûr u ma'rifet
Bil kemâli Hakdan iç râh-ı bekâdan katreyi
- 2/129 Suhte dil mir'ât olur '*ilm*-i ledünnî dersine
Soñra danişmend olur mülk idinür şeyhiyyeti
- 2/136 Kîmyâ '*ilm*in okumakla ganî olmaz kişi
İtmese üstâda hıdmet bilmez ol keyfiyyeti
- 3/4 Çün senekra'udan okutdı aña '*ilm* pür-'iber
Dest ucı vefâ ... sunup şehd ü şeker

- Lezzet-i ahbebtü i' rakdan cihân toldı eser
Çün yayıldı 'âleme şîrîn dehânından haber
Tûti agzın açmasun bülbül perîşân ötmesün
- 4/7 Ger makâmâta Şeyhî vâkîf iseñ
Ömrünü *'ilm-i* 'aşka vâkîf iseñ
Asl-ı avazındır musannif iseñ
Bize tefsîr kıl vâkîf iseñ
Ne dürür ma'ni-yi hevâ bülbül
- 6/5 Yazdı anuñ dilinde kudret eli
Asl-ı *'ilm-i* ledünnîyi cem'â
- 18/12 Aşk odıyla yanmış Hak *'ilm*ine el sunmuş
Tevhîd atına binmiş meydân haberin söyler
- 27/1 Suhf-ı hüsnüñ göreli *'ilme* nice râgıp var
Ey kamer-ruh sûre-i Nûra besî tâlip var
- 43/1 Her kim tarîk-i Hakda *'ilm* ile 'âmil imiş
Kibr ü riyâ fenninde gâyetde râcil imiş
- 47/4 Şarâb-ı câm-ı la'lüñden dil ü cân mest-i lâ-yu'kal
Kitâb-ı *'ilm-i* 'aşkıña dilüm bir cüz-i lâ-yüñfek
- 58/7 Çün hâsıl-ı mahsûl-i *'ilm* kayd-ı rehiñdür
Ey tâlib olan *'ilme* zi tahsîl çi hâsıl
- 58/8 Mest-i *'ilm* olma olagör şarhoş-ı ma'lûm
Şeyhî niçe bir cehlile ârâyiş-i bâtıl
- 63/4 Çü bilmek bilmemekdür anı bildim
Nadânem *'ilmi* ile kat kat oldum
- 75/5 Ne tûl-i emel kaydı ne *'ilm* ü 'amel saydı
Bu hayret ocagına bilmem niye geldim ben
- 76/8 Cehl içinde *'ilmi* bul vardır dime yoga sakın
Fâniyi var añlayan bulmaz bekâ-yı câvidân
- 88/7 Ve 'alâ âlihi ve ashâbih
Vârisü'l-*'ilmi* ve'l-'inâyâtı
- 89/5 Kavl ü fî'l sem' u *'ilmi*yle basar kuvvet kamu
Feyz-i kudretten gelüpdür Şeyhiyâ tuy dâdını

- 93/3 Lîk *'ilm*-i ledünnîyi ahfâ
Eyleyüp itmedi anı iclâ
93/8 Aña *'ilm*-i ledünnîyi ta'lîm
Eyledi hem mefâtîhin teslîm
93/68 Ve 'alâ âlihî ve ashâbihî
Vârişü'l-*'ilmi* hâdimi baba

Îmâm [1](إمام) *i.* (Ar. **imām**) Önder, lider, cemaate namaz kıldırın kişi, devlet başkanı. (TDV İA)

- 16/5 Kur'ân bilürem ben de *imâm*ım dime
Şeyhî Bâtın eri tahkîk ile tefsîre çekerler

Îmân [3](إيمان) *i.* (Ar. **imān**) Allah'a inanma, dinî inanç. (K)

Allah'ın birliğini, melekleri, mukaddes kitapları, peygamberleri, kıyamet gününü, kaderi, ölümden sonra dirilmeyi kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etme, kalben inanma ve dil ile söyleme.(K)

- 18/11 Cânından olup bîzâr bülbül gibi eyler zâr
Vahdete kılup ikrâr *imân* haberin söyler
72/3 Cisme geldiñ ü cân virdüñ ger giderseñ mürdeyim
Bu dem *imân*ım saña billâh âdem cânısın
90/7 Veyse'l-Karan deminden aldım çü bûy-ı *imân*
Bi'l-cümle mâsivâdan cân u gönül usandı

Înâyet [1](عناية) *i.* (Ar. **inâyet**) Lütuf, ihsan, iyilik. (K)

Cenab-ı Hakk'ın kulunu yardım ederek koruması.(C)

- 38/3 Sicn-i 'unsurda yatanlar ölçemez sahrâmızı
Kalb kürsisindeyüz 'arş-ı *inâyet* beklerüz

Înkâr [2] (إنكار) *i.* (Ar. **inkār**) Kabul ve tasdik etmeme, tanımama. (K)

- 36/3 Aşka vü 'âşıklara teslîm-i cândır pîşemiz
Zâhid-i hodbîne sad *inkâr*dır eglencemiz
39/4 *İnkâr*-ı fikr-i fâni boyamışdı kalbi hep

Olmasa idi bahr-i hidâyet penâhımız

İnsân [7](إنسان) i. (Ar. insân) İki ayaklı, iki elli, akli ve konuşma yeteneği olan memeli canlı. (K)

Yaratılmışlar arasından en güzel sûrette ve en son yaratılan, Allah'ın sıfat ve isimlerine mazhar olan, kendi yaratıcısını bilen veya inkâr edebilen, yaptıklarından sorumlu canlı.(K)

Önde gelen bazı müfessirlerin yorumlarına göre Kur'ân'da yer alan insanın topraktan yaratılmış bir varlık olduğu hususu onun cismanî bünyesi dışında bir ruha sahip olduğunu göstermek içindir. Bu gerçek insanı, canlılığa en uzak olan nesneden yaratılmasına rağmen diğer canlı türlerinin de üzerine çıkan ve beşer adını alıp yeryüzüne yayılan kendi türünün yaratıcısını, O'nun sonsuz kudretini kavramaya götürmelidir. (TDV İA)

- 2/25 Ma'rifet var ise *insân* adı sâdıkdır saña
Yogısa var sen de de gelüp bahâyım hulleti
- 2/28 Ey ben *insân*ım diyen sûret degüldür âdemî
Ahsen-i takvîm 'irfânîñ durur yol hilkati
- 2/110 Biri dahi var ider kâmil kemâliyle seni
Tüm olur bunda *insan*la Kur'ân sâdeti
- 31/5 Hû deryâsını Şeyhî acep mi bilmese mürgân
Göre *insân*ı cân içindeki cânânı bilmezler
- 34/12 Tuyan anı olur bî-cân gehî mest ü gehî hayrân
Melek *insân*-ı sergerdân diyen bilmez bilen dimez
- 70/6 Hayvân gibi dünyâda yatup yersin içersin
Ey Şeyhî kaçan ola ki *insân* olasın sen
- 72/6 Dîde-bâındır hayâlîñ hayliniñ câsûs-ı çeşm
Âdeme gözsün gözümsün 'aynımıñ *insân*ısın

'İrfân [19](عرفان) i. (Ar. 'irfân) Bilme, anlama, biliş, anlayış.(K)

Allah'ın sırlarına ve eşyânın hakîkatine tefekkür, keşif ve ilham yoluyla vâkıf olma, tevhid ilmini zevk edinme.(K) Mutasavvıflara göre irfân yani mârifet: “Kalbin Allah'la olan hayatı”, “Allah'ı sıfat ve isimleriyle tanıyanın niteliği”, “Birbirini

izleyen nurlarla Hakk'ın kalplere doğması", "Kalbe atılan bir nurla iç aydınlığa kavuşma hali", "Kalp gözüyle ilâhî gerçekleri görmek"tir. (TDV İA)

- 1/25 Sarrâf-ı dürr-i **'irfân** 'arrâf-ı sırr-ı sultân
Mir'ât-ı vech-i nu'mân sultân-ı bahr-i vehm-ber
- 1/34 Feyyâz-ı 'ilm-i Rahmân miftâh-ı genc-i **'irfân**
Ey hastegâne Lokmân gassâl-ı her mükedder
- 2/26 İki münker zâyî' itseñ tagılır 'akluñ hemân
Giysi-yi cânda var iken îmân u **'irfân** mülkiyyeti
- 2/28 Ey ben insânım diyen sûret degüldür âdemî
Ahsen-i takvîm **'irfân**ın durur yol hilkati
- 2/95 Hakka mir'âtıñın eşyâ âlet **'irfân**ın
Perde oldı cehlile kullandığıçün âleti
- 2/140 Hakkıla me'nûs olan müstehiş olur gayriden
Kesretinden vahdet ü **'irfân** iline hicreti
- 18/1 Her kande bakar 'ârif **'irfân** haberin söyler
Derd ü gamı nûş eyler dermân haberin söyler
- 18/5 Firkatle beden haste cân yâr ile peyveste
Dil 'aşk ile dembeste **'irfân** haberin söyler
- 22/5 Açılma iñende der-i hammâm gibi Şeyhî
Tâ belde-i **'irfâna** açıla niçe derler
- 26/3 Şem'ini er tekyesinde yakan abdâl-ı Hudâ
Cümle mazhardan gezüp **'irfân** sırrın cebrlenür
- 34/11 Kimi takvâ ile mevsûk kimi **'irfân** ile ma'rûf
Çeker vâsıl bulara yuf diyen bilmez bilen dimez
- 37/7 Çün koydı bu Şeyhî bedeni dâdını feryâd
Câna irmez ise lezzet-i **'irfân** dahi bilmez
- 38/8 Künc-i genc-i Hak durur dil pâsbân-ı cünd-i kuvâ
Hısn-ı **'irfân** içre biz nakd-i muhabbet beklerüz
- 44/1 Ehl-i **'irfân**ı sorarsañ dili açıkçaymış
Fikre müstagrak imiş zikr-i katı çokçaymış
- 52/3 Cevher-i **'irfân**ı bulmaz bahr-i 'aşka talmayan
Gark olagör zevk isterseñ gözleme sâhile yol

- 77/8 Ham-ı ‘aşk ola diliñ meygede-i cismiñde
Mey-i *‘irfân* içeler Şeyhî bu güftârından
- 93/31 İrdi Yûsuf çü mısır-ı *‘irfâna*
Oldı kâim-makâm o sultâna
- 93/42 Rehnümâ oldı bunca rindâne
Siyyemâ Şemseddîn-i *‘irfâne*
- 93/65 Bâkıyât ile bâkîler hakkı
Hamr-ı *‘irfâna* sâkîler hakkı

İrşâd [6](ارشاد) i. (Ar. irşâd) Doğru yolu gösterme.(K)

Manen aydınlatma, gafletten uyandırma. Hak yolu gösteren kişiye mürşîd denir. Mürşîde sahib-i irşâd da denir. Bu manasıyla irşâd doğru yolu göstermek olarak değerlendirilir.(C)

- 2/149 Cân-ı Şeyhî saña bundan özge **irşâd** olmaya
İşidir innî enallâh nefy iden eniyyeti
- 15/3 Taş olsa da kalbi anı mum eyler erenler
Teslîm olagör bunlara ister iseñ **irşâd**
- 93/5 Didi ey ümmete olan hâdî
Baña ol sırrile eyle **irşâdı**
- 93/23 Pîr ‘Ömer Halvetî alur andan
Sırr-ı sırra **irşâd** durur cândan
- 93/43 Vâsıl itdi anı çü lâhûta
Giri **irşâda** çekdi nâ-sûta
- 93/57 Küntü kenz sırrını bulmuşlar
Girü **irşâde** bunda gelmişler

İstîgnâ [2](استغناء) i. (Ar. istîgnâ’) Elde olana kanaat edip başka bir şeye ihtiyaç duymama, tokgözlülük.(K)

Allah'a vasıl olanın onunla yetinmesi hali. Bu durumda başka şeye ihtiyaç duyulmaz. (C)

- 29/4 Kimini kıldıñ fenâ deştinde sergerdân u zâr
Nâz u *istîgnâ* serîrin kimine kıldın makarr

94/5 Giy tam‘ hablesin gel mikrahı *istignâ* eyle
Hâlîkiñ medh eyle halk içün senâdan vaz gel

‘İsmet [1](عصمة) *i.* (Ar. ‘işmet) Masumluk, günahsızlık, temizlik. (D)
Peygamberlerin günahattan korunmuş olduğunu ifade eden terim.(TDV İA)

38/9 Mâsivâ-yı Hak rakîb olmuş çü Hakla arada
Zülfikâr-ı lâ ile meydân-ı *ismet* beklerüz

İsm-i Azam [1] *i.* (الاسم الأعظم) (Ar. *ism a‘zam*) En büyük isim demektir. İsm-i Azam, "Allah" lafzı olup, bütün İlâhî isimleri içinde bulundurduğu için "İsm-i Azam" denmiştir. (C)

17/8 Gele miftâh-ı *ism-i a‘zam* ile
Açagör kalbi kim velâyetdir

İsm-i Celâl [1] *i.* (اسم جلال) (Ar. *ism celâl*) Cenâb-ı Hakk’ın, ulûhiyete âit sıfatlarının hepsini kendinde toplamış olan en yüce adı olarak bilinen, zâtına delâlet eden, ululuğunu ve kudretini gösteren en büyük ismi olan “Allah” kelimesi, lafza-i celâl, hû. (K)

60/1 Zülfünü isterseñ ol *ism-i celâle* muttasıl
Kim celâliñ mâverâsıdır cemâle muttasıl

İştihâ [3](اشتها) *i.* (Ar. *iştihâ*) Arzu, istek. (K)

94/13 Düşme gel her turşu-rûyuñ hânına hemçü mekes
Zevk-i zehr-âmiz içün bu *iştihâ*dan vaz gel

2/32 Şûretüñ karnuñ murâdı sanduñ ancak ma’rifet
Ey âhi hayvân da bilür *iştihâ*-yı şehveti

2/137 Ma’rifet dâdı bu hâb u *iştihâ* vü şehveti
Basmadıysa gitmediyse dahı tâ‘at zahmeti

İtikâd [2](اعتقاد) *i.* (Ar. *i‘tikâd*) İnanma, kalben tasdik ederek inanma, inanç.
(K)

2/66 Keşf-i sırr-ı mushaf eylerse kıl aña *i‘tikâd*

Yohsa zinhâr orta yoldan azmadır ol bid'ati
93/54 Gerçi kim bendesi kem-ez-kemdür
İ'tikâdım velîkin muhkemdür

İzhâr [2] (اظهار) i. (Ar. izhâr) Açığa vurma, meydana çıkarma, gösterme, âşikar etme.(K)

2/146 İsm-i a'zamlık o dem *izhâr* ider şehligin
Ol tecellî mahv ide keyfiyyeti kemmiyyeti
23/6 Bülbül ü gül kûy-ı bûyun berg-i gün *izhâr* ider
Gırre olma rûy-ı bûy-ı mihrîbânı tiz geçer

'İzzet [12](عزة) i. (Ar. 'izzet) Kıymet, yücelik, kuvvet, kudret, hürmet. (D)

1/5 Ey dürr-i bahr-i vahdet ism-i nigîn-i kudret
Mihr-i semâ'ı *'izzet* serdâr olanlara ser
1/21 Ey 'âlemîne rahmet nûr-ı Hudâ-yı ümmet
Ey rehnümâ-yı vuslat her *'izzete* sezâ-ver
1/27 Unvân-ı nasr u fırsat mihmân-ı Rabb-i *'izzet*
Çevgân-ı tûb-ı devlet şefkat ilinde dâver
1/44 Sırr-ı cümle *'izzet* remz ü celâl ü heybet
Gamm-ı kemâl-i kudret cümle saña musahhar
1/59 Fârûk-ı dîni yâ Rab her demde kıl mukarreb
Kıl ravzasın müzehheb *'izzet* vir âña ser ser
2/7 Bir zamân mâ-i mehin bir demde zâdîñ kân idi
Ey zulûm ey cuhûl kapından bulupsın *'izzeti*
17/1 Maraz-ı 'aşk câna sıhhatdir
Hıdmet-i 'âşıkân *'izzettir*
25/2 Genc-i *'izzet* ki tılsımât ile pûşîdedür
Fethi anuñ nazar-ı rahmet-i dervîşândır
26/1 Servere hıdmet kılanlar 'âkıbet sürûrlanur
Zilleti *'izzet* olur bî-şekl iken dilberlenür
29/14 Sâha-ı *'izzet*de cümle enbiyâ vü evliyâ
Cümlesi fermân-ı bergdir her biri bî-pâ vü ser

- 38/16 Dem senüñdür Şeyhiyâ ger teşne-dâr olduñ ise
Ol deme cân virmekçün bâb-ı ‘*izzet* beklerüz
- 94/22 Başıñ aç cürm ü günâhıñ çün cenâb-ı ‘*izzete*
El çeküp eyle ferâgat bed-‘asâdan vaz gel

K

Kâbe [2] (كعبة) *i.* (Ar. ka‘be) Bütün müslümanların kıblesi ve ziyâret yeri olan Mekke şehrindeki mukaddes binâ, beytullah. (K)

İki kâbe vardır: Mekke’deki beytullah ve gönül, yani kâbe-i halîl ve kâbe-i celîl. Mutasavvıflara göre gönül kâbesi daha önemlidir.(U).

- 62/1 Pişe-i sâha-ı fakrım nola ger ednâyem
Kâbe kavseyn degül şem‘iñe ev ednâyem
- 66/2 Kaşlaruñ hakkı hakkıla arada hâcib yok
Kâbe kavseyn murgıyım belki dahı ednâyım

Kâbe Kavseyn [2](قاب قوسين) *i.* (Ar. kâb kavsayn) Kur’ân’da Hz. Peygamber’in Mîraç’ta Cebrâil’e veya Allah’a çok yaklaştığını anlatan ifade. (en-Necm 53/9) Tasavvufta Hak ile ittihad ve aynü’l-cem‘ makamı.(K)

- 62/1 Pişe-i sâha-ı fakrım nola ger ednâyem
Kâbe kavseyn degül şem‘iñe ev ednâyem
- 66/2 Kaşlaruñ hakkı hakkıla arada hâcib yok
Kâbe kavseyn murgıyım belki dahı ednâyım

Kabz [1](قبض) *i.* (Ar. şabz) El ile tutma, avuç içine alma, kavrama. (D)

Daralma, kapanma gibi manaları vardır. Bu terim bast ile birlikte kullanılır. Bu durumda kabz ve bast sâlikte bulunan iki zıt hali anlatır. Biri emin olunan şeyden korkmak, diğeri de korkulan şeyden feraha çıkmak ve ondan emin olmak anlamlarını ihtiva eder.(C)

- 2/122 Havf ü haşyet leşkeri zabt itdi ise şehriñi
Geldi ise dahi *kabz* u bast u ins ü heybeti

Kadeh [4](قدح) *i.* (Ar. şadh) Bardak, küçük bardak, içki bardağı.(D)

Manevî hâl, cezbe, ruhî zevk, şevk, vecd.(C)

2/107 Cürmi nefse nisbet idendir fenâfillâh olan

Bir *kadeh*dür tolı içerseñ bulursın sekreti

8/1 Eşrakat min dav‘i ke’sü’l-‘aşkı envâru-s-safâ

Zer *kadeh*dir Şeyh Şemseddîn sakiyy-i Mustafâ

61/4 Ey *kadeh* gibi mecâlis devr iden gâfil mebâş

Mihr ü meh gibi dönersiñ mâh u sâle muttasıl

83/2 Merdümâne sırruñı açdıysa eşküñ aglama

Hem-*kadeh* olmak leb-â-leb neydi ol gammâz ile

Kadem [6](قدم) *i.* (Ar. **qâdem**) Ayak, adım. (K)

Bir velînin bir melek, peygamber veya başka bir velînin izinde olması anlamında tasavvuf terimi.(TDV İA)

3/2 Çün kemendin asdı bir dem düşdi nem bu ravzaya

Reşk ider enhâr-ı Cennet ü İrem bu ravzaya

Nisbet olmaz Ka‘be vü Kuds-i harem bu ravzaya

Çünkü ol şimşâd-kad basdı *kadem* bu ravzaya

Serve söyleñ bir dahi bostân içinde bitmesün

27/4 Dîdeme hâb *kadem* basdı didim hayr-ı kudûm

Merdüme konsa garib dimez aña hâcib var

28/2 Bilmez ki her *kadem* nice biñ dîdeden çıkar

Her cünbişinde varlığı ‘ayn-ı fenâdadır

41/5 Şeyhî basar elbette *kadem* ‘arş-ı berîne

Ferş-i hareminde olan ol dilber-i ferrâş

68/8 *Kadem*-i sıdkile gir mak‘ad-ı sıdka

Şeyhî sohbet-i hâs idegör itme sivâyı mahrem

93/38 Koydı Şirvan ilin o pîr-i himmet

Basdı Rûma *kadem* zehî minnet

Kader [1](قدر) *i.* (Ar. **qâder**) Zamanı ve oluş biçimiyle her şey hakkında Allah tarafından ezelde tayin ve tespit edilmiş hükümlerin bütünü, alın yazısı. (K)

29/17 İlm-i bî-pâyânıññ sırr-ı kazâ bir nüktesi

Rûzgâr-ı kudretiñ bir noktası levh-i *kader*

Kâfir [4](كافر) i. ve sıf. (Ar. kâfir) Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed (sav.)'in peygamberliğine ve Allah'tan getirdiklerine inanmayan veya bunlardan birini inkâr eden kimse.(K)

2/12 Mümteni'den mümkün hem vâcibi fark itmedin

Kâfir olmuşdur hurûfî giyibdür ol nekbeti

41/4 Saçıñ sâğışı 'asker ile ol iki *kâfir*

Peydâ ider ol ma'rekede bir eyü ugrâş

74/3 Kadr-i zülfüñ bilürem dimiş rakîb-i rû-siyeh

Kâfir añlar ey müselmân yine kâfir kıymetin

2/59 Nefsin *kâfir* ni'met-i tevhîde agular katar

Nefsi ile isbâtı fark itmez yetürür farkıyyeti

Kâl [9](قال) i. (Ar. kâl) Söz, laf. (K)

Kâl ehli: Söylediğini yapmayan, söyledikleri yalnız sözde kalan kimseler. (K)

2/9 Ya'ni mahv eyle fenâ âb ile vasfuñ yuyasın

Kâle halkullah ancak hep gide gayriyyeti

4/6 Çenk ü kânûnda çalınan telden

Tuyalum sırr-ı rûy u kâkül den

Yidilüp kille alalum *kâl* den

Añlayalum ceres gibi dilden

Vir bize nâleden gınâ bülbül

24/1 Âşıkı dag-ı hecr gerçi kim abdâl eyler

Eşik eyler dil-i nâ-puhteyi hem *kâl* eyler

24/2 *Kâl* ü kîlin yetürür hâlî hemân yolda kalur

Kesb-i hâl eyler o kim sözde dilin lâl eyler

59/6 Müdgam olur kamu çü defter-i 'ömr

Hâlî âl-i kîl ü *kâl* ehline sal

60/11 Şeyhî kîl u *kâl* den kıl deñlü bulmâdı vefâ

Şimdi lâzımdır ola bir ehl-i hâle muttasıl

61/5 Cell-i ma'nâya temessük eyle kîl ü *kâlî* ko

- Âlemi devr it olunca ehl-i hâle muttasıl
74/1 Pota-i ‘aşk içre **kâl** olan bilir zer kıymetin
Rûy-ı zerdüm seyr iden añlar zer kıymetin
80/1 Fenâ tozı sebel virmek nedendür ‘ayn-ı idrâke
Bu kıl u **kâl** u bu gavgâ yaraşmaz bir avuc hâke

Kalb [37] (قلب) i. (Ar. kalb) İki akciğer arasında ve biraz solda bulunan, vücuttaki kanı akciğerlere ve akciğerlerden döndükten sonra tekrar vücuda sevkederek kan dolaşımını sağlayan organ, yürek. (K)

İman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların, anlayış, duyuş, sezış yeteneklerinin kaynağı olduğu kabul edilen insanın manevî varlığının merkezi. (K)
Mutasavvıflara göre manevî kalbin maddî kalbe bir nevi taalluku (bağlantısı) vardır. Bu kalp insanın hakîkatidir. Bu latîfe, idrâk edicilik ve bilicilik özelliklerine sahiptir. Türkçe'de kalbe gönül denir. (C)

- 1/11 Ey şem‘-i sarh-ı hadrâ mişkât-ı bezm-i a‘lâ
Miftâh-ı ‘ilm-i ahfâ misbâh-ı **kalb**-i Hayder
2/5 Yazmamışlardır kitâba hem yazılmakdur muhâl
Seyr ider **kalb**den kulûba bir güherdir kıymeti
2/16 Her ki Hakdan gönlün ala vire **kalbe** tefrika
Lât ‘Uzzâdır zuhûr ider haşrde şiddeti
2/68 Fikr-i nefis ü kileme-i süflîden arıt **kalbi**ni
Sözünü kes tâ gele yerine ‘ulyâ kilemeti
2/69 Efdal ü a‘lî mülkden kasdını Hak eyleyen
Buldı ol kalb-i selîmi pâkdır **kalbi** katı
2/70 Zulm ü şirk ü şübheden ‘ârî olan **kalb**dür velî
Tahliyedür tahliyedür evliyânuñ sünneti
2/92 El ayak u göz kulak ger gayrıya meyl eylese
Kalbe te‘âr eyleyüp togar gönülde zulmeti
2/114 Seçmezseñ eger bulur göz ü kulak u el ayak
Kalb ü dil zulmetlenür şaşar tarîk-i şeri‘ati
2/120 Kaldı bir hâliñ mükerrerem nâmı andandır saña
Kalbine Şeytâni sözlerden viresin cilveti

- 2/139 Beyt-i Hakda cîfe-i dünyâ hevâ neyler begim
Mescid-i **kalb** içre mü'min saklasun mı hiç büti
- 2/142 Hubb-ı agyâr 'ârifîñ **kalb**inde yer bulmaz şehâ
İşi bişdi birdir anuñ kesretile killeti
- 6/7 Andan alur sihâmını cümle
Rûh-ı mecrûh u **kalb**-i bî-pervâ
- 7/3 Bir kerre gören lütfuñ ile vech-i şerîfîñ
Bî-şübhe olur âyine-i **kalbi** mücellâ
- 8/3 Yerde gökde âşikâr oldı kamu envâr-ı 'aşk
Kalb mişkâtında lâmi' oldı misbâh-ı hüdü
- 11/3 Girer **kalbe** girenler hıdmet ile
Nişâna irgürülür tîr-i hıdmet
- 12/7 Nâr-ı 'aşka yansa dâim Şeyhiniñ **kalbi** nola
Dest-i hak yakduğı kânûn olmamak sûzân güç
- 15/3 Taş olsa da **kalbi** anı mum eyler erenler
Teslîm olagör bunlara ister iseñ irşâd
- 17/8 Gele miftâh-ı ism-i a'zam ile
Açagör **kalbi** kim velâyetdir
- 18/8 **Kalbi** Hakka vakf olmuş 'aşk-ı zevk ile tolmuş
Vârı kamu mahv olmuş vîrân haberin söyler
- 18/9 Cândan saña uyanlar yol sırrını tuyanlar
Kalb evini yuyanlar sultân haberin söyler
- 18/13 Şeyhî gibi yok olmuş derd ü gam ile solmuş
Kalbine Hudâ gelmiş mihmân haberin söyler
- 32/7 Görürler nûr-ı Hakkı her bakışda Şeyhi anlar kim
Bugün mir'ât-ı **kalbi** cilâ olmuş bulunmuşlar
- 35/11 Gayrılardan hâtırın zikrle hâlî kılanı
Şeyhiyâ Hak nefesile biz **kalbini** toldururuz
- 37/2 Ger **kalb**-i selîm ile sivâdan çekesin el
Bir mülk alasin anı Süleymân dahi bilmez
- 38/3 Sicn-i 'unsurda yatanlar ölçemez sahrâmızı
Kalb kürsisindeyüz 'arş-ı 'inâyet beklerüz

- 39/4 İnkâr-ı fikr-i fâni boyamışdı **kalbi** hep
Olmasa idi bahr-i hidâyet penâhımız
- 42/5 Pür idüp puthâne-veş **kalbi**ñ der ü dîvârını
Hâne-i dil içre Şeyhî cânı tasvîr eylemiş
- 44/4 Bir nazar eylerimiş dostuna düşmanına
Kin hased bilmezimiş **kalbi** katı akçaymış
- 44/5 **Kalbe** derbân oluben dikkatle gözlerimiş
Elde tevhîd ‘asâsın tutuben sakçaymış
- 45/4 Ne ile egleyeyim **kalbi** neyleyem bilmem
Ne diyeyin saña hâlim ki men neyim ‘aşık
- 46/15 Kahr u lutfu çünki mir’ât oldı **kalbi** sâlikiñ
Münkire semm dostu tiryâkdr likâsı dervişiñ
- 51/2 Yâ midâde’l-merâkizi’l-‘uzmâ
Küllü **kalbin** ileyke meyyâl
- 56/7 Göz kulak dil **kalble** vakf ola ‘aşkullahda hep
Sûrete aldanmagıl serv ü semenden geç göñül
- 57/1 Nuvvira’l-**kalbü** bi-envâri’l-cemâli ve’l-celâl
Suhhira’l-eshârı bi’l-‘aşkı ve iyyâke’l-celâl
- 62/5 Necm-veş degme yire **kalb** tenezzül itmez
Himmetim ‘âlî durur mihr-i cihân-ârâyem
- 76/2 Dâr-ı **kalbe** mün‘akidir şems-i burc-ı hû velî
Âb u gil örtündügiçün görmez anı eblehân
- 76/14 **Kalbi**ni fikr eyle añla mülk-i zikre mâlik ol
Şehr-i kabre var suâl it ne aldı gitdi müflisân

Kalem [1](قلم) i. (Ar. qalem)Yazı yazmaya mahsus, genellikle çubuk biçiminde olan alet. (K)

Tasavvufta ilm-i tafsîl-i ilâhîye ve kelimelerin şekillerini çıkarmaya vasıta olan ruha, kalem denir. (C)

- 7/4 İtmişdi **kalem** tecrübe Yûsufda mukaddem
Tâ şekl-i şerîfiñ yaza levh üzre habîbâ

Kâmet [3](قامت) i. (Ar. kâmet) Bilhassa cemâatle kılınan farz namazlardan önce “namaz başladı” anlamına gelen “kad kâmeti’s-salâ” cümlesi ilâve edilerek okunan ezan. (K)

Sadece Hakk'ın ibadete layık olması, başka hiç bir şeyin buna hakkı olmaması.(K)

2/89 Devletünün savletünün soñı kindür bilene

Meyl-i mâlıdır melâmet-i lâm kadd ü *kâmeti*

42/4 Didim ey dilber gamından çünkü döndi *kâmetim*

Nâz ile güldi didi ‘aşkım seni pîr eylemiş

72/7 Hâk-i râhın *kâmeti*ñ vasf ideli oldu bülend

Âli himmetdür kuluñ sen şâhlar sultânısın

Kâmil [5](كامل) sıf. (Ar. kâmil) Noksansız, tam, bütün.(K)

İlim, fazîlet ve hüner sâhibi, mânevî meziyetleri bakımından belli bir olgunluğa erişmiş kimse. Tasavvufta insân-ı kâmil, fenâfillâh ve bekâbillâh mertebelerini geçmiş olup Allah’ın bütün cemâl ve celâl isimlerine mazhar olmuş olan, Allah’ın yeryüzünde halîfesi, nefsini ve rabbini bilen, Kur’ân ahlâkıyla ahlâklanmış olgun insan anlamına gelmektedir. (K)

2/3 Bundan ‘aceb ba’z kâsır *kâmil*ñ tasnifine

Yapuşub bildim Hakkı dir sürmedin kelbiyyeti

2/110 Biri dahi var ider *kâmil* kemâliyle seni

Tüm olur bunda insanla Kur’ân sâdeti

2/127 *Kâmil*-i mutlak seni mazhar ider evsâfına

Kaldırır sehb-i sivâyı açılır şemsiyyeti

53/1 Mûnisim kabrim içre derdün ola ba’de’l-ecel

Kâmilân buyurdılar el-kabru sanduku’l-‘amel

56/3 Nâkıs olma *kâmil* ol çevik ricâle kat özün

Er gibi gayretlü depren zeyn-i zenden geç gönül

Kanâ‘at [5](قناعة) i. (Ar. kanâ‘at) Elindekinden hoşnut olup fazlasını istememe, kısmetine, kendisine verilene râzı olma. (K)

Yaşamak için zarurî olan ihtiyaçlar dışında kalan, bütün nefsî arzu ve hayvanî isteklerden uzak durmak. (C)

- 62/3 Gözüme katre degül bahr-i muhît-i melekût
Kal'a-yı kâf-ı **kanâ'at**de 'aceb 'ankâyem
- 62/7 Hâtem-i tâc-ı **kanâ'at**le cihânda Şeyhî
Mülket-i mahv u fenâ kişverine dârâyem
- 64/7 Gözüme katre degül bahr-i muhît-i melekût
Kûşe-i kâf-ı **kanâ'at**de bugün 'aceb 'ankâyım
- 64/9 Tâc-ı terki urunub Hâtem-i 'aşkı takınup
Şeyhiyâ mülk-i **kanâ'at**de bugün Dârâyım
- 94/3 Bul kanâ'at gencini varup **kanâ'at** gencine
Şehriyâr-ı 'âlim ol şâh u gedâdan vaz gel

Katre [13] (قطرة) i. (Ar. **kaṭre**) Damla. (K)

- 1/39 Ez-**katre**-i to-yem şod 'ummân-ı devr çünem şod
Bî-tû cihân-ı 'adem şod 'âlem zi-tû münevver
- 1/65 Bir **katre** âña kâfi bil ki cihâna vâfi
Yâ Şâfi yâ me'âfi hüsnüdüdür ey şifâ-ger
- 1/106 Ger bulursañ nefste 'ilm ü 'aşk u nûr u ma'rifet
Bil kemâli Hakdan iç râh-ı bekâdan **katreyi**
- 7/2 Bir **katre** degil bahr-i cihân cûduña nisbet
Bir zerre degil hüsnüñe nisbet meh-i garrâ
- 8/2 Nûş iden bir **katresin** elbetde ehlullâh olur
Lâ-cerem âgâh olur ez-zevk-i sırr-ı evliyâ
- 14/3 Gark ider mülk-i vücûdum kaynasa tennûr-ı 'aşk
Zerredir dünyâ yanında **katredir** tûfân-ı Nûh
- 29/3 Zerre-i mihr-i cemâliñden salup 'uşşâka nûr
Katre-i bahr-i cemâliñden viren hûbâna fer
- 29/10 Yeddi deryâ çeşm-sâr-ı lutfuñuñ kim **katresi**
Heft dûzah âteş-i kahriñ katında bir şerer
- 29/19 Ma'rifet dersi nedânemdir okursañ
Şeyhiyâ Bahr-i zâtı kanda añlar **katre**-i 'akl-ı beşer
- 45/5 Yok eyle Şeyhî özüñ **katre**ni bırak bahre
Gözün aç eyle vücûduñu 'ayn-ı yem 'âşık

- 62/3 Gözüme **katre** degül bahr-i muhît-i melekût
Kal'a-yı kâf-ı kana'âtde 'aceb 'ankâyem
- 64/7 Gözüme **katre** degül bahr-i muhît-i melekût
Kûşe-i kâf-ı kana'âtde bugün 'aceb 'ankâyım
- 86/6 Dîdeden dür gibi dök vakt-i seher göz yaşını
Rahmet-i halka yeter **katre**-i yem-i me'vâcı

Kemâl [9](کمال) i. (Ar. kemāl) En olgun, en yetişkin döneminde olma, olgunluk.

(K)

Tasavvufta nefsi vasıflardan ve bunların eserlerinden uzak olmak. (U)

- 1/44 Sırr-ı cümle 'izzet remz ü celâl ü heybet
Gamm-ı **kemâl**-i kudret cümle saña musahhar
- 2/106 Ger bulursañ nefste 'ilm ü 'aşk u nûr u ma'rifet
Bil **kemâli** Hakdan iç râh-ı bekâdan katreyi
- 2/110 Biri dahi var ider kâmil **kemâli**yle seni
Tüm olur bunda insanla Kur'ân sâdeti
- 2/112 Nefsi bildiñ çün **kemâle** zerre-veş lâyıq degil
Mahv olup bul şems-i zâtile insiyyeti
- 2/128 Gör **kemâlin** bizde bu naks-ı küdüret var iken
İlm ü 'aşk u ma'rifet vasl-ı cenâb-ı hazreti
- 11/4 **Kemâli**ñ kadrini bilmez zamâne
Kıyâs ider ola ta'zîr-i hıdmet
- 15/5 Kutb ide anı devr-i **kemâle** yed-i kudret
El üzre tutarlar anı ta'zîm ile emcâd
- 57/2 Gitmesün yanıñdan ey dil sâki-i câm-ı zülâl
Eylegil hum-hânede hıdmet ile kesb-i **kemâl**
- 59/1 Yeftahullahu fike 'ayne'l-**kemâl**
Gûrhâ mîkuni hayâl-i zılâl

Kenz[3] (كنز) i. (Ar. kenz) Hazine, define. (K)

- 14/1 Hiç tılısm-ı küntü **kenze** bulmadı kimse fütûh

- İçmeyince ‘aşk elinden her seher câm-ı subûh
14/5 Şeyhiyâ vuslat dilersen gayrısın terk eylegil
Rûh-ı Ahmed’dür tılısm-ı **kenze** miftâh-ı fütûh
93/57 Küntü **kenz** sırrını bulmuşlar
Girü irşâde bunda gelmişler

Kerâmet [5](كرامة) *i.* (Ar. **kerâmet**) Bir ermişin, Allah’ın kendisine yakın kullarına lütfettiği olağanüstü şeyler yapma gücü ile ortaya koyduğu akıl sınırlarını aşan tabiat üstü iş, hârikulâde hal.(K)

Peygamberlerden ortaya çıkan olağanüstü olaylara mucize denirken benzeri durum velîler için söz konusu olunca buna da kerâmet denir. (C)

- 2/104 İttifâkı didiler keşf ol durur ‘ayn göre
Hem **kerâmet** ol durur ref’ idesin o vasiyyeti
17/7 Bağla zencîr-i ‘aşka gerdeniñi
Pâdişâhlık budur **kerâmet**dir
28/1 Ayn-ı hayât fâhır ile fevk-i hevâdadır
Suda yürür **kerâmet** ile hoş safâdadır
55/1 Zihî hadeng-i **kerâmet** sütûn-ı hane-i dil
Mekân-ı cevher-i bîgâne ki hızâne-i dil
58/2 Tâbût-ı şehîdân-ı rehiñ sürh ola ya hûn
Huccâca **kerâmet** durur ârâyîş-i mahmil

Kerem [1](كرم) *i.* (Ar. **kerem**) Cömertlik, lütuf, iyilik, merhamet, ihsan. (K)

- 7/7 Ey kân-ı **kerem** Şeyhî senüñ teşne-lebüñdür
Şun la‘l-i lebüñden kerem it bâde-i hamrâ

Kerîm [1](كريم) *sıf. ve i.* (Ar. **kerîm**) Kerem sâhibi, cömert, âlicenap. (K)

“Vaadini yerine getiren, çok verici, lütuf ve ihsânı bol, kendisine sığınanı geri çevirmeyen” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir. (K)

- 57/7 Şeyhiyâ kork cürmüñ için kesme ümmidiñ sakın
El-**kerîm**ü zü‘l-celâli‘l-‘azîzi zü‘l-cemâl

Kesb [2](كسب) i. (Ar. kesb) Çalışıp kazanma.(D)

24/2 Kâl ü kîlin yetürür hâlî hemân yolda kalur

Kesb-i hâl eyler o kim sözde dilin lâl eyler

57/2 Gitmesün yanıñdan ey dil sâki-i câm-ı zülâl

Eylegil hum-hânedede hıdmet ile **kesb-i** kemâl

Kesret [7](كثرة) i. (Ar. kesret) Çokluk, bolluk, fazlalık, ziyâdelik.(K)

Cenâbıhakk'ın tecellîsiyle zuhûra gelmiş olan çokluk, mahlûkâtın çokluğu.(K)

16/1 Da'vâ-yı 'arîz itme seni mîre çekerler

Ko **kesreti** bir ol ki seni pîre çekerler

75/7 Bu defter-i **kesret**den bu şöhet ü mihnetden

Aldım alımım ey dil besdür eyü güldüm ben

93/63 Ger bu dem bu hiddet ü **kesret**

Hâl-i dil bu dem ez-gam-ı hasret

2/2 'İlm bir noktaydı 'âlim devr iderdi üstüne

Bâ'is oldı söz çü galatdı nâkısânıñ **kesreti**

2/98 **Kesreti**ñde vahdetiñde hem yimekte içmede

Sohbet ü bey' ü şirâda 'âdet it bu hasleti

2/140 Hakkıla me'nûs olan müstehiş olur gayriden

Kesretinden vahdet ü 'irfân iline hicreti

2/142 Hubb-ı agyâr 'ârifîñ kalbinde yer bulmaz şehâ

İşi bişdi birdir anuñ **kesret** ile killeti

Keşf [6](كشف) i. (Ar. keşf) Varlığı bilinmeyen bir şeyi bulup ortaya çıkarma. Bir

olayın oluş sebeplerini ve biçimini anlayabilmek için yerinde yapılan inceleme.(K)

Tasavvufta keşf bir şeyi örten perdenin kalkması anlamında kullanılır. Mükâşefe,

hakikatleri görmek anlamında maddî değil, manevî gözle olur. Basar gözü ile

basiret gözü aynı anlamda değildir. İlkiyle madde, ikincisiyle manâ görülür. Kitap

ve sünnetle çelişmeyen keşf haktır. Gerçek mürîd keşf peşinde değil Kur'ân ve

sünnet peşinde koşar. Sûfilere göre Kur'ân ve sünnete uymayan keşifle amel

edilmez. (C)

2/65 Kîmyâda hazret-i Gazâlî tahkîk eylemiş

- Câhile nûr ile **keşfiñ** togsa şems-i devleti
 2/66 **Keşf**-i sırr-ı mushaf eylerse kıl aña i'tikâd
 Yohsa zinhâr orta yoldan azmadır ol bid'ati
 2/104 İttifâkı didiler **keşf** ol durur 'ayn göre
 Hem kerâmet ol durur ref' idesin o vasiyyeti
 2/105 Gayrısı hârik durur kaçdılar andan evliyâ
Keşf zinhâr istemesen düşülmesün postı
 2/133 Cümle 'âlem kâbiliyyet-i ism-i Hakdur mesnedi
 Bundan özge **keşf** olunmaz yâr gizlenmiş katı
 10/4 Sırr-ı vahdet noktası sergeştesidir nüh felek
 Kim bu remzi **keşf** ider tûbâ lehüm ve hüsnü meâb

Kevn [4](كُون) *i.* (Ar. **kevn**) Olma, vukû bulma, ortaya çıkma, varlık, mevcûdiyet.(K)

Bir şeyin varlığı veya mevcudâtın tümü demektir. (C)

- 64/4 Ümmetim dirse baña şâh-ı Rasul fahr-i dü-**kevn**
 Mülk-i câvid-i sipihrine hemân 'Îsâyım
 78/7 Kaplamış iken **kevn**i anuñ nûr-ı muhîti
 Kör oldı gözüñ görmedi bir zarre-i ser-i mû
 2/10 Cem' u fark u rütbe-i **kevn** ü fesâdı bilmeyen
 Görmedin şeytân u cinni kandan alduñ vahdeti
 2/35 Ayn-ı necis oldı saña bir gice yoldâş oldı çün
 Ey **kevn**-i yıldız u mülk kılmışken aña hidmeti

Kevser [3](كَوْثَر) *i.* (Ar. **kevser**) Cennette bir nehir veya havuz. (K)

- 1/35 Yâ seyyide'l-seriyye yâ eşrefe'l-beriyye
 Yâ melbese'l-'ariyye kassâm-ı havz-ı **kevser**
 20/2 Baña tûbâ vü şarâb-ı **kevseri** vasf itme kim
 Tûbâ kadd-i yârdır **kevser** leb-i dildârdır

Kible [5](قِبْلَة) *i.* (Ar. **kible**) Müslümanların namazda yöneldiği cihet, Mekke şehrinin ve Kâbe'nin bulunduğu yön.(K) Tasavvufta mürşid, sevgili, hak gibi

manâları ifade eder. Avamın kiblesi Kâbe, havasın arş, havvassu'l-havvassınki ise kâmil kişilerin kalbidir.(C)

- 1/38 Rûy-ı tû **kible**-i dil kûy-ı tû ne‘am-ı menzil
Hallâl-i cümle müşkil ey bî-bedel sühanver
- 6/6 Secde kıldım göricek ebrûsın
Çü oldı mihrâb **kible**-i ‘urefâ
- 25/4 Şûretâ gerçi şehân **kible**-i hâcetdirler
İzz ü devlet evvelâ da‘vet-i dervîşandır
- 36/5 **Kible**miz ebrû-yı dilberdir añadur vechimiz
Zülfüne devr ideriz kim dârdır eglencemiz
- 39/3 Yâ Rabb Ka‘be hakkı mahv it sivâyı bütün
Her sûda tâ ki vechiñ ola **kible**gâhımız

Kıyâmet [1] (قیامة) *i.* (Ar. **kiyâmet**) Semâvî dinlerdeki ortak inanışa göre takdir edilen zamanı gelince bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her şeyin bir anda mahvolup yok olması, ölümlerin dirilmesi, ahiret hayatının başlaması olayı ve bu olayın meydana geldiği zaman. (K)

- 63/5 Enîn ile **kıyâmet**ler kopardım
Gice tâ subha dek bir sâ‘at oldum

Kibr [9] (كبر) *i.* (Ar. **kibr**) Büyüklük taslama, kendini herkesten üstün görme. (K) Kibir, yerilen nefis hastalıklarındandır. "Haksız yere yeryüzünde büyüklük taslayanları, ayetlerimden çevireceğim." (Araf/146) ayeti ile Allah kibirlileri yerer. Kibirli kendini herkesten üstün görür, başkasını beğenmez, herkesi eleştirir.(C)

- 2/51 Soñra dirse nefs-i emmâre giderdim gayrısın
Yiñile geydüñ henüz ‘aceb **kibr**den hil‘ati
- 2/67 Sohbet-i ‘ayn meger der-i ‘ilm-i **kibr** ile hased
Âlime hıkd u fesâd ile ‘adâvet ‘âdeti
- 2/90 Sûfî ger söz söylerse nefsinı satmagıçün
Kibr ü sem‘e olsa ya bühtân ü hezl ü gıybeti
- 2/108 Yir yok ider seni komaz vücûduñdan eser
İzzet isteyenı bulup komaz **kibr**den nefhati

- 23/3 Zînet-i dünyâyâ aldanup **kibir**den geçmeyen
Nâgehân rengi solar nâm u nişânı tiz geçer
- 25/6 Ey ganî satma bize **kibr** ile nâmı iñen
Sîm ü zer cümle saña himmet-i dervîşândır
- 33/5 Çün murâd âyine-i ‘âlem-nümâdır Şeyhiyâ
Rûy-ı dilber görmekise ‘âlem-i **kibr** yeter
- 43/1 Her kim tarîk-i Hakda ‘ilm ile ‘âmil imiş
Kibr ü riyâ fenninde gâyetde râcil imiş
- 94/30 Bu riyâ-yı hırkadan bir bu riyâ bihter dürür
Eyleme **kibr** ü riyâ sakın riyâdan vaz gel

Kudret [12] (قدرة) *i.* (Ar. **ğudret**) Kuvvet, güç, tâkat, iktidar. (K)

Allah’ın her şeye kadir olması, dilediği her şeyi yapması şeklinde tecellî eden sıfatı,
kâinatta zâhir olan gücü.(K)

- 1/5 Ey dürr-i bahr-i vahdet ism-i nigîn-i **kudret**
Mîhr-i semâ’ı ‘izzet serdâr olanlara ser
- 1/15 Keşşâf-ı sırr-ı selef ‘aşkuñla saf her saf
Kâf-ı muhît olan kâf ‘ankâ-yı **kudret**-âver
- 1/26 Ey şâh-ı sırr-ı vahdet sâlâr-ı cünd-i **kudret**
Şahbâz-ı dest-i kuvvet ey nûr-ı heft-kişver
- 1/44 Sırr-ı cümle ‘izzet remz ü celâl ü heybet
Gamm-ı kemâl-i **kudret** cümle saña musahhar
- 1/53 Cürmi varsa bâri yokdur benligi Allâh ile
Dahı bilmemiş kimiñdür kuvvet ile **kudreti**
- 6/5 Yazdı anuñ dilinde **kudret** eli
Asl-ı ‘ilm-i ledünnîyi cem’â
- 15/5 Kutb ide anı devr-i kemâle yed-i **kudret**
El üzre tutarlar anı ta’zîm ile emcâd
- 29/17 İlm-i bî-pâyânıññ sırr-ı kazâ bir nüktesi
Rûzgâr-ı **kudreti**ñ bir noktası levh-i kader
- 35/4 Bâz-ı ‘aşkı yed-i **kudret** bize sundı tâ kim
Cîfe-i saydın bıragup pâk olanı aldıruruz

- 46/1 Dest-i **kudretle** yapılmıştır binâsı dervişiñ
Yıkabilmez kimse **kudret**dir esâsı dervişiñ
89/5 Kavl ü fi‘l sem‘ u ‘ilmiyle basar kuvvet kamu
Feyz-i **kudret**den gelüpdür Şeyhiyâ tuy dâdını
94/38 Dest-i **Kudretle** binâ olmuş gönül bir hânedir
Hedm iderseñ anı gufrân-ı Hudâdan vaz gel

Kul [9] (Eski Türkçe) i. Allah tarafından yaratılmış olan insan, abd. (K)

- 2/63 Mecma‘u‘l-bahreyne varmayan Hızırlık idemez
Hak nasîb ide kamu **kull**larına bu şevketi
2/86 Nâzı ko ehl-i niyâz ol şirke düşme Hakkıla
Söz benim diyen **kul** olmaz ‘âsî ol ni‘meti
2/87 Sende kuvvet variken çalış rızâ bâzârına
Şâh-ı ‘aşka **kul** olan görmeye iflâsiyyeti
5/5 N’ola bir kez ey **kulum** n’olduñ diseñ
Yana yana derdile öldüñ diseñ
İstedigüñ ben idim bulduñ diseñ
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
21/1 Dil ‘aşkıla yâr oldu yâ hû haberin söyler
Kapuñda **kuluñ** oldu tapu haberin söyler
64/6 Niceler nâm-ı efendîde hevâ **kulları**dur
Hırsımı bende kılup mîr-i cihân-ârâyım
72/7 Hâk-i râhıñ kâmetiñ vasf ideli oldu bülend
Âli himmetdür **kuluñ** sen şâhlar sultânısın
74/6 Tâ ezelden tıfl-ı dil **kul** oldu ‘aşkıñ şâhına
Hâdim ol sen hoş bilür sultân çâker kıymetin
88/4 Terk-i fânî bulur iseñ **kul** ol
Geçürüp hıdmetinde evkâtı

Kulûb [2] (قلوب) i. (Ar.ḳulûb) Kalpler. (K)

- 1/17 Tıbb-ı **kulûb** u eşbâh sabb-ı sabâ-yı fettâh
Feyz-i fezâ-yı ervâh senden dürür mukarrer

2/5 Yazmamışlardır kitâba hem yazılmakdur muhâl
Seyr ider kalbden *kulûba* bir güherdir kıymeti

Kur'ân [7] (قرآن) i. (Ar. *ḳur'ân*) Okumak, bir araya getirmek, toplamak. (K)
Allah tarafından Hz. Peygamber'e gönderilen son ilahî kitap. Bütün sıfatların kendinde kaybolduğu ilâhî zat, cem ve icmâl makamı. Hz. Peygamber, insân-ı kâmil. (C)

2/72 Hâtır u kavlı-i 'amelden hak u bâtıldan ne vâır
Çal anı *Kurân*-ı mehkiyene geçürme sâ'ati

2/103 Yaradan Hakdır velî 'azm-i âmel nefsiñdedir
Habl-i *Kur'âna* yapış kes rişte-i cebriyyeti

2/110 Biri dahi var ider kâmil kemâliyle seni
Tüm olur bunda insanla *Kur'ân* sâdeti

16/5 *Kur'ân* bilürem ben de imâmım dime
Şeyhî Bâtın eri tahkîk ile tefsîre çekerler

52/5 Dâne-i hardal kadar *Kur'ân*'dan özge yol mu var
Koma elden habl-i şer'î kim budur asl-ı usûl

72/8 Şeyhi rûyuñdan müdâmî âyet-i *Kur'ân* okur
Billâhi ey 'aşk küfr ü zulmet şehrinin sultânısın

89/2 Cild ü lafz u harf ü kâğıd ma'niye hâdim durur
Vasf-ı Hak ma'nâ-yı *Kurân*'dır fehm kıl bâtını

Kurb [2] (قرب) i. (Ar. *ḳurb*) Yakınlık (K)

Ezelde yani ruhlar âleminde Allah ile kul arasında geçen ahde uymayı ifade eden bir tabirdir. Kurb, kalb yoluyla sevilene duyulan yakınlıktır. (C)

3/1 Her olur olmaz yire sûfi vücûdın atmasun
'Aşka virsün varlığı sûd u ziyâna satmasun
Mâni'-i *kurb* olanı meydânına ugratmasun
Sâlike tenbih idüñ gâfil yolında yatmasun
Kendü şehrin yoklasun ayruk yabana gitmesün

88/10 Şeyhî-yi bî-mecâl ü bî-çâre
Tâlibü'l-*kurbi* ve's-se'âdâtı

Kurban [3] (قربان) i. (Ar. *ḡurbān*) Yaklaşmayı ifade eder. Şeriate uygun özellikler taşıyan bir hayvan (deve, sığır, koyun, keçi)'ın ibadet amacıyla kesilmesi. (C)

Tasavvufta dış âlemde hayvan kurban etmek kulun iç alemindeki hayvanî yönlerinin Allah rızası için kurban edilmesi yani öldürülmesi manasına gelir. (C)

18/4 Nefsini helâk itmiş beyt-i dili pâk itmiş

Yüzün yola hâk itmiş *kurbân* haberin söyler

48/5 Şeyhî visâl-i ‘ıydına *kurban* olursuñ eger

İresiñ bir bekâya ki hergiz fenâsı yok

50/2 Beni bu derd ü bu hicrân âhir öldürür nedir hân

Saña *kurbân* edeyim cân yâ Rasûl göster cemâliñ

Kutb [2] (قطب) i. (Ar. *ḡuṡb*) Değirmen taşının miline denir. Büyük değirmen taşı, milin (kutbun) etrafında döndüğü gibi, kainat denen bu kozmos da idare bakımından kutbun etrafında döner. Bu yönüyle kutb, manevî derecesi büyük veli bir kuldur ve âlemin ruhu olarak değerlendirilir. (C)

Velîler zümresinin başkanı ve insân-ı kâmil anlamında bir tasavvuf terimi. (TDV İA)

15/5 *Kutb* ide anı devr-i kemâle yed-i kudret

El üzre tutarlar anı ta‘zîm ile emcâd

93/17 İrer ol servere çü *Kutbeddîn*

Ki Ebher içre buldı ol temkîn

Kûy [7] (كوی) i. (Fars. *kûy*) Köy, mahalle, semt. (K)

Sevgilinin bulunduğu yer. (K)

1/38 Rûy-ı tû kıble-i dil *kûy*-ı tû ne‘am-ı menzil

Hallâl-i cümle müşkil ey bî-bedel sühanver

13/4 Egerçi ‘âşika *kûy*-ı habîb cennettir

Kapucısıyla bilişüp varılmaga muhtâç

23/6 Bûlbül ü gül *kûy*-ı bûyun berg-i gün izhâr ider

Gırre olma rûy-ı bûy-ı mihrîbânı tiz geçer

- 32/6 Gedâ-yı **kûy**uñ olan ‘âşık-ı şeydâlarıñ şehâ
Muhabbet tahtı üzre pâdişâh olmuş bulunmuşlar
- 33/1 Baña ey dil **kûy**-ı yârim cennetü’l-me‘vâ yeter
Hûr u gılmân istemem ol dilber-i ra‘nâ yeter
- 38/10 Zülfüñe gerden sunup sicn-i muhabbet beklerüz
Kayddan âzâdeyüz **kûy**-ı ferâgat beklerüz
- 53/5 Bâd-ı tavk-ı **kûy**-ı dilber ‘ıyş-ı nâmdir
Şeyhîye Gerçi zikrû’l-‘ıyş nefsü’l-‘ıyşdır dirler mesel

Küfr [4](كفر) i. (Ar. kufr) Sövme, küfretme.(K)

Allah’ın varlığını, birliğini kabul etmeme, dinin esaslarına inanmama. İslâm inanç esaslarına aykırı söz. (K)

- 2/60 Hayret-i şeytân sakın kim sâkilik eyler saña
Ya vücûdı ya mübâhîlikle **küfr**âniyyeti
- 12/6 Putperest olmadan îmân şehrine kimdir geçen
Küfr-i zülfüñ berzahından geçmeden îmân güç
- 29/15 Cümle ‘âlem aña kulluk etse olmaz müntefi
Nitekim ‘âlem **küfür** tolsa aña virmez zarar
- 72/8 Şeyhi rûyuñdan müdâmî âyet-i Kur’ân okur
Billâhi ey ‘aşk **küfr** ü zulmet şehrinin sultânısın

Kürsî [3](كرسى) i. (Ar. kursî) Kürsü, masa demektir. (C)

Fiili sıfatların cümlesinin tecellisi, ilâhî iktidarın ortaya çıkış yeri, emir, nehiy, icad ve idamın tenfiz mahalli, tafsil ve ibhamın menşei, zarar ve faydanın, fark ve cem’in merkezidir. Yine kaza ve kalemin tafsil olduğu mahâl, takdir, levh-i mahfuz mahâllidir. Tedvin, tasvir yeridir. "Onun kürsîsi gökleri ve yeri kapladı." (Bakara/255) (C)

- 2/116 İ’tibâr itmezler anuñ ‘ârifân ahvâline
Kat’-ı râh idüp korırsa ‘arş u **kürsi** himmeti
- 14/2 Metn-i ‘aşkı hall için ins ile cin hûr u melek
Arş u **kürsî** dünya vü ‘ukba vü mâ-fihâ şurûh
- 38/3 Sicn-i ‘unsurda yatanlar ölçemez sahrâmızı

Kalb *kürsisi*nde yüz ‘arş-ı ‘inâyet beklerüz

L

Lâhût [1] (لاهُوت) *i.* (Ar. *lâhût*) Cenâb-ı Hakk’ın zâtına mahsus olan ilk ve en yüce âlem, Allah’ın bütün sıfat ve isimlerinin zâtında mevcut olduğu fakat sâdece zâtî sıfatlarının zuhûra geldiği, fiilî sıfatlarının ise henüz zuhûr bulmadığı âlem, ulûhiyet âlemi, âlem-i lâhut. (K)

İnsanın ilâhî ve mânevî yönü anlamında bir tasavvuf terimi. (TDV İA) Lâhût, cisimlere sirayet etmiş diriliktir. Her şeyde bu açıdan bir ruh vardır. (C)

2/57 Niçeler yañıldı rûhun gördi a‘lâ şekille

Mahv kılmamışdı *lâhût* sandı nâsûtiyyeti

Leb [11] (لب) *i.* (Fars. *leb*) Dudak. (C)

Sevgilinin sözü ve bunun içerdiği haber. Melek vasıtası ile peygamberlere, kalp tasfiyesi ile velîlere yücelerden inip gelen söz. (C)

7/7 Ey kân-ı kerem Şeyhî senüñ teşne-lebüñdür

Şun la‘l-i *leb*üñden kerem it bâde-i hamrâ

20/2 Baña tûbâ vü şarâb-ı kevseri vasf itme kim

Tûbâ kadd-i yârdır kevser *leb*-i dildârdır

21/3 Beñzetdim idi verde nâzûk *leb*ini yâriñ

Dil maglatasın bildi tûbû haberin söyler

45/3 Dehân-ı la‘l-i *leb*inden sunarsa dilber eger

Gulâm-ı kemteri olaydı câm-ı Cem ‘âşık

65/6 Eger sözden eger gözden eger câm-ı *leb*inden tut

Kamudan mest olup tolmuş ‘aceb peymânedir gönülüm

68/2 Sundı sahbâ-yı *lebi*ñ itdi beni mest-i müdâm

Sâkî-yi meygede-i ‘aşk Habîb-i ekrem

68/5 Baña yok mu güzelim hokka-i *leb*inden tiryâk

Sokmak ister yüregim kâkülün olmuş erkam

77/2 Dönerim devr-i *lebi*ñde ki işim başa ire

Buldı fetvâyı gönül müftîsi destârîñdan

78/1 Bu çeşm ü rûh la‘l ü *leb* ü zülf-i belâ çü

- Alçaklara akutdı dil-i cânı beher su
83/2 Merdümâne sırruñı açdıysa eşküñ aglama
Hem-kadeh olmak **leb-â-leb** neydi ol gammâz ile
93/34 Geldi çün şeh kubâd-ı Şîrvânî
Gence irdi o dem bu **leb-kânı**

Ledün [5](لَدُن) i. (Ar. ledun) Allah katı, Tanrı huzuru. (D)

Arapça zaman veya mekan zarfı olup yanında, ...de,...da mânâlarını ihtiva eder. Gayb ilmi, sırlara vâkıf olma anlamında kullanılan tâbir. Tahsil yapmadan, çaba göstermeden, Allah tarafından vasıta olmaksızın kula öğretilen bu ilme "İlm-i Ledünnî", ilâhî bilgi denir.(C)

İlm-i Ledün: İlâhî sırlara âit ilim. Sadece Cenâb-ı Hakk'a malum olan, ancak dilediği peygamber ve velîlerine öğrettiği ilahî sırlara vukuf ilmi, gayb ilmi, ilm-i bâtın, ilm-i ledün.(K)

- 2/129 Suhte dil mir'ât olur 'ilm-i **ledünnî** dersine
Soñra danişmend olur mülk idinür şeyhiyyeti
6/5 Yazdı anuñ dilinde kudret eli
Asl-ı 'ilm-i **ledünnî**yi cem'â
93/3 Lîk 'ilm-i **ledünnî**yi ahfâ
Eyleyüp itmedi anı iclâ
93/8 Aña 'ilm-i **ledünnî**yi ta'lîm
Eyledi hem mefâtîhin teslîm
1/31 Ey asl-ı lafz u ma'nâ bîh ü dirah-ı tûbâ
İlm-i **ledünne** dâna çeşm-i cihâna güher

Libâs [4](لباس) i. (Ar. libās) Elbise, giyecek şey. (K)

- 2/113 Lîk başı cümleñiñ ekl helâl **libâs** helâl
Cümle a'zâya irişe tâ ki nûr niyyeti
59/5 Biñ kat olsa **libâs**-ı zâhiriñiz
Neylesün dilde vâir ise i'lâl
71/6 Kefendir dâr-ı mâr içre **libâs**-ı fâhiriñ âhir
İnâyet iste Hakdan atlas dibâyı neylersin

76/3 Tâcirâ takvâ *libâs*ın nefse giydür ölmedin
Çarh-ı atlas köhnedür âvâresidir nice cân

Lutf [6](لطف) i. (Ar. lutf) İyilik, bağışlama, ihsan, cömertlik. (K)

Kulu, Hakk'ın taâtine yaklaştıran ve günahlardan uzaklaştıran her şey. (C)

- 1/9 Sıdk u safâya suffe *lutf* u vefâya kubbe
Rûyuñ diler ehîbbâ ey hubb-ı hubbe beyder
- 29/10 Yeddi deryâ çeşm-sâr-ı *lutfu*ñ kim katresi
Heft dûzah âteş-i kahriñ katında bir şerer
- 38/2 Tâ ezelden derd-keş-i bezm-i cemâl idi gönül
*Lutf*a mu'tâdız yine feyz-i mürüvvet beklerüz
- 46/15 Kahr u *lutf*a çünkü mir'ât oldı kalbi sâlikiñ
Münkire semm dosta tiryâkdir likâsı dervişiñ
- 73/1 Va'd-i *lutfu*nda aya beñzersin
Dönüşüñde dolâba beñzersin
- 76/13 Ya'ni sabr eyle belâya her işüñ soñun gözet
*Lutf*a irerseñ esb-i şükre bin sakın kalma yayan

Lüb [1] (لُب) i. (Ar. lubb) Öz, iç. (K)

Lübbü'l-lüb: Özün özü, en hâlisi, en iyisi. (K)

- 93/45 Mes tâbî kılur zer tâbân
Kalıp kallâbî kıldı **lüb-i lübbâb**

M

Mâh [5](ماه) i. (Fars. mâh) Ay, kamer. (K)

- 1/33 Ey mücrîmine eşfi' fazlıñ durur mutemmi'
Ey mihr-i gayra muttali' ey mihr ü *mâh*-ı çâker
- 1/56 İlmiñ kadar ilâhî ta'zîm kıl kemâhî
Ol nûr-ı mihr ü *mâh*ı her demde kıl münevver
- 3/5 Necm ü *mâh* u mihri rûyundan münevver eyledi
Tâb-ı cu'dundan bahâr-ı reşk-i 'anber eyledi
Lî-ma'allâh deminden misk ez-fer eyledi

- Bûy-1 zülfi ‘âlemi başdan mu‘attar eyledi
Bitmesün sünbül cihân içinde güller tütmesün
61/4 Ey kadeh gibi mecâlis devr iden gâfil mebâş
Mihir ü meh gibi dönersiñ **mâh** u sâle muttasıl
74/2 Şeb-rev olmayan gam-1 zülf ile nice **mâh** u sâl
Derdi yokdur bilmez ol hurşîd-i enver kıymetin

Mahbûb [3](محبوب) i. (Ar. maḥbûb) Muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili.(D)

Muhîb ve mahbûb aynı şeydir. Mahbubiyyet ve muhibbiyyet cihetleri fani olunca sevgi Allah'ın zâtına perde olmaktan çıkar. (C)

- 7/1 Ey hazret-i **mahbûb**-1 Hudâ nur-1 musaffâ
Envâr-ı cemâliñ heme eşyâda hüveydâ
1/32 Ey asl-ı ‘aşk u gavgâ **mahbûb**-1 leyl-i esrâ
Pâyıñda ‘arş-ı a‘lâ kemter gedâñ server
1/50 Ey sâhib-i mesânî ey muhkemü’l-miyânî
Yûsuf ola mı sâni **mahbûb**-1 Rabb-i ekber

Mahv [23](محو) sıf. (Ar. maḥv) Yok etme, ortadan kaldırma, harap etme, batma, bitme.(D)

Kulun beşerî zaafılardan kurtulup bütün iş ve davranışlarında Allah'ın küllî irâdesine teslim olması durumu.(K) İçki içip sarhoş olan kişiden meydana gelen söz ve işlerde, kulun aklının katkısı yoktur. Bir de ceme ait mahv vardır. Bu hakîki mahv olup, çokun tekte fena bulması şeklinde tanımlanır. Ubûdiyyete ait mahv ise, kulun aynının silinmesidir. Bu, varlığının ayâna izafesinin (bağıntısının) kaldırılmasıdır. (C)

- 2/9 Ya'ni **mahv** eyle fenâ âb ile vasfuñ yuyasın
Kâle halkullah ancak hep gide gayriyyeti
2/57 Niçeler yañıldı rûhun gördi a‘lâ şekille
Mahv kılmamışdı lahût sandı nâsûtiyyeti
2/58 Zinhâr ey dostlar bakmañ tasavvuf ‘ilmine
Bulmadın rûh u ‘akl nefis-i ‘aduv **mahviyyeti**

- 2/112 Nefsi bildiñ çün kemâle zerre-veş lâyıık degil
Mahv olup bul şems-i zâtile insiyyeti
- 2/145 Allâh Allâh dise ‘âşık kendi sun‘un *mahv*la
 Sevilen Hak olur anda çün gele külliyyeti
- 2/146 İsm-i a‘zamlık o dem izhâr ider şehligin
 Ol tecellî *mahv* ide keyfiyyeti kemmiyyeti
- 12/2 Cân atup şem‘-i ruha pervâne-veş *mahv* olmadın
 Müdde‘î da‘vâ-yı ‘aşk itme sakın bürhân güç
- 15/6 *Mahv* ile fenâ dersi medârisde okunmaz
 Meyhânedede üstâdı anuñ tıfl-ı mugân zâd
- 18/8 Kalbi Hakka vakf olmuş ‘aşk-ı zevk ile tolmuş
 Vârı kamu *mahv* olmuş vîrân haberin söyler
- 32/1 Şular kimdür ezel *mahv*-ı fenâ olmuş bulunmuşlar
 Ebed-i zât-ı ahdile bekâ olmuş bulunmuşlar
- 32/3 Sivâyı terk idüp cân u dilin *mahv* eyleyen şehler
 Ezelden pâdişâhâ ne gedâ olmuş bulunmuşlar
- 35/9 Tâlib-i ‘aşkı dilâ ‘aşk ipine aldırırız
Mahva dek hançer-i lâ ile dilin deldürürüz
- 39/3 Yâ Rabb Ka‘be hakkı *mahv* it sivâyı bütün
 Her sûda tâ ki vechiñ ola kıblegâhımız
- 52/1 Cân u dil *mahv* itmeyenler bulmadı cânâne yol
 Râh-ı ‘aşka togrı var sakın gözetme sag u sol
- 56/6 Sâlik ol semt-i fenâyâ varlığıñ *mahv* it dilâ
 Tavf-ı beyt-i ‘âşık ol Beytü’l-Hazenden geç gönül
- 62/7 Hâtem-i tâc-ı kanâ‘atle cihânda Şeyhî
 Mülket-i *mahv* u fenâ kişverine dârâyem
- 63/6 Hevâyâ gitdi *mahv* oldu gubârım
 Bi-hamdillâh ki sâhib-rif‘at oldum
- 76/4 Tuymadı lezzât-ı la‘lin *mahv* bulmayan gönül
 Gül şeker netsün ki vardır başda hummâ-yı girân
- 76/6 Zinde olmak isteriseñ bezm-i gamda tâlibâ
 Şem‘a gibi baş ayak *mahv* eyle bu meclisde yan

- 78/11 Bâlig çü degil dü dü çalan kanda olur bir
Gel pîre iriş bire iriş *mahv* ola dü dü
- 90/4 Terk eyle ism ü resmin bî-keyf olup mukeyyef
Çûn u çegûneyi ko mahv it çerâ vü çendi
- 92/1 Bî-hod olsa ‘âşıkânun *mahv* olur keyfiyyeti
Kendi gider anda Hak söyler kelâm-ı vahdeti
- 92/2 Kendüsin gören kişiye lâ u illâ der olur
Mahv olan dise ana iâbât ider hakîkati

Makâm [7](مقام) i. (Ar. maḳām) Durulacak yer, durak, mekân, mahâl.(K)
Kulun tekrar etmek suretiyle kazandığı ve kendisinde özellik haline getirdiği
ahlâk veya kulun riyazet ve mücehede ile ulaştığı dereceye makâm denir. (C)

- 4/7 Ger *makâm*âta Şeyhî vâkıf iseñ
Ömrünü ‘ilm-i ‘aşka vâkıf iseñ
Asl-ı avazındır musannif iseñ
Bize tefsîr kıl vâkıf iseñ
Ne dürür ma’ni-yi hevâ bülbül
- 79/6 Çünkü vahdetdür *makâm*ın Şeyhiyâ gel ‘uzlet it
A‘yan-ı a‘dâdan eyle ihtifâ şimden gerü
- 81/4 Ol kişi bulur bekâbillâh *makâm*ına vusûl
Hem zebânı olmaya hem ad u sanı olmaya
- 84/4 Sıfât-ı ‘izâfât it gerçekden ‘ibâdât it
Soñ seyr-i *makâm*ât it gel tekve-yi ihlâsa
- 88/1 Himmet-i ‘âlî ile ‘aşka yapış
Tut *makâm*-ı ‘alâya mir’âtı
- 93/31 İrdi Yûsuf çü mısır-ı ‘irfâna
Oldı kâim-*makâm* o sultâna
- 2/4 Ol kitâb anuñ *makâm*ıdur senüñ kanı diseñ
Kâdir olmaz bir cevâba yok esâs niyyeti

Maksûd [5](مقصود) sıf. (Ar. maḳşûd) İstenilen şey, amaç, gaye, maksat. (K)

- 20/3 Saña cennetde hevâ-yı hûr u gilmân kaygusu

- Baňa zâhid añma ânı *maksûdum* didârdır
 52/2 Tefrika efkârı birle şem‘-i cem‘ olmak muhâl
 Mâsivâ yolında sâlik *maksûda* bulmaz vusûl
 60/7 Başıñı top it dü-tâ olup tolaş *maksuduña*
 Bedr-i hemtâ olasin mânend-i hâle muttasıl
 71/2 Cihân bezminde *maksûduñ* safâ vü zevk ü şevk ise
 Ne dir cân bülbülin diñle sadâ-yı nâyı neylersin
 71/7 Fenâda mâ-hüve‘l-*maksûduña* Şeyhiyâ Hakdır
 Ya kasr-ı hûr u gilmân cennetü‘l-me‘vâyı neylersin

Ma‘nâ [7] (معنى) i. (Ar. ma‘nâ) Kelime, söz, hareket, davranış vb.nin ifade ettiği şey, anlatılmak istenen veya onlardan anlaşılan şey, anlam. (K)

Tasavvufta rüyaya manâ veya seyr denir. (C)

- 34/7 Kimisi lafza üftâde kiminiñ zevki *ma‘nâda*
 Kimisi gark-ı deryâda diyen bilmez bilen dimez
 61/5 Cell-i *ma‘nâya* temessük eyle kıl ü kâli ko
 Âlemi devr it olunca ehl-i hâle muttasıl
 76/1 Nûş iderken tıfl-i dil âb-ı sabîdir hâkdan
 Tıfl-ı *ma‘na* eyledi mey sundı çün pîr-i mugân
 84/1 Ey zâhid-i bî-*ma‘nâ* gel tekye-yi ihlâsa
 Sa‘y it bulagör dîni gel tekye-yi ihlâsa
 89/2 Cild ü lafz u harf ü kâğıd ma‘niye hâdim durur
 Vasf-ı Hak *ma‘nâ-yı* Kurân’dır fehm kıl bätını
 93/14 İrdi andan Muhammed’e *ma‘nâ*
 Ki aña Dînever dürür mesvâ
 93/24 Çün Ahi Mirem’e irer *ma‘nâ*
 Bulur ol feyz-i akdesi meânâ

Mârifet [5] (معرفة) i. (Ar. ma‘rifet) İş yapma hususundaki ustalık, beceriklilik, hüner, maharet.(K)

Allah'a erişme yolundaki dört makamdan (şerîat, tarîkat, hakîkat, mârifet), ancak Allah'ın "ehassü hâssi'l-havâs" denen has kullarının eriştiği dördüncü makam.

Bu, kulun Hak'la aynileştiği, Hak'la Hak olduğu makamdır. (K)

2/23 Vakf iden fikrin şi'îre cille fâni cism için

Ma'rifet bâbın yumup açandır cehliyyeti

2/25 *Ma'rifet* var ise insân adı sâdıkdır saña

Yogısa var sen de de gelüp bahâyım hulleti

2/31 Şûret ugrısı olan nefis sende var mıdır bu hâl

Ma'rifet sırrı nefis zâyi'dir gel olma za'ıyyeti

2/32 Şûretüñ karnuñ murâdı sanduñ ancak *ma'rifet*

Ey âhi hayvân da bilür iştihâ-yı şehveti

92/40 *Ma'rifet* sâhilinde hoş sabbâh

Mevhibetden sunardı her dem râh

Mâsivâ [7](ماسوی) i. (Ar. mâsivâ) Bir şeyin dışında kalan ve ondan başka olan her şey. (K)

Tasavvufta Allah'ın dışındaki her şey mâsivâdır.(C)

38/9 *Mâsivâ*-yı Hak rakîb olmuş çü Hakla arada

Zülfikâr-ı lâ ile meydân-ı 'ismet beklerüz

44/2 Sum'a vü hıkda komış muhlisimiş hıdmetde

*Mâsivâ*dan yumış el sâfi vü sâdıkçaymış

52/2 Tefrika efkârı birle şem'-i cem' olmak muhâl

Mâsivâ yolında sâlik maksûda bulmaz vusûl

63/2 Çü gayrıdan ferâgat istemiş 'aşk

Bırakdum *mâsivâyı* halvet oldum

64/3 *Mâsivâ*dan yumalı çeşm-i cihân-bînimi ben

Ayn-ı bî-basar ile yâr yüzine bînâyım

79/5 Terk-i ser kılmak nedür vaslında olsun cân fedâ

Çıkdı gönlümden ne kim var *mâsivâ* şimden gerü

90/7 Veyse'l-Karan deminden aldım çü bûy-ı îmân

Bi'l-cümle *mâsivâ*dan cân u göñül usandı

Mazhar [6] (مظهر) i. (Ar. mazhar) Bir şeyin görünür duruma geldiği, görüldüğü, açığa çıktığı, zâhir olduğu yer veya kimse, tecellî yeri. (K)

- 1/6 Cismiñdedür şeri‘at rûhuñdadur tarîkat
Sırrıñ hüve’l-hakîkat ey çâr ‘ilme *mazhar*
- 1/53 Ey rûyuña duhâ-dem kemmil benzed kem
Şeb-i zülfüñe göre ham nûr-ı celâle *mazhar*
- 2/34 Sîm ü zerler harcayup alduklaruñ ni‘metlerüñ
Vasf-ı Hakka *mazhar* olan şekl ü bûy-ı lezzeti
- 2/127 Kâmil-i mutlak seni *mazhar* ider evsâfına
Kaldırır sehb-i sivâyı açılır şemsiyyeti
- 26/3 Şem‘ini er tekyesinde yakan abdâl-ı Hudâ
Cümle *mazhardan* gezüp ‘irfân sırrın cebrlenür
- 93/55 *Mazhar*-ı Hak durur kamu bî-şek
Tâlibine kamusı oldu mihek

Mecnûn [7] (مجنون) sıf. ve i. (Ar. mecnûn) Çıldırılmış, deli, divâne. (K)

Aşk yüzünden akli başından gitmiş, delice sevmiş, kara sevdaya tutulmuş kimse. (K)

- 53/2 Zülfî zencîriyle bu *Mecnûn*’unuñ fikri dirâz
Gerçi ‘âkil der bırak sevdâ durur tûlü’l-emel
- 61/2 Gördi çün bûy-ı vefâ kalmadı âdem-zâdede
Kûhsâre düşdi *Mecnûn* hemçü lâle muttasıl
- 65/8 Gehî sahrâ gehî kühsârı seyrân eyleyüp turmaz
Gehî *Mecnûn* gehî Ferhâd olur divânedir göñlüm
- 69/5 Ten-i lâgar üstühândur ki mey-âlûde durur
Muhtesib koyma meni mescide men *Mecnûnum*
- 4/2 Çünkü dil-sûzlar olur ehl-i lisân
Oldı *Mecnûn*-ı ‘aşk her dil-i cân
Okı divâniña nüh nev-divân
Nagme kıl tâ ne gam kala ne figân
Kıl safâ ehline salâ bülbül
- 29/9 Kühn-i zât-ı hikmetiñde ‘akl-ı küll *Mecnûn*’dur

Murg-ı vehm-i per-bürîde itmez ol râha güzer
42/1 Halka halka ol perî zülfünü zencîr eylemiş
Ya'ni ben *Mecnûn*unuñ bendine tedbîr eylemiş

Meded [5](مدد) i. (Ar. meded) Yardım, imdat, nusret. (K)

27/3 Dil-i dîvâneye şadî ne 'aceb geldi bugün
Tahta yâd erdi *meded* pâdişehim gâlib var
39/2 Ey bâd-ı 'aşk söyündür 'akl meş'alesin *meded*
Besdir bu bezme rûşene-i berk-i âhımız
78/12 Şeyhî kocayup vaz'-ı sabâyı komadı hayf
Yâ hû *meded* it tâ tuya her zerre-i yâ hû
82/5 İçelden firkat ü hasret şarâbın
Mededsüz kaldı dil oldı bî-çâre
91/5 Tâze şâb eyle bizi gel kocadı Şeyhî *meded*
Genc olur gence irer kim sihri dâdesini

Medhûş [1](مدهوش) sıf. (Ar. medhûş) Ürkmüş, şaşkınlık ve korku içinde kalmış, dehşete düşmüş. (K)

Tasavvufta dehşete düşmüş, aniden görülen sevgilinin heybetinden âşığın aklının başından uçup nasıl davranacağını bilmez hâle düşmesi (U).

14/4 Aşk ile *medhûş* olup vahdetde sergerdân idim
Yog idi dünyâda adım olmamışdı nefh-i rûh

Mekr [4](مكر) i. (Ar. mekr) Hile yapmak, aldatmak, hile yaparı cezalandırmak anlamında Kur'ân terimi.(TDV İA)

Peygamberler, makamlarının yüksekliklerine rağmen Allah'ın mekrinden korkarlar. Mekr, açıkta görünenin aksine gizli kalan bir durumdur. Bunun ne olduğundan, kimse emin ve malumat sahibi değildir. Cahil kimseler, sâhip oldukları iman ile gurura kapılır. Kendini kurtuldum sanır, amelinin kabul edilip edilmediğini düşünemez. Allah, onun düşündüğünün zıddına bir hüküm sahibidir. işte bunları düşünecek olursak hangi halde olursak olalım, gereğinden fazla güven hissine

kapılmamak gerekir. Ancak Allah'tan ümitvâr olmamak da günahdır. Bu durumda bir kulun Allah karşısında hafv (korku) ve recâ (ümit) arasında olması gerekir.

- 1/47 Ez-*mekr*-i çeşmet âhû munîru be-kûh yâ hû
Ez-zülf-i tâ-siyeh rû üftâde-i misk-i ‘anber
- 2/47 Yerine şehvât u hırs çâr paklayup gazab
Mekr ü efsâd ile cevr-i cünd-i Şeytâniyyeti
- 2/77 İhtiyârâ gül ü şarab u nevm ü i‘câb u riyâ
Hîle vü hıkd u hased *mekr* ü gazez ü gafleti
- 15/7 Benlik ile senlik saña sunmuş mey-i Şeytân
Mekr ü fiten ü vesveseden koparır ifsâd

Melâmet [2](ملامة) i. (Ar.melâmet) Ayıplama, kınama, azarlama, çıkışma.(D)
Giyim kuşam, zikir, âyin gibi yerleşmiş adet ve törenlere önem vermeyip nefsi devamlı yermeyi, kınamayı, böylece halkın iltifatından uzaklaşarak Hakk’a yaklaşmayı esas alan anlayış.(K)

- 94/4 Giymek isterseñ emîrâne selâmet cübbesin
Giy *melâmet* hırkasın tâc u kabâdan vaz gel
- 2/89 Devletünñ savletünñ soñı kindür bilene
Meyl-i mâlıdır *melâmet*-i lâm kadd ü kâmeti

Melek [5](ملك) i. (Ar. melek) Gözle görülüp elle tutulmayan, yiyip içmeyen, cinsiyet farkı bulunmayan, sâdece Allah’a itaat etmek ve daima hayra vasıta olmak üzere yaratılmış olan sayısız nuranî varlıklardan her biri. (K)

- 1/55 Görmezse bunda rûyuñ görmez haşrde bûyuñ
Dutmasa güft u gûyuñ yoldan azar *melekler*
- 14/2 Metn-i ‘aşkı hall için ins ile cin hûr u *melek*
Arş u kürsî dünya vü ‘ukba vü mâ-fihâ şurûh
- 34/12 Tuyan anı olur bî-cân gehî mest ü gehî hayrân
Melek insân-ı sergerdân diyen bilmez bilen dimez
- 78/5 İsterseñ eger halk-ı cihân ola muhibbiñ
İnsân u *melek* ü cin kıla ihlâs ile tâpu
- 88/8 Ber-heme mürsel ü velîyyü *melek*

Melekût [3](ملکوت) i. (Ar. melekût) Hükümdarlık, saltanat, azamet.(D)

Ruhlar ve nefislere ait gayb âlemi. Sûfiler, zahir âlemde melek kelimesini kullanırken, bâtın âlemde melekût kelimesini kullanmışlardır. (C)

41/1 Hatt-ı siyehi kaldıra bir yerden eger baş

Mülk ü *melekût*ñ kamu esrârı ola fâş

62/3 Gözüme katre degül bahr-i muhît-i *melekût*

Kal'a-yı kâf-ı kana'âtde 'aceb 'ankâyem

64/7 Gözüme katre degül bahr-i muhît-i *melekût*

Kûşe-i kâf-ı kana'âtde bugün 'aceb 'ankâyım

Menâzil [1](منزل) i. (Ar.menâzil) Konaklama yerleri, duraklar, merhaleler, menziller. (K)

78/4 Âşık sırr-ı cânı koyup aldı *menâzil*

Sen hayret ile kalmada el boş u siyeh-rû

Menzil [7](منزل) i. (Ar. menzil) Yolcuların konakladıkları yer, konak. (K)

Tasavvufta seyr ü süluk sırasında ulaşılan ve geçilen konaklama mahalleri. (U)

1/23 Ey nûr-ı 'ilm-i dil ey pîşvâ-yı *menzil*

Ey nakş-ı hâtem-i gül senden kamu musavver

1/38 Rûy-ı tû kible-i dil kûy-ı tû ne'am-ı *menzil*

Hallâl-i cümle müşkil ey bî-bedel sühanver

2/91 Ol söz ile Hak gözinden sâkıt-ı merdûd olur

Alçak olur *menzili* virdikce nefse ruhsatı

58/1 Tîgîñi miyânîñda niyâmında görüp dil

Şol 'askere döndi ki susuz kaldı be-*menzil*

65/7 Eger huşyârı vü mesti eger gafletle bîdârı

Kamuya *menzil* olmuş bir âceb kâşânedir gönülüm

71/5 Bilürsin *menzili*ñ âhir olup zîr-zemîn altı

Ya mülki tâc u tahtı şöhret ü dünyâyı neylersin

94/26 Turalım eyvân-ı kadrin şems-i hurşîd imiş

Menzilin âhir serâ olur serâdan vaz gel

Merâtib [1](مراتب) *i.* (Ar. **merâtib**) Mertebeler, rütbeler, dereceler. (K)

1/36 Yâ mu'tiye'l-mevâhib yâ mürşide'l-**merâtib**

Yâ fâtiha'l-metâ'ib halk-ı cihâna manzar

Mertebe [2](مرتبة) *i.* (Ar. **mertebe**) Kademe, derece, basamak, sıra. (K)

Tasavvufta küllî mertebeler altı tanedir: 1- Zât-ı ahâdiyyet mertebesi 2- İlâhî hazret mertebesi, 3- Vahidiyyet ve soyut ruhlar mertebesi, 4- Bilici nefisler mertebesi 5- Mülk âlemi mertebesi 6- Toplayıcı kevn mertebesi. (C)

60/6 Dâimâ alçaga düş gözetme 'âlî **mertebe**

Olasın tâ verd-i hoş-bûya çü jâle muttasıl

66/1 Men hümâ-yı ezelim **mertebede** a'lâyım

Pişe-i sâha-i fakr içre çeker ednâyım

Merve [1] (مروءة) *i.* (Ar. **merve**) Hac ve umre sırasında aralarında say yapılan (Safa ve Merve) iki tepe. (TDV İA)

48/2 Hakkıñ Cemâl-i Ka'besi kılmayan tavâf

Büyük hac iderse **Merve** hakkıçün safâsı yok

Mescid [3](مسجد) *i.* (Ar. **mescid**) Müslümanların vakit namazlarını kılmaları ve ibadetlerini yerine getirmeleri için yapılan, içinde cuma ve bayram namazları kılınmayan minaresiz, minbersiz küçük cami. (K)

2/139 Beyt-i Hakda cîfe-i dünyâ hevâ neyler begim

Mescid-i kalb içre mü'min saklasun mı hiç büti

18/3 Hakk ile ider seyri ger **mescid** ü ger deyri

Görünmez aña gayrı cânân haberin söyler

69/5 Ten-i lâgar üstühândur ki mey-âlûde durur

Muhtesib koyma meni **mescide** men Mecnûnum

Mest [14](مست) *sıf. ve i.* (Fars. **mest**) İçki vb. sarhoşluk veren bir şeyin etkisiyle şuuru zayıflamış, kendinden geçmiş kimse, sarhoş. (K)

Tasavvufta aşkın, aşğın tüm varlığını ele geçirmesi, iliklerine işlemesi. (U)

- 1/64 Âciz dürür şikeste zencîr-i gamla beste
Mest ü nahîf ü haste hayrân u deng ü ser ser
- 13/12 Şarâb-ı la‘li ider *mest* ehl-i ‘aşk olanı
Sorup anı fukarâdan görölmege muhtâç
- 13/14 Çözüp o zer kemeri *mest*-i hâb-gehde yatar
Kemer olup kadd-i Şeyhî sarılmaga muhtâç
- 19/2 Zencîr-i ‘akl-ı cüz‘î bend itdi râh-ı *mesti*
Sicn-i bedende ‘aşkıñ zencîr kıranımızdır
- 34/12 Tuyan anı olur bî-cân gehî *mest* ü gehî hayrân
Melek insân-ı sergerdân diyen bilmez bilen dimez
- 36/2 Eglenür nâmus u ‘âr ile cihânda ‘âkılân
Mest-i ‘aşkız terk-i nâm u ‘ârdır eglencemiz
- 38/11 İhtisâbıyla safâ bezmin bozup kallâş-ı ‘akl
Meclis-i *mestfânı* telh itdi kasâvet beklerüz
- 38/17 Silsile-i zülfüne takdı bizi Leylâ-yı ‘aşk
*Mest*ler için biz de Bekrîyüz ki sohbet beklerüz
- 47/4 Şarâb-ı câm-ı la‘lünden dil ü cân *mest*-i lâ-yu‘kal
Kitâb-ı ‘ilm-i ‘aşkıña dilüm bir cüz-i lâ-yümfek
- 58/8 *Mest*-i ‘ilm olma olagör şarhoş-ı ma‘lûm
Şeyhî niçe bir cehlile ârâyiş-i bâtl
- 65/6 Eger sözden eger gözden eger câm-ı lebinden tut
Kamudan *mest* olup tolmuş ‘aceb peymânedir gönlüm
- 65/7 Eger huşyârı vü *mesti* eger gafletle bîdârı
Kamuya menzil olmuş bir âceb kâşânedir gönlüm
- 68/2 Sundı sahbâ-yı lebiñ itdi beni *mest*-i müdâm
Sâkî-yi meygede-i ‘aşk Habîb-i ekrem
- 78/10 Hayfâ ki gurûr ile batâletle tenâ‘um
Mest itdi añlamaz olduñ yek ile dû

Mevlâ [1](مولی) *i.* (Ar. mevlâ) Sahip, mâlik, efendi. (K)

Kâinâtın yegâne sahibi ve efendisi durumunda olan Allah. (K)

18/7 Aldanmadı dünyâya tutdı yüzi **Mevlâya**
Ol ‘âlem-i a‘lâya cevân haberin söyler

Mevt [4](موت) i. (Ar. mevt) Ölüm. Kâşânî ölümü: “Nefsin arzusunun sökülüp atılmasıdır.” diye tarif eder. (C)

1/23 Zülf-i dilber halkadır boynuñda atar mâr var
Ejder-i **mevt** irmeden bu ejdehâdan vaz gel

35/1 Taleb-i **mevt** ideni sag ideriz öldürürüz
Agladur inledürüz ya‘ni ebed güldürürüz

43/3 Kaldır murâd-ı nefsi yok eyle gelmeden **mevt**
Hâsıl ne kurı sözden kim mîr-i fâzıl imiş

94/23 Zülf-i dilber halkadır boynuñda atar mâr var
Ejder-i **mevt** irmeden bu ejdehâdan vaz gel

Mey [11](می) i. (Fars. mey) Şarap, bâde (K)

Kuvvetli aşk ve bunun verdiği şevk. Sûfiler bu durumda iken amellerinde kusur yapmazlar. Dilber, sevgili, cevher-i cân. (C)

68/1 Sundı sâkî **meyini** mutrib bezm itdi nagam
Oldı hurrem dil-i mahzûn ne elem kaldı ne gam

68/3 Sensüz alınmadı meydân-ı visâl ey **mey-i** ‘aşk
Kimse bu meydâne ayak basmadı senden akdem

69/5 Ten-i lâgar üstühândur ki **mey-âlûde** durur
Muhtesib koyma meni mescide men Mecnûnum

71/3 Ecel câmin sunup karşıñda sâkîlik ider her dem
Rebâb-ı sâki-i gül-ruh-ı **mey-i** hamrâyı neylersin

76/1 Nûş iderken tıfl-i dil âb-ı sabîdir hâkdan
Tıfl-ı ma‘na eyledi **mey** sundı çün pîr-i mugân

77/8 Ham-ı ‘aşk ola diliñ meygede-i cismiñde
Mey-i ‘irfân içeler Şeyhî bu güftârıñdan

85/1 **Mey-i** bezm-i gamıñ zevkın ne kâdı ne emîr itdi
Safâsın müflis itdi demlerin ancak fakîr itdi

93/66 **Mey-fürûşâne** hâdim eyle beni

- Sevdirem tâlibîne tâ ki seni
- 15/7 Benlik ile senlik saña sunmuş *mey*-i Şeytân
Mekr ü fiten ü vesveseden koparır ifsâd
- 15/9 Şeyhî içegör câm-ı bekâdan *mey*-i vuslat
Mutlak olagör cümlede Hak ola hemân ad
- 34/16 Bu nûra Şeyhi yanasıñ ne ten cândan usansıñ ne
Mey-i ‘aşkile kansıñ ne diyen bilmez bilen dimez

Meyl [5] (ميل) i. (Ar. meyl) Eğilme veya bir yana eğilmiş olma, eğik durma hali, eğim, eğiklik. (K)

Bir kimse veya şeye diğerlerinden fazla eğili sevgi, istek ve ilgi gösterme. (K)

- 2/89 Devletünün savletünün soñı kindür bilene
Meyl-i mâlıdır melâmet-i lâm kadd ü kâmeti
- 24/5 Şeyhi pîr oldı velî vaz‘-ı sabâyı komadı
*Meyl*ini cell ü şa‘ir ile hemân mâl eyler
- 61/7 Dâimâ alçağa *meyl*itmek gereksin Şeyhiyâ
Olasın tâ ol güle mânend-i jâle muttasıl
- 94/12 Olma bir şahbâz-ı kudsîyken sakın yâr-ı gurâb
Cîfe-i dünyâyâ *meyl* etme cefâdan vaz gel
- 94/14 Zînet-i dünyâyâ *meyl* etme sakın ‘ukbâyâ bak
Ârzû-yı Hak idüp bâtil recâdan vaz gel

Meyhâne [5] (ميخانه) i. (Fars. mey-hâne) Şarap, içki içilen ve satılan yer. (D)

Kulun aşk ve şevkle rabbine münâcat yeri. Kâmil ârifin Allah aşkıyla dolmuş gönlü, tekke, lâhutî âlem.(C)

- 15/6 Mahv ile fenâ dersi medârisde okunmaz
*Meyhâne*de üstâdı anuñ tıfl-ı mugân zâd
- 38/12 Pîr-i *meyhâne* bizimçün vâr olsun şimdilik
Cur‘a-nüş-ı câm-ı la‘lin cûd u cevdet beklerüz
- 63/11 Çü halvet-hânemüz *meyhâne* oldı
İçen gelsün ki Şeyhî şerbet oldum
- 69/4 Ohşa kânûnile çengiñ kulagın ey mutrib

Câhilân sanmaya *meyhâne*de bî-kânûnum
69/6 Pîr-i *meyhâne* merâ goft ki sekr-i yekdem
Bihter ez- tâ‘ati ehl-i felek-i gerdûnem

Miftâh [7](مفتاح) i. (Ar.miftâh) Anahtar. (K)

Ağacın çekirdekte bulunduğu gibi tüm eşyanın zât-ı ahadiyyetten ibaret bulunan
gaybların gaybında mahiyetleri üzere münderic olması. (C)

- 1/11 Ey şem‘-i sarh-ı hadrâ mişkât-ı bezm-i a‘lâ
Miftâh-ı ‘ilm-i ahfâ misbâh-ı kalb-i Hayder
- 1/18 Islâh-ı her fesâdı *miftâh*-ı her murâdı
Sultân-ı ‘adl ü dâdı mennâ‘-ı san‘at-ı şerr
- 1/34 Feyyâz-ı ‘ilm-i Rahmân *miftâh*-ı genc-i ‘irfân
Ey hastegâne Lokmân gassâl-ı her mükedder
- 1/54 Ey muktedâ-yı ervâh ey nûr-ı zıll-ı eşbâh
Ey muglagata-ı *miftâh* keştî-yi dîne lenger
- 2/44 Çünkü *miftâh*-ı ma‘ârif gire Şeytân destine
Mahzeni yagmalayup toldura zulm ü şöreti
- 14/5 Şeyhiyâ vuslat dilersen gayrısın terk eylegil
Rûh-ı Ahmed’dür tılısm-ı kenze *miftâh*-ı fütûh
- 17/8 Gele *miftâh*-ı ism-i a‘zam ile
Açagör kalbi kim velâyetdir

Mihmân [4](مهمان) i. (Fars. mihmân) Misafir, konuk. (K)

Dünya. (K)

- 1/27 Unvân-ı nasr u fırsat *mihmân*-ı Rabb-i ‘izzet
Çevgân-ı tûb-ı devlet şefkat ilinde dâver
- 8/5 Hânkâh-ı dilde *mihmân* oldu çün sultân-ı ‘aşk
Cenneti bey‘ eylediñ dîdâr-ı ‘aşka Şeyhiyâ
- 12/4 Hâne-i dil cünd-i vesvâsile teng ü târ iken
Ol şeh-i ‘âlî-cenâbı eylemek *mihmân* güç
- 18/13 Şeyhî gibi yok olmuş derd ü gam ile solmuş
Kalbine Hudâ gelmiş *mihmân* haberin söyler

Mihnet [5](محنة) i. (Ar. miḥnet) Sıkıntı, zorluk, üzüntü, dert, belâ. (K)

- 1/14 Ey seyyid-i civân-baht şâh heme felek-i taht
Âsân senüñle her **mihnet** açık senüñle her der
- 17/6 Çok belâ çekme cüz'î zevk için
Bâr-ı cismi bırak ne **mihnet**dür
- 34/15 Ne sırdır bu sır-ı vahdet nedir bu derd ü bu **mihnet**
Ne dimekdür Hakka vuslat diyen bilmez bilen dimez
- 63/1 Değiştım râhatı sad-**mihnet** oldum
Koyup gülzârı nâr-ı hasret oldum
- 75/7 Bu defter-i kesretten bu şöhet ü **mihnet**den
Aldım alımım ey dil besdür eyü güldüm ben

Mihr [14](محر) i. (Fars. mehr) Güneş. Sevgi, dostluk. (K)

- 1/5 Ey dürr-i bahr-i vahdet ism-i nigîn-i kudret
Mihr-i semâ'ı 'izzet serdâr olanlara ser
- 1/33 Ey mücrîmine eşfi' fazlıñ durur mutemmi'
Ey mihr-i gayra muttali' ey **mihr** ü mâh-ı çâker
- 1/37 Şevke'l-lîk-i gâlib dem'î'd-dîk-i sâkib
Yâ nûr-ı necm-i sâkib yâ zû-ı **mihr**-i enver
- 1/56 İlmiñ kadar ilâhî ta'zîm kıl kemâhî
Ol nûr-ı **mihr** ü mâhı her demde kıl münevver
- 3/5 Necm ü mâh u **mihr**i rûyundan münevver eyledi
Tâb-ı cu'dundan bahâr-ı reşk-i 'anber eyledi
Lî-ma'allâh deminden misk ez-fer eyledi
Bûy-ı zülfi 'âlemi başdan mu'attar eyledi
Bitmesün sünbül cihân içinde güller tütmesün
- 29/3 Zerre-i **mihr**-i cemâliñden salup 'uşşâka nûr
Katre-i bahr-i cemâliñden viren hûbâna fer
- 34/6 Cemâlin gösterir şehden sıfâtın **mihr**ile mehden
Çekilin merd-i gümrehden diyen bilmez bilen dimez
- 49/3 **Mihr**-i ruhuñı gündüz encüm görüp tagıldı

- Ay oldı yaklaşınça ey meh hilâl-i kaddiñ
61/4 Ey kadeh gibi mecâlis devr iden gâfil mebâş
Mihr ü meh gibi dönersiñ mâh u sâle muttasıl
62/5 Necm-veş degme yire kalb tenezzül itmez
Himmetim ‘âlî durur *mihr*-i cihân-ârâyem
64/2 Yüzümi ehl-i fenâ hâkine cârûb ideli
Mihr-veş çarh-ı bekâ içre ziyâ-efzâyım
64/8 Gerçi ahter gibi alçakda görünür göñlüm
Himmetim ‘âlî olup *mihr*-i cihân-ârâyım
94/2 Kıssa-ı *mihr*-i vefâdan hisse al dâne iseñ
Verme her meh-rûya dil her bî-vefâdan vaz gel
94/21 *Mihr*-i ‘aşk-ı yâr eyler derdünüñ pür-zıyâ
Rûşenâ subh u tarîk-i mesâdan vaz gel

Mihrâb [2](محراب) *i.* (Ar. *mihrâb*) Cami, mescid gibi ibâdet yerlerinde kible duvarında bulunan, cemâatle namaz kılınırken imamın önünde durduğu zeminden biraz yüksek girintili yer. (K)

Yüceliğinden, güzelliğinden vb. üstün niteliklerinden dolayı kendisine yönelilen makam veya kimse. (K)

- 6/6 Secde kıldım göricek ebrûsın
Çü oldı *mihrâb* kible-i ‘urefâ
86/3 Kaşî *mihrâb* u rûhı Ka‘be-i ‘ulyâ bilene
Gelse bir kâfileye terk ede haccın hâci

Mihribân [2](مهربان) *sıf. ve i.* (Fars. *mihr-bân*) Şefkatli, muhabbetli, güler yüzlü kimse, dost. (K)

- 23/6 Bülbul ü gül kûy-ı bûyun berg-i gün izhâr ider
Gırre olma rûy-ı bûy-ı *mihribânı* tiz geçer
81/2 Ey ‘aceb dâr-ı fenâda nice âsâyış kılur
Zulmet-i dehr içre yâr-ı *mihribânı* olmaya

Mir'at [11](مرآة) *i.* (Ar. *mir'ât*) Ayna, gözgü.(K)

Cenâb-ı Hakk'ın tecellîsiyle var olan ve mazhâr olduğu tecellîyi aksettiren varlıklardan her biri veya bu varlıkların tamamı.(K)

- 1/25 Sarrâf-ı dürr-i 'irfân 'arrâf-ı sırr-ı sultân
Mir'ât-ı vech-i nu'mân sultân-ı bahr-i vehm-ber
- 2/95 Hakka *mir'ât*nın eşyâ âlet 'irfânînin
Perde oldı cehlile kullandığıçün âleti
- 2/129 Suhte dil *mir'ât* olur 'ilm-i ledünnî dersine
Soñra danişmend olur mülk idinür şeyhiyyeti
- 2/131 Fi'l ü vasfî zât-ı vasf-ı Hakka pes *mir'ât* olur
Evvel âhir zâhir ü bâtın togar 'ayniyyeti
- 29/11 Nûr-ı zâta eyledüñ çün Ahmed'i *mir'ât*-ı hâs
Niçe yüz biñ dilber oldı pertevinden cilveger
- 32/7 Görürler nûr-ı Hakkı her bakışda Şeyhi anlar kim
Bugün *mir'ât*-ı kalbi cilâ olmuş bulunmuşlar
- 38/13 Sahn-ı 'âlemden murâd *mir'ât*-ı Hak olmak durur
Görmedik çün bâg u sahrâ içre halvet beklerüz
- 46/15 Kahr u lutfâ çünki *mir'ât* oldı kalbi sâlikiñ
Münkire semm dostâ tiryâkdır likâsı dervişiñ
- 75/3 Ref' olmadı çün perde tadrîs-i 'ulûm ile
Ag u karadan geçdim *mir'ât*ımı sildim ben
- 88/1 Himmet-i 'âlî ile 'aşka yapış
Tut makâm-ı 'alâya *mir'ât*ı
- 94/16 Nakşını her dü hânîñ kendi *mir'ât*ında gör
Sûret-i âyîne-i gîtî-nümâdan vaz gel

Misbâh [2](مصباح) i. (Ar. mişbâh) Etrafa ışık veren alet, aydınlatma aracı, kandil, çıra, meşale. (K)

- 1/11 Ey şem'-i sarh-ı hadrâ mişkât-ı bezm-i a'lâ
Miftâh-ı 'ilm-i ahfâ *misbâh*-ı kalb-i Hayder
- 8/3 Yerde gökde âşikâr oldı kamu envâr-ı 'aşk
Kalb mişkâtında lâmi' oldı *misbâh*-ı hüdâ

Misk [3](مِسْك) *i.* (Ar. **misk**) Misk geyiğinden elde edilen güzel kokulu madde.
(TDV İA)

- 1/47 Ez-mekr-i çeşmet âhû munîru be-kûh yâ hû
Ez-zülf-i tâ-siyeh rû üftâde-i **misk**-i ‘anber
- 3/5 Necm ü mâh u mihrî rûyundan münevver eyledi
Tâb-ı cu‘dundan bahâr-ı reşk-i ‘anber eyledi
Lî-ma‘allâh deminden **misk** ez-fer eyledi
Bûy-ı zülfî ‘âlemi başdan mu‘attar eyledi
Bitmesün sünbül cihân içinde güller tütmesün
- 46/4 Nefha-i nefh-i ezelden buldı çün bir şemmesi
Misk-i ‘anberden mutayyebdür hevâsı dervişîñ

Mişkât [2](مِشْكَاة) *i.* (Ar. **mişkât**) İçine mum, kandil, lamba gibi şeyler konmak için duvarda açılan oyuk. (K)

- 1/11 Ey şem‘-i sarh-ı hadrâ **mişkât**-ı bezm-i a‘lâ
Miftâh-ı ‘ilm-i ahfâ misbâh-ı kalb-i Hayder
- 8/3 Yerde gökde âşikâr oldı kamu envâr-ı ‘aşk
Kalb **mişkât**ında lâmi‘ oldı misbâh-ı hüdâ

Mîzân [5](مِيزَان) *i.* (Ar. **mîzân**) Terazi, ölçü âleti, tartı, ölçek.(D)

İnsanın isabetli görüşlere, doğru sözlere, güzel işlere ulaşmasını ve bunları zıtlarından ayırt etmesini sağlayan şeye mîzân denir. (C) Mahşer günü herkesin dünyada yaptığı iyilik ve kötülüklerin tartılıp değerlendirileceği manevî terazi.(K)

- 43/4 Aldanma iltifâta gözetme sadr-ı ‘âlî
Mîzânda keff-i hâlî bâlâyâ mâ‘il imiş
- 43/5 Hâsib didi hisâb it **mîzân**-ı Hakda nefsi
Toldurduñ ise keffî ednâyâ kâbil imiş
- 2/80 İmtihân **mîzân**ı kılmış nefis ü şeytânı
Hudâ İte üş tagşâne kaç dir tecrübedir ‘âdeti
- 2/81 Ma‘rifet ile tolan hâk oldı düşdi secdeye
Göñli alçaklar bulur **mîzân**-ı Hakda rüchiyyeti
- 43/4 Aldanma iltifâta gözetme sadr-ı ‘âlî

*Mîzân*da keff-i hâlî bâlâya mâ'îl imiş

Muhabbet [8](محبة) i. (Ar. maḥabbet) Sevgi, dostluk, bağlılık. (K)

Tasavvufta muhabbetin hakîkati, herşeyini sevdiğine bağışlaman, kendine de sende olan hiçbir şeyi bırakmamandır. (C)

- 19/9 Râh-ı *muhabbet* içre gâfil yürüme Şeyhî
Çengâl-i zülf-i yâriñ takye kapanımızdır
- 32/6 Gedâ-yı kûyuñ olan ‘âşık-ı şeydâlarıñ şehâ
Muhabbet tahtı üzre pâdişâh olmuş bulunmuşlar
- 38/8 Künc-i genc-i Hak durur dil pâsbân-ı cünd-i kuvâ
Hısn-ı ‘irfân içre biz nakd-i *muhabbet* beklerüz
- 38/10 Zülfüne gerden sunup sicn-i *muhabbet* beklerüz
Kayddan âzâdeyüz kûy-ı ferâgat beklerüz
- 47/3 Nişân-ı ‘âşıkân yanmakdurur ammâ kanı ‘âşık
Tarîk-i ‘âkılân sük-ı *muhabbet*dür kanı zeyrek
- 65/2 Göñül mâhî sıfat gavvas-ı deryâ-yı *muhabbet*dir
Arar turmaz o mâhi tâlib-i dürdânedir göñlüm
- 77/9 Sözi biñ maksâdı bir nân-ı *muhabbet* ister
Hâsılı cer haberi suhte-i bî-‘ârîñdan
- 82/6 *Muhabbet* yeli yok gözyaşı akmaz
Geçirdim ‘örümü irdim bahâra

Muhib [1](محب) sıf. ve i. (Ar. muḥibb) Seven. (K)

Tasavvuf yolunu ve o yolda gidenleri seveni ifade eder. (K)

- 78/5 İsterseñ eger halk-ı cihân ola *muhibbi*ñ
İnsân u melek ü cin kıla ihlâs ile tâpu

Mukaddes [1](مقدس) sıf. (Ar. muḥaddes) Her türlü ayıp ve noksanlıktan arındırılmış, yüce ve kutsal bilinmiş, kutsî. (K)

- 93/61 Yâ İlâhî *mukaddes* it sırrın
Artur anuñ tekarrüb ü birrin

Mukarreb [1](مقرب) *sıf. ve i. (Ar. muḳarreb)* Yaklaşmış, dost kabul edilmiş kimse, yakın.(K)

Her an Allah'ın huzurunda olduğunu idrâk etme seviyesine erişen, Allah'a yakın olan (kimse veya melek).(K)

1/59 Fârûk-ı dîni yâ Rab her demde kıl *muḳarreb*
Kıl ravzasın müzehheb 'izzet vir âña ser ser

Murâd [10](مراد) *i. (Ar. murâd)* Erişilmek istenen, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç. (K)

Tasavvufta lâzım olan herşey kendisine lütfedildikten sonra irâdesi alınarak zahmetsiz bir biçimde tüm mânileri ve makamları geçerek Hakk'a eren kimse. Her bir mürîd aynı zamanda birer muraddır, zira Allah onun mürîd olmasını istemeseydi o kimse mürîd olamazdı. Allah'ın murâdı mürîd, mürîdin murâdı ise Allah'tır.(U)

1/18 Islâh-ı her fesâdı miftâh-ı her *murâdı*

Sultân-ı 'adl ü dâdı mennâ'-ı san'at-ı şerr

1/57 Ashâbı necm-i hâdî bulsun be-küllü nâdî

Rızvân ile *murâdı* olunca rûz-ı mahşer

2/32 Şûretüñ karnuñ *murâdı* sanduñ ancak ma'rifet

Ey âhi hayvân da bilür iştiḥâ-yı şehveti

2/71 Himmet-i süflî odur fikriñ *murâdı* cism ola

Rabbini unıdup kılan fenâda dikkati

2/117 Böyle iken bâri 'uşşâka musâhib olmasa

Ko lâ u fa'lâ *murâd* nefsi olursa meşiyyeti

33/5 Çün *murâd* âyine-i 'âlem-nümâdır Şeyhiyâ

Rûy-ı dilber görmekise 'âlem-i kibr yeter

38/13 Sahn-ı 'âlemden *murâd* mir'ât-ı Hak olmak durur

Görmedik çün bâg u sahrâ içre halvet beklerüz

43/3 Kaldır *murâd*-ı nefsi yok eyle gelmeden mevt

Hâsıl ne kurı sözden kim mîr-i fâzıl imiş

56/5 Gülmek ağlamak durur ma'mûrelik vîrânelik

Nâ-*murâd* ol 'ucbu ko gel mâ u menden geç gönül

83/3 Tıfl-ı nefsim oynarum sandıñ *murâdât*ile sen

Kim basılmadı güleşdi çarh-ı lu‘bet-bâz ile

Murg [6] (مرغ) i. (Fars. murğ) Kuş. (K)

- 21/5 Şimdengirü cân *murgı* eski vatanın ister
Şeyhî Her demde hitâb idüp reddû haberin söyler
- 29/9 Künh-i zât-ı hikmetiñde ‘akl-ı küll Mecnûn’dur
Murg-ı vehm-i per-bürîde itmez ol râha güzer
- 46/13 Âşiyân-ı devlet imiş *murg-ı* sırra sidre-veş
Halvetîler tâcıdır çünkim yuvası dervişiñ
- 55/3 Çü *murg-ı* vaslı gönül bâgını vatan tutmaz
Ne âb-ı çeşm müfid arada ne dâne-i dil
- 66/2 Kaşlaruñ hakkı hakkıla arada hâcib yok
Kâbe kavseyn *murgıyım* belki dahı ednâyım
- 70/2 Bir gün ola cân *murgı* çıka gide kafesden
Ey ten giresin yerlere ‘uryân olasın sen

Mushaf [3] (مصحف) i. (Ar. muşhaf) Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin iki kapak arasında toplanmasından oluşan kitap. (TDV İA)

- 77/7 Rûz u şeb *mushaf-ı* ruhsârîñ aradım buldum
Şems-i haddiñ hatt-ı hazz-ı dil-efgârîñdan
- 2/30 Kemresi bostâna âlet bûsını babûş-ı vehf
Mushafa cild ü salât için dahı seccâdeti
- 2/66 Keşf-i sırr-ı *mushaf* eylerse kıl aña i‘tikâd
Yohsa zinhâr orta yoldan azmadır ol bid‘ati

Mücrim [5] (مجرم) i. (Ar. mucrim) Suç işlemiş olan, suçlu, kabahatli kimse. (K)

- 1/33 Ey *mücrîmine* eşfi‘ fazlıñ durur mutemmi‘
Ey mihr-i gayra muttali‘ ey mihr ü mâh-ı çâker
- 1/63 *Mücrim* katı düşüpdür râh-ı Hakkı şaşupdur
Hadden günâh aşupdur kıldı za‘îf ü muztarr
- 2/52 Terkiñi ma‘bûd idindiñ tâ‘atiñ oldı sanem

- Ehl-i dünyâ **mücrimini**ñ saña var fuzliyyeti
16/3 **Mücrim** gibi germ olma dilâ sırrıñı açma
Aşk odına yan kim seni te‘âire çekerler
88/9 Ez-fakîr ü hakîr u müflîs-râ
Sâhibü’l-**mücrîmu** ve’l-mezellâtı

Müderriş [1](مدرّس) *i.* (Ar. muderris) Medrese ve büyük camilerde yüksek seviyede ders okutan icâzetli âlim, medrese hocası. (K)

- 10/5 Bahre yetmez suhf-ı hüsnünde **müderriş** haşre dek
İsladup engüştüni eylerse evrâkın hisâb

Mü’min [1] (مؤمن) *i. ve sıf.* (Ar. mu’min) Allah’ın varlığına, birliğine, Hz. Muhammed (sav.)’in O’nun kulu ve peygamberi olduğuna ve İslâmiyet’in diğer îman esaslarına inanan, îman sahibi kimse, müslüman.(K)

“Gönüllerde îman ışığı ve güven duygusu uyandıran, koruyan, gözeten güven ve huzûrun asıl kaynağı olan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. (K)

- 2/139 Beyt-i Hakda cîfe-i dünyâ hevâ neyler begim
Mescid-i kalb içre **mü’min** saklasun mı hiç büti

Münevver [4](منور) *sıf.* (Ar. munevver) Aydınlatılmış, aydınlık, ışıklı, nurlu. (K)

- 1/39 Ez-katre-i to-yem şod ‘ummân-ı devr çûnem şod
Bî-tû cihân-ı ‘adem şod ‘âlem zi-tû **münevver**
1/56 İlmiñ kadar ilâhî ta‘zîm kıl kemâhî
Ol nûr-ı mihr ü mâhı her demde kıl **münevver**
3/5 Necm ü mâh u mihrî rûyundan **münevver** eyledi
Tâb-ı cu‘dundan bahâr-ı reşk-i ‘anber eyledi
Lî-ma‘allâh deminden misk ez-fer eyledi
Bûy-ı zülfi ‘âlemi başdan mu‘attar eyledi
Bitmesün sünbül cihân içinde güller tütmesün
3/7 Zülfi gibi münkasırdır gerçi ber-nasrdır gönül

Tâb-1 cu'dı içre mahfûz müsveddir gönül
Aglama Şeyhî ki cây-1 zulmet-i şerdir gönül
Çünkü ol hurşîd cemâliyle **münevver**dür gönül
Şemsiyâ mes'ûd-1 tâli' ol yerinden gitmesün

Münezzeh [1](منزه) sıf. (Ar. munezzeh) Eksiklik, noksanlık, kötülükten arındırılmış olan, uzak, berî. (K)

(Allah için) İnsanlara mahsus her türlü sıfat, zaaf ve noksanlıktan uzak olan, hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayan. (K)

2/49 Didigüm za'f u 'aczen ihtiyâc u fakrdan
Hak **münezzeh**dir birdir cümleden Hakkiyeti

Münker [2](منكر) sıf. (Ar. munker) Red ve inkâr olunan, kabul edilmeyen. (K)

Dince uygun görülmeyen, caiz olmayan şey. (K)

2/22 Kîle vezne ölçüye endâzeye muhtâc olan
Cânına minnet bilen ey iki **münker** hürmeti

2/26 İki **münker** zâyî' itseñ tagılır 'akluñ hemân
Giysi-yi cânda var iken îmân u 'irfân mülkiyeti

Münkir [2](منكر) sıf. ve i. (Ar. munkir) Reddeden, kabul ve itiraf etmeyen kimse. (K)

35/7 Hak sözi diñlemeyenlere sema' itdürürüz
Münkir-i raksıñ başını dönderürüz saldıruruz

46/15 Kahr u lutfâ çünkü mir'ât oldı kalbi sâlikiñ
Münkire semm dostâ tiryâkdır likâsı dervişiñ

Mürîd [1](مريد) i. (Ar. murîd) Tarîkate girip bir mürşîde bağlanan kimse, kendi irâdesini Hakk'ın irâdesine terkedebilmek için bir mürşîdin terbiyesine giren derviş.(K)

35/3 Lâ nüsellimü lime keyfe seni mahrûm kılur
Biz **mürîdiñ** levhiniñ saykalıyuz sildirürüz

Mürşid [3](مرشد) i. (Ar. murşid) Rehber, kılavuz, önder (K)

Tasavvufî bir terim olarak, tarikat lideri anlamına gelir. Gerçek mürşid Hz. Muhammed (sav.)'dir. Diğer mürşidler onun manevî mirasını elde etmeye muvaffak olmuş kişilerdir. (C)

- 1/16 Ey seyyid-i memâlik ey dâfi‘-i mehâlik
Ey **mürşid**-i mesâlik ey reh-revâna rehber
- 1/36 Yâ mu‘tiye‘l-mevâhib yâ **mürşide**‘l-merâtib
Yâ fâtiha‘l-metâ‘ib halk-ı cihâna manzar
- 4/1 Nev-nevâ eyle bî-nevâ bülbül
Mürşid-i bag u pişvâ bülbül
Minber-i şâh-ı gülde a bülbül
Kıl bahârı yeniden sadâ bülbül
Nâleye başla evvelâ bülbül

Müselmân [3](مسلمان) i. (Ar. muslim’den Fars. muslim-ân) Müslüman sözünün eski metinlerde geçen şekli. (K)

- 37/3 Nefsüni **müselmân** iderek zabt idegör kim
Bu saltanatuñ zevkini sultân dahi bilmez
- 70/5 Dürerüñe gel variken eyâ her rücu‘uñ
İnsâf degil mi ki **müselmân** olasın sen
- 74/3 Kadr-i zülfüñ bilürem dimiş rakîb-i rû-siyeh
Kâfir añlar ey **müselmân** yine kâfir kıymetin

Müstağrak [2](مستغرق) sıf. (Ar. mustağrak) Sevgi, heyecan vb. bir duyguyla kendinden geçmiş, kendini bilmeyecek derecede coşku ve vecd içinde olan. (K)

- 33/13 Kimi eyler ‘ibâdâtı kimi tutmuş ‘ibârâtı
Kimi **müstağrak**-ı zâtı diyen bilmez bilen dimez
- 44/1 Ehl-i ‘irfânı sorarsañ dili açkçaymış
Fikre **müstağrak** imiş zikr-i katı çokçaymış

N

Nâdan [2](نادان) sıf. ve i. (Fars. nâ-dân) Câhil, bilmez, bilgisiz kimse. (K)

- 12/5 Gam degil ta'n eylese zâhid sirişk-i çeşmime
Añlamak 'aşıkların esrârını *nâdân* güç
93/35 Ümmî a'lam idi ol sultân
Nezd-i o 'âlimân-ı şûdi-yi *nâdân*

Nâkıs [3] (ناقص) *sıf.* (Ar. *nâkış*) Tam olmayan, eksik, noksan, kusurlu. (K)

- 56/3 *Nâkıs* olma kâmil ol çevik ricâle kat özüñ
Er gibi gayretlü depren zeyn-i zenden geç gönül
2/2 'İlm bir noktaydı 'âlim devr iderdi üstüne
Bâ'is oldı söz çü galatdı *nâkısânın* kesreti
56/3 *Nâkıs* olma kâmil ol çevik ricâle kat özüñ
Er gibi gayretlü depren zeyn-i zenden geç gönül

Nâle [5] (ناله) *i.* (Fars. *nâle*) İnleme, inilti. (K)

- 4/1 Nev-nevâ eyle bî-nevâ bülbül
Mürşid-i bag u pişvâ bülbül
Minber-i şâh-ı gülde a bülbül
Kıl bahârı yeniden sadâ bülbül
*Nâle*ye başla evvelâ bülbül
4/6 Çenk ü kânûnda çalınan telden
Tuyalum sırr-ı rûy u kâküldeñ
Yidilüp kille alalum kâlden
Añlayalum ceres gibi dilden
Vir bize *nâle*den gınâ bülbül
33/2 Şâh-ı 'aşkım *nâle* vü âhım benim tabl u 'alem
Hayme vü hem sâyebânım kubbe-i mînâ yeter
54/4 Gamm-ı mâl ile niçün beste-dil ü gam-zedesin
Diñle ney *nâlesini* sorma dem ez-mâl u menâl
61/1 Her ne deñlü dil yetîmi itse *nâle* muttasıl
Şîr-i hikmetden irer aña nevâle muttasıl

Nâm [7] (نام) *i.* (Fars. *nâm*) İsim, ad, ün, şöhet. (K)

- 2/120 Kaldı bir hâliñ mükerrerem **nâmı** andandır saña
Kalbiñe Şeytâni sözlerden viresin cilveti
- 23/3 Zînet-i dünyâyâ aldanup kibirden geçmeyen
Nâgehân rengi solar **nâm** u nişânı tiz geçer
- 27/2 Gam u derdüñle şehâ **nâm** u nişândan geçdim
Gitdi sabr-ı dil ü cân bâkî hemân kâlib var
- 36/2 Eglenür nâmus u ‘âr ile cihânda ‘âkılân
Mest-i ‘aşkız terk-i **nâm** u ‘ârdır eglencemiz
- 53/5 Bâd-ı tavk-ı kûy-ı dilber ‘ıyş-ı **nâm**dır
Şeyhîye Gerçi zikrû’l-‘ıyş nefsü’l-‘ıyşdır dirler mesel
- 64/6 Niceler **nâm**-ı efendide hevâ kullarıdır
Hırsımı bende kılup mîr-i cihân-ârâyım
- 91/2 Giceler tâ be-seher idelüm zevk-i sabûh
Nâmıña tevbe ‘adûsı diyelüm bâdesini

Namaz [2](نماز) i. (Fars. nemâz) İslam dinince belli kurallara göre günde beş vakit yapılması müslümanlar üzerine farz kılınmış olan ve İslâm’ın beş şartından birini teşkil eden ibadet. (K)

Allah âşıkları devamlı namazdadırlar. Yani namazın dışında da sanki namazın içindeymiş gibi Allah’ı tefekkür hâlindedirler. (C)

- 2/148 Çok **namaz** kıldiñ dahi bir kerre tekbîr itmediñ
Hak diliyle dimediñ tâ gide ayşiyyeti
- 92/3 Çok **namaz** kıldıñ efendi dahi tekbîr itmediñ
Mahfila zikr eyleyüp nefy itmedüñ külliyyeti

Nâmus [3](ناموس) i. (Ar. nāmūs) İnsanın ahlâk kurallarına uymasını sağlayan, onu şerefli kılan manevî duygu, güzel haslet. (K)

- 25/6 Ey ganî satma bize kibrile **nâmusı** iñen
Sîm ü zer cümle saña himmet-i dervîşândır
- 36/2 Eglenür **nâmus** u ‘âr ile cihânda ‘âkılân
Mest-i ‘aşkız terk-i nâm u ‘ârdır eglencemiz
- 67/3 Cûy-ı **nâmusu**ñdan el yu ey gözüm ko giryeyi

Âşık-ı rüsvâ-yı dehrim âb-rûyu istemem

Nâr [7](نَار) *i.* (Ar. nâr) Ateş, cehennem. (K)

Ateş gibi yakan duygu. (K)

- 2/8 Ârifiyyet ol durur ‘aşk ile gide mâ u men
Âb u hâk u bâd u *nâr*uñ gide fikr ü afeti
- 2/13 Âb ile akıp yanup *nâre* hevâya tozmadın
Kandan aldı bu türâb mübtezel kudsiiyeti
- 12/7 *Nâr*-ı ‘aşka yansa dâim Şeyhiniñ kalbi nola
Dest-i hak yakdugı kânûn olmamak sûzân güç
- 63/1 Değiştım râhatı sad-mihnet oldum
Koyup gülzârı *nâr*-ı hasret oldum
- 63/10 Gül ile gül olup hârı bırakdum
Yanan gelsün ki *nâr*-ı vahdet oldum
- 77/6 Firkat ü vasl u celâliñle cemâlin sebakın
Ayrı olmadıgını nûr-ı rûhiñ *nâr*iñdan
- 82/2 Geçüpdür bî-haber leyl ü nehârım
Yanup harc olmadım nûr ile *nâra*

Naz [5](نَاز) *i.* (Fars. nâz) Kendini beğendirmek amacıyla takınılan edalı tavır, cilve. (K)

Tasavvufî olarak, aşğın maşuka güç vermesi demektir. (C)

- 2/83 *Naz*lı dilber bilür kin eyler tayan ‘âşık iseñ
Hak didi firrû Hudâya kaç göresin za‘tı
- 2/86 *Nâz*ı ko ehl-i niyâz ol şirke düşme Hakkıla
Söz benim diyen kul olmaz ‘âsî ol ni‘meti
- 29/4 Kimini kıldıñ fenâ deştinde sergerdân u zâr
Nâz u istignâ serîrin kimine kıldın makarr
- 42/4 Didim ey dilber gamıñdan çünki döndi kâmetim
Nâz ile güldi didi ‘aşkıñ seni pîr eylemiş
- 83/4 Hamr-ı dünyâyı ayakdan kaldırup yüz virme kim
Bir harâmî oğlıdur başuña çıkar *nâz* ile

Nazar [7](نظر) *i.* (Ar. **nazar**) Bakış, bakma, göz atma. (K)

Tasavvufî olarak, müşîdin müridine manevî yolla bakışı demektir. Bu bakış, feyzin akmasına ve intikâline sebeptir. (C)

- 25/2 Genc-i ‘izzet ki tılsımât ile pûşîdedür
Fethi anuñ **nazar**-ı rahmet-i dervîşândır
- 29/1 Ey dil-i Kays rûh-ı Leylâ’ dan olduñ cilveger
Çeşm-i Ferhâd ile kıldıñ vech-i Şîrîn’e **nazar**
- 29/8 Sürme-i mâ-zâgadan çeşm-i mukahhal oldu çün
Eylemez bir ân cemâl-i yârdan kat’-ı **nazar**
- 29/13 Hâk-i cism ü zerre-i rûhın yemm-i vasla salup
Kurıdan yaşdan birine kılmadı ‘âşık **nazar**
- 44/4 Bir **nazar** eylerimiş dostuna düşmanına
Kin hased bilmezimiş kalbi katı akçaymış
- 50/4 Çün beni saldıñ bu derde **nazar** it hâlîme zerre
Nice bir hicâb u perde yâ Rasûl göster cemâlîñ
- 82/3 Kime kim zerrece ‘aşkıñ ulaşdı
Nazar-ber eyledi gül ile hâra

Nefes [4] (نَفَس) *i.* (Ar. **nefes**) Soluk, hafif rüzgâr, uzun söz, mühlet, bolluk, genişlik. (K)

Allah’ın velî kullarının ses, söz ve solukları ile muhatapları üzerinde oluşturdukları etki. Ermişlerin nefeslerindeki, karşısındaki kimseyi tesiri altında bırakan rûhî ve manevî kuvvet (U).

- 2/97 İçerü giden **nefese** nefy ile disün lâ ilâh
Taşra illallâhı iâbât ide Rabb-ı müâbiti
- 9/3 Mahbes-i ten cennet olsa bir **nefes** turmazdı cân
Nefs-i emmâre ile ‘akl olmasa derbân aña
- 13/11 Zuhûr eder **nefes**-i rûh-bahş-ı Rahmânı
Velî dübâr olup andan dürülmege muhtâç
- 35/11 Gayrılardan hâtırın zikrle hâlî kılanı
Şeyhiyâ Hak **nefes**ile biz kalbini toldururuz

Nefh-Nefha [7] (نفخة -نفخ) *i.* (Ar. **nefeh- nefha**) Güzel koku. Rüzgarın bir kere esişi, esinti.(K)

Allah'ın Hz. Adem (as.)'e kendi ruhundan üfürmesi. Rahmanî nefes, ilim. (C)

90/3 Hem vakt-i lî-ma‘allâhdır bu ilâhî **nefha**

Cebrâile Muhammed bunda fenâya kandı

90/6 Lâhût-ı gülşeninden her dem dimâg-ı câna

Sad **nefha**-ı cemâli irmekdedür efendi

2/108 Yir yok ider seni komaz vücûduñdan eser

İzzet isteyen bulup komaz kibrden **nefhati**

2/109 Şirkden ekber zenbiñin benlik çekişmek Hakkıla

Ol kokudan zâr eyler evliyânîñ **nefhası**

10/6 Sünbül ü gül **nefha**-i zülfüñden aldı ‘itr-ı tâm

Cümle gülzâr-ı cihân aldı rûhuñdan âb u tâb

14/4 Aşk ile medhûş olup vahdetde sergerdân idim

Yog idi dünyâda adım olmamışdı **nefh**-i rûh

46/4 Nefha-i **nefh**-i ezelden buldı çün bir şemmesi

Misk-i ‘anberden mutayyebdür hevâsı dervişiñ

Nefs [51] (نفس) *i.* (Ar. **nefs**) Bir kimsenin kendi öz varlığı, öz benliği, kişiliği. Bedene ait yeme, içme vb. ihtiyaçların bütünü.(K)

Kulun kötü, beğenilmeyen, bayağı ve hayvanî arzuları, huy ve fiilleri, kibir, gazap, kin, haset, hırs, tahammülsüzlük, dedikodu, şehvet, ihtiras, hevâ, heves gibi zaaflarının merkezi.(K) Tasavvufî olarak Kâşânî'nin ifâde ettiği gibi kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latif buharlı bir cevherdir. Kötülüğü emreden manâsında anlaşıldığı gibi, Allah tarafından insana üflenen ve ruh-i rahmânî, ilahî ben manasında da kullanılmıştır. (C)

1/22 Olunca rûz-ı mahşer **nefsî** okıya her ser

Tutula cümle diller ancak şehâ o söyler

2/14 ‘Âşıkım sanduñ velî **nefsüñ** dürür öz sevdüğüñ

Nefsi iâbât eylemişsin ey büt-i şirkiyyeti

- 2/15 Kendüsin gören kişinüñ lâ ü illâdür sözi
Hû dise *nefs*ine dir artar zalâm ü hayreti
- 2/31 Şûret ugrısı olan *nefs* sende var mıdır bu hâl
Ma‘rifet sırrı *nefs* zâyi‘dir gel olma za‘iyyeti
- 2/33 *Nefs*le şeytân mesken itdigüçün bätınıñ
Kapladı sevdâ-yı vesâvis zulmetiyle hisseti
- 2/37 Şûretiñ gökcek görindi hûb sandıñ *nefsi*ni
Altı kan u mezbeledür taşrası ‘âriyyeti
- 2/48 Sen sen ben dirken Hakkıla *nefsü*ñ senüñ
Ey ‘aceb uyduñ ‘adûya kanı ‘ahdüñ ‘ahdeti
- 2/51 Soñra dirse *nefs*-i emmâre giderdim gayrısın
Yiñile geydüñ henüz ‘aceb kibrden hil‘ati
- 2/58 Zinhâr ey dostlar bakmañ tasavvuf ‘ilmine
Bulmadın rûh u ‘akl *nefs*-i ‘aduv mahviyyeti
- 2/68 Fikr-i *nefs* ü kileme-i süfliden arıt kalbiñi
Sözünüñ kes tâ gele yerine ‘ulyâ kilemeti
- 2/76 Ger seçerseñ *nefs* sözinden Hakkıñ ilhâmın dile
Nefs ola rûh rûh ola ser gide İblisiyyeti
- 2/78 Cümle *nefsi*ñ sözleridür bätınıñda söylenür
Düş gibi fâsid hayâl ile geçirür müddeti
- 2/79 *Nefs*e söyle didi Hak rûha didi kim söyleme
İt ürür kârbân geçer kalmaz yolından ric‘ati
- 2/80 İmtihân mîzânı kılmış *nefs* ü şeytânı
Hudâ İte üş tagşâne kaç dir tecrübedir ‘âdeti
- 2/84 Bunca za‘f u zulmile *nefs*ini ‘âlî zann iden
Bu şu durur ağır hevâya has gibi ol zürreti
- 2/90 Sûfî ger söz söylerse *nefs*ini satmagiçün
Kibr ü sem‘e olsa ya bühtân ü hezl ü gıybeti
- 2/91 Ol söz ile Hak gözinden sâkıt-ı merdûd olur
Alçak olur menzili virdikce *nefs*e ruhsatı
- 2/100 Ger bu yolda ‘ayb u noksânın tuyursañ *nefsi*ñiñ
Ol ‘alâmetdir kabûle eyle levm ü savleti

- 2/101 Naks u ‘azc ü za‘f-ı zilletden nekim var neligiñ
Cürm ü gafletle fesâdiñ *nefs*e eyle nisbeti
- 2/103 Yaradan Hakdır velî ‘azm-i âmel *nefsi*ñdedir
Habl-i Kur’âna yapış kes rişte-i cebriyyeti
- 2/106 Ger bulursañ *nefs*de ‘ilm ü ‘aşk u nûr u ma‘rifet
Bil kemâli Hakdan iç râh-ı bekâdan katreyi
- 2/107 Cürmi *nefs*e nisbet idendir fenâfillâh olan
Bir kadehdür tolı içerseñ bulursın sekreti
- 2/111 Kîmyâ olmak dilerseñ *nefsi*ni ko potaya
Sikke-i sultân gibi tâ kim bulasın ragbeti
- 2/112 *Nefs*i bildiñ çün kemâle zerre-veş lâyık degil
Mahv olup bul şems-i zâtile insiyyeti
- 2/117 Böyle iken bâri ‘uşşâka musâhib olmasa
Ko lâ u fa‘lâ murâd *nefs* olursa meşiyeti
- 2/124 Gitdiyse hayvân-ı şehvet gitdiyse kelb-i gazab
Gitdiyse vesvâs-ı Şeytân ile *nefsi*ñ nahveti
- 11/2 Rızâ bulur koyan *nefsi*ñ rızâsın
Mukarrerdür begim te’âir-i hıdmet
- 13/7 Egerçi rûh ezelde anuñla mûnisdir
Velî ki *nefs* yanından ayrılmaga muhtâç
- 13/8 Dübâr togmayıcak ‘aşka uçamaz sâlik
Arûs-ı *nefs*le berâber karılmaga muhtâç
- 13/9 Kuvâ-yı *nefs* haramîsi bağladı yolımı
Fenâ kılıcı ile hep kırılmaga muhtâç
- 18/4 *Nefs*ini helâk itmiş beyt-i dili pâk itmiş
Yüzin yola hâk itmiş kurbân haberin söyler
- 19/6 Ten ‘aşkla çiftlikdür *nefs*ile rûh ikinci
Göñül bu hıdmet için şemu tutanımızdır
- 19/8 Gâyetde râst-revdür rûh-ı revân egerçi
Nidem ki *nefs* bed-nefsi yoldan sapanımızdır
- 29/16 Vâdi-i Eymen’de atmaz *nefs* ü dünyâ na‘lini
Bulmasa Mûsâ-yı cân innî enallâhdan haber

- 35/5 Ser-şikâr itmekiçün saydgeh-i vahdetde
Giceyi diri tutar *nefs* atını yeldirürüz
- 37/3 *Nefsü*ni müselmân iderek zabt idegör kim
Bu saltanatuñ zevkini sultân dahi bilmez
- 38/15 Ekser-i şey‘i cedeldür seyf-i tevhîd ıssı çün
Dökmege *nefsü*n demin her demde nevbet beklerüz
- 43/3 Kaldır murâd-ı *nefsi* yok eyle gelmeden mevt
Hâsıl ne kurı sözden kim mîr-i fâzıl imiş
- 43/5 Hâsib didi hisâb it mîzân-ı Hakda *nefsi*
Toldurduñ ise keffi ednâya kâbil imiş
- 43/6 Islâh eyle çü *nefsi* unutma *nefs-i nefsi*
Virmez ecel çü fırsat dimez ki gâfil imiş
- 56/2 Gel cihâd-ı ekber it *nefsile* ceng eyle bugün
Seyf-i ‘aşkile şehîd ol gel kefenden geç gönül
- 63/9 Çü bildim *nefs* ü Rabbim fehm kıldım
Sevâd-ı a‘zama cem‘iyyet oldum
- 64/5 Nîl-veş kanlu yaşum ‘aşkıñla oldı revân
Nefs-i Fir‘avnı gark eylemede Mûsâyım
- 74/4 Ehl-i temyîzim ârî-i zenden der imiş *nefs-i* dîn
Merdi merd añlar şehâ bilmez zenân âr kıymetin
- 76/3 Tâcirâ takvâ libâsın *nefs*e giydür ölmedin
Çarh-ı atlas köhnedür âvâresidir nice cân
- 77/4 Hazz-ı *nefs* olmasa idi hoş idi bâg u cennet
Cân u dil hazzı hemân gülşen-i didârıñdadır
- 78/3 Azdırdı seni gül-i beyâbânî eyâ *nefs*
Geldi yoluñı bagladı ol fitne-i câdû
- 80/4 Yele gitdi hevâ-yı *nefsile* sermâye-yi ‘ömrüñ
Yapış taksîriñe ‘özü eyle habl-i mâ ‘arafnâke
- 83/3 Tıfl-ı *nefsim* oynarum sandıñ murâdâtile sen
Kim basılmadı güleşdi çarh-ı lu‘bet-bâz ile

Nefs-i Emmâre [1](نفس أمارة) i. (Ar.nefs emmāre) Tasavvufta nefsin yedi mertebesinden insana kötülükleri, günahı ve şehveti emreden ilk mertebesi için kullanılır.(K) Kalbi, ulvî değil süflî (aşağılık, alçak) şeylere celbeden şeye nefs-i emmâre denir.(C)

9/3 Mahbes-i ten cennet olsa bir nefes turmazdı cân
Nefs-i emmâre ile ‘akl olmasa derbân aña

Nefy [6](نفي) i. (Ar. nefy) Uzaklaştırma, sürgüne gönderme. (K)

İnkâr etme, bulunduğu iddia edilen bir şeyin yokluğunu söyleme, varlığını kabul etmeyip aradan çıkarma. (K)

2/97 İçerü giden nefese *nefy* ile disün lâ ilâh
Taşra illallâhı iâbât ide Rabb-ı müâbiti

2/149 Cân-ı Şeyhî saña bundan özge irşâd olmaya
İşidir innî enallâh *nefy* iden eniyyeti

46/14 *Nefy* ile isbât birdir terk ü tecrîd ehline
Gitdi dilden gayrı illâ oldı lâsı dervişiñ

46/14 *Nefy* ile isbât birdir terk ü tecrîd ehline
Gitdi dilden gayrı illâ oldı lâsı dervişiñ

92/3 Çok namaz kıldıñ efendi dahi tekbîr itmediñ
Mahfila zikr eyleyüp *nefy* itmedüñ külliyyeti

92/5 Ayna ‘aynuñ sem‘a sem‘uñ değışdi gör
Şeyhiyâ İşidür innî enallâh *nefy* iden enâiyyeti

Niyâz [2](نیاز) i. (Fars. niyâz) Bir dileğin yerine getirilmesi için yalvarma, dua etme, muhtaç olma, muhtaçlık.(K)

2/86 Nâzı ko ehl-i *niyâz* ol şirke düşme Hakkıla
Söz benim diyen kul olmaz ‘âsî ol ni‘meti

29/2 Goncaya bülbül dehânından iden ‘arz-ı *niyâz*
Bâgda virdiñ gül-i ra‘nâya hüsünüñden eser

Niyet [2](نِيَّة) i. (Ar. niyyet) Bir şeyi yapmayı önceden kurma, zihinde tasarlama, yapmaya karar verme.(K)

Amellerin dayandığı temel, bulunduğu yer kalptir. Bu yüzden niyete kalbin kalbi de denir. (C)

2/4 Ol kitâb anuñ makâmıdır senüñ kanı diseñ
Kâdir olmaz bir cevâba yok esâs **niyyeti**

2/113 Lîk başı cümleniñ ekl helâl libâs helâl
Cümle a‘zâya irişe tâ ki nûr **niyyeti**

Nûr [37](نور) i. (Ar. nûr) Gözle görülen aydınlık, maddî şeyleri görmeye yarayan ışık, ziyâ.(K)

Kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül açıcı aydınlık, maddî olmayan hususlarda basîret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi sağlayan mânevî ışık.(K) en-Nûr, esmâ-i hüsnâdan biridir. Allah'ın zâhir ismi ile tecellisine nûr denir. Kâinattaki suretlerde ortaya çıkan vücûddur. Gizlenmiş bir şeyin, ledûn ilmiyle ortaya çıkmasına denildiği gibi kalpten mâsivâyı çıkarıp atan ilâhi vâridâta da nûr denir. (C)

1/20 Ne varsa zâhir ü gayb **nûru**ñdan oldı bî-rayb
Hûr u cinândaki zîb nakşîñladur muharrer

1/21 Ey ‘âlemîne rahmet **nûr**-ı Hudâ-yı ümmet
Ey rehnümâ-yı vuslat her ‘izzete sezâ-ver

1/23 Ey **nûr**-ı ‘ilm-i dil ey pîşvâ-yı menzil
Ey nakş-ı hâtem-i gül senden kamu musavver

1/26 Ey şâh-ı sırr-ı vahdet sâlâr-ı cünd-i kudret
Şahbâz-ı dest-i kuvvet ey **nûr**-ı heft-kişver

1/29 Aşkîñla döner eflâk **nûru**ñla gül olur hâk
Biter senüñle her çâk ey her şikeste şehper

1/37 Şevke’l-lîk-i gâlib dem‘i’ d-dîk-i sâkib
Yâ **nûr**-ı necm-i sâkib yâ zû-ı mihr-i enver

1/42 Ser-çeşme-i ma‘ârif ser-rişte-i ‘avârif
Serdâr-ı cümle ‘ârif hem asl-ı mâye vü **nur**

1/45 Feyziñden aldı ‘Îsâ mevtâyı kıldı ihyâ
Beyzâ-yed oldı Mûsâ **nûru**ñ ile ser-â-ser

- 1/52 Olmasa idi *nûruñ* hüsnü olmazdı hûruñ
Ey aslı her sürûruñ cümle safâya masdar
- 1/53 Ey rûyuña duhâ-dem kemmil benzed kem
Şeb-i zülfüñe göre ham *nûr-ı* celâle mazhar
- 1/54 Ey muktedâ-yı ervâh ey *nûr-ı* zıll-ı eşbâh
Ey muglagata-ı miftâh keşti-yi dîne lenger
- 1/56 İlmiñ kadar ilâhî ta‘zîm kıl kemâhî
Ol *nûr-ı* mihr ü mâhı her demde kıl münevver
- 1/60 Osmân-ı zî-hayâyı ol ma‘den-i vefâyı
Ol mahzen-i sehâyı *nûruñla* eyle ezher
- 1/106 Ger bulursañ nefste ‘ilm ü ‘aşk u *nûr* u ma‘rifet
Bil kemâli Hakdan iç râh-ı bekâdan katreyi
- 1/113 Lîk başı cümleñiñ ekl helâl libâs helâl
Cümle a‘zâyâ irişe tâ ki *nûr* niyyeti
- 1/125 Zâhir ü bâtında te‘âir etdiyse *nûr-ı* Hudâ
Pâdişâh oldıysa rûhuñ ‘âlîyise kuvveti
- 1/130 Değişür külliyyeten kaplar anuñ *nûr-ı* muhît
Ayna ‘ayn u sem‘a sem‘ vekil olur cüz’iyyeti
- 2/65 Kîmyâda hazret-i Gazâlî tahkîk eylemiş
Câhile *nûr* ile keşfiñ togsa şems-i devleti
- 7/1 Ey hazret-i mahbûb-ı Hudâ *nur-ı* musaffâ
Envâr-ı cemâliñ heme eşyâda hüveydâ
- 25/8 Çehre-i baht-ı sa‘âdet ki gönül sayd eyler
Nûr-bahş olan aña tal‘at-ı dervîşandır
- 27/1 Suhf-ı hüsnüñ görelî ‘ilme nice râgıp var
Ey kamer-ruh sûre-i *Nûra* besî tâlip var
- 28/4 Devr itme gerd-i dâire-i şem‘çün ferâş
Yag u fitil deñlüdür *nûr-ı* intifâdadır
- 29/3 Zerre-i mihr-i cemâliñden salup ‘uşşâka *nûr*
Katre-i bahr-i cemâliñden viren hûbâna fer
- 29/11 *Nûr-ı* zâta eyledüñ çün Ahmed’i mir’ât-ı hâs
Niçe yüz biñ dilber oldı pertevinden cilveger

- 29/18 Sıbgatullâha boyanın *nûr*-ı zikrullâhla
Pâk ide sırrıñ sivâdan pâdişâh-ı bahr ü berr
- 32/7 Görürler *nûr*-ı Hakkı her bakışda Şeyhi anlar kim
Bugün mir'ât-ı kalbi cilâ olmuş bulunmuşlar
- 34/16 Bu *nûra* Şeyhi yanasıñ ne ten cândan usansıñ ne
Mey-i 'aşkile kansıñ ne diyen bilmez bilen dimez
- 48/1 Kankı dimâg içinde ki 'aşkıñ hevâsı yok
Yüz *nûr* görürse gözleriniñ rûşenâsı yok
- 63/8 Vücûdum şehriniñ feth oldı bâbı
Tokındı *nûr*-ı âfet şöhret oldum
- 69/1 Togsa Şemsî'den eger tâli'-i rûz-efzûnum
Feyz-ı *nûr* ide cihâne bu dil-i mahzûnum
- 77/5 Olmasa şems-i ruhuñ şem'ini bulam mı *nûr*ı
Ay u gün çünkü yakar şem'ini ruhsârıñdan
- 77/6 Firkat ü vasl u celâliñle cemâlin sebakın
Ayrı olmadığımı *nûr*-ı rûhuñ nârıñdan
- 78/7 Kaplamış iken kevnî anuñ *nûr*-ı muhîti
Kör oldı gözüñ görmedi bir zarre-i ser-i mû
- 82/2 Geçüpdür bî-haber leyl ü nehârım
Yanup harc olmadım *nûr* ile nâra
- 85/5 Zalûm ger cehûl ol nokta dürr-i gam bula Şeyhî
Bu *nûru*ñ yâr olur Şems'îñ çü lütfuñ dest-gîr itdi
- 93/12 İrdi andan Seriyî-i pür-*nûra*
Dahı andan Cüneydî mecbûra
- 93/22 Andan aldı Muhammed-i pür-*nûr*
Halvetî adı iledür meşhûr

O

Od [4] i. (Eski Türk. ôt) Ateş. Mecazi olarak aşk, ayrılık, hasret, azap, hırs vb. duyguların yakıcı etkisi: (K)

- 5/2 Düşdüm 'aşkıñ *od*ına yansam gerek
Kim bilür şimden girü nolsam gerek

- Âkibet bu derd ile ölsem gerek
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
16/3 Mücrim gibi germ olma dilâ sırrıñı açma
Aşk *odına* yan kim seni te‘âire çekerler
18/12 Aşk *odı*yla yanmış Hak ‘ilmine el sunmuş
Tevhîd atına binmiş meydân haberin söyler
37/6 Aşk *odına* ger mısır-ı vücûduñ yakar iseñ
Bir şerbet içersin anı reyyân dahi bilmez

P

Pâdişâh [5] (پادشاه) *i.* (Fars. *pâdişâh*) Büyük hükümdar. (K)

Hüküm sahibi olan, hükmeden anlamında Allah .(K)

- 2/115 **Pâdişâh** korısına girseñ kırarlar ‘uzvuñı
Dimedi mi Hak Rasulü el-harâm hâmiyyeti
2/125 Zâhir ü bâtında te‘âir etdiyse nûr-ı Hudâ
Pâdişâh oldıysa rûhuñ ‘âlîyise kuvveti
2/141 Maksad-ı aksâsı yokdur andan özge ‘âşıkıñ
Pâdişâh-ı bî-‘azldir gitmez elden mülkiyyeti
17/7 Bagla zencîr-i ‘aşka gerdeniñi
Pâdişâhlık budur kerâmetdir
27/3 Dil-i dîvâneye şâdî ne ‘aceb geldi bugün
Tahta yâd erdi meded **pâdişehim** gâlib var
29/18 Sıbgatullâha boyanın nûr-ı zikrullâhla
Pâk ide sırrıñ sivâdan **pâdişâh**-ı bahr ü berr
32/3 Sivâyı terk idüp cân u dilin mahv eyleyen şehler
Ezelden **pâdişâh**â ne gedâ olmuş bulunmuşlar
32/6 Gedâ-yı kûyuñ olan ‘âşık-ı şeydâlarıñ şehâ
Muhabbet tahtı üzre **pâdişâh** olmuş bulunmuşlar
39/5 Leşker-i zâ‘if ma‘reke-i düşmenle pür idi
Korkmam ki gayret ehlidir ol **pâdişâh**ımız
94/32 Bezm-i şâhâne sakın virme gedâlar sohbetin

Pâdişâh-ı bî-gam ol begden paşadan vaz gel

Perde [5] (پردہ) i. (Fars. perde) Örtü. Allah ve insan arasında yetmiş bin perde bulunduğunu bildiren bir hadîs-i şerîf vardır. (Müslim, İman, 293). Bu perdelerden bir kısmı zulmanî, bir kısmı da nûrânidir. Mal, mülk, menfaat, dünya sevgisi, şehvet, zulmanî; Allah'a ait tecelliler ise nûrânî perdedir. Tasavvufî süluk ve vuslat yolunda bu perdelerin kaldırılması gerekir. (C)

2/95 Hakka mir'âtının eşyâ âlet 'irfânının

Perde oldı cehlile kullandığıçün âleti

50/4 Çün beni saldıñ bu derde nazar it hâlime zerre

Nice bir hicâb u *perde* yâ Rasûl göster cemâliñ

75/3 Ref' olmadı çün *perde* tedrîs-i 'ulûm ile

Ag u karadan geçdim mir'âtımı sildim ben

76/11 Ugrama râh-ı belâya *perdeyi* kaldır dime

Varı yok görmez basîr ol yolda çokdur imtihân

87/2 Rûy-ı hakîkatden açup *perdeyi*

Gaybı 'ıyân eylemeyen bilmedi

Perişan [1] (پریشان) sf. (Fars. perişân) Dağınıklık, zavallılık, mahzunluk.

Tasavvufî açıdan, cem âleminin zıddı olan tefrika âlemine denir. (K)

3/4 Çün senekra'udan okutdı aña 'ilm pür-'iber

Dest ucı vefâ ... sunup şehd ü şeker

Lezzet-i ahbebtü i'rakdan cihân toldı eser

Çün yayıldı 'âleme şîrîn dehânından haber

Tûti agzın açmasun bülbül *perîşân* ötmesün

Pervane [3] (پروانه) i. (Fars. pervâne) Geceleri ışık etrafında dönerek uçan küçük kelebek. (K)

Yol gösteren, kılavuz, rehber. (K)

10/2 Ey perî peyker senüñ herkes cemâliñ şem'ine

Yanmaga *pervâne*-veş cânlar virürler şeyh u şâb

12/2 Cân atup şem'-i ruha *pervâne*-veş mahv olmadın

Müdde'î da'vâ-yı 'aşk itme sakın bürhân güç
29/7 Bu ne hâletdir ki şem'-i meclîs-ârâ şevkına
Cân atup *pervâneler* her dem yakarlar bâl u per

Peygamber [1](پیغامبر) *i.* (Fars. **Peygām-ber**) Allah tarafından emirlerini
kullarına bildirmekle görevlendirilmiş kimse. Tanrı elçisi, nebî, resûl. (K)

1/28 Kapuñda cümle sâ'il bağladı saña mahmil
Arz idegeldi müşkil cümle velî *peygamber*

Pîr [12](پیر) *i.* (Fars. **pir**) Yaşlı, ihtiyar kimse.(K)

Vahdet feyzini veren, aşk şarabını sunan kâmil mürşîd.(K) Tasavvuf liderine pîr
adı verilmiştir. (C)

16/1 Da'vâ-yı 'arîz itme seni mîre çekerler
Ko kesreti bir ol ki seni *pîre* çekerler
23/1 Dünyeye dil bağlama bu dehr-i fânî tiz geçer
Pîrlik vakti gelür bu nev-civânî tiz geçer
23/5 Şem'îni leyl-i fenâda uyarıgör genc iken
Pîrlik vakt-i seherdir kim zamânı tiz geçer
24/5 Şeyhi *pîr* oldu velî vaz'-ı sabâyı komadı
Meylini cell ü şa'ir ile hemân mâl eyler
38/12 *Pîr-i* meyhâne bizimçün vâr olsun şimdilük
Cur'a-nûş-ı câm-ı la'lin cûd u cevdet beklerüz
42/4 Didim ey dilber gamıñdan çünki döndi kâmetim
Nâz ile güldi didi 'aşkım seni *pîr* eylemiş
69/6 *Pîr-i* meyhâne merâ goft ki sekr-i yekdem
Bihter ez- tâ'ati ehl-i felek-i gerdünem
76/1 Nûş iderken tıfl-i dil âb-ı sabîdir hâkdan
Tıfl-ı ma'na eyledi mey sundı çün *pîr-i* mugân
78/11 Bâliğ çü degil dü dü çalan kanda olur bir
Gel *pîre* iriş bire iriş mahv ola dü dü
85/4 Civân iken rükû' itdüm götürdüm tâ kad-i yâri
Hemân yüklendigüm yükün belümi bükdi *pîr* itdi

- 93/23 *Pîr* ‘Ömer Halvetî alur andan
Sırr-ı sırra irşâd durur cândan
93/38 Koydı Şirvan ilin o *pîr*-i himmet
Basdı Rûma kadem zehî minnet

Post [1](پوست) *i.* (Fars. **pōst**) Bazı hayvanların vücudunu saran tüylü deri ve bu derinin tüyleriyle beraber kurutulmuş şekli. (K)

Şeyhlik makâmı. (K)

- 2/105 Gayrısı hârik durur kaçdılar andan evliyâ
Keşf zinhâr istemesen düşülmesün *post*

Putperest [1] i. ve sıf. (Fars. **put-perest**) Puta tapan kimse, fetişist. (K)

- 12/6 *Putperest* olmadan î mân şehrine kimdir geçen
Küfr-i zülfün berzahından geçmeden î mân güç

R

Rab [11](رب) *i.* (Ar. **rabb**) Terbiye eden, yetiştiren, doyuran. (C)

Bütün mahlukatı yetiştiren, kayıran, besleyen, terbiye eden Cenâb-ı Hak, Allah, Tanrı. (K)

- 1/27 Unvân-ı nasr u fırsat mihmân-ı *Rabb*-i ‘izzet
Çevgân-ı tûb-ı devlet şefkat ilinde dâver
1/50 Ey sâhib-i meâânî ey muhkemü’l-miyânî
Yûsuf ola mı âânî mahbûb-ı *Rabb*-i ekber
1/59 Fârûk-ı dîni yâ *Rab* her demde kıl mukarreb
Kıl ravzasın müzehheb ‘izzet vir âña ser ser
2/55 Mustafâ’dır mâ‘bed-i nâ-mâ‘ riftedir mülk
Hem zulmüne *rabb*enâ dir âdem-i pür-haşmeti
2/71 Himmet-i süflî odur fikriñ murâdı cism ola
*Rabb*ini unıdup kılan fenâda dikkati
2/97 İçerü giden nefese nefy ile disün lâ ilâh
Taşra illallâhı iâbât ide *Rabb*-ı müâbiti
39/3 Yâ *Rabb* Ka‘be hakkı mahv it sivâyı bütün

- Her sūda tâ ki vechiñ ola kıblegâhımız
63/9 Çü bildim nefis ü **Rabbim** fehm kıldım
Sevâd-ı a‘zama cem‘iyyet oldum
75/8 Rûyum kararup dışum agrıdı hevâ ile
Dön **Rabbi**ñe insâf it Şeyhî ki kocaldım ben
88/5 Salli yâ **Rabbi** efdale’s-salevâtı
Ve’s-selâmu ma‘a’t-tahiyyâtı
93/67 Ahmedullâh **rabb**enâ el-Gaffâr
Ve usallî ‘alellezî ihtâra

Râh [20] (رآه) i. (Fars. rāh) Yol, usül, tarz. (K)

- 1/63 Mücrim katı düşüpdür **râh**-ı Hakkı şaşupdur
Hadden günâh aşupdur kıldı za‘îf ü muztarr
2/106 Ger bulursañ nefside ‘ilm ü ‘aşk u nûr u ma‘rifet
Bil kemâli Hakdan iç **râh**-ı bekâdan katreyi
2/116 İ‘tibâr itmezler anuñ ‘ârifân ahvâline
Kat‘-ı **râh** idüp korırsa ‘arş u kürsi himmeti
6/4 O durur ser-nüvişt-i **râh**-ı hüdâ
Oldı ‘uşşâka ‘urvetün vuska
13/1 Bu **râh**ıñ erleri ölüp dirilmege muhtâç
Bu çârmıhla gâhî gerilmege muhtâç
19/2 Zencîr-i ‘akl-ı cüz‘î bend itdi **râh**-ı mesti
Sicn-i bedende ‘aşkıñ zencîr kıranımızdır
19/3 Biz yâre vâsıl olduk **râh**-ı fenâ içinde
Şems ü kamer kevâkib tagdan bakanımızdır
19/9 **Râh**-ı muhabbet içre gâfil yürüme Şeyhî
Çengâl-i zülf-i yâriñ takye kapanımızdır
20/4 Ehl-i sünnet **râh**ını zabt it kelânullâhdan
Devlet ânuñla şeri‘at aña yâr-ı gârdır
22/4 Sedd eyledi İskender ‘aşk-ı ‘asker-i ‘aklı
Bîgâneye bend oldı bugün **râh**-güzerler
29/9 Kühn-i zât-ı hikmetiñde ‘akl-ı küll Mecnûn’dur

- Murg-ı vehm-i per-bürîde itmez ol **râha** güzer
- 38/6 Himmetüm ‘âlî dürür kim hâk-**râh**-ı dilberim
Hâk-rûy-ı bî-derim bâb-ı sa‘âdet beklerüz
- 39/1 Gitdi yola teveccüh idüp hep sipâhımız
Düzd-i günâh basmasun ey dost **râh**ımız
- 46/12 Derd ü gamla kaddi dâl ü bî-ser ü pâ olmadın
İrmedi mânend-i bedr eflâke **râh**ı dervişiñ
- 52/1 Cân u dil mahv itmeyenler bulmadı cânâne yol
Râh-ı ‘aşka togrı var sakın gözetme sag u sol
- 52/6 Şeyhîyâ **râh**-ı fenâda gizli yollar çok velî
Cümleden kendüñi ednâ bilmekdür râh-ı vusûl
- 72/7 Hâk-i **râh**ıñ kâmetiñ vasf ideli oldı bülend
Âli himmetdür kuluñ sen şâhlar sultânısın
- 76/11 Ugrama **râh**-ı belâya perdeyi kaldır dime
Varı yok görmez basîr ol yolda çokdur imtihân
- 93/40 Ma’rifet sâhilinde hoş sabbâh
Mevhibetden sunardı her dem **râh**
- 93/60 Yapuya katdı bu siyeh sengi
Açdı **râh**ı vü sordı bu dengi

Rahmân [4](رحمن) *i.* (Ar. **rahmân**) “Kâfir-mümin ayırmadan yarattığı bütün varlıklara merhamet eden, nîmet veren” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.(K)

- 1/10 Ey Mustafâ-yı **Rahmân** ey Murtazâ-yı insân
Ey Muktedâ-yı her cân ey sırr-ı rûh-ı peyker
- 1/34 Feyyâz-ı ‘ilm-i **Rahmân** miftâh-ı genc-i ‘irfân
Ey hastegâne Lokmân gassâl-ı her mükedder
- 7/6 Bûs itmeğe pâyıñ seniñ ey sûret-i **Rahmân**
Hasret idi cennetde kamu zümre-i havrâ
- 13/11 Zuhûr eder nefes-i rûh-bahş-ı **Rahmân**
Velî dübâr olup andan dürülmege muhtâç

Rahmet [5](رحمة) i. (Ar. raḥmet) Acıma, esirgeme, koruma.(D)

Allah'ın yaratıklarına olan merhameti, acıması ve esirgemesi.(K)

1/2 Ey menba'-ı mürüvvet ey mecma'-ı fütüvvet

Ey asl-ı feyz-i **rahmet** cûd-ı vücûda perver

1/21 Ey 'âlemîne **rahmet** nûr-ı Hudâ-yı ümmet

Ey rehnümâ-yı vuslat her 'izzete sezâ-ver

25/2 Genc-i 'izzet ki tılsımât ile pûşidedür

Fethi anuñ nazar-ı **rahmet**-i dervîşândır

76/9 Yağmadın bârân-ı **rahmet** bâğ olmaz gül-i zâr

Sîne aç baş tut yağarsa taş netsün bâğbân

86/6 Dîdeden dür gibi dök vakt-i seher göz yaşını

Rahmet-i halka yeter katre-i yem-i me'vâcı

Ravza [8](روضة) i. (Ar. ravza) Çayır çimeni, ağacı, suyu bol yer, bahçe, cennet.

(K)

Ravza-i Mutahhare – Ravza-i Nebî: Hz. Muhammed (sav.)'in Medine'deki kabri.(K)

1/58 Sıddîk-ı cây-ı gârîñ hicret deminde yârîñ

Ol şâh-ı nâ-medârîñ kıl **ravzasın** mu'attar

1/59 Fârûk-ı dîni yâ Rab her demde kıl mukarreb

Kıl **ravzasın** müzehheb 'izzet vir âña ser ser

2/43 Göz kulak dil hep yabâne hep fânî kablamış

Ravzanın yapmış ol Şeytân kalmış zulmeti

3/2 Çün kemendin asdı bir dem düşdi nem bu **ravzaya**

Reşk ider enhâr-ı Cennet ü İrem bu **ravzaya**

Nisbet olmaz Ka'be vü Kuds-i harem bu **ravzaya**

Çünkü ol şimşâd-kad basdı kadem bu **ravzaya**

Serve söyleñ bir dahi bostân içinde bitmesün

25/1 **Ravza**-ı huld-ı berin halvet-i dervîşândır

Mâye-i 'izz ü şeref hıdmet-i dervîşândır

Recâ [2](رجاء) i. (Ar. ricâ') Ümit, emel, umma. (K)

Kulun Allah'ın rahmetine güvenerek ümit içinde olması anlamında tasavvuf terimi.(TDV İA)

- 2/61 Gözinüñ yaşı kurur kalkar gönülden korkı hem
Ya'ni kim havf ü *recâ*dan geçdi buldı bestiyyeti
- 94/14 Zînet-i dünyâyâ meyl etme sakın 'ukbâyâ bak
Ârzû-yı Hak idüp bâtil *recâ*dan vaz gel

Rızâ [3](رضا) i. (Ar. rizâ) Hoşnut ve memnun olma durumu, isteme, istek.(K)
Allah'ın kulun hali ve yaptıkları karşısında duyduğu hoşnutluk. Kulun Allah'tan gelen her şeyi itiraz etmeden sızlanmadan karşılaması, kabul etmesi durumu.(K)

- 2/82 Gel *rizâ*ya kâ'il iseñ emrine teslîm ol
Mâ yeşâ'ü yef'alü lâ-yüs'elü vasfiyyeti
- 2/87 Sende kuvvet variken çalış *rizâ* bâzârına
Şâh-ı 'aşka kul olan görmeye iflâsiyyeti
- 11/2 Rızâ bulur koyan nefsiñ *rizâ*sın
Mukarrerdür begim te'sîr-i hıdmet

Riya [6](رياء) i. (Ar. riyâ') Gösteriş yapmak. Amel işlerken Allah'tan başkası düşünülerek, ihlâsı terketmek. (C)

- 2/77 İhtiyârâ gül ü şarab u nevm ü i'câb u *riyâ*
Hîle vü hıkd u hased mekr ü garez ü gafleti
- 43/1 Her kim tarîk-i Hakda 'ilm ile 'âmil imiş
Kibr ü *riyâ* fenninde gâyetde râcil imiş
- 94/30 Bu *riyâ*-yı hırkadan bir bu *riyâ* bihter dürür
Eyleme kibr ü *riyâ* sakın *riyâ*dan vaz gel

Riyâzat [1](رياضة) i. (Ar. riyâzat) Az yiyip içme, az uyuma, çok ibadet etme, nefsin arzuladığı şeylerin aksini yapma, dünya lezzetlerinden sakınmak sûretiyle nefsi terbiye etme, ahlâkı güzelleştirme.(K)

- 35/10 Sunaruz ehl-i *riyâzâta* ham-ı vahdetde şarab
Sıbgatullâha boyadup rengini soldururuz

Ruh [36](روح) i. (Ar. rūḥ) İnsanın hayatiyetini sağlayan, idrak edici ve bilici unsuru. (TDV İA)

Allah tarafından yaratıldıktan sonra insan bedenine üflenen, ölümden sonra da varlığı devam eden ve mâhiyeti tam olarak bilinemeyen ilâhi ve manevi cevher.

(K)

- 1/3 Halkıñ kamudan evvel hulkuñ ‘azîm ü efdal
Ruhuñdur asl-ı evvel cismiñ kamudan enver
- 1/6 Cismiñdedür şerî‘at **rûhu**ñdadur tarîkat
Sırrıñ hüve‘l-hakîkat ey çâr ‘ilme mazhar
- 1/10 Ey Mustafâ-yı Rahmân ey Murtazâ-yı insân
Ey Muktedâ-yı her cân ey sırr-ı **rûh**-ı peyker
- 1/24 Ey **rûh**ı cümle cismiñ ey genci her tılısmıñ
Kassâmı cümle kısmıñ Ebu‘l-Kâsım sehâ-ger
- 2/57 Niçeler yañıldı **rûhun** gördi a‘lâ şekille
Mahv kılmamışdı lâhut sandı nâsûtiyyeti
- 2/58 Zinhâr ey dostlar bakmañ tasavvuf ‘ilmine
Bulmadın **rûh** u ‘akl nefsi ‘aduv mahviyyeti
- 2/76 Ger seçerseñ nefsi sözinden Hakkıñ ilhâmın dile
Nefsi ola **rûh rûh** ola ser gide İblisiyyeti
- 2/79 Nefse söyle didi Hak **rûha** didi kim söyleme
İt ürür kârbân geçer kalmaz yolından ric‘ati
- 2/125 Zâhir ü bâtında te‘âir etdiyse nûr-ı Hudâ
Pâdişâh oldıysa **rûhu**ñ ‘âlîyise kuvveti
- 2/132 Gerçi Hakdur cümle eşyânuñ masîr ü merci‘i
Ölmedin evvel **rûh** idem dirseñ şehâ hasmiyyeti
- 2/144 **Rûh**-ı ervâh idi aslı kendi aslın buldı çün
Meclis-i cismi bıraktı çekdi rûhâniyyeti
- 6/7 Andan alur sihâmını cümle
Rûh-ı mecrûh u kalb-i bî-pervâ
- 6/8 Fitne-i câmi‘-i muhit iken
Ham-ı zülfi ber-ân **rûh**-ı zibâ
- 10/6 Sünbül ü gül nefha-i zülfüñden aldı ‘itr-ı tâm

- Cümle gülzâr-ı cihân aldı **rûh**uñdan âb u tâb
- 12/2 Cân atup şem‘-i **ruha** pervâne-veş mahv olmadın
Müdde‘î da‘vâ-yı ‘aşk itme sakın bürhân güç
- 13/7 Egerçi **rûh** ezelde anuñla mûnisdir
Velî ki nefis yanından ayrılmaga muhtâç
- 13/11 Zuhûr eder nefes-i **rûh**-bahş-ı Rahmânı
Velî dübâr olup andan dürülmege muhtâç
- 14/4 Aşk ile medhûş olup vahdetde sergerdân idim
Yog idi dünyâda adım olmamışdı nefh-i **rûh**
- 14/5 Şeyhiyâ vuslat dilersen gayrısın terk eylegil
Rûh-ı Ahmed‘dür tılısm-ı kenze miftâh-ı fütûh
- 19/6 Ten ‘aşkla çiftlikdür nefsile **rûh** ikinci
Göñül bu hıdmet için şemu tutanımızdır
- 19/8 Gâyetde râst-revdür **rûh**-ı revân egerçi
Nidem ki nefis bed-nefsi yoldan sapanımızdır
- 21/4 Sabr idemedi dil gamma hiç sâha-ı ‘aşk içre
Rûh ceyşine anuñçünsîhû haberin söyler
- 27/1 Suhf-ı hüsnüñ görelî ‘ilme nice râgıp var
Ey kamer-**ruh** sûre-i Nûra besî tâlip var
- 29/1 Ey dil-i Kays **rûh**-ı Leylâ‘dan olduñ cilveger
Çeşm-i Ferhâd ile kıldıñ vech-i Şîrîn‘e nazar
- 29/13 Hâk-i cism ü zerre-i **rûh**ın yemm-i vasla salup
Kurıdan yaşdan birine kılmadı ‘âşık nazar
- 49/3 Mihr-i **ruhuñı** gündüz encüm görüp tagıldı
Ay oldu yaklaşınça ey meh hilâl-i kaddıñ
- 71/3 Ecel câmin sunup karşıñda sâkîlik ider her dem
Rebâb-ı sâki-i gül-**ruh**-ı mey-i hamrâyı neylersin
- 76/18 Hûn-ı dil hoş bâdedir seng-i cefâ olsun meze
Kanlu yaşuñ hakkıçün teslîmdür **rûh**-ı revân
- 77/5 Olmasa şems-i **ruhuñ** şem‘i bulam mı nûrı
Ay u gün çünki yakar şem‘ini ruhsârıñdan
- 77/6 Firkat ü vasl u celâliñle cemâlin sebakın

- Ayrı olmadığını nûr-ı **rûh**ın nârından
 78/1 Bu çeşm ü **rûh** la'1 ü leb ü zülf-i belâ çü
 Alçaklara akutdı dil-i cânı beher su
 80/5 Felek devr itdigince **rûh**-1 pâkine salât olsun
 Senâlar eylesün Şeyhî müdâm ol şâh-1 levlâke
 86/3 Kaşı mihrâb u **rûh**ı Ka'be-i 'ulyâ bilene
 Gelse bir kâfileye terk ede haccın hâcı
 90/2 O dem ki bûy-1 vahdet irer meşâm-1 câna
 Sırr-1 nefahtü min **rûh**iden takın kemendi
 93/27 Tertîb itdi seyyide ol şâh
 Ya'ni Yahyâ'yı kıldı **rûh**ullah

Ruhsâr [3](رخسار) *i.* (Fars. **ruhsâr**) Yanak, yüz. (K)

Îlâhi isim ve cemâlin zuhuruna neden olan tecelli. (C)

- 3/6 Hüsn anuñdur gayrısında ma'na yok bir kurı ad
 İn hiye illa esmâdan aña bir haber kalma 'inad
 Nokta-1 per-kâr odur gayrısı mu'avvec-i bî-sedâd
 Devr-i **ruhsâr**ında her hüsn ehline vird-i kesâd
 Hûblar geçrevligiyle buña ebrû çatmasun
 77/5 Olmasa şems-i ruhuñ şem'i bulam mı nûrı
 Ay u gün çünki yakar şem'ini **ruhsâr**ından
 77/7 Rûz u şeb mushaf-ı **ruhsâr**ın aradım buldum
 Şems-i haddiñ hatt-1 hazz-1 dil-efgârından

S

Sa 'adet [4](سعادة) *i.* (Ar. sa'âdet) Mutluluk, bahtiyarlık. (K)

- 17/4 Seg-i yâre eger sifâl olursa
 Ser-i gamgînime **sa'âdet**dir
 25/8 Çehre-i baht-ı **sa'âdet** ki gönül sayd eyler
 Nûr-bahş olan aña tal'at-ı dervîşândır
 38/6 Himmetüm 'âlî dürür kim hâk-râh-ı dilberim
 Hâk-rûy-ı bî-derim bâb-ı **sa'âdet** beklerüz

86/1 Aç u çıplak da olursam dimezem ki acı
Bes durur zülf-i siyâh gamm-ı *sa'âdet* tâcı

Sabr [5](صبر) *i.* (Ar. **şabr**) Katlanılması zor olan haksızlık, sıkıntı, acı, hastalık, yoksulluk, felaket vb. durumlar karşısında umutsuzluğa kapılmayıp şikayet etmeden, sızlanmadan dayanma, tahammül gösterme.(K)

Her olanı Cenâb-ı Hak'tan bilip hoşnut ve razı olma, sızlanma ve itirazdan vazgeçme, halinden şikayet etmeme.(K)

21/4 **Sabr** idemedi dil gamma hiç sâha-ı 'aşk içre
Rûh ceşşine anuñçünsîhû haberin söyler
27/2 Gam u derdüñle şehâ nâm u nişândan geçdim
Gitdi **sabr**-ı dil ü cân bâkî hemân kâlib var
38/4 Çün tılısm-ı ejder-i dünyâ tolaşmış gencini
Nakd-i **sabr**ı genc idüp künc-i ferâgat beklerüz
57/4 Külbe-i Ahzânı dilde komagıl Ya'kûb-var
Âdet it **sabr**-ı cemîli in türid sırra'l-cemâl
76/13 Ya'ni **sabr** eyle belâya her işüñ soñun gözet
Lutfâ irerseñ esb-i şükre bin sakın kalma yayan

Sâdıq [2](صادق) *sıf. ve i.* (Ar. **şâdıq**) Dostluğunda samimi ve vefalı olan, dostluk bağlarının gerektirdiği vefayı gösteren, sadakatli kimse. (K)

2/25 Ma'rifet var ise insân adı **sâdıq**dır saña
Yogısa var sen de de gelüp bahâyım hulleti
44/2 Sum'a vü hıkda komış muhlisimiş hıdmetde
Mâsivâdan yumış el sâfi vü **sâdıq**çaymış

Sadr [3](صدر) *i.* (Ar. **şadr**) Göğüs, sîne. (K)

Tasavvufta ilahî bilginin kaynağı olan kalbin yedi mertebesinden biri.(TDV İA)

43/4 Aldanma iltifâta gözetme **sadr**-ı 'âlî
Mîzânda keff-i hâlî bâlâya mâ'il imiş
93/4 **Sadr**-ı pâkinde eyledi esrâr
Anı bu yandan añladı Kerrâr

93/6 Ki gelür bûy *sadr*-ı pâkiñden
Anı men‘ itme ‘abd-i çâkiñden

Safâ [18](صفاء) i. (Ar. şafâ’) Gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik. (K)

Safâ, nefsâni özelliklerden arınmayı ifade eder. Safânın üç mertebesinden bahsedilir: 1. Safâ-i İlim: Bu safâ, Hz. Peygamber’in yolunda gidenin sülûkunu süsler, sâliki Hz. Peygamber’in edebiyatı edeblendirir, 2. Safâ-i Hâl: Bu safâ ile hakikat şahitleri görülür, münâcât lezzeti tadılır ve cismânî âlemden geçilir, 3. Safâ-ı ittisâl: Kulun kendinden fanî olarak, Hakk’ı görmesidir ki, bu durumda olan kul kendi sıfat ve fiillerini Allah’ın sıfat ve fiillerinde mahv ve ifna eder (yok eder).(C)

- 1/4 Ey zulmetiñ ziyâsı ey hastalar şifâsı
Ey gamlular *safâ*sı lütfuñ sayar mı diller
- 1/9 Sıdk u *safâ*ya suffe lutf u vefâya kubbe
Rûyuñ diler ehîbbâ ey hubb-ı hubbe beyder
- 1/52 Olmasa idi nûruñ hüsni olmazdı hûruñ
Ey aslı her sürûruñ cümle *safâ*ya Masdar
- 1/93 Hoş nevâ vü hûb-ı haz u hûb-ı had
Cümle sârikdür *safâ* ehline alur râhatı
- 4/2 Çünkü dil-sûzlar olur ehl-i lisân
Oldı Mecnûn-ı ‘aşk her dil-i cân
Okı dîvânıña nüh nev-dîvân
Nagme kıl tâ ne gam kala ne figân
Kıl *safâ* ehline salâ bülbül
- 8/1 Eşrakat min dav‘i ke’sü’l-‘aşkı envâru-s-*safâ*
Zer kadehdür Şeyh Şemseddîn sakiyy-i Mustafâ
- 28/1 Ayn-ı hayât fâhır ile fevk-i hevâdadır
Suda yürür kerâmetile hoş *safâ*dadır
- 38/11 İhtisâbıyla *safâ* bezmin bozup kallâş-ı ‘akl
Meclis-i mestânı telh itdi kasâvet beklerüz
- 48/2 Hakkıñ cemâl-i Ka‘besi kılmayan tavâf
Büyük hac iderse Merve hakkıñün *safâ*sı yok
- 49/4 Kühsâre çıkdı bu dil seyr-i sanevber içün

- Ya'ni *safâ* bula tâ göre misâl-i kaddiñ
53/3 Hâr-1 hecrin dag-1 dilde gerçi hayli beslediñ
Gözle gam çekme *safâ*sın hârdır verde mahal
55/2 *Safâ*-y1 dâne-yi hâl iledür sadâ vü safer
Hezâr-1 tâ'ir-i kudsîdür âşiyâne-i dil
71/2 Cihân bezminde maksûduñ *safâ* vü zevk ü şevk ise
Ne dir cân bülbülin diñle sadâ-y1 nâyı neylersin
79/1 Aşk-1 dil-i hasteyim gitdi *safâ* şimden girü
Rûz u şeb artmaktadır derd ü belâ şimden girü
85/1 Mey-i bezm-i gamiñ zevkîn ne kâdı ne emîr itdi
*Safâ*sın müflis itdi demlerin ancak fakîr itdi
93/15 Çün irdi aña Kâdî Vahyüddin
Bulur andan *safâ*-y1 bûy-1 yakîn
93/19 Çün Şihâb'a irer *safâ* vü sûr
Şehr-i Tebrîzi eyler ol mesrûr
93/20 Buldı andan Cemâl bu seyri
Sad *safâ*yla ya'ni bu sırrı

Sahv [1](صحو) i. (Ar. şahv) Ayılma, ayıklık, kendine gelme. (D)

Allah sevgisinden doğan vecd ve istiğrakla kendinden geçtikten sonra his ve şuur hâline dönüş, iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ayıracak ve hepsini Allah'tan bilip hoşnut olacak seviyede bir şuura kavuşma.(K)

- 2/121 Hubb-1 dünyâ gitdi ise ba'z-1 dünyâ geldiyse
Sahv u gaflet 'askeri buldıysa maglûbiyyeti

Sâkî [5](ساقى) i. (Ar. sâkî) İçki meclisinde içki dağıtan, kadehlere içki koyan kimse.(K)

İnsanda Allah aşkını uyandıran, gönüle Allah sevgisi sunan kimse.(K)

- 34/3 Elâ yâ eyyuhe's-*sâkî* be-tiryâki ve berrâk
Rumûz çok uşşâka diyen bilmez bilen dimez
68/1 Sundı *sâkî* meyini mutrib bezm itdi nagam
Oldı hurrem dil-i mahzûn ne elem kaldı ne gam

- 68/2 Sundı sahbâ-yı lebiñ itdi beni mest-i müdâm
Sâki-yi meygede-i ‘aşk Habîb-i ekrem
- 71/3 Ecel câmin sunup karşında sâkîlik ider her dem
Rebâb-ı *sâki*-i gül-ruh-ı mey-i hamrâyı neylersin
- 93/65 Bâkıyât ile bâkîler hakkı
Hamr-ı ‘irfâna *sâki*ler hakkı

Salâ [1](صلاة) *i.* (Ar. **şalâh**) Cuma ezanından önce, ramazanlarda sahurdan sonra ve pek çok yerde bir kimsenin ölümünü haber vermek üzere minarelerde belli bir usûle göre tekrarlanarak okunan, Hz. Muhammed (sav.)’e övgü ve dua mâhiyetindeki salavât-ı şerîfe.(K)

Çağırma, davet etme. (K)

- 4/2 Çünkü dil-sûzlar olur ehl-i lisân
Oldı Mecnûn-ı ‘aşk her dil-i cân
Okı dîvânîña nüh nev-dîvân
Nagme kıl tâ ne gam kala ne figân
Kıl safâ ehline *salâ* bülbül

Salât [2] (صلاة) *i.* (Ar. **salâh**) Namaz. (K)

Hz. Muhammed (sav.)’e sevgi ve saygı göstermek, onu övmek, şefâatine erişmek amacıyla okunan duâ [Bu duâ, “Allâhümme salli alâ Muhammed” (Allahım, Muhammed üzerine salât et) şeklinde olup muhtelif ilâvelerle genişletilmiş şekilleri vardır. Daha çok salât ü selâm şeklinde kullanılır]. (K)

- 80/5 Felek devr itdigince rûh-ı pâkine *salât* olsun
Senâlar eylesün Şeyhî müdâm ol şâh-ı levlâke
- 2/30 Kemresi bostâna âlet bûsını babûş-ı vehf
Mushafa cild ü *salât* için dahı seccâdeti

Salavât [1](صلوات) *i.* (Ar. **şalavât**) Namazlar, salâtlar.(K)

Allahım, (Efendimiz) Hz. Muhammed’e ve (Efendimiz) Hz. Muhammed’in soyundan gelenlere salât eyle, onların şeref ve kadrini yücelt” anlamına gelen

“Allâhümme salli alâ (seyyidinâ) Muhammedin ve alâ âli (seyyidinâ) Muhammed” cümlesi veya aynı anlama gelebilen duâlardan her biri. (K)

88/5 Salli yâ Rabbi efdale's-*salevâtı*
Ve's-selâmu ma'a't-tahiyâtı

Sâlik [6](سالك) *i.* (Ar. **sâlik**) Bir yola giren, bir yolda giden. (D)

Bir tarîkate girmiş, bir mürşide bağlanarak mânevi yolculuğa çıkmış olan kimse.(K)

46/15 Kahr u lutfu çünkü mir'ât oldu kalbi *sâlik*iñ

Münkire semm dosta tiryâkdır likâsı dervişiñ

52/2 Tefrika efkârı birle şem'-i cem' olmak muhâl

Mâsivâ yolında *sâlik* maksûda bulmaz vusûl

56/6 *Sâlik* ol semt-i fenâyâ varlığıñ mahv it dilâ

Tavf-ı beyt-i 'âşık ol Beytü'l-Hazenden geç göñül

93/28 Seyyid-i *sâlik*in olup Yahyâ

İtdi resm-i tarîkatı ihyâ

3/1 Her olur olmaz yire sûfi vücûdın atmasun

'Aşka virsün varlığı sûd u ziyâna satmasun

Mâni'-i kurb olanı meydânına ugratmasun

Sâlike tenbih idüñ gâfil yolında yatmasun

Kendü şehrin yoklasun ayruk yabana gitmesün

13/8 Dübâr togmayıcak 'aşka uçamaz *sâlik*

Arûs-ı nefisle berâber karılmaga muhtâç

Saltanat [2](سلطنة) *i.* (Ar. **salţana**) Hükümdarlık, sultanlık. (K)

Hakimiyet, güç. (K)

37/3 Nefsüñi müselmân iderek zabt idegör kim

Bu *saltanatuñ* zevkini sultân dahi bilmez

94/19 *Saltanat* çünkim hatâ durur Hudâ'dan gayrıya

Olma sen de Kayser'e Şâh-ı Hitâdan vaz gel

Savlet [2](صولة) i. (Ar. şavlet) Bütün gücüyle saldırma, şiddetli hücum, saldırı.(K)

2/89 Devletünün *savlet*ünün soñı kindür bilene
Meyl-i mâlıdır melâmet-i lâm kadd ü kâmeti

2/100 Ger bu yolda ‘ayb u noxsânın tuyursañ nefsiñiñ
Ol ‘âlâmetdir kabûle eyle lev m ü *savleti*

Savt [1](صوت) i. (Ar. şavt) Ses, seda. (K)

Eskiden musikimizde bir form adı iken sonraları tekkelerde zikir sırasında okunan, güftesi daima tekrarlanan birkaç cümleden ibaret besteli parçalar hakkında kullanılmıştır. (K)

94/11 Yum dehânîñ olma bülbül giriftâr-ı kafes
Bezm-i ‘âlemde bu *savt* u bu sadâdan vaz gel

Secde [5] (سجدة) i. (Ar. secde) Allah’ın büyüklüğü, yüceliği önünde hiçliğini göstermek ve O’nu ululamak maksadıyla vücûdu alın, burun, el ayaları, dizler ve ayak parmakları yere degecek duruma getirme, bu durumda yere kapanma. (K)

2/81 Ma‘rifet ile tolan hâk oldı düşdi *secdeye*
Göñli alçaklar bulur mîzân-ı Hakda rüchiyyeti

6/6 *Secde* kıldım göricek ebrûsın
Çü oldı mihrâb kible-i ‘urefâ

49/2 Pâ-bûsuñ içün ey serv her server-i ser-efrâz
Her sûda kıldı *secde* gördi nihâl-i kaddiñ

94/33 Urmagıl topraga yüz dergâh-ı Hakdan gayrıya
Secde-i Hak eyle halka imtinâdan vaz gel

94/39 Sehviñe *secde* idüp Allâh’dan ‘özüñ dile
Tevbe eyle ‘ömrüñe cümle hatâdan vaz gel

Seher [10](سحر) i. (Ar. sehar) Tan yerinin ağarmasından biraz önceki zaman veya şafağın sökmek üzere olduğu vakit.(K)

Seherlerde hal erbabı için mahv, gözyaşı, niyaz, tazarru, sızlanma, feryad, ateş, ölüm, yokluk, hiçlik, yüceliş, oluş, eriş, titreyen dudaklar, ibadetten şişen ayaklar, kırpmayan gözler, yılmak bilmez ısrarlı talepler, zevkler ve sancılar vardır.(K)

- 4/3 Gecede ‘azm-i bostân eyle
Sırr-ı ‘aşkı *seher* ‘ıyân eyle
Remz-i tevhîdi hoş-beyân eyle
Beni [de] saña hem-zebân eyle
Eyleye tez tezellülen bülbül
- 13/5 Cemâli bağı gül ü yâsemin ile pürdür
Velî *seherde* nihânî dirilmege muhtâç
- 14/1 Hiç tılısm-ı küntü kenze bulmadı kimse fütûh
İçmeyince ‘aşk elinden her *seher* câm-ı subûh
- 19/1 Bâd-ı sabâ *seherde* ocak yakanımızdır
Leylâ-yı dehr-i fânî tutmac yapanımızdır
- 23/5 Şem‘îni leyl-i fenâda uyarıgör genc iken
Pîrlik vakt-i *seherdir* kim zamânı tiz geçer
- 30/5 Geçti-gülzâr itse ol verd-i teri vakt-i *seher*
Gök yüzünden gül yüzünden her seher ölçer döker
- 36/1 Bâg-ı gamda bülbülüz gülzâr durur eglencemiz
Âşıkız vakt-i *seherde* zârdır eglencemiz
- 86/6 Dîdeden dür gibi dök vakt-i *seher* göz yaşını
Rahmet-i halka yeter katre-i yem-i me‘vâcı
- 87/4 Gözyaşını vakt-i *seher* saçmayan
Âh u figân eylemeyen bilmedi
- 91/2 Giceler tâ be-*seher* idelüm zevk-i sabûh
Nâmıña tevbe ‘adûsı diyelüm bâdesini

Sehv [1](سَهْو) i. (Ar. *sehv*) Kasten yapılmayan, yanılmaktan doğan yanlış, hata.

(K)

- 94/39 *Sehvi*ne secde idüp Allâh’dan ‘özüñ dile
Tevbe eyle ‘ömrüñe cümle hatâdan vaz gel

Sekr [2](سكر) *i.* (Ar. **sukr**) Sarhoşluk. (D)

İlahî tecellî ve güzellikler karşısında duyulan büyük hayranlık vb. bir halle his ve şuur âleminin ötesine geçme, manevî sarhoşluk. (K)

69/6 Pîr-i meyhâne merâ goft ki **sekr**-i yekdem

Bihter ez- tâ‘ati ehl-i felek-i gerdûnem

2/107 Cürmi nefse nisbet idendir fenâfillâh olan

Bir kadehdür tolı içerseñ bulursın **sekreti**

Selâm [1](سلام) *i.* (Ar. **selâm**) Huzur, güven, sağlık, selâmet. (K)

“Her türlü ayıp ve noksandan uzak bulunan, kullarını huzur ve selâmete erîştiren” anlamlarında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. (K)

88/5 Salli yâ Rabbi efdale’s-salevâtı

Ve’s-**selâmu** ma‘a’t-tahiyâtı

Selâmet [1](سلامة) *i.* (Ar. **selâmet**) Esenlik, huzur, barış. (C)

94/4 Giymek isterseñ emîrâne **selâmet** cübbesin

Giy melâmet hırkasın tâc u kabâdan vaz gel

Selîm [2](سليم) *sif.* (Ar. **selîm**) Maddi ve manevi kusuru, noksanı olmayan, sağlam, doğru.(K)

2/69 Efdal ü a‘lî mülkden kasdını Hak eyleyen

Buldı ol kalb-i **selîmi** pâkdır kalbi katı

37/2 Ger kalb-i **selîm** ile sivâdan çekesin el

Bir mülk alasin anı Süleymân dahi bilmez

Semâ [1](سماء) *i.* (Ar. **semâ’**) İştirme, duyma. (K)

Mevlevî dervişlerinin ney, kudüm, rebap gibi çalgılar ve okunan ilâhiler eşliğinde tennûre denen bir kıyafet giyerek belli bir usûle göre ayakta ve kolları iki yana açılmış vaziyette dönmeleri ve bu suretle icra ettikleri âyin.(K)

35/7 Hak sözi diñlemeyenlere **sema’** itdürürüz

Münkir-i raksıñ başını dönderürüz saldıruruz

Sevdâ [4] (سواد) i. (Ar. sevdâ’) Kuvvetli sevgi, aşk, muhabbet. (K)

- 2/33 Nefsle şeytân mesken itdigüçün bâtımnî
Kapladi *sevdâ*-yı vesâvis zulmetiyle hisseti
- 2/39 Balgam u safrâ vü *sevdâ* gılye vü mîde çiger
Lahm ü ‘azm-i dem mürâre cîfedir ey türbeti
- 53/2 Zülfi zencîriyle bu Mecnûn’unuñ fikri dirâz
Gerçi ‘âkil der bırak *sevdâ* durur tûlü’l-emel
- 94/24 Hâl ü hadd *sevdâ*sıyla yüz karalık nice bir
Kendi hâliñi diger akdan karadan vaz gel

Seyr [11] (سير) i. (Ar. seyr) Yürümek, gezmek, gitmek. (C)

Allah'a ulaşmak üzere yapılan mânevi yolculuğa seyr denir. İki türlü seyr vardır: 1) Seyr-i Nuzûlî: Mukayyed vücûd (varlık)'un ortaya çıkması için mutlak vücûd (varlık)'un seyri. Bu ahâdiyetin imkan mertebesine, mutlakın mukayyede, küllün (bütünün) cüze (parçaya) inişidir. 2) Seyr-i Urûcî: Mukayyedin mutlakta yok olmak üzere yaptığı seyir, cüzün külle seyri. Buna seyr-i şuurî de denir. Bu seyr, insan mertebesinden Mutlak'a kadardır. (C)

- 2/5 Yazmamışlardır kitâba hem yazılmakdur muhâl
Seyr ider kalbden kulûba bir güherdir kıymeti
- 18/3 Hakk ile ider *seyri* ger mescid ü ger deyri
Görünmez aña gayrı cânân haberin söyler
- 30/3 *Seyr* iderse cûy-veş ger sû-be-sû ol serv-i kadd
Devr ider dolâb-ı âb-ı çeşmini ölçer döker
- 38/1 Hadd-i ta‘rîfi geçüp hâ-yı hüviyyet beklerüz
Seyr-i fillâh ü ma‘allâh içre vuslat beklerüz
- 46/2 Sürme-i mâzâga ile mekhûldür çün gözleri
Vech-i bâkî *seyr* ider ‘ayn-ı fenâsı dervişiñ
- 49/4 Kühsâre çıkdı bu dil *seyr*-i sanevber için
Ya‘ni safâ bula tâ göre misâl-i kaddiñ
- 57/3 Çesm-i sûret-bîni sedd it çeşm-i bâtın yazıla
Yum gözünñ âsûde ol *seyr*yle hâb u hayâl

- 74/1 Pota-i ‘aşk içre kâl olan bilir zer kıymetin
Rûy-ı zerdüm *seyr* iden añlar zer kıymetin
- 76/10 Dîhk-ı dünyâya inanma aglamakdur âhiri
Var kubûrı *seyr* eyle gitmedi ise gümân
- 84/4 Sıfât-ı ‘izâfât it gerçekden ‘ibâdât it
Soñ *seyr*-i makâmât it gel tekye-yi ihlâsa
- 93/20 Buldı andan Cemâl bu *seyri*
Sad safâyla ya‘ni bu sırrı

Seyyid [5] (سید) i. (Ar. seyyid) Efendi, önder, reis. (K)

Hz. Peygamber’in torunu. Hz. Hüseyin (ra.)’in soyundan gelenlere seyyid denir.

(C)

- 1/14 Ey *seyyid*-i civân-baht şâh heme felek-i taht
Âsân senüñle her mihnet açuk senüñle her der
- 1/16 Ey *seyyid*-i memâlik ey dâfi‘-i mehâlik
Ey mürşid-i mesâlik ey reh-revâna rehber
- 1/35 Yâ *seyyide*’l-seriyye yâ eşrefe’l-beriyye
Yâ melbese’l-‘ariyye kassâm-ı havz-ı Kevser
- 93/27 Tertîb itdi *seyyide* ol şâh
Ya‘ni Yahyâ’yı kıldı rûhullah
- 93/28 *Seyyid*-i sâlikîn olup Yahyâ
İtdi resm-i tarîkatı ihyâ

Sıdk [2] (صدق) i. (Ar. şidk) Doğruluk, gerçeklik. (K)

Allah’a gönülden bağlanıp yalan, gösteriş, maddî mânevi çıkar hesabı vb.

kötülüklerden uzaklaşarak her gördüğünü hak bilip ona göre davranma, olduğu gibi görünme veya görüldüğü gibi olma durumu. (K)

- 1/9 *Sıdk* u safâya suffe lutf u vefâya kubbe
Rûyuñ diler ehıbbâ ey hubb-ı hubbe beyder
- 68/8 Kadem-i sıdkile gir mak‘ad-ı *sıdk*a
Şeyhî sohbet-i hâs idegör itme sivâyı mahram

Sır [44](سِرّ) i. (Ar. sirr) Bilinmesi, duyulması, açığa vurulması istenmeyen, gizli tutulan şey. (K)

İnsanda ilâhî hakikatleri idrâk ve müşâhede eden manevî melekelerden biri. (K) Sır, kalpte bulunan rabbânî bir latifedir. Ruh sevginin, kalp marifetin, sır da müşahedenin mahallidir. Sır olmaksızın nefis iş yapmaktan aciz kalır. Nefsin beraberinde sırrın himmeti olmazsa bir fayda elde edilmez. Sırta kalbin bir buududur diyenler olduğu gibi, ruhtur veya ruhtan daha yüce ve daha latif bir ruh buududur diyenler de vardır. (C)

- 1/6 Cismiñdedür şerî'at rûhuñdadur tarîkat
Sırrıñ hüve'l-hakîkat ey çâr 'ilme mazhar
- 1/10 Ey Mustafâ-yı Rahmân ey Murtaẓâ-yı insân
Ey Muktedâ-yı her cân ey sırr-ı rûh-ı peyker
- 1/15 Keşşâf-ı sırr-ı selef 'aşkuñla saf her saf
Kâf-ı muhît olan kâf 'ankâ-yı kudret-âver
- 1/25 Sarrâf-ı dürr-i 'irfân 'arrâf-ı sırr-ı sultân
Mir'ât-ı vehm-i nu'mân sultân-ı bahr-i vehm-ber
- 1/26 Ey şâh-ı sırr-ı vahdet sâlâr-ı cünd-i kudret
Şahbâz-ı dest-i kuvvet ey nûr-ı heft-kişver
- 1/30 Ey mevc-i bahr-i bî-'add sırr-ı vücûd-ı ebced
Mürseller içre Ahmed ey cümle başa efser
- 1/41 Allâm-ı ism-i esmâ fettâh-ı sırr-ı ihyâ
Ey ism-i vehm müsemmâ her zerre bunı söyler
- 1/44 Sırr-ı cümle 'izzet remz ü celâl ü heybet
Gamm-ı kemâl-i kudret cümle saña musahhar
- 2/31 Şûret ugrısı olan nefis sende var mıdır bu hâl
Ma'rifet sırrı nefis zâyi'dir gel olma za'ıyyeti
- 2/66 Keşf-i sırr-ı mushaf eylerse kıl aña i'tikâd
Yohsa zinhâr orta yoldan azmadır ol bid'ati
- 2/126 Safha-ı sırrıñda okursañ o demde bî-zebân
Kün fekân dir ise yazılmış bulasın bu devleti
- 2/135 Men 'aref sırrını tuydum 'ârif oldum sanmagil
'Âhiri fâsid ta'amiñ gitmediyse lezzeti

- 4/3 Gecede ‘azm-i bostân eyle
Sırr-1 ‘aşkı seher ‘ıyân eyle
Remz-i tevhîdi hoş-beyân eyle
Beni [de] saña hem-zebân eyle
Eyleye tez tezellülen bülbül
- 4/6 Çenk ü kânûnda çalınan telden
Tuyalum *sırr*-1 rûy u kâkül den
Yidilüp kille alalum kâlden
Añlayalum ceres gibi dilden
Vir bize nâleden gınâ bülbül
- 8/2 Nûş iden bir katresin elbetde ehlullâh olur
Lâ-cerem âgâh olur ez-zevk-i *sırr*-1 evliyâ
- 9/5 *Sırr*-1 vahdet içre Şeyhî şöyle hayrân oldu dil
Yer ü gök hem yaz u kış cennet cahîm yeksân aña
- 10/4 *Sırr*-1 vahdet noktası sergeştesidir nüh felek
Kim bu remzi keşf ider tûbâ lehüm ve hüsnü meâb
- 12/1 Dilberâ ol *sırr*-1 ‘aşkı eylemek pinhân güç
Güç durur sıgmak katı birkündiye ‘ummân güç
- 16/3 Mücrim gibi germ olma dilâ *sırr*ını açma
Aşk odına yan kim seni te‘âire çekerler
- 18/9 Cândan saña uyanlar yol *sırr*ını tuyanlar
Kalb evini yuyanlar sultân haberin söyler
- 26/3 Şem‘ini er tekyesinde yakan abdâl-1 Hudâ
Cümle mazhardan gezüp ‘irfân *sırr*ın cebrlenür
- 29/17 İlm-i bî-pâyânîniñ *sırr*-1 kazâ bir nüktesi
Rûzgâr-1 kudretiñ bir noktası levh-i kader
- 29/18 Sıbgatullâha boyanın nûr-1 zikrullâhla
Pâk ide *sırr*ıñ sivâdan pâdişâh-1 bahr ü berr
- 31/1 Ne cândur cân içinde cân olan cânânı bilmezler
Ne *sırr*dır sır içinde sır olan sultânı bilmezler
- 34/15 Ne *sırr*dır bu sır-1 vahdet nedir bu derd ü bu mihnet
Ne dimekdür Hakka vuslat diyen bilmez bilen dimez

- 37/4 Hıdmetle gubâr eyleriseñ cismiñi yolda
Bir *sır*ra irersin ötesin cân dahi bilmez
- 46/13 Âşiyân-ı devlet imiş murg-ı *sır*ra sidre-veş
Halvetîler tâcıdır çünkim yuvası dervişiñ
- 52/4 Len tenâlü’l-birra hattâ tünfikû didi Hudâ
Virmeyen vârin fenâya bulmadı *sır*r-ı Resûl
- 57/4 Külbe-i Ahzâmı dilde komagıl Ya’kûb-var
Âdet it sabr-ı cemîli in türid *sır*ra’l-cemâl
- 74/5 *Sır*rı tuymaz kâr-zâr-ı gamda serden geçmeyen
Tuymadı *sır* kıymetin her kim diler ser kıymetin
- 76/16 Himmet-i ‘âlî kılup tobrak olanlar pâyına
*Sır*r-ı be-fark farkdan yapış be-cevâz hem ‘inân
- 78/2 Bu rûz u şeb ü âmed ü reftiñ *sır*rı cânâ
Gün gibi hüveydâ idi der-köhne vü der-nû
- 78/4 Âşık *sır*r-ı cânı koyup aldı menâzil
Sen hayret ile kalmada el boş u siyeh-rû
- 83/2 Merdümâne *sır*ruñı açdıysa eşküñ aglama
Hem-kadeh olmak leb-â-leb neydi ol gammâz ile
- 90/2 O dem ki bûy-ı vahdet irer meşâm-ı cânâ
*Sır*r-ı nefahtü min rûhîden takın kemendi
- 93/5 Didi ey ümmete olan hâdî
Baña ol *sır*rile eyle irşâdı
- 93/20 Buldı andan Cemâl bu seyri
Sad safâyla ya’ni bu *sır*rı
- 93/21 İrdi çün aña Zâhid-i Gîlân
İtdi ol *sır*r-ı mahfiyi i’lân
- 93/23 Pîr ‘Ömer Halvetî alur andan
Sırr-ı *sır*ra irşâd durur cândan
- 93/57 Küntü kenz *sır*rını bulmuşlar
Girü irşâde bunda gelmişler
- 93/61 Yâ İlâhî mukaddes it *sır*rın
Artur anuñ tekarrüb ü birrin

- 93/64 Lî-ma‘allâh *sırrı* hakk-ı Hudâ
Sırrımız sırlarından itme cûdâ
- 93/69 Pes ü şeş oldı pes kamu bîrân
Kaddesallâhu *sırrahum* her ân
- 93/70 Rızvânullâhu te‘âla aleyhim ecma‘în
Âmîn Şemseddin el-âlihi kuddise *sırruh*

Sidre [2](سدرۃ) i. (Ar. sidre)

Sidretu'l-muntehâ Hz. Muhammed (sav.)'in Mîraç Gecesi'nde Cebrail ile birlikte yükseldiği yedinci kat semâda bir makam. Cenâb-ı Hakk'ı tanımada beşer aklının ve akılla kazanılan bilginin son durağı.(K)

46/13 Âşiyân-ı devlet imiş murg-ı sırra **sidre**-veş

Halvetîler tâcıdır çünkim yuvası dervişiñ

54/2 Şehperiñ 'aşkla yak tâ uçasın kim

Cibrîl **Sidreyi** geçemedi olmadı çün fârig-i bâl

Sîmurg [1](سيمرغ) i. (Fars. simurğ) Kaf Dağı'nın arkasında yaşadığına inanılan efsanevi kuş, anka.(K)

İnsân-ı kâmil yerine kullanılan bir sembol.(K)

65/3 Tenezzül eyleyüp 'arşa baş egmez çarh-ı hadrâya

Meger **sîmurg**-ı vasl ister ki aña lânedir gönüm

Sîret [1] (سيرت) i. (Ar. sîret) Bir kimsenin ahlakı, seciyesi, karakteri, dışa akseden davranışı. (K)

1/40 Arşest pâye-i kem der-i **sîret** ey mükerrerem

Levhest mâye-i kem yek kâğıdet zi-defter

Sivâ [8] (سوا) i. (Ar. sivâ) "Başka, gayri" demek olan kelime, dilimizde daha çok "Allah'tan başka varlıklar" manasında kullanılır. (K)

2/127 Kâmil-i mutlak seni mazhar ider evsâfına

Kaldırır sehb-i **sivâyı** açılır şemsiyyeti

15/4 Hâtem gibi her kim dili boş ide **sivâdan**

Kaddini kemân ide du'â tîrini berbâd

29/18 Sıbgatullâha boyanın nûr-ı zikrullâhla

Pâk ide sırrıñ **sivâdan** pâdişâh-ı bahr ü berr

32/3 **Sivâyı** terk idüp cân u dilin mahv eyleyen şehler

Ezelden pâdişâhâ ne gedâ olmuş bulunmuşlar

37/2 Ger kalb-i selîm ile **sivâdan** çekesin el

- Bir mülk alasının anı Süleymân dahi bilmez
39/3 Yâ Rabb Ka'be hakkı mahv it *sivâyı* bütün
Her sûda tâ ki vechiñ ola kiblegâhımız
68/8 Kadem-i sıdkile gir mak'ad-ı sıdka
Şeyhî sohbet-i hâs idegör itme *sivâyı* mahram
78/6 Kes rişte-i peyvend-i *sivâyı* dil ü cân
Her sûda işide kulagiñ na'ra-ı yâ hû

Sohbet [7](صحبة) *i.* (Ar. **şuḥbet**) İki veya daha çok kimse arasında karşılıklı olarak dostça yapılan konuşma, hasbihâl, musahabe. (K)

Tasavvuf âlemine bakıldığı zaman ilk mutasavvıflar sohbeta ayrı bir önem atfeder, tasavvufî hakikatleri hevesli ve ehil gördükleri kimselere hususî sohbetlerde anlatırlardı. Eğitmekte sohbet esastı. Meselâ Mevlevîlik ve Nakşîlik sohbet esaslı tarikatlerdir. (U)

- 2/67 **Sohbet**-i 'ayn meger der-i 'ilm-i kibr ile hased
Âlime hıkd u fesâd ile 'adâvet 'âdeti
2/98 Kesretiñde vahdetiñde hem yimekte içmede
Sohbet ü bey' ü şirâda 'âdet it bu hasleti
20/1 Bûy-ı verd-i cennetiñ halvetde zikr-i yârdır
Yedi tamunuñ 'azâbı **sohbet**-i agyârdır.
38/17 Silsile-i zülfüne takdı bizi Leylâ-yı 'aşk
Mestler için biz de Bekrîyüz ki **sohbet** beklerüz
81/5 **Sohbet**-i gayrı koyanlar yâre hem-sohbet olur
Hâsa zikr-i hakdan özge hem-'inânı olmaya
83/1 Külli şey'in hâlikun toldı cihân âvâz ile
Ko fenâniñ sâz u râzın **sohbet** it hem-râz ile
94/32 Bezm-i şâhâne sakın virme gedâlar **sohbetin**
Pâdişâh-ı bî-gam ol begden paşadan vaz gel

Sûfî [2] (صوفي) *i.* (Ar. **Sufi**) Yünlü, yün giyen anlamına gelen bir kelime. Hakk'a vâsıl olan kişiye, sûfî, yolda süluka devam edene de, mutasavvıf denir; Sûfî kendi

nefsinde fanî, Allah ile bakîdir. Sûfî, nefsin alışkanlıklarından kurtulmuş,
hakikatlerin hakikatine ulaşmıştır. (C)

- 3/1 Her olur olmaz yire **sûfî** vücûdın atmasun
‘Aşka virsün varlığı sûd u ziyâna satmasun
Mâni‘-i kurb olanı meydânına ugratmasun
Sâlike tenbih idüñ gâfil yolında yatmasun
Kendü şehrin yoklasun ayruk yabana gitmesün
- 2/90 **Sûfî** ger söz söylese nefsinı satmagiçün
Kibr ü sem‘e olsa ya bühtân ü hezl ü gıybeti

Sûret [9] (صورة) i. (Ar. şüret) Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil,
biçim. (K)

Cenâbıhakk’ın sıfatlarının şehadet âleminde tecellî etmiş şekli olan her varlık.(K)

- 2/1 Gâlip oldı ‘âleme cehl-i cünûnuñ zulmeti
Gizlenüp ‘ârif göründi câhilânuñ **sûreti**
- 2/28 Ey ben insânım diyen **sûret** degüldür âdemî
Ahsen-i takvîm ‘irfânıñ durur yol hilkati
- 7/6 Bûs itmeğe pâyıñ seniñ ey **sûret-i** Rahmân
Hasret idi cennetde kamu zümre-i havrâ
- 29/5 **Sûret-i** ‘Azrâ’dan itdiñ Vâmık’a ‘arz-ı cemâl
Ol tecellî eyledi anı özinden bî-haber
- 56/7 Göz kulak dil kalble vakf ola ‘aşkullahda hep
Sûrete aldanmagıl serv ü semenden geç gönül
- 57/3 Çesm-i **sûret**-bîni sedd it çeşm-i bâtın yazıla
Yum gözüñ âsûde ol seyreyle hâb u hayâl
- 84/2 İr ‘âlem-i telvîne var ser-hadd-i gamgîne
Bak **sûret-i** âyîne gel tekye-yi ihlâsa
- 94/15 Devlet-i el-fakru fahri tâcını al başuña
Sûretâ ‘ayn-ı ginâ olmasın ginâdan vaz gel
- 94/16 Nakşını her dü hânıñ kendi mir’âtında gör
Sûret-i âyîne-i gîtî-nümâdan vaz gel

Sünnet [2](سنة) i. (Ar. sunnet) Hz. Muhammed (sav.)'in müslümanlarca uyulması gereken sözleriyle örnek iş ve davranışlarının tamamı. (K)

- 2/70 Zulm ü şirk ü şübheden 'ârî olan kalbdür velî
Tahliyedür tahliyedür evliyânun *sünneti*
- 20/4 Ehl-i *sünnet* râhını zabt it kelâmullâhdan
Devlet ânuñla şeri'at aña yâr-ı gârdır

Ş

Şâh[23] (شاه) i. (Fars. şâh) Padişah, hükümdar. (K)

Büyük mutasavvıflara, tarikat pîrlerine ve şeyhlerine, Şiîler'de Hz. Ali(ra.)'ye ve ondan sonra gelen tarikat ulularına verilen ünvan. (K)

- 1/14 Ey seyyid-i civân-baht *şâh* heme felek-i taht
Âsân senüñle her mihnet açuk senüñle her der
- 1/26 Ey *şâh*-1 sırr-1 vahdet sâlâr-1 cünd-i kudret
Şahbâz-1 dest-i kuvvet ey nûr-1 heft-kişver
- 1/58 Sıddîk-1 cây-1 gârîñ hicret deminde yârîñ
Ol *şâh*-1 nâ-medârîñ kıl ravzasın mu'attar
- 1/87 Sende kuvvet variken çalış rızâ bâzârına
Şâh-1 'aşka kul olan görmeye iflâsiyyeti
- 4/1 Nev-nevâ eyle bî-nevâ bülbül
Mürşid-i bag u pişvâ bülbül
Minber-i *şâh*-1 gülde a bülbül
Kıl bahârı yeniden sadâ bülbül
Nâleye başla evvelâ bülbül
- 33/2 *Şâh*-1 'aşkım nâle vü âhım benim tabl u 'alem
Hayme vü hem sâyebânım kubbe-i mînâ yeter
- 46/6 *Şâh*-1 'aşkıñ eşigini nice yıl yasadnmadın
Konmadı başına ol devlet hümâsı dervişiñ
- 49/5 Gel câm-1 la'liñi sun huşyâr eyle *şâh*ım
Şeyhî'ye virdi hayret fikr-i visâl-i kaddiñ
- 54/3 Pâye oldur yüzüñ ayaklara pâmâl idesin
Ayaguña sürine *şâh* u gedâ mansıb u mâl

- 64/4 Ümmetim dirse baña **şâh**-ı Rasul fahr-i dü-kevn
Mülk-i câvid-i sipihrine hemân 'Îsâyım
- 65/5 Sakın dil mülküne ugratma **şâh**ım 'asker-i zühdi
Ki mahzâ cünd-i 'aşka vakf olunmuş hânedir gönlüm
- 65/9 Dil-i Şeyhîyi **şâh**ım degme mi'mâr eylemez ma'mûr
Ezelden tâ ebed bir genc için vîrânedir gönlüm
- 72/1 Hâtem-i la'lüñle sen hüsn ilinüñ sultânısın
Mühr uruldugı bu kim **şâh**â letâfet kânısın
- 72/7 Hâk-i râhıñ kâmetiñ vasf ideli oldu bülend
Âli himmetdür kuluñ sen **şâh**lar sultânısın
- 74/6 Tâ ezelden tıfl-ı dil kul oldu 'aşkıñ **şâh**ına
Hâdim ol sen hoş bilür sultân çâker kıymetin
- 80/5 Felek devr itdigince rûh-ı pâkine salât olsun
Senâlar eylesün Şeyhî müdâm ol **şâh**-ı levlâke
- 85/2 Çü gördi bende vü **şâh**ıñ ecel câmında keyfi bir
Sürûruyla gam u fakr u gınâsın cümle bir itdi
- 86/5 Hak bahâ **şâh**ı degil 'afva bahâne ister
Koma yüzüzlüğü elden alasin tâ bâcı
- 93/27 Tertîb itdi seyyide ol **şâh**
Ya'ni Yahyâ'yı kıldı rûhullah
- 93/44 Zulmet-i Rûmı kaldırub ol **şâh**
Zâhir oldu fesemme vechullâh
- 93/49 Oyıldı ol **şâh**a Şeyhî nâsi
Hemçü kıtmîr-i pâ-dilkâsı
- 94/3 Bul kanâ'at gencini varup kanâ'at gencine
Şehriyâr-ı 'âlim ol **şâh** u gedâdan vaz gel
- 94/19 Saltanat çünkim hatâ durur Hudâ'dan gayrıya
Olma sen de Kayser'e **Şâh**-ı Hitâdan vaz gel

Şarap[11]((شراب) *i.* (Ar. **şerâb**) Meyve sularının ve özellikle üzüm suyunun belli usûllerde mayalandırılmasından elde edilen alkollü içki.(K)

İlahi aşk.(K) Allah'ı sevmekten kaynaklanan zevkin sonucu olarak ortaya çıkan bir tür mestlik, melankoli hali.(C)

- 2/77 İhtiyârâ gül ü **şarab** u nevm ü i'câb u riyâ
Hîle vü hıkd u hased mekr ü gazez ü gafleti
- 10/1 Bâde-i 'ışkı bize eşrâb idelden la'l-i nâb
Kimse ragbet eylemez müfte satılmıştır **şarâb**
- 13/12 **Şarâb**-ı la'li ider mest ehl-i 'aşk olanı
Sorup anı fukarâdan görölmege muhtâç
- 20/2 Baña tûbâ vü **şarâb**-ı kevseri vasf itme kim
Tûbâ kadd-i yârdır kevser leb-i dildârdır
- 29/6 Nûş idince cur'a-ı câm-ı **şarâb**-ı 'aşkı
Ketm-i esrâr itmedi Mansûr kıldı terk-i ser
- 35/10 Sunaruz ehl-i riyâzâta ham-ı vahdetde **şarab**
Sıbgatullâha boyadup rengini soldururuz
- 45/2 Hayât-ı tayyibe buldı hayât-ı lem-yezeli
Çü içdi zülfi ucundan **şarâb**-ı sem 'âşık
- 47/4 **Şarâb**-ı câm-ı la'lünden dil ü cân mest-i lâ-yu'kal
Kitâb-ı 'ilm-i 'aşkıña dilüm bir cüz-i lâ-yünfek
- 71/1 Hayâl-i hâb-ı gafletdir gönül dünyâyı neylersin
Şarâb-ı deşt-i dehşetdir kurı gavgâyı neylersin
- 73/4 Süfhâ ile gâhî şûrîde
Salunursın **şarâba** beñzersin
- 82/5 İçelden firkat ü hasret **şarâb**ın
Mededsüz kaldı dil oldı bî-çâre

Şefkat [2](شَفَقَة) *i.* (Ar. şefekât) Koruma, acıma ve esirgeme duygusu ile karışık olan sevgi. (K)

- 93/7 Aña **şefkat** idüp dir ey Haydar
Çün taleb eyledüñ biyâ bir bir
- 1/27 Unvân-ı nasr u fırsat mihmân-ı Rabb-i 'izzet
Çevgân-ı tûb-ı devlet **şefkat** ilinde dâver

Şehit [4](شهيد) i. (Ar. şehid) Allah yolunda ve din uğrunda savaşırken ölen kimse. (K)

Allah'a âşık olan, her yerde ve her tecellide Hakk'ı müşâhede eden kimse. (K)

- 2/27 Seyf-i 'aşk ile **şehîd** ol vir hevâya varlığıñ
Akl-ı cüz'ünü fâni kıl gelsün anuñ külliyyeti
- 56/2 Gel cihâd-ı ekber it nefsile ceng eyle bugün
Seyf-i 'aşkile **şehîd** ol gel kefenden geç gönül
- 58/2 Tâbût-ı **şehîdân**-ı rehiñ sürh ola ya hûn
Huccâca kerâmet durur ârâyîş-i mahmil
- 58/5 Katl itse niçe 'âşıkı ol hançer-i hûn-rîz
Mes'ûd-ı **şehîd** oldı tutup dâmen-i kâtil

Şehvet [3](شهوة) i. (Ar. şehvet) Karşı cinse duyulan şiddetli arzu, cinsel istek.(K)

Nefsin bir şeyi şiddetle arzulaması.(C)

- 2/32 Şûretüñ karnuñ murâdı sanduñ ancak ma'rifet
Ey âhi hayvân da bilür iştihâ-yı **şehveti**
- 2/124 Gitdiyse hayvân-ı **şehvet** gitdiyse kelb-i gazab
Gitdiyse vesvâs-ı Şeytân ile nefsiñ nahveti
- 2/137 Ma'rifet dâdı bu hâb u iştihâ vü **şehveti**
Basmadıysa gitmediyse dahı tâ'at zahmeti

Şems [14] (شمس) i. (Ar. şems) Güneş. (K)

Ulûhiyetin ortaya çıkış yeri ve noksanlıklardan münezze mukaddes özelliklerin çeşitlenmesinin tecellî yeri olan nur.(C)

- 2/65 Kîmyâda hazret-i Gazâlî tahkîk eylemiş
Câhile nûr ile keşfiñ togsa **şems**-i devleti
- 2/127 Kâmil-i mutlak seni mazhar ider evsâfına
Kaldırır sehb-i sivâyı açılır **şems**iyyeti
- 3/7 Zülfî gibi münkasırdır gerçi ber-nasrdır gönül
Tâb-ı cu'dı içre mahfûz müsveddir gönül
Aglama Şeyhî ki cây-ı zulmet-i şerdir gönül

- Çünkü ol hurşîd cemâliyle münevverdür gönül
Şemsiyâ mes'ûd-1 tâli' ol yerinden gitmesün
- 19/3 Biz yâre vâsıl olduk râh-1 fenâ içinde
Şems ü kamer kevâkib tagdan bakanımızdır
- 26/5 Pertev-i *şems* idi Şeyhî asla kıldı çün rücû
 Cüz' iken küll oldı şimdi Hakkıla rehberlenür
- 69/1 Togsa *Şemsi*'den eger tâli'-i rûz-efzûnum
 Feyz-1 nûr ide cihâne bu dil-i mahzûnum
- 76/2 Dâr-1 kalbe mün'akisdür *şems*-i burc-1 hû velî
 Âb u gil örtündüğüçün görmez anı eblehân
- 77/5 Olmasa *şems*-i ruhuñ şem'î bulam mı nûrî
 Ay u gün çünkü yakar şem'ini ruhsârîñdan
- 77/7 Rûz u şeb mushaf-1 ruhsârîñ aradım buldum
Şems-i haddiñ hatt-1 hazz-1 dil-efgârîñdan
- 85/5 Zalûm ger cehûl ol nokta dürr-i gam bula Şeyhî
 Bu nûruñ yâr olur *Şems*'iñ çü lütfuñ dest-gîr itdi
- 93/42 Rehnümâ oldı bunca rindâne
 Siyyemâ *Şemseddîn*-i 'irfâne
- 93/46 Sıkıldı kalub jengarek
Şems idi cihân-1 pür- târek
- 93/71 Bâzâr-1 hakikatde rindân-1 cihân *Şemsi*
 Biñ suhtile tâmânîñ bir cur'ayı almazlar
- 94/26 Tatalım eyvân-1 kadrin *şems*-i hurşîd imiş
 Menzilin âhir âerâ olur serâdan vaz gel

Şer [6](شَر) i. (Ar. şerr) Kötülük. (C)

- 1/18 Islâh-1 her fesâdı miftâh-1 her murâdı
 Sultân-1 'adl ü dâdı mennâ'-1 san'at-1 *şerr*
- 1/43 *Şer*'iñ dürür mü'ebbed zâtuñ durur mü'eyyed
 Yapduñ bana müşeyyed muhkem durur musavver
- 3/7 Zülfî gibi münkasırdır gerçi ber-nasrdır gönül
 Tâb-1 cu'dı içre mahfûz müsveddir gönül

- Aglama Şeyhî ki cây-ı zulmet-i **şer**dir gönül
Çünkü ol hurşîd cemâliyle münevverdür gönül
Şemsiyâ mes‘ûd-ı tâli‘ ol yerinden gitmesün
52/5 Dâne-i hardal kadar Kur‘ân‘dan özge yol mu var
Koma elden habl-i **şer**‘i kim budur asl-ı usûl
75/4 Esmâsına tâbi‘ çün zâtım sıfatım fi‘lim
Çıkdım aradan **şerriñ** tedbîrimi saldım ben
93/2 İlm-i şer‘i kamuya neşr itdi
Ümmetin **şer**‘i üzre haşr itdi

Şerbet [3](شربات) *i.* (Ar. **şerbāt**) Meyve özü, su ve şekerle yapılan tatlı
içecek.(K)

Feyz, ilahi sevgi, aşk şarabı.(C)

- 3/3 Telh-kâm olanlara tevhîdi telkîn eyledi
Şerbet-i ‘aşkile feyz-i lezzet-i dîn eyledi
Tıbb-ı mâ-yentakla heb cenneti ta‘yîn eyledi
Nutm-ı hikmet perveri her şûri şîrîn eyledi
Kârbân-ı Mısra diyüñ bir dahi sükker satmasun
37/6 Aşk odına ger mısır-ı vücûduñ yakar iseñ
Bir **şerbet** içersin anı reyyân dahi bilmez
63/11 Çü halvet-hânemüz meyhâne oldı
İçen gelsün ki Şeyhî **şerbet** oldum

Şeref [1](شرف) *i.* (Ar. **şeref**) Bir kimseye gösterilen saygının dayandığı manevî
yücelik, manevî ululuk, onur, haysiyet. (K)

- 25/1 Ravza-ı huld-ı berin halvet-i dervîşândır
Mâye-i ‘izz ü **şeref** hıdmet-i dervîşândır

Şerîat [3](شريعة) *i.* (Ar. **şerî‘at**) Açık, doğru ve düz yol. (K)

Allah’a erişme yolundaki dört makamdan (şerîat, tarîkat, hakîkat, mârifet)
birincisi. Kulların Allah’a vâsıl olabilmesi için uyulması gereken kulluk
hükümlerini yerine getirme makamı.(K)

- 1/6 Cismiñdedür *şeri'at* rûhuñdadur tarîkat
Sırrıñ hüve'l-hakîkat ey çâr 'ilme mazhar
- 2/114 Seçmezseñ eger bulur göz ü kulak u el ayak
Kalb ü dil zulmetlenür şaşar tarîk-i *şeri'ati*
- 20/4 Ehl-i sünnet râhını zabt it kelâmullâhdan
Devlet ânuñla *şeri'at* aña yâr-ı gârdır

Şevk [5](شوق) i. (Ar. şevk) Şiddetli arzu, istek, aşırı heves. (K)

Allah aşkı ile insan gönlünde meydana gelen coşkunluk.(K)

- 1/37 **Şevke**'l-lîk-i gâlib dem'î'd-dîk-i sâkib
Yâ nûr-ı necm-i sâkib yâ zû-ı mihr-i enver
- 29/7 Bu ne hâletdir ki şem'-i meclîs-ârâ **şevk**ına
Cân atup pervâneler her dem yakarlar bâl u per
- 44/6 Asker-i 'aşk sımış hâbla gaflet çerisin
Şevkle gayrılar uyurken uyanıkçaymış
- 70/1 Ey dil nice bir **şevk**ile handân olasin sen
Ey göz demidür derdile giryân olasin sen
- 71/2 Cihân bezminde maksûduñ safâ vü zevk ü **şevk** ise
Ne dir cân bülbülin diñle sadâ-yı nâyı neylersin

Şeyh [97](شيخ) i. (Ar. şeyh) Bir tarîkate girip seyr ü sülukunu tamamladıktan sonra o tarîkatin başı durumundaki en yüksek mertebeye çıkan ve kendisine derviş yetiştirme (irşâd) izni verilen kimse; taliplere rehberlik edip onları tarîkat usûllerine göre irşâd etme ehliyetine sahip kâmil insan.(K)

Şeyhler, kulu Allah'a Allah'ı kula sevdirmek isteyen kişidir. Fonksiyonu bakımından müridleri halle terbiye etmesi bir yana bırakılırsa her şeyiyle bir öğretmen görüntüsündedir. Şeyhin şerîat bilgisine sahip, fenâ makamını geçmiş, ahlâk-ı hamide (övülen ahlak) ile süslenmiş olması gerekir. Kendisi kâmildir, bu yüzden kemâle erdirir. (C)

- 1/66 Ey cümle baş tâcı zerreñ cihân harâcı
Şeyhî düşüpdü acı açuñdur etmek ister
- 2/129 Suhte dil mir'ât olur 'ilm-i ledünnî dersine

- Soñra danişmend olur mülk idinür *şeyhiyyeti*
- 2/134 Ya'ni evsâf u sıfâtı vechine zülf eylemiş
Şeyhî kimdir erde arada açar gencîne hücceti
- 2/149 Cân-ı *Şeyhî* saña bundan özge irşâd olmaya
İşidir innî enallâh nefy iden eniyyeti
- 3/7 Zülfî gibi münkasırdır gerçi ber-nasrdır gönül
Tâb-ı cu'dı içre mahfûz müsveddir gönül
Aglama *Şeyhî* ki cây-ı zulmet-i şerdir gönül
Çünkü ol hurşîd cemâliyle münevverdür gönül
Şemsiyâ mes'ûd-ı tâli' ol yerinden gitmesün
- 4/7 Ger makâmâta *Şeyhî* vâkıf iseñ
Ömrünü 'ilm-i 'aşka vâkıf iseñ
Asl-ı avazındır musannif iseñ
Bize tefsîr kıl vâkıf iseñ
Ne dürür ma'ni-yi hevâ bülbül
- 7/7 Ey kân-ı kerem *Şeyhî* senüñ teşne-lebüñdür
Şun la'l-i lebüñden kerem it bâde-i hamrâ
- 8/1 Eşrakat min dav'î ke'sü'l-'aşkı envâru-s-safâ
Zer kadehdır *Şeyh* Şemseddîn sakiyy-i Mustafâ
- 8/5 Hânkâh-ı dilde mihmân oldı çün sultân-ı 'aşk
Cenneti bey' eylediñ dîdâr-ı 'aşka *Şeyhiyâ*
- 9/5 Sırr-ı vahdet içre *Şeyhî* şöyle hayrân oldı dil
Yer ü gök hem yaz u kış cennet cahîm yeksân aña
- 10/2 Ey perî peyker senüñ herkes cemâliñ şem'ine
Yanmaga pervâne-veş cânlar virürler *seyh* u şâb
- 10/7 Hâne-i dil içre mahbûs idi *Şeyhî* niçe yıl
Tâli'î sa'd oldı vechiñden açıldı feth-i bâb
- 11/7 Yapış habl-i metîne koma
Şeyhî Çeker Hakka seni zencîr-i hıdmet
- 11/9 Meşev yekdem zi-hıdmet hâli
Şeyhî Ulu assılar ider gayrı hıdmet
- 12/7 Nâr-ı 'aşka yansa dâim *Şeyhiniñ* kalbi nola

- Dest-i hak yakduğı kânûn olmamak sûzân güç
- 13/14 Çözüp o zer kemeri mest-i hâb-gehde yatar
Kemer olup kadd-i **Şeyhî** sarılmaga muhtâç
- 14/5 **Şeyhiyâ** vuslat dilersen gayrısın terk eylegil
Rûh-ı Ahmed'dür tılısm-ı kenze miftâh-ı fütûh
- 15/9 **Şeyhî** içegör câm-ı bekâdan mey-i vuslat
Mutlak olagör cümlede Hak ola hemân ad
- 16/5 Kur'ân bilürem ben de imâmım dime
Şeyhî Bâtın eri tahkîk ile tefsîre çekerler
- 17/9 Halvetîler izi tozın **Şeyhî**
Çekicek cân gözine celvetdir
- 18/13 **Şeyhî** gibi yok olmuş derd ü gam ile solmuş
Kalbine Hudâ gelmiş mihmân haberin söyler
- 19/9 Râh-ı muhabbet içre gâfil yürüme **Şeyhî**
Çengâl-i zülf-i yârîñ takye kapanımızdır
- 20/5 Hâl ü zülfî dânesinden gayrıyı ko **Şeyhiyâ**
Diyeler tesbîhdür ya diyeler zünnârdır
- 21/5 Şimdengirü cân murgı eski vatanın ister
Şeyhî Her demde hitâb idüp reddû haberin söyler
- 21/6 Hakka tayanub **Şeyhî** agyârı çıkar dilden
Âkil o kişidir kim firrû haberin söyler
- 21/7 Yârûñ yüzine **Şeyhî** müştâk-ı ezeldir cân
Dilden görelî anı mînû haberin söyler
- 22/5 Açılma iñende der-i hammâm gibi **Şeyhî**
Tâ belde-i 'irfâna açıla niçe derler
- 23/7 Âkile gafletle sağlıktan helâki yeg durur
Şeyhiyâ bil kadr-i vakti 'ömr-i fâni tiz geçer
- 24/5 **Şeyhi** pîr oldu velî vaz'-ı sabâyı komadı
Meylini cell ü şa'ir ile hemân mâl eyler
- 25/9 **Şeyhiyâ** âb-ı hayât isteriseñ nûş idesin
Menba'ı hâk-i der-i halvet-i dervîşândır
- 26/5 Pertev-i şems idi **Şeyhî** asla kıldı çün rücû

- Cüz' iken küll oldu şimdi Hakkıla rehberlenür
- 27/5 La'lüne lezzet emânet durur ehl-i **Şeyhî**
Âşıka sun ki emânet sorulur vâcib var
- 28/7 Birlik bulıgör iki dime üç talâk vir
Şeyhî 'acûz-ı dehre ki her dem cefâdadur
- 29/19 Ma'rifet dersi nedânemdir okursañ
Şeyhiyâ Bahr-i zâtı kanda añlar katre-i 'akl-ı beşer
- 30/9 Cevher-i 'aklın düşürmüş **Şeyhi** 'aşkıñ çâhına
Dil ü 'aynı ile durmaz cân çeküp ölçer döker
- 31/5 Hû deryâsını **Şeyhî** acep mi bilmese mürgân
Göre insânı cân içindeki cânânı bilmezler
- 32/7 Görürler nûr-ı Hakkı her bakışda **Şeyhi** anlar kim
Bugün mir'ât-ı kalbi cilâ olmuş bulunmuşlar
- 33/5 Çün murâd âyine-i 'âlem-nümâdır **Şeyhiyâ**
Rûy-ı dilber görmekise 'âlem-i kibr yeter
- 34/16 Bu nûra **Şeyhi** yanasıñ ne ten cândan usansıñ ne
Mey-i 'aşkile kansıñ ne diyen bilmez bilen dimez
- 35/11 Gayrılardan hâtırın zikrle hâlî kılanı
Şeyhiyâ Hak nefesile biz kalbini toldururuz
- 36/6 Mahrem-i derd-i derûnum yoksa gam yok
Şeyhiyâ Çeşm-i hûn-bâr-ı dil-i bîmârdır eglencemiz
- 37/7 Çün koydı bu **Şeyhî** bedeni dâdını feryâd
Câna irmez ise lezzet-i 'irfân dahi bilmez
- 38/16 Dem senüñdür **Şeyhiyâ** ger teşne-dâr olduñ ise
Ol deme cân virmekçün bâb-ı 'izzet beklerüz
- 38/18 Bir kaçımız saldılar per-kâre **Şeyhî** derv için
Hıfz için ol nokta-yı çarh içre nevbet beklerüz
- 39/6 Çokdur kusûr zâhir ü bâtında **Şeyhî** lîk
İkrârimızda yok velî hiç iştibâhımız
- 40/4 İtmez muvâfakat **Şeyhiye** hayfâ ki rûzgâr
Kaldı miyâne lücce-i gamda sefinemüz
- 41/5 **Şeyhî** basar elbette kadem 'arş-ı berîne

- Ferş-i hareminde olan ol dilber-i ferrâş
42/5 Pür idüp puthâne-veş kalbiñ der ü dîvârını
Hâne-i dil içre **Şeyhî** cânı tasvîr eylemiş
43/7 Şi‘r-i şu‘ûr-ı **Şeyhî** cümle şî‘âr-ı noxsân
Fazlı fuzûlîlikden hâlî degül dil imiş
44/7 Dil uzatma el uzat Hakka dilerseñ iresin
Yohsa bir gün diyesin **Şeyhî** sözüñ Hakçaymış
45/5 Yok eyle **Şeyhî** özüñ katreñi bırak bahre
Gözüñ aç eyle vücûduñu ‘ayn-ı yem ‘âşık
46/17 Hûn-ı dervîşân için rûyuñ hûn it **Şeyhiyâ**
Ni‘metiyle toldırır anı du‘âsı dervîşîñ
47/5 Dehân u nâme ile yâr sormazısa seni
Şeyhî Revâdur varlıguñ hattını kıla devr-i fânî Hak
48/5 **Şeyhî** visâl-i ‘ıydına kurban olursuñ eger
İresiñ bir bekâya ki hergiz fenâsı yok
49/5 Gel câm-ı la‘liñi sun huşyâr eyle şâhım
Şeyhî’ye viridi hayret fikr-i visâl-i kaddiñ
50/7 Tut elini **Şeyhî** cânuñ dest-gîri ol sen anuñ
İhsân eylemekdür şânuñ yâ Rasûl göster cemâliñ
52/6 **Şeyhiyâ** râh-ı fenâda gizli yollar çok velî
Cümleden kendüñi ednâ bilmekdür râh-ı vusûl
53/5 Bâd-ı tavk-ı kûy-ı dilber ‘ıyş-ı nâmdır
Şeyhiye Gerçi zikrû’l-‘ıyş nefsü’l-‘ıyşdır dirler mesel
54/5 **Şeyhiyâ** tâ niçe hâlât u muhâlâtı talep
Geç hayâliñ ola mı ‘ıyd-ı visâline hilâl
55/5 Derûndan gelen âhım gibi karârım yok
Yitürdi kandeliğin **Şeyhî** kande hane-i dil
56/9 Hâsılı yumgıl havâsiñ zâhire aç bätını
Şeyhi anuñ gör yüzün ‘aynıyla senden geç gönül
57/7 **Şeyhiyâ** kork cürmüñ için kesme ümmidiñ sakın
El-kerîmü zü’l-celâli’l-‘azîzi zü’l-cemâl
58/8 Mest-i ‘ilm olma olagör şarhoş-ı ma‘lûm

- Şeyhî* niçe bir cehlile ârâyiş-i bâtl
59/7 Dil-i *Şeyhî* be-digerân meyyâl
Havvelinî yâ muhavvile'l-ahvâl
60/11 *Şeyhî* kıl u kâlden kıl deñlü bulmâdı vefâ
Şimdi lâzımdır ola bir ehl-i hâle muttasıl
61/7 Dâimâ alçaga meylitmek gereksin *Şeyhiyâ*
Olasın tâ ol güle mânend-i jâle muttasıl
62/7 Hâtem-i tâc-ı kanâ'atle cihânda *Şeyhî*
Mülket-i mahv u fenâ kişverine dârâyem
63/11 Çü halvet-hânemüz meyhâne oldı
İçen gelsün ki *Şeyhî* şerbet oldum
64/9 Tâc-ı terki urunub Hâtem-i 'aşkı takınup
Şeyhiyâ mülk-i kanâ'atde bugün Dârâyım
65/9 Dil-i *Şeyhî*yi şâhım degme mi'mâr eylemez ma'mûr
Ezelden tâ ebed bir genc için vîrânedir gönlüm
67/5 Râst eger gec tîz eger gec yazusını görür kişi
Kadd-i ebrûñuñ belâsı *Şeyhî*'ye olmuş rakam
68/8 Kadem-i sıdkile gir mak'ad-ı sıdka
Şeyhî sohbet-i hâs idegör itme sivâyı mahrem
69/7 Bî-hodî bahş Hudâyâ ki nebînem cuz tu
Serhişî bahş ki *Şeyhî* ki nedânem çünem
70/6 Hayvân gibi dünyâda yatup yersin içersin
Ey *Şeyhî* kaçan ola ki insân olasın sen
71/7 Fenâda mâ-hüve'l-maksûduña *Şeyhiyâ* Hakdır
Ya kasr-ı hûr u gilmân cennetü'l-me'vâyı neylersin
72/8 *Şeyhi* rûyuñdan müdâmî âyet-i Kur'ân okur
Billâhi ey 'aşk küfr ü zulmet şehrinin sultânısın
73/7 Hâk-i *Şeyhî*ye salmadıñ pertev
Gerçi kim âfitâba beñzersin
74/7 Âsitânîñ mesned itmekçün gubâr olmak diler
Hasta añlar *Şeyhiyâ* bâlîn ü bister kıymetin
75/8 Rûyum kararup dışum agrıdı hevâ ile

- Dön Rabbiñe insâf it **Şeyhî** ki kocaldım ben
76/19 Şehsüvârım cengine sal Şeyhiyâ zahmet yeme
Cân bütün gam hânesinde usanupdur kıl virân
77/8 Ham-ı ‘aşk ola diliñ meygede-i cismiñde
Mey-i ‘irfân içeler **Şeyhî** bu güftârıñdan
78/12 **Şeyhî** kocayup vaz’-ı sabâyı komadı hayf
Yâ hû meded it tâ tuya her zerre-i yâ hû
79/6 Çünki vahdetdür makâmıñ **Şeyhiyâ** gel ‘uzlet it
A‘yan-ı a‘dâdan eyle ihtifâ şimden gerü
80/5 Felek devr itdigince rûh-ı pâkine salât olsun
Senâlar eylesün **Şeyhî** müdâm ol şâh-ı levlâke
81/6 Âlem-i insiñ olur meczûbı kim tecrîd ola
Şeyhiyâ ‘âşık mıdır ol kim nişânı olmaya
82/7 Cemâliñ şem‘ine cânın yakardı
Olaydı **Şeyhide** zerre sitâre
83/6 Hasb-i hâli ‘ârif olmayan ne bilsün **Şeyhiyâ**
Söyleme tasrîh ü remz ü mutrib ü îcâz ile
84/5 **Şeyhî**den işit her gâh ola kes fenâfillah
Hakkı bulasın nâgâh gel tekye-yi ihlâsa
85/5 Zalûm ger cehûl ol nokta dürr-i gam bula **Şeyhî**
Bu nûruñ yâr olur Şems’iñ çü lütfuñ dest-gîr itdi
86/9 **Şeyhiyâ** bunda reh-i yâre gubâr olduñsa
Şula dem’ ile süpür âh ile kaldır hâcı
88/10 **Şeyhî**-yi bî-mecâl ü bî-çâre
Tâlibü’l-kurbi ve’s-se‘âdâtı
89/5 Kavl ü fi‘l sem‘ u ‘ilmiyle basar kuvvet kamu
Feyz-i kudretten gelüpdür **Şeyhiyâ** tuy dâdını
90/8 Dem koma her degülde **Şeyhî** bu dem içün dök
Sahrâ-yı i‘tibâra sürme sakın semendi
91/5 Tâze şâb eyle bizi gel kocadı **Şeyhî** meded
Genc olur gence irer kim sihri dâdesini
92/5 Ayna ‘aynuñ sem‘a sem‘uñ değışdi gör

Şeyhiyâ İşidür innî enallâh nefy iden enâiyyeti

93/49 Oyıdı ol şâha *Şeyhî* nâsi

Hemçü kıtmîr-i pâ-dilkâsı

93/62 Kande *şeyhim* mürîd ü tevhîdim

Çün bahâr-ı cüz-i rûy o dîdem

Şeytan [11](شيطان) i. (Ar. şeytân) Meleklerin başı ve hocası olduğu halde isyan edip Allah'ın emirlerine karşı geldiği için huzurdan kovulan ve rahmetten uzak kalan âsi varlık, iblis. Bu varlığın devamı olarak insanda bulunan ve ona musallat olup doğru yoldan uzaklaştıran, daima fenalığa, isyana teşvik eden kötü kuvvet.(K)

2/10 Cem' u fark u rütbe-i kevn ü fesâdı bilmeyen

Görmedin *şeytân* u cinni kandan alduñ vahdeti

2/33 Nefsle *şeytân* mesken itdigüçün bätınıñ

Kapladı sevdâ-yı vesâvis zulmetiyle hısseti

2/43 Göz kulak dil hep yabâne hep fânî kablamış

Ravzanın yapmış ol *Şeytân* kalmış zulmeti

2/44 Çünkü miftâh-ı ma'ârif gire Şeytân destine

Mahzeni yagmalayup toldura zulm ü şöhreti

2/46 Hak iden göz Hak işiden gûş Hak bilen gönül

Dest-i *Şeytâna* düşerse boza hüsn-i fitratı

2/47 Yerine şehvât u hırs çâr paklayup gazab

Mekr ü efsâd ile cevri cünd-i *Şeytâniyyeti*

2/60 Hayret-i *şeytân* sakın kim sâkilik eyler saña

Ya vücûdı ya mübâhîlikle küfrâniyyeti

2/80 İmtihân mîzânı kılmış nefis ü *şeytânı*

Hudâ İte üş tagşâne kaç dir tecrübedir 'âdeti

2/120 Kaldı bir hâliñ mükerrerrem nâmı andandır saña

Kalbiñe *Şeytânı* sözlerden viresin cilveti

2/124 Gitdiyse hayvân-ı şehvet gitdiyse kelb-i gazab

Gitdiyse vesvâs-ı *Şeytân* ile nefsiñ nahveti

15/7 Benlik ile senlik saña sunmuş mey-i *Şeytân*

Mekr ü fiten ü vesveseden koparır ifsâd

Şiddet [1] (شِدَّة) i. (Ar. şiddet) Bir güç, hareket veya kuvvetin derecesi. (K)

Sıkıntı, zorluk, mihnet, meşakkat. (K)

2/16 Her ki Hakdan gönlün ala vire kalbe tefrika

Lât ‘Uzzâdır zuhûr ider haşrde *şiddeti*

Şirk [6] (شِرْك) i. (Ar. şirk) Müşriklik, Allah'a ortak koşma, Allah'tan başka bir Allah bulunduğuna inanma.(D)

2/11 Vahdete îmân kat'ı *şirk* dürür hâl olmadın

‘İlm vâh durur bilen vahdetle ‘ilm rütbesi

2/14 ‘Âşıkım sanduñ velî nefsuñ dürür öz sevdüğüñ

Nefsi iâbât eylemişsin ey büt-i *şirk*iyyeti

2/56 Hakkı bilen ‘ilm-i Hakdır hem görendir ‘ayn-ı Hak

Gayrı yokdur kat‘ ider vahdet kılıcı *şirk*iyyeti

2/70 Zulm ü *şirk* ü şübheden ‘ârî olan kalbdür velî

Tahliyedür tahliyedür evliyânüñ sünneti

2/86 Nâzı ko ehl-i niyâz ol *şirke* düşme Hakkıla

Söz benim diyen kul olmaz ‘âsî ol ni‘meti

2/109 *Şirk*den ekber zenbiñin benlik çekişmek Hakkıla

Ol kokudan zâr eyler evliyânüñ nefhası

Şuhûd [1] (شُهُود) i. (Ar. şuhûd) Görmek, müşahede etmek. (C)

İlâhî tecellîlere şahit olma, manâ âlemini seyretme.(K)

93/36 Buldı ‘Abdülmeçîd o demde sûd

Oldı Şirvan ilinden ol *şuhûd*

Şükr [3] (شُكْر) i. (Ar. şukr) Görülen iyiliğe karşı gösterilen memnunluk, minnettarlık.(D)

Verdiği nimetler için Allah’a karşı duyulan minneti dile getirme.(K)

2/45 Sen Süleymân-ı vücûd iken dîv almış hâtemi

Mansıba *şükür* ile fikr it havfı-ı ma‘zûliyyeti

75/6 İlmine tayanmakdan ikrâr-ı cehl yegdir

Şükür olsun ol Allah'a kim cehlimi bildim ben

76/13 Ya'ni sabr eyle belâya her işüñ soñun gözet

Lutfa irerseñ esb-i *şükre* bin sakın kalma yayan

T

Tâc [9](تاج) i. (Fars. tâc) Hükümdarlık alâmeti olarak giyilen, genellikle

kıymetli taşlarla süslü baş kisvesi.(K)

Tasavvufta bir tarîkat şeyhinin, manevî devlet ve ruhanî saltanatını gösteren bir işaret olarak giydikleri külah. Tarîkat şeyhlerinin taçları birbirinden farklıdır ve taç giymenin belirli birtakım özel şartları ve usûlü vardır. (U)

1/66 Ey cümle baş *tâc*ı zerreñ cihân harâcı

Şeyhî düşüpdü acı açuñdur etmek ister

33/3 *Tâc* u tahtı terk idüp yaddım vücûdum şehrini

Neylerem hân u cihânı ol cihân-ârâ yeter

46/13 Âşiyân-ı devlet imiş murg-ı sırra sidre-veş

Halvetîler *tâc*ıdır çünkim yuvası dervişiñ

62/7 Hâtem-i *tâc*-ı kanâ'atle cihânda Şeyhî

Mülket-i mahv u fenâ kişverine dârâyem

64/9 *Tâc*-ı terki urunub Hâtem-i 'aşkı takınup

Şeyhiyâ mülk-i kanâ'atde bugün Dârâyım

71/5 Bilürsin menziliñ âhir olup zîr-zemîn altı

Ya mülki *tâc* u tahtı şöhret ü dünyâyı neylersin

86/1 Aç u çıplak da olursam dimezem ki acı

Bes durur zülf-i siyâh gamm-ı sa'âdet *tâc*ı

94/4 Giymek isterseñ emîrâne selâmet cübbesin

Giy melâmet hırkasın *tâc* u kabâdan vaz gel

94/15 Devlet-i el-fakru fahri *tâc*ımı al başuña

Sûretâ 'ayn-ı gınâ olmasın gınâdan vaz gel

Tahammül [1](تحمل) i. (Ar. teħammul) Zor şeylere dayanma gücü, ses

çıkarmadan katlanma. (K)

9/4 Şol emânetdür ki taglar itmedi anı kabûl

Zâlim ü câhil olup itdi *tahammül* cân aña

Tahkîk [2](تحقيق) i. (Ar. taḥkîk) Bir şeyin ne olduğunu, doğru olup olmadığını anlamak için yapılan araştırma, soruşturma. (K)

Hakk'a ermek, hakîkati bulmak için gayret sarfedip neticede Hakk'ın sıfatlarıyla sıfatlanma, Hakk'ı âlemde müşâhede etme.(K)

2/65 Kîmyâda hazret-i Gazâlî *tahkîk* eylemiş
Câhile nûr ile keşfiñ togsa şems-i devleti

16/5 Kur'ân bilürem ben de imâmım dime
Şeyhî Bâtın eri *tahkîk* ile tefsîre çekerler

Tahliye [2](تحلية) i. (Ar. taḥliye) İçi boşaltmak. (K)

Gönül dünyasında, Allah'tan başka herşeyi silip süpürmek. (C)

2/70 Zulm ü şirk ü şübheden 'ârî olan kalbdür velî
Tahliyedür tahliyedür evliyânunñ sünneti

Taht [6](تخت) i. (Fars. taḥt) Hükümdarların üzerine oturdukları koltuk.

Hükümdarlık makâmı, en üst makâm. (K)

1/14 Ey seyyid-i civân-baht şâh heme felek-i *taht*
Âsân senüñle her mihnet açuk senüñle her der

27/3 Dil-i dîvâneye şadî ne 'aceb geldi bugün
Tahta yâd erdi meded pâdişehim gâlib var

32/6 Gedâ-yı kûyuñ olan 'âşık-ı şeydâlarıñ şehâ
Muhabbet *tahtı* üzre pâdişâh olmuş bulunmuşlar

33/3 Tâc u *tahtı* terk idüp yakdım vücûdum şehriñi
Neylerem hân u cihânı ol cihân-ârâ yeter

71/5 Bilürsin menziliñ âhir olup zîr-zemîn altı
Ya mülki tâc u *tahtı* şöhret ü dünyâyı neylersin

76/17 Leşker-i 'uşşâkile eyle cihânı pür-sipâh
Ey şeh-i 'âlî gönül *tahtına* gel kon kâmrân

Takdîr [2](تقدير) i. (Ar. taḳdîr) Beğenme, güzel bulduğunu, beğendiğini belirtme.(K)

Ezelde Cenâb-ı Hakk'ın olmasını dilediği şeyler, her şey hakkında vermiş olduğu ezeli karar, alın yazısı, kader.(K)

- 16/2 Zâhid olana tâ'at ü teklif ile tedbîr
Evhâmını def' ideni *takdîre* çekerler
- 60/8 Ne gurûbuñ gamını çek ne tulu'a gırre ol
Cümlesin *takdîr*-i Hakka kıl havâle muttasıl

Taksîr [1](تقصير) i. (Ar. taḳṣîr) Kusur, kabahat, suç. (K)

- 80/4 Yele gitdi hevâ-yı nefsiyle sermâye-yi 'ömrüñ
Yapış *taksîri*ne 'özü eyle habl-i mâ 'arafnâke

Takvâ [2](تقوى) i. (Ar. taḳvâ) Korkma, sakınma, kaygılanma. (K)

Tasavvufta Hakk'a boyun eğerek ondan gelecek azaptan sakınmak, cezayı icap ettiren davranışlardan nefsi uzak tutmak suretiyle muhâfaza olmak. (U)

- 34/11 Kimi *takvâ* ile mevsûk kimi 'irfân ile ma'rûf
Çeker vâsıl bulara yuf diyen bilmez bilen dimez
- 76/3 Tâcirâ *takvâ* libâsın nefse giydür ölmedin
Çarh-ı atlas köhnedür âvâresidir nice cân

Talâk [1](طلاق) i. (Ar. ṭalâḳ) Nikâhlı eşini boşama, boşanma, nikâhın sona ermesi. (K)

- 28/7 Birlik bulıgör iki dime üç *talâk* vir
Şeyhî 'acûz-ı dehre ki her dem cefâdadur

Tal'at [1](طلعة) i. (Ar. ṭal'at) Yüz, çehre, güzel yüz. (K)

- 25/8 Çehre-i baht-ı sa'âdet ki gönül sayd eyler
Nûr-bahş olan aña *tal'at*-ı dervîşândır

Taleb [3](طلب) i. (Ar. ṭaleb) İsteme, dileme, arzu etme. (K)

- 35/1 *Taleb*-i mevt ideni sag ideriz öldürürüz

- Agladur inledürüz ya'ni ebed güldürürüz
54/5 Şeyhiyâ tâ niçe hâlât u muhâlâtı **taleb**
Geç hayâliñ ola mı'ıyd-ı visâline hilâl
93/7 Aña şefkat idüp dir ey Haydar
Çün **taleb** eyledüñ biyâ bir bir

Tâlib [10](طالب) i. (Ar. tâlib) İsteyen, talep eden, istekli olan kimse. (K)

Bir tarîkate girmek isteyen kimse. (K)

- 10/3 Cân u dilden **tâlib** olanlar ene'l-hak dersine
Hiç bulurlar mı cemâliñ nüshası gibi kitâb
27/1 Suhf-ı hüsnüñ göreli 'ilme nice râgıp var
Ey kamer-ruh sûre-i Nûra besî **tâlip** var
35/9 **Tâlib**-i 'aşkı dilâ 'aşk ipine aldırırız
Mahva dek hançer-i lâ ile dilin deldürürüz
58/7 Çün hâsıl-ı mahsûl-i 'ilm kayd-ı rehiñdür
Ey **tâlib** olan 'ilme zi tahsîl çi hâsıl
65/2 Göñül mâhî sıfat gavvas-ı deryâ-yı muhabbetdir
Arar turmaz o mâhi **tâlib**-i dürdânedir göñlüm
76/6 Zinde olmak isteriseñ bezm-i gamda **tâlibâ**
Şem'a gibi baş ayak mahv eyle bu meclisde yan
88/10 Şeyhî-yi bî-mecâl ü bî-çâre
Tâlibü'l-kurbi ve's-se'âdâtı
93/50 Özi vü yüzi yogidi kat'â
Tâ işiginde bu da **tâlib** ola
93/55 Mazhar-ı Hak durur kamu bî-şek
Tâlibine kamusı oldu mihek
93/66 Mey-fürûşâne hâdim eyle beni
Sevdirem **tâlibîne** tâ ki seni

Tarîkat [1](طريقة) i. (Ar. tarîkat) Yol, meslek, tarik (K)

Şeyh denilen bir öğretmen nezaretinde, istekli (mürîd veya tâlib) nin Allah'a ulaşma bilincini (ihsan) kazanma konusunda takip ettiği usûle veya metoda tarîkat adı verilir. (C)

1/6 Cismiñdedür şerî'at rûhuñdadur **tarîkat**
Sırrıñ hüve'l-hakîkat ey çâr 'ilme mazhar

Tasarruf [1](تصرف) i. (Ar. teşarruf) Bir şeye sahip olma ve sahip olduğu şeyi istediği gibi kullanma yetkisi. (K)

Allah'ın eşyayı ve bütün varlıkları velîlerinin emri altına vermiş olması sebebiyle velîlerin olaylar ve eşya üzerinde hüküm yürütmeleri ve onları idare etmeleri.(K)

2/19 Za'fa düşüp uyuyan dahı **tasarruf**dan kalan
Kandalığın bilmeyen meyyit gibi şahsiyyeti

Tasavvuf [1](تصوف) i. (Ar. teşavvuf) Yün giymek anlamına gelen bir kelime. (C)

Kul ile Allah arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim. Tasavvufun binden fazla tarifi yapılmıştır. Her sufi içinde bulunduğu hale göre tasavvufu tarif etmiştir. (C)

2/58 Zinhâr ey dostlar bakmañ **tasavvuf** 'ilmine
Bulmadın rûh u 'akl nefsi-i 'aduv mahviyyeti

Tavâf [2](طواف) i. (Ar. tavâf) Kutsal olduğunu kabul ederek bir şeyin etrafını dolaşma, ziyâret etme. Kâbe'nin etrafını dolaşma anlamında kullanılmaktadır (K).

Kişinin kendi mahiyetini, sınırını, menşeyini ve bulunduğu yeri anlamasından ibarettir. Kişinin ilminin, gücünün, hayatının, iradesinin, konuşmasının, görmesinin ve duymasının (ki hepsi şer'î tavaftaki gibi yedi özelliştir) Allah'a râci olduğunu anlaması, bu bilince ulaşmasına tavaf denir. (C)

48/2 Hakkıñ cemâl-i Ka'besi kılmayan **tavâf**
Büyük hac iderse Merve hakkıçün safâsı yok

56/6 Sâlik ol semt-i fenâya varlığıñ mahv it dilâ
Tavf-ı beyt-i 'âşık ol Beytül-Hazenden geç gönül

Tâzim [2](تعظيم) *i.* (Ar. ta‘zîm) Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muamelede bulunma. (K)

- 1/56 İlmiñ kadar ilâhî *ta‘zîm* kıl kemâhî
Ol nûr-ı mihr ü mâhı her demde kıl münevver
- 15/5 Kutb ide anı devr-i kemâle yed-i kudret
El üzre tutarlar anı *ta‘zîm* ile emcâd

Tecelli [3] (تجلی) *i.* (Ar. tecellî) Görünme, belirme, zuhur etme.(K)

Allah’ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi. Sâlikin kalbinde gayb âlemine ait nûrun belirmesi, ilâhi feyzin müminin kalbinde zuhûru.(K)

- 2/146 İsm-i a‘zamlık o dem izhâr ider şehligin
Ol *tecellî* mahv ide keyfiyyeti kemmiyyeti
- 13/3 Ten âfitâb-ı *tecellî* ile kadîd olup
Gehîce hayret ayında serilmege muhtâç
- 29/5 Sûret-i ‘Azrâ’dan itdiñ Vâmık’a ‘arz-ı cemâl
Ol *tecellî* eyledi anı özinden bî-haber

Tecrîd [2] (تجريد) *i.* (Ar. tegrîd) Soyma, soyulma, ayırma, bir tarafta tutma.(D)

Dünyaya ait şeylerden vazgeçerek gönlünü Allah’a bağlama, kalbi mâsivâdan arındırma.(K)

- 46/14 Nefyile iâbât birdir terk ü *tecrîd* ehline
Gitdi dilden gayrı illâ oldı lâsı dervişiñ
- 81/6 Âlem-i insiñ olur mecûbı kim *tecrîd* ola
Şeyhiyâ ‘âşık mıdır ol kim nişânı olmaya

Tefrîd [1](تفرید) *i.* (Ar. tefrid) Toplumdan uzaklaşıp tek ve yalnız kalarak sadece Allah ile meşgul olma. (K)

- 1/8 Ey ‘ayn-ı bahr-i tevhîd lim-i ‘aşk u *tefrîd*
Ey hüsn-i şehri ümmîd müşkil senüñle alısar

Tefsîr [2](تفسير) *i.* (Ar. tefsîr) Yorumlama, yorum. (K)

Kur’ân-ı Kerîm’in âyet veya sûrelerini açıklama. (K)

- 4/7 Ger makâmâta Şeyhî vâkıf iseñ
Ömrünü ‘ilm-i ‘aşka vâkıf iseñ
Asl-ı avazındır musannif iseñ
Bize *tefsîr* kıl vâkıf iseñ
Ne dürür ma’ni-yi hevâ bülbül
- 16/5 Kur’ân bilürem ben de imâmım dime
Şeyhî Bâtın eri tahkîk ile *tefsîre* çekerler

Telvîn [1](تلوين) i. (Ar. telvîn) Renk verme, renklendirme, boyama, boyanma.
(K)

Bir hâlden bir hâle, bir makâmıdan bir makâma geçme durumunda olma. (K)

- 84/2 İr ‘âlem-i *telvîne* var ser-hadd-i gamgîne
Bak sûret-i âyîne gel tekye-yi ihlâsa

Temkîn [1](تمكين) i. (Ar. temkîn) İhtiyatlı ve tedbirli olma, ağırbaşlı ve düşünceli davranma, ağırbaşlılık.(K)

Manevî hal ve makamları geçip kemâle ererek karar bulma. (K)

- 93/17 İrer ol servere çü Kutbeddîn
Ki Ebher içre buldı ol *temkîn*

Terk [16](ترك) i. (Ar. terk) Bırakma. Bırakıp gitme. (K)

Allah’tan başka her şeyi gönlünden çıkarma, kalben vazgeçme.(K)

- 2/52 *Terki*ni ma‘bûd idindiñ tâ‘atiñ oldı sanem
Ehl-i dünyâ mücriminiñ saña var fuzliyyeti
- 14/5 Şeyhiyâ vuslat dilersen gayrısın *terk* eylegil
Rûh-ı Ahmed’dür tılısm-ı kenze miftâh-ı fütûh
- 26/2 Zâl-i dehri *terk* idüp olan ricâle nev-‘arûs
Ma’nisi bıkır olur anuñ her sözi duhterlenür
- 29/6 Nûş idince cur‘a-ı câm-ı şarâb-ı ‘aşkı
Ketm-i esrâr itmedi Mansûr kıldı *terk*-i ser
- 32/2 Olar kim kendü özinden *terkle* bigâne oldılar
Hudâyıla elestden âşinâ olmuş bulunmuşlar

- 32/3 Sivâyı **terk** idüp cân u dilin mahv eyleyen şehler
Ezelden pâdişâhâ ne gedâ olmuş bulunmuşlar
- 33/3 Tâc u tahtı **terk** idüp yakdım vücûdum şehrini
Neylerem hân u cihânı ol cihân-ârâ yeter
- 36/2 Eglenür nâmus u ‘âr ile cihânda ‘âkılân
Mest-i ‘aşkız **terk**-i nâm u ‘ârdır eglencemiz
- 46/14 Nefyile iâbât birdir **terk** ü tecrîd ehline
Gitdi dilden gayrı illâ oldu lâsı dervişiñ
- 64/9 Tâc-ı **terki** urunub Hâtem-i ‘aşkı takınup
Şeyhiyâ mülk-i kanâ‘atde bugün Dârâyım
- 79/3 Yâr ile vahdetim hep gayrısın **terk** eyledim
Düşman olsa gam yimem bâý u gedâ şimden gerü
- 79/5 **Terk**-i ser kılmak nedür vaslında olsun cân fedâ
Çıkdı göñlümden ne kim var mâsivâ şimden gerü
- 86/3 Kaşı mihrâb u rûhı Ka‘be-i ‘ulyâ bilene
Gelse bir kâfileye **terk** ede haccın hâcı
- 87/1 **Terk**-i cihân eylemeyen bilmedi
Sûd-ı ziyân eylemeyen bilmedi
- 88/4 **Terk**-i fânî bulur iseñ kul ol
Geçürüp hıdmetinde evkâtı
- 90/4 **Terk** eyle ism ü resmin bî-keyf olup mukeyyef
Çûn u çegûneyi ko mahv it çerâ vü çendi

Tesbih [1] (تسبیح) *i.* (Ar. **tesbîh**) Allah’ı takdis ve tenzih etme, Hakk’ın her türlü kusurdan ve noksandan uzak olduğunu dile getirme. (K)

Arapça "Subhanallah" demeyi ifade eder. Hakk'ın imkan noksanlığı, hudûs (sonradan yaratılanlar)un izleri, sıfat ve zât ayıplarından tenzih edilmesi.(C)

- 20/5 Hâl ü zülfi dânesinden gayrırı ko Şeyhiyâ
Diyeler **tesbîh**dür ya diyeler zünnârdır

Tevbe [2] (توبه) *i.* (Ar. **tevbe**) İşlediği bir hatadan, suç veya gûnahtan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme. (K)

Günahtan dönüp Allah'a yönelme. (TDV İA)

91/2 Giceler tâ be-seher idelüm zevk-i sabûh

Nâmiña *tevbe* 'adûsı diyelüm bâdesini

94/39 Sehviñe secde idüp Allâh'dan 'özüñ dile

Tevbe eyle 'ömrüñe cümle hatâdan vaz gel

Tevhid [14](توحيد) i. (Ar. tevḥîd) Bir kılma, birleştirme. (D)

Allah'ın zâtında, sıfatlarında, mâbud oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etme.(TDV İA)

34/1 Şehâ *tevhîd*îñ esrârın diyen bilmez bilen dimez

Hakikat ehl-i güftârın diyen bilmez bilen dimez

38/15 Ekser-i şey'i cedeldür seyf-i *tevhîd* ıssı çün

Dökmege nefsiñ demin her demde nevbet beklerüz

44/5 Kalbe derbân oluben dikkatle gözlerimiş

Elde *tevhîd* 'asâsın tutuben sakçaymış

65/1 Hakk ile âşinâ agyâr ile bîgânedir gönülüm

Bi-hamdillah şeh-i *tevhîde* halvet-hânedir gönülüm

93/39 Bahr-i *tevhîde* ol idi gavvâs

Dürr-i nâ-suhteler getürdi hâs

93/62 Kande şeyhim mürîd ü *tevhîdim*

Çün bahâr-ı cüz-i rûy o dîdem

1/8 Ey 'ayn-ı bahr-i *tevhîd* akallim-i 'aşk u tefrîd

Ey hüsn-i şeh-i ümmîd müşkil senüñle alısar

2/59 Nefsin kâfir ni'met-i *tevhîde* agular katar

Nefsi ile isbâtı fark itmez yetürür farkıyyeti

2/96 Pes der ü dîvârı ki *tevhîde* vakf eyle dilâ

Tâ bulasın şeş-cihet içre vücûdiyyeti

2/123 Lahm u şahm ü 'ırkıña *tevhîd*-i Hak vâlî ise

Himmet-i süflî gidüp togdıysa 'ulyâ himmeti

3/3 Telh-kâm olanlara *tevhîdi* telkîn eyledi

Şerbet-i 'aşkile feyz-i lezzet-i dîn eyledi

Tıbb-ı mâ-yentakla heb cenneti ta'yîn eyledi

- Nutk-1 hikmet perveri her şûri şîrîn eyledi
Kârbân-1 Mısra diyüñ bir dahi sükker satmasun
- 4/3 Gecede ‘azm-i bostân eyle
Sırr-1 ‘aşkı seher ‘ıyân eyle
Remz-i *tevhîdi* hoş-beyân eyle
Beni [de] saña hem-zebân eyle
Eyleye tez tezellülen bülbül
- 15/2 Vâhid yüzünü halka-1 *tevhîd*de görürsin
Bil hatemiñe cevheri taş urmuş ol üstâd
- 18/12 Aşk odıyla yanmış Hak ‘ilmine el sunmuş
Tevhîd atına binmiş meydân haberin söyler

Tezellül [1](تَزَلُّل) i. (Ar. tezellul) Kendini hor ve hakir gösterme, kendini aşağı kabul etme, zillete katlanma, alçalma. (K)

- 4/3 Gecede ‘azm-i bostân eyle
Sırr-1 ‘aşkı seher ‘ıyân eyle
Remz-i tevhîdi hoş-beyân eyle
Beni de saña hem-zebân eyle
Eyleye tez *tezellülen* bülbül

Tûba [4](طوبى) i. (Ar. tûbā) Cennette bulunduğu ve bütün cennete gölge saldığına inanılan, kökü yukarıda dalları aşağıda büyük ağaç. (K)

Üns makamı, İlâhî huzurda sükûn ve huzur halinde bulunmak. (C)

- 1/31 Ey asl-1 lafz u ma‘nâ bîh ü dirah-1 *tûbâ*
İlm-i ledünne dâna çeşm-i cihâna güher
- 10/4 Sırr-1 vahdet noktası sergeştesidir nüh felek
Kim bu remzi keşf ider *tûbâ* lehüm ve hüsnü meâb
- 20/2 Baña *tûbâ* vü şarâb-1 kevâeri vasf itme kim
Tûbâ kadd-i yârdır kevâer leb-i dildârdır

Tûl-ı Emel [3](طول الأمل) *i.* (Ar. **Ṭûl'l- emel**) Uzun emel, açgözlülük demektir. İnsanın hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalışması. Mukabili, kasr-ı emel olup, hemen ölecekmiş gibi âhîret için çalışmaktır. (C)

- 53/2 Zülfi zencîriyle bu Mecnûn'unuñ fikri dirâz
Gerçi 'âkil der bırak sevda durur **tûlü'l-emel**
- 75/5 Ne **tûl-i emel** kaydı ne 'ilm ü 'amel saydı
Bu hayret ocagına bilmem niye geldim ben
- 37/5 Tayy eyleriseñ **tûl-i emel** defterin ey dost
Bir cûd idesin Hatem-i devrân dahi bilmez

U

'Ucb [3](عجب) *i.* (Ar. **'ucb**) Kendini beğenme. (C)

Kul, sahip olduğu bazı şeyleri göz önünde tutmak suretiyle onların hakiki sahibi olan Allah'ı unutarak kendisine aitmiş gibi kabul ederek büyüklenir, şımarır. Tasavvufta hedefe varmaya giden yolda ucb çok önemli bir engeldir. (C)

- 6/9 Münkabız dirhem itdi ânı dahı
Vech-i bî-miâli unzuru **'ucbâ**
- 56/5 Gülmek ağlamak durur ma'mûrelik vîrânelik
Nâ-murâd ol **'ucbu** ko gel mâ u menden geç gönül
- 76/7 İlm sanma vehmiñi mahv eyle cehl al yerine
Çâre bilmem dersidir **'ucbile** kılma imtinân

'Ukbâ [2](عقبى) *i.* (Ar. **'uqbâ**) Öbür dünya, âhîret. (K)

- 94/14 Zînet-i dünyâya meyl etme sakın **'ukbâya** bak
Ârzû-yı Hak idüp bâtlı recâdan vaz gel
- 14/2 Metn-i 'aşkı hall için ins ile cin hûr u melek
Arş u kürsî dünye vü **'ukba** vü mâ-fihâ şurûh

Ulûm [1] (علوم) (**'ulûm**) İlimler.(K)

- 75/3 Ref' olmadı çün perde tadrîs-i **'ulûm** ile
Ag u karadan geçdim mir'âtımı sildim ben

Ulyâ [3] (علياء) sıf. (Ar. ‘ulyâ’) Çok yüksek, çok yüce. (K)

- 2/68 Fikr-i nefis ü kileme-i süflîden arıt kalbiñi
Sözünü kes tâ gele yerine ‘*ulyâ* kilemeti
- 2/123 Lahm u şahm ü ‘ırkıña tevhid-i Hak vâlî ise
Himmet-i süflî gidüp togdıysa ‘*ulyâ* himmeti
- 86/3 Kaşı mihrâb u rûhı Ka‘be-i ‘*ulyâ* bilene
Gelse bir kâfileye terk ede haccın hâcı

Ummân [4] (عمان) i. (Ar. ‘ummân) Çok büyük engin deniz, okyanus. (K)

- 1/39 Ez-katre-i to-yem şod ‘*ummân*-ı devr çûnem şod
Bî-tû cihân-ı ‘adem şod ‘âlem zi-tû münevver
- 12/1 Dilberâ ol sırr-ı ‘aşkı eylemek pinhân güç
Güç durur sıgmak katı birkündiye ‘*ummân* güç
- 18/2 Bahreyni içer kanmaz dünyâ sayusın saymaz
Her bâdile ırgânmaz ‘*ummân* haberin söyler
- 31/4 Eser yeller gibi dâ‘im cihân mellâhları her dem
Gezerler bunca deryâyı nedir *ummân* bilmezler

Uryân [1] (عريان) i. (Ar. ‘uryân) Çıplak. Tasavvuf düşüncesindeki, "çıplak geldik hiç bir şeye sahip olmadan, çıplak gideriz" yorumunu anlatan bir terim.(C)

- 70/2 Bir gün ola cân murgı çıka gide kafesden
Ey ten giresin yerlere ‘*uryân* olasin sen

Uşşâk [6] (عشاق) i. ve sıf. (uşşâk) Âşıklar. (K)

- 2/117 Böyle iken bâri ‘*uşşâka* musâhib olmasa
Ko lâ u fa‘lâ murâd nefis olursa meşiyyeti
- 6/3 Yapışup aña zümre-i ‘*uşşâk*
Didiler cümle len-fisâme lehâ
- 6/4 O durur ser-nüvişt-i râh-ı hüdâ
Oldı ‘*uşşâka* ‘urvetün vuska
- 29/3 Zerre-i mihr-i cemâliñden salup ‘*uşşâka* nûr
Katre-i bahr-i cemâliñden viren hûbâna fer

- 34/3 Elâ yâ eyyuhe's-sâkî be-tiryâki ve berrâk
Rumûz çok **uşşâka** diyen bilmez bilen dimez
- 76/17 Leşker-i '**uşşâk**ile eyle cihânı pür-sipâh
Ey şeh-i 'âlî gönül tahtına gel kon kâmrân

Uzlet [2](عزلة) *i.* (Ar. '**uzlet**) Bir yana çekilip kendi kendine tenhada yaşama, yalnızlık köşesine çekilme. (D) Görünürde halkın içinde olduğu halde kalben onlardan ayrı olma. (K)

- 79/6 Çünkü vahdetdür makâmın Şeyhiyâ gel '**uzlet** it
A'yan-ı a'dâdan eyle ihtifâ şimden gerü
- 63/3 Kılaldan dilde derd-i yâri mesken
Der ü dîvârı kıldım '**uzlet** oldum

Ü

Üftâde [2](افتاده) *sıf.* (Fars. **uftâde**) Düşmüş, düşkün, biçare. (K)

Tasavvufta hâlin zuhuru ve bu durumda iken kulluk vazifesinin gerçekleştirilmesinden âciz kalınması. (U)

- 1/47 Ez-mekr-i çeşmet âhû munîru be-kûh yâ hû
Ez-zülf-i tâ-siyeh rû **üftâde**-i misk-i 'anber
- 34/7 Kimisi lafza **üftâde** kiminiñ zevki ma'nâda
Kimisi gark-ı deryâda diyen bilmez bilen dimez

Ümmet [5](أمة) *i.* (Ar. **ummet**) Topluluk, cemâat. Kendilerine nebî gönderip de inanmayanlara ümmet-i davet, iman edenlere de ümmet-i icabet denir. (K)

- 1/21 Ey 'âlemîne rahmet nûr-ı Hudâ-yı **ümmet**
Ey rehnümâ-yı vuslat her 'izzete sezâ-ver
- 62/6 **Ümmet**im dirse eger bendesine fahr-i cihân
Bil hemân zevk-ı sipihrinde bu gün 'Îsâyem
- 64/4 **Ümmet**im dirse baña şâh-ı Rasul fahr-i dü-kevn
Mülk-i câvid-i sipihrine hemân 'Îsâyım
- 93/2 İlm-i şer'i kamuya neşr itdi
Ümmetin şer'i üzre haşr itdi

93/5 Didi ey **ümmete** olan hâdî
Baña ol sırrile eyle irşâdî

Üstâd [3](استاد) *i.* (Fars. **ustâd**) Öğretmen. (C)

Tasavvufta mürşîd-i kâmil anlamına gelir.

2/136 Kîmyâ ‘ilmin okumakla ganî olmaz kişi
İtmese **üstâda** hıdmet bilmez ol keyfîyyeti

15/2 Vâhid yüzünü halka-ı tevhîdde görürsin
Bil hatemiñe cevheri taş urmuş ol **üstâd**

15/6 Mahv ile fenâ dersi medârisde okunmaz
Meyhânede **üstâdı** anuñ tıfl-ı mugân zâd

V

Vâcib [3](واجب) *i.* (Ar. **vâcib**) Yapılması gerekli olan, terkedilmesi câiz olmayan husus. (K)

2/12 Mümteni‘den mümkin hem **vâcibi** fark itmedin
Kâfir olmuşdur hurûfî giyibdür ol nekbeti

27/5 La‘lüñe lezzet emânet durur ehl-i Şeyhî
Âşika sun ki emânet sorulur **vâcib** var

51/5 Lâzımün li’l-enâmi midhatüküm
Vâcibün li’l-kirâmi iclâl

Vahdet [24](وحدة) *i.* (Ar. **vaḥdet**) Birlik, bütünlük, yekpârelik.(K)

Bütün yaratılışta kendisinden başka bir varlık bulunmayan Allah’ın varlığının bir ve tek olması, Allah’ın varlıktaki birliği.(K)

1/5 Ey dürr-i bahr-i **vahdet** ism-i nigîn-i kudret
Mîhr-i semâ‘ı ‘izzet serdâr olanlara ser

1/26 Ey şâh-ı sırr-ı **vahdet** sâlâr-ı cünd-i kudret
Şahbâz-ı dest-i kuvvet ey nûr-ı heft-kişver

2/10 Cem‘ u fark u rütbe-i kevn ü fesâdı bilmeyen
Görmedin şeytân u cinni kandan alduñ **vahdeti**

2/11 Vahdete îmân kat‘ı şirk dürür hâl olmadın

- ‘İlm vâh durur bilen **vahdet**le ‘ilm rütbesi
- 2/56 Hakkı bilen ‘ilm-i Hakdır hem görendir ‘ayn-ı Hak
Gayrı yokdur kat‘ ider **vahdet** kılıcı şirkiyyeti
- 2/98 Kesretiñde **vahdeti**ñde hem yimekte içmede
Sohbet ü bey‘ ü şirâda ‘âdet it bu hasleti
- 2/140 Hakkıla me’nûs olan müstehiş olur gayriden
Kesretinden **vahdet** ü ‘irfân iline hicreti
- 9/5 Sırr-ı **vahdet** içre Şeyhî şöyle hayrân oldu dil
Yer ü gök hem yaz u kış cennet cahîm yeksân aña
- 10/4 Sırr-ı **vahdet** noktası sergeştesidir nüh felek
Kim bu remzi keşf ider tûbâ lehüm ve hüsnü meâb
- 11/5 Olup ferrâş-ı beyt-i ehl-i **vahdet**
İder dil hânesin tathîr-i hıdmet
- 14/4 Aşk ile medhûş olup **vahdet**de sergerdân idim
Yog idi dünyâda adım olmamışdı nefh-i rûh
- 17/5 Kayd-ı zülfine silsileñ bagla
Ki bu mutlak katâr-ı **vahdet**dir
- 18/11 Cânından olup bizâr bülbül gibi eyler zâr
Vahdete kılup ikrâr îmân haberin söyler
- 34/2 Uyurdum saçın kesretde uyandım dâr-ı **vahdet**de
Bu remz-i beyt-i vahşetde diyen bilmez bilen dimez
- 34/15 Ne sırdır bu sır-ı **vahdet** nedir bu derd ü bu mihnet
Ne dimekdür Hakka vuslat diyen bilmez bilen dimez
- 35/5 Ser-şikâr itmekiçün saydgeh-i **vahdet**de
Giceyi diri tutar nefis atımı yeldirürüz
- 35/6 Bir zamân halka-i **vahdet**de tamâm oynaduruz
Fâlî meymûn olanı topumuza çaldıruruz
- 35/10 Sunaruz ehl-i riyâzâta ham-ı **vahdet**de şarab
Sıbgatullâha boyadup rengini soldururuz
- 63/10 Gül ile gül olup hârı bırakdum
Yanan gelsün ki nâr-ı **vahdet** oldum
- 79/3 Yâr ile **vahdetim** hep gayrısın terk eyledim

- Düşman olsa gam yimem bâ y u gedâ şimden gerü
- 79/6 Çünkü **vahdet**dür makâmıñ Şeyhiyâ gel ‘uzlet it
A‘yan-ı a‘dâdan eyle ihtifâ şimden gerü
- 90/2 O dem ki bûy-ı **vahdet** irer meşâm-ı câna
Sırr-ı nefahtü min rûhîden takın kemendi
- 92/1 Bî-hod olsa ‘âşıkânüñ mahv olur keyfiyyeti
Kendi gider anda Hak söyler kelâm-ı **vahdeti**
- 93/52 Ben dahı gâr-ı **vahdetine** girem
Kara yüzüm eşiklerine sürem

Vâhid [3](واحد) sıf. (Ar. vâhid) Tek, bir. (K)

“Tek, zâtında, sıfatlarında, isim ve hükümlerinde asla ortağı ve benzeri olmayan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. (K)

- 15/2 **Vâhid** yüzünü halka-ı tevhîdde görürsin
Bil hatemiñe cevheri taş urmuş ol üstâd
- 46/9 Cünd-i gaybdır ‘asker-i seyf ü sinânı ism-i
Hak **Vâhid** ü Kahhârdır ‘avn-i kuvâsı dervişiñ
- 59/3 İzzet isterseñ asl-ı **vâhide** dön
Masdar-ı evveli kılup iclâl

Varlık [8] T. i. Var olma durumu, mevcudiyet, vücut.(K)

Allah’ın lütfu olan şeyleri kendi malı zannetmekten ileri gelen gurur, kendini var görme, kibir.(K)

- 2/20 Var mı dirsın aña senüñüm **varlığı** muhtâc ola
Mesned ide cismi mâ u milh ü hubz u küşti
- 2/27 Seyf-i ‘aşk ile şehîd ol vir hevâya **varlığın**
Akl-ı cüz’ünü fâni kıl gelsün anuñ külliyyeti
- 2/54 Ma‘rifet da‘vâsı kande kaldı sen ben kandedür
Varlığı kandan olur a‘yân eşyâ şemmesi
- 3/1 Her olur olmaz yire sûfi vücûdın atmasun
Aşka virsün **varlığı** sûd u ziyâna satmasun
Mâni‘-i kurb olanı meydânına ugratmasun

- Sâlike tenbih idüñ gâfil yolında yatmasun
Kendü şehrin yoklasun ayruk yabana gitmesün
- 28/2 Bilmez ki her kadem nice biñ dîdeden çıkar
Her cünbişinde **varlığı** ‘ayn-ı fenâdadır
- 47/5 Dehân u nâme ile yâr sormazısa seni
Şeyhî Revâdur **varlığın** hattını kıla devr-i fânî Hak
- 56/6 Sâlik ol semt-i fenâya **varlığın** mahv it dilâ
Tavf-ı beyt-i ‘âşık ol Beytü’l-Hazenden geç gönül
- 76/12 Çekme gam fakr u fenâya hem sevinme **varlığa**
Bil ki ‘inde’l-ımtihâni el-mer‘u yükremu ev yuhân

Vasf [9](وصف) i. (Ar. vaşf) Bir kimse veya şeyin taşıdığı hal, sıfat, nitelik. (K)

- 2/9 Ya‘ni mahv eyle fenâ âb ile **vasfuñ** yuyasın
Kâle halkullah ancak hep gide gayriyyeti
- 2/34 Sîm ü zerler harcayup alduklaruñ ni‘metlerüñ
Vasf-ı Hakka mazhar olan şekl ü bûy-ı lezzeti
- 2/82 Gel rızâya kâ‘il iseñ emrine teslîm ol
Mâ yeşâ‘ü yef‘alü lâ-yüs‘elü **vasfiyyeti**
- 2/131 Fi‘l ü vasfı zât-ı **vasf-ı** Hakka pes mir‘ât olur
Evvel âhir zâhir ü bâtın togar ‘ayniyyeti
- 20/2 Baña tûbâ vü şarâb-ı kevseri **vasf** itme kim
Tûbâ kadd-i yârdır kevser leb-i dildârdır
- 24/3 Ölmeden gel ölegör hayy ü ebed **vasfını** bul
Âkıbet muhmel odur kim sözüm ihmâl eyler
- 34/8 Mezâhir ile örtmüş yüz nice görsün anı her göz
Ne **vasf** itsün anı her söz diyen bilmez bilen dimez
- 72/7 Hâk-i râhıñ kâmetiñ **vasf** ideli oldu bülend
Âli himmetdür kuluñ sen şâhlar sultânısın
- 89/2 Cild ü lafz u harf ü kâğıd ma‘niye hâdim durur
Vasf-ı Hak ma‘nâ-yı Kurân’dır fehm kıl bâtını

Vech [16](وجه) i. (Ar. vech) Yüz, çehre, tarz, biçim, sebep. (K)

Mevcudatın varlığında müşâhede edilebilen ve onları her yönden kuşatan Hakk'ın tecellisi.(K)

- 1/1 Ey mahzen-i fezâ'il ey **vech**-i Hakka mazhar
Ey mecma'-ı hasâ'il mecmû'-ı halka rehber
- 1/25 Sarrâf-ı dürr-i 'irfân 'arrâf-ı sırr-ı sultân
Mir'ât-ı **vech**-i nu'mân sultân-ı bahr-i vehm-ber
- 2/74 Hak hâlissey mehekde işle gel ihlâsla
Bâtıl u mahlûtüne fi'l-hâl döndür **vechiyyeti**
- 2/134 Ya'ni evsâf u sıfâtı **vechine** zülf eylemiş
Şeyhî kimdir erde arada açar gencîne hücceti
- 6/9 Münkabız dirhem itdi ânı dahı
Vech-i bî-misli unzuru 'ucbâ
- 7/3 Bir kerre gören lütfuñ ile **vech**-i şerîfîñ
Bî-şübhe olur âyine-i kalbi mücellâ
- 10/7 Hâne-i dil içre mahbûs idi Şeyhî niçe yıl
Tâli'ı sa'd oldı **vechiñden** açıldı feth-i bâb
- 28/6 Rûy-ı türâba akma tagılma çü âb u gil
Vech-i zemîni seyl alur yâhud hevâdadur
- 29/1 Ey dil-i Kays rûh-ı Leylâ'dan olduñ cilveger
Çeşm-i Ferhâd ile kıldıñ **vech**-i Şîrîn'e nazar
- 36/5 Kiblemiz ebrû-yı dilberdir añadur **vechimiz**
Zülfüne devr ideriz kim dârdır eglencemiz
- 39/3 Yâ Rabb Ka'be hakkı mahv it sivâyı bütün
Her sûda tâ ki **vechiñ** ola kiblegâhımız
- 46/2 Sürme-i mâzâga ile mekhûldür çün gözleri
Vech-i bâkî seyr ider 'ayn-ı fenâsı dervişiñ
- 57/6 Zerd-i rûyuñ eşk-i merdüm-zâd ile şâhid yeter
Huccetiñ simâ-yı **vechiñdür** sahîh olduñsa âl
- 87/3 **Vech**-i gınâ gösterüben herkese
Fakrı nihân eylemeyen bilmedi
- 93/44 Zulmet-i Rûmı kaldırub ol şâh
Zâhir oldı fesemme **vechullâh**

93/56 Hakkı bulup vusûle irmişler
Ölmedin *vech*-i Hakkı görmüşler

Vefâ [8] (وفاء) i. (Ar. vefâ') Sözünde durma, verilen sözü yerine getirme. (K)

Ezelde bezm-i elestte Allah'a verilen söze sadık kalma. (K)

- 1/9 Sıdk u safâya suffe lutf u *vefâ*ya kubbe
Rûyuñ diler ehîbbâ ey hubb-ı hubbe beyder
- 1/60 Osmân-ı zî-hayâyı ol ma'den-i *vefâyı*
Ol mahzen-i sehâyı nûruñla eyle ezher
- 3/4 Çün senekra'udan okutdı aña 'ilm pür-'iber
Dest ucı *vefâ* ... sunup şehd ü şeker
Lezzet-i ahbebtü i'rakdan cihân toldı eser
Çün yayıldı 'âleme şîrîn dehânından haber
Tûti agzın açmasun bülbül perîşân ötmesün
- 46/16 Çün cefâsı vü *vefâsı* enbiyâ mîrâsıdır
Cümleten mevrûsdur duâsı devâsı dervîşîñ
- 60/11 Şeyhî kıl u kâlden kıl deñlü bulmâdı *vefâ*
Şimdi lâzımdır ola bir ehl-i hâle muttasıl
- 61/2 Gördi çün bûy-ı *vefâ* kalmadı âdem-zâdede
Kûhsâre düşdi Mecnûn hemçü lâle muttasıl
- 94/2 Kıssa-ı mihr-i *vefâ*dan hisse al dâne iseñ
Verme her meh-rûya dil her bî-*vefâ*dan vaz gel

Vehm [4] (وهم) i. (Ar. vehm) Gerçekte var olmayan fakat var olduğu sanılan, varmış gibi tasarlanan düşünce ve zan.(K)

- 1/25 Sarrâf-ı dürr-i 'irfân 'arrâf-ı sırr-ı sultân
Mîr'ât-ı vech-i nu'mân sultân-ı bahr-i *vehm*-ber
- 1/41 Allâm-ı ism-i esmâ fettâh-ı sırr-ı ihyâ
Ey ism-i *vehm* müsemmâ her zerre bunı söyler
- 29/9 Kühn-i zât-ı hikmetiñde 'akl-ı küll Mecnûn'dur
Murg-ı *vehm*-i per-bürîde itmez ol râha güzer
- 76/7 İlm sanma *vehm*iñi mahv eyle ceħl al yerine

Çâre bilmem dersidir ‘ucbile kılma imtinân

Velâyet [3](ولاية) i. (Ar. velâyet) Kulun Hakk’a yakınlığı ve Hakk’ın kulu, kulun Hakk’ı dost edinmesi durumu, velî olma, velîlik, ermişlik.(K)

- 16/4 Kaplarsa *velâyâtı* tesânif ile ‘âlim
Her biri görünce anı bir yere çekerler
- 17/8 Gele miftâh-ı ism-i a‘zam ile
Açagör kalbi kim *velâyettir*
- 38/5 Rûy-ı zerd ü derd-i dil âh-ı derûn u hûn-ı çeşm
Dûrbâş-ı çâr cânıdır *velâyettir* beklerüz

Velî [11](ولی) i. (Ar. velî) Sahip, bir çocuğun sorumluluğunu üstüne alan kimse.(K)

Cenâb-ı Hakk’a yakınlık mertebesini kazanmış olan seçkin kul, Allah’ın dostu ve sevgili kulu, ermiş.(K)

- 1/28 Kapuñda cümle sâ’il bağladı saña mahmil
Arz idegeldi müşkil cümle *velî* peygamber
- 2/14 ‘Âşıkım sanduñ *velî* nefsüñ dürür öz sevdüğüñ
Nefsi isbât eylemişsin ey büt-i şirkiyyeti
- 27/70 Zulm ü şirk ü şübheden ‘ârî olan kalbdür *velî*
Tahliyedür tahliyedür evliyânuñ sünneti
- 2/103 Yaradan Hakdır *velî* ‘azm-i âmel nefsiñdedir
Habl-i Kur’âna yapış kes rişte-i cebriyyeti
- 13/5 Cemâli bağı gül ü yâsemin ile pürdür
Velî seherde nihânî dirilmege muhtâç
- 13/7 Egerçi rûh ezelde anuñla mûnisdir
Velî ki nefis yanından ayrılmaga muhtâç
- 13/11 Zuhûr eder nefes-i rûh-bahş-ı Rahmânı
Velî dübâr olup andan dürülmege muhtâç
- 24/5 Şeyhi pîr oldı *velî* vaz’-ı sabâyı komadı
Meylini cell ü şa’ir ile hemân mâl eyler
- 39/6 Çokdur kusûr zâhir ü bätında Şeyhî lîk

İkrârımızda yok *velî* hiç iştibâhımız

52/6 Şeyhîyâ râh-ı fenâda gizli yollar çok *velî*

Cümleden kendüni ednâ bilmekdür râh-ı vusûl

76/2 Dâr-ı kalbe mün'akisdîr şems-i burc-ı hû *velî*

Âb u gil örtündüğüçün görmez anı eblehân

Virâne [2] (ویرانه) i. (Far. virâne) Yıkılmış, harap olmuş eski yapı. (K)

Nefsinin egemenliğine son vermiş kişiler dışa, halka açılan geçici yönlerine değil Allah'a açılan kalıcı yönlerine özen gösterirler. Yaptıklarının kul rızası değil Allah rızasına uygun olmasına dikkat ederler. Maddî, şeklî, sünûliklere önem vermedikleri için dışları viraneyi andırır ki hazineler bu virânelerin içinde bulunur. Dervişler, eskiden surî harabîliği dışa yansıttıkları için garip, alelade değersiz bir dış görüntü verirler, ancak diyalog kurduğunuzda bu harabî görüntünün altında yatan ruh asaleti ve zenginliği farkedebilirmiş. İçlerinde ilâhî cevhere ulaşmış, dışı harap görünen dervişler için: "Virânelerde define bulunur." demişlerdir. Eskiden kalma hazineler, daima tarihi harabelerde, yıkıntılarda, toprak gibi dümdüz olmuş yerlerde aranır. (C)

56/5 Gülmek ağlamak durur ma'mûrelik *virânelik*

Nâ-murâd ol 'ucbu ko gel mâ u menden geç gönül

65/9 Dil-i Şeyhîyi şâhım degme mi'mâr eylemez ma'mûr

Ezelden tâ ebed bir genc için *virânedir* gönülüm

Vird [8] (ورد) i. (Ar. vird) Belirli zamanlarda mânevî bir görev olarak düzenli şekilde okunan âyet, esmâ-i hüsnâ veya dualar.(K)

2/29 Bir bilüñe Hak didi bil hem asl ey âb u gül

Virdi Hak hayvâna şîr ü rûgan-ı tâhirâtı

2/88 Genci rence câhı câha *virdi* çün Kârûn dün

Gazele gazele ta koy hâke merdûdiyyeti

2/102 Senden oldı dime Hakka ki sakın İblîs-veş

Kâbiliyyet *virdi* Hak kullanmadı ki ko 'illeti

3/6 Hüsn anuñdur gayrısında ma'na yok bir kurı ad

İn hiye illa esmâdan añla bir haber kalma 'inad

- Nokta-ı per-kâr odur gayrısı mu‘avvec-i bî-sedâd
 Devr-i ruhsârında her hüsn ehline **virđ**-i kesâd
 Hûblar geçrevligiyle buña ebrû çatmasun
 29/2 Goncaya bülbül dehânından iden ‘arz-ı niyâz
 Bâgda **virđiñ** gül-i ra‘nâya hüsnüñden eser
 49/5 Gel câm-ı la‘liñi sun huşyâr eyle şâhım
 Şeyhî’ye **virđi** hayret fikr-i visâl-i kaddiñ
 69/3 Bir gınâ **virđi** ki şehden dahı müstagnîyim
 Mâlik-i mülk-i ‘alâyım be-şekil gerdûnum
 72/3 Cisme geldiñ ü cân **virđüñ** ger giderseñ mürdeyim
 Bu dem îmânım saña billâh âdem cânısın

Visâl [4](وصال) i. (Ar. vişâl) Sevdigine kavuşma, vuslat.(K)

- 48/5 Şeyhî **visâl**-i ‘ıydına kurban olursuñ eger
 İresiñ bir bekâya ki hergiz fenâsı yok
 49/5 Gel câm-ı la‘liñi sun huşyâr eyle şâhım
 Şeyhî’ye virđi hayret fikr-i **visâl**-i kaddiñ
 54/5 Şeyhiyâ tâ niçe hâlât u muhâlâtı talep
 Geç hayâliñ ola mı ‘ıyd-ı **visâl**ine hilâl
 68/3 Sensüz alınmadı meydân-ı **visâl** ey mey-i ‘aşk
 Kimse bu meydâne ayak basmadı senden akdem

Vuslat [6](وصلة) i. (Ar. vuşlat) Sevdigine kavuşma. (K)

Tasavvufta Allah’a ulaşmak, olgunlaşmak, kemâle ermek, sâlikin sülûkunu tamamlaması. (U)

- 2/41 Lâ tehâfu hem vehâfûnî dimişdir çün saña
 Bir dem içün demdügi gör tâ bulasın **vuslatı**
 14/5 Şeyhiyâ **vuslat** dilersen gayrısın terk eylegil
 Rûh-ı Ahmed’dür tılısm-ı kenze miftâh-ı fütûh
 15/9 Şeyhî içegör câm-ı bekâdan mey-i **vuslat**
 Mutlak olagör cümlede Hak ola hemân ad
 34/15 Ne sırdır bu sır-ı vahdet nedir bu derd ü bu mihnet

- Ne dimekdür Hakka **vuslat** diyen bilmez bilen dimez
38/1 Hadd-i ta'rifî geçüp hâ-yı hüviyyet beklerüz
Seyr-i fillâh ü ma'allâh içre **vuslat** beklerüz
94/34 Vâsıl olmak isterseñ ey Mecîd-i Hazrete
Ârzûsı **vuslat** her dilberâdan vaz gel

Vusûl [4](وصول) i. (Ar. vuşûl) Ulaşma, erişme, varma, muvâsalat.(K)

- 52/2 Tefrika efkârı birle şem'-i cem' olmak muhâl
Mâsivâ yolında sâlik maksûda bulmaz **vusûl**
52/6 Şeyhîyâ râh-ı fenâda gizli yollar çok velî
Cümleden kendüñi ednâ bilmekdür râh-ı **vusûl**
81/4 Ol kişi bulur bekâbillâh makâmına **vusûl**
Hem zebânı olmaya hem ad u sanı olmaya
93/56 Hakkı bulup **vusûle** irmişler
Ölmedin vech-i Hakkı görmüşler

Vücûd [17](وجود) i. (Ar. vucûd) İnsan veya hayvan gövdesi, beden.Var olma, bulunma.(K)

Mutasavvıflardan Kâşânî vücûdu: "Hakk'ın zâtıyla zâtını bulmasıdır ki bu yüzden Hazret-i Cem'e Hazret-i vücûd denir" şeklinde tanımlamıştır. Varlığı, bulmayı ifade eden üç tasavvuf terimi, aralarındaki nüanslarla şu şekilde birbirlerinden ayrılırlar: a) Vecd : Aşkla cezbeye düşmek ki kendiliğinden olur. b) Tevâcüd : Kendiliğinden olmaksızın, sâlikin zorlamasıyla elde edilen bir hâldir. c) Vücûd : Vecd ve tevâcüdün ötesindedir. Hak'la Hak olmak. Vücûd makamındaki sâlikin vecd ve tevâcüde iltifatı yoktur, zira vücûd, vecd ve tevâcüdden üstündür. Kısaca, hakikat sultanı ortaya çıkınca, beşerî vasıfların yok olmasına vücûd denir. (C)

- 1/2 Ey menba'-ı mürüvvet ey mecma'-ı fütüvvet
Ey asl-ı feyz-i rahmet cûd-ı **vücûda** perver
1/30 Ey mevc-i bahr-i bî-'add sırr-ı **vücûd-ı** ebced
Mürseller içre Ahmed ey cümle başa efser
2/45 Sen Süleymân-ı **vücûd** iken dîv almış hâtemi
Mansıba şükr ile fikr it havfı-ı ma'zûliyyeti

- 2/60 Hayret-i şeytân sakın kim sâkilik eyler saña
Ya **vücûd**ı ya mübâhîlikle küfrâniyyeti
- 2/96 Pes der ü dîvârı ki tevhîde vakf eyle dilâ
Tâ bulasın şeş-cihet içre **vücûd**iyyeti
- 2/108 Yir yok ider seni komaz **vücûd**uñdan eser
İzzet isteyeni bulup komaz kibrden nefhati
- 3/1 Her olur olmaz yire sûfî **vücûd**ın atmasun
‘Aşka virsün varlığı sûd u ziyâna satmasun
Mâni‘-i kurb olanı meydânına ugratmasun
Sâlike tenbih idüñ gâfil yolında yatmasun
Kendü şehrin yoklasun ayruk yabana gitmesün
- 14/3 Gark ider mülk-i **vücûd**um kaynasa tennûr-ı ‘aşk
Zerredir dünyâ yanında katredir tûfân-ı Nûh
- 31/3 Cihân-ı er cihân içre **vücûd**-ı mutlak atıñdır
İrerler gayrı yerlerde görür anı bilmezler
- 33/3 Tâc u tahtı terk idüp yakdım **vücûd**um şehrini
Neylerem hân u cihânı ol cihân-ârâ yeter
- 37/6 Aşk odına ger mısır-ı **vücûd**uñ yakar iseñ
Bir şerbet içersin anı reyyân dahi bilmez
- 45/5 Yok eyle Şeyhî özüñ katreñi bırak bahre
Gözüñ aç eyle **vücûd**uñu ‘ayn-ı yem ‘âşık
- 58/4 Yüzüm suyudur yine yakan hâk-i **vücûd**ı
Âhir yudum el hâb-ı fenâ içre azîn-gil
- 60/4 Bil le‘all-i sevfür zâyî‘ iden sermâyeñi
Niçe virirsiñ **vücûd**ı ihtimâle muttasıl
- 60/5 Bu **vücûd**uñ hırkasın kanlı yaşuñla al kıl
Tâhir ü tayyib gerek olmaga ala muttasıl
- 63/8 **Vücûd**um şehriniñ feth oldı bâbı
Tokındı nûr-ı âfet şöhret oldum
- 79/2 Çü ‘adem iklîmine gitdim **vücûd**um yok tutup
Ne ihtimâl eksik ola şecn-i ‘anâ’ şimden girü

Y

Yakîn [1](يقين) i. (Ar. yakîn) Bir şeyi şüphesiz olarak tam ve doğru şekilde bilme. (K)

Herhangi bir delile bağlı olmaksızın sadece îman kuvvetiyle âşikâr olarak görme, müşâhede ederek bilme.(K)

93/15 Çün irdi aña Kâdî Vahyüddin

Bulur andan safâ-yı bûy-ı *yakîn*

Yâr [33](يار) i. (Fars. yâr) Sevgili, dost (C)

Bütün yaratıkların şekillerini meydana getiren ilâhî sıfatlar. Sâlikin haline en uygun isim budur. Zira kelime-i tevhîdin esâsı budur.(C)

1/58 Sıddîk-ı cây-ı gâriñ hicret deminde *yâr*ñ

Ol şâh-ı nâ-medârîñ kıl ravzasın mu‘attar

2/133 Cümle ‘âlem kâbiliyyet-i ism-i Hakdur mesnedi

Bundan özge keşf olunmaz *yâr* gizlenmiş katı

18/5 Firkatle beden haste cân *yâr* ile peyveste

Dil ‘aşk ile dembeste ‘irfân haberin söyler

19/3 Biz *yâre* vâsıl olduk râh-ı fenâ içinde

Şems ü kamer kevâkib tagdan bakanımızdır

19/9 Râh-ı muhabbet içre gâfîl yürüme Şeyhî

Çengâl-i zülf-i *yâr*ñ takye kapanımızdır

20/1 Bûy-ı verd-i cennetiñ halvetde zikr-i *yâr*dır

Yedi tamunuñ ‘azâbı sohbet-i agyârdır

20/2 Baña tûbâ vü şarâb-ı kevseri vasf itme kim

Tûbâ kadd-i *yâr*dır kevâer leb-i dildârdır

20/4 Ehl-i sünnet râhını zabt it kelâmullâhdan

Devlet ânuñla şeri‘at aña *yâr*-ı gârdır

21/1 Dil ‘aşkıla *yâr* oldu yâ hû haberin söyler

Kapuñda kuluñ oldu tapu haberin söyler

21/3 Beñzetdim idi verde nâzûk lebini *yâr*ñ

Dil maglatasın bildi tûbû haberin söyler

21/7 *Yâr*uñ yüzine Şeyhî müştâk-ı ezeldir cân

- Dilden görelî anı mînû haberin söyler
- 22/2 **Yârî**ñ kadd-i mevzûnı ki var bâg-ı cihânda
Ragbet bula mı bir dahi hiç nahl-i sanevber
- 22/3 Âhım süpürüb dem‘im suladı reh-i **yârî**
Yolluluk idüb saçdı niçe dürr ü güherler
- 29/8 Sürme-i mâ-zâgadan çeşm-i mukahhal oldı çün
Eylemez bir ân cemâl-i **yârdan** kat‘-ı nazar
- 33/1 Baña ey dil kûy-ı **yârîm** cennetü‘l-me‘vâ yeter
Hûr u gılmân istemem ol dilber-i ra‘nâ yeter
- 35/8 **Yâr** boynına sarılmaga heves eyleyeniñ
Cigerin dür gibi elmâs-ı gama deldürürüz
- 40/3 Teşvîş-i fakr u fâka ile olmazuz melûl
Çün dilde ‘aşk-ı **yâr** gibi var defnemiz
- 41/2 Aldanma sakın çeşmine ebrûsuna **yârî**ñ
Çok serveri bî-ser kodı ol bir iki oynaş
- 44/3 Kendüni fânî kılup **yâr** ile bâkî olmuş
Yine su sızmaz imiş dilber ile sıkçaymış
- 47/5 Dehân u nâme ile **yâr** sormazısa seni
Şeyhî Revâdur varlıguñ hattını kıla devr-i fânî Hak
- 63/3 Kılaldan dilde derd-i **yârî** mesken
Der ü dîvârı kıldım ‘uzlet oldum
- 64/3 Mâsivâdan yumalı çeşm-i cihân-bînimi ben
Ayn-ı bî-basar ile **yâr** yüzine bînâyım
- 79/3 **Yâr** ile vahdetim hep gayrısın terk eyledim
Düşman olsa gam yimem bây u gedâ şimden gerü
- 81/2 Ey ‘aceb dâr-ı fenâda nice âsâyış kılur
Zulmet-i dehr içre **yâr-ı** mihrîbânı olmaya
- 81/5 Sohbet-i gayrı koyanlar **yâre** hem-sohbet olur
Hâsa zikr-i hakdan özge hem-‘inânı olmaya
- 84/3 Bu çâr-ı sefer nâ-çâr olur eger ey **yâr**
Bî-şek bulasın dîdâr gel tekye-yi ihlâsa
- 85/4 Civân iken rûkû‘ itdüm götürdüm tâ kad-i **yârî**

- Hemân yüklendigüm yükün belümi bükdi pîr itdi
85/5 Zalûm ger cehûl ol nokta dürr-i gam bula Şeyhî
Bu nûruñ *yâr* olur Şems'in çü lütfuñ dest-gîr itdi
86/7 Bâr-1 *yârı* getirüp merkebiñi sür yoluna ‘
Âli himmet olagör tâ bulasın mi‘râcı
86/9 Şeyhiyâ bunda reh-i *yâre* gubâr olduñsa
Şula dem’ ile süpür âh ile kaldır hâcı
94/10 Gösterirse ger bürûdât *yâr*-1 bî-pervâ gibi
Nâd-1 âha râzı ol bâd-1 sabâdan vaz gel
94/12 Olma bir şahbâz-1 kudsîyken sakın *yâr*-1 gurâb
Cîfe-i dünyâya meyl etme cefâdan vaz gel
94/21 Mihr-i ‘aşk-1 *yâr* eyler derdünüñ pür-zıyâ
Rûşenâ subh u tarîk-i mesâdan vaz gel

Yezdân [1] (یزدان) i. (Fars. yezdân) Allah. (K)

- 31/2 Gezer deryâyı mâhîler yine deryâyı fehm etmez
Aña benzer cihân halkı dahı *Yezdâni* bilmezler

Yol [27] i. T. Bir yerden bir yere gitmek amacıyla içinden veya üzerinden geçilen yer, tarik, rah. (K)

Tasavvuf ehlince teşmil yoluyla tarîkat anlamına gelir. Bu manâ bilhassa yola girmek, yola sokmak, yoldan çıkmak vb. deyimlerde ortaya çıkar. (K)

- 1/55 Görmezse bunda rûyuñ görmez haşrde bûyuñ
Dutmasa güft u gûyuñ *yoldan* azar melekler
2/28 Ey ben insânım diyen sûret degüldür âdemî
Ahsen-i takvîm ‘irfânîñ durur *yol* hilkati
2/66 Keşf-i sırr-1 mushaf eylerse kıl aña i‘tikâd
Yohsa zinhâr orta *yoldan* azmadır ol bid‘ati
2/79 Nefse söyle didi Hak rûha didi kim söyleme
İt ürür kârbân geçer kalmaz *yol*ından ric‘ati
2/100 Ger bu *yolda* ‘ayb u noksânın tuyursañ nefsiñiñ
Ol ‘alâmetdir kabûle eyle lev m ü savleti

- 3/1 Her olur olmaz yire sūfi vücûdın atmasun
‘Aşka virsün varlığı sūd u ziyâna satmasun
Mâni‘-i kurb olanı meydânına ugratmasun
Sâlike tenbih idüñ gâfil **yo**lunda yatmasun
Kendü şehrin yoklasun ayruk yabana gitmesün
- 13/9 Kuvâ-yı nefis haramîsi bağladı **yo**lını
Fenâ kılıcı ile hep kırılmaga muhtâç
- 18/4 Nefsini helâk itmiş beyt-i dili pâk itmiş
Yüzün **yo**la hâk itmiş kurbân haberin söyler
- 18/9 Cândan saña uyanlar **yo**l sırrını tuyanlar
Kalb evini yuyanlar sultân haberin söyler
- 19/8 Gâyetde râst-revdür rûh-ı revân egerçi
Nidem ki nefis bed-nefsi **yo**ldan sapanımızdır
- 24/2 Kâl ü kîlin yetürür hâlî hemân **yo**lda kalur
Kesb-i hâl eyler o kim sözde dilin lâle eyler
- 24/4 Hâb u hurd ile betâlet ile bed **yo**lda şek
Ömri zâyî‘ geçürür âhir bed-fâl eyler
- 37/4 Hıdmetle gubâr eyleriseñ cismiñi **yo**lda
Bir sırta irersin ötesin cân dahi bilmez
- 39/1 Gitdi **yo**la teveccüh idüp hep sipâhımız
Düzd-i günâh basmasun ey dost râhımız
- 43/2 Cebrile nisbet itme cürmüñ sakın Hudâya
Her kankı **yo**la çıksañ câhil çü kâbil imiş
- 52/1 Cân u dil mahv itmeyenler bulmadı cânâne **yo**l
Râh-ı ‘aşka togrı var sakın gözetme sag u sol
- 52/2 Tefrika efkârı birle şem‘-i cem‘ olmak muhâl
Mâsivâ **yo**lunda sâlik maksûda bulmaz vusûl
- 52/3 Cevher-i ‘irfânı bulmaz bahr-i ‘aşka talmayan
Gark olagör zevk isterseñ gözleme sâhile **yo**l
- 52/5 Dâne-i hardal kadar Kur‘ân‘dan özge **yo**l mu var
Koma elden habl-i şer‘i kim budur asl-ı usûl
- 52/6 Şeyhîyâ râh-ı fenâda gizli **yo**llar çok velî

- Cümleden kendüñi ednâ bilmekdür râh-ı vusûl
- 64/1 Ehl-i ‘aşka reh-i cânânedede hâk-i pâylim
Hamdü lillâh ki bu **yolda** kamudan a‘lâyım
- 75/2 Hâlimde gider idim deryâ **yolumı** aldı
Etrâfını devr itdim âhir aña taldım ben
- 76/11 Ugrama râh-ı belâya perdeyi kaldır dime
Varı yok görmez basîr ol **yolda** çokdur imtihân
- 78/3 Azdırdı seni gûl-i beyâbânî eyâ nefis
Geldi **yoluñı** bağladı ol fitne-i câdü
- 79/4 Havf iden girmez bu **yola** pes nemi idem siper
Dâ‘imâ yaga ne gam tîr-i kazâ şimden gerü
- 82/4 Kodum endîşe vü işim **yoluñda**
Yitürdüm kendümi kaldım âvâre
- 86/7 Bâr-ı yârı getirüp merkebiñi sür **yoluna** ‘
Âlî himmet olagör tâ bulasın mi‘râcı

Yoldaş [2] i. T. Yol arkadaşı, dost. (K)

- 5/1 Baña **yoldaş** olalı ‘aşkıñ senüñ
Her ne gelse acı vü tatlu senüñ
Ara yerde nesnesi yok kimsenüñ
Derd senüñ dermân senüñ derdlü senüñ
- 76/15 Gel sabâya **yoldaş** olma toz koparır başıña
Hâk-i pâyl ol sâbit ol ey ten be-pâ-yı ‘âşıkân

Z

Zâhid [9](زاهد) sıf. ve i. (Ar. zâhid) Dünyayı terkedip dinin emirlerine çok titizlikle riayet eden, zühd ve takvâ sâhibi, dindar, müttakî kimse. (K)

Çok dindar olup irfânı olmayan kimse, kaba sofı. (K)

- 12/5 Gam degil ta‘n eylese **zâhid** sirişk-i çeşmime
Añlamak ‘âşıklarıñ esrârını nâdân güç
- 16/2 **Zâhid** olana tâ‘at ü teklif ile tedbîr
Evhâmını def‘ ideni takdîre çekerler

- 20/3 Saña cennetde hevâ-yı hûr u gilmân kaygusu
Baña **zâhid** aña âni maksûdum didârdır
- 36/3 Aşka vü ‘âşıklara teslîm-i cândır pîşemiz
Zâhid-i hodbîne sad inkârdır eglencemiz
- 36/4 Rûz u şeb vaslîñ hayâliyle geçer evkâtımız
Zâhidâ âvâre sanma vardır eglencemiz
- 54/1 Nice ey **zâhid**-i pâkize ‘amel kıl makâl
Ne ola dahı beter ki olmayasın vâkîf-ı hâl
- 84/1 Ey **zâhid**-i bî-ma‘nâ gel tekye-yi ihlâsa
Sa‘y it bulagör dîni gel tekye-yi ihlâsa
- 93/21 İrdi çün aña **Zâhid**-i Gîlân
İtdi ol sırr-ı mahfiyi i‘lân
- 2/50 İştihâñi yeñdün ise hep agyâr gitdüyise
Zâhid imişsin bulursın hâle göre ücreti

Zâhir [10](ظاهر) *sıf. ve i.* (Ar. **zâhir**) Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan şey. (K)

Tasavvuf ehline göre işin şeklinde kalan, mâna ehli olmayan kimse.(K)

- 1/20 Ne varsa **zâhir** ü gayb nûruñdan oldı bî-rayb
Hûr u cinândaki õib nakşîñladur muharrer
- 2/125 **Zâhir** ü bätında te‘âir etdiyise nûr-ı Hudâ
Pâdişâh oldıysa rûhuñ ‘âlîyise kuvveti
- 2/131 Fi‘l ü vasfı zât-ı vasf-ı Hakka pes mir‘ât olur
Evvel âhir **zâhir** ü bätın togar ‘ayniyyeti
- 34/9 Ezile bätın-ı kâhir söz ile olur ol **zâhir**
Bunuñ sekrânı her mâhir diyen bilmez bilen dimez
- 37/1 Aslını şu kim tuymaya pâyân dahi bilmez
Kim **zâhir**ini bilmeye pinhân dahi bilmez
- 39/6 Çokdur kusûr **zâhir** ü bätında Şeyhî lîk
İkrârımızda yok velî hiç iştibâhımız
- 56/9 Hâsılı yumgıl havâsîñ **zâhire** aç bätını
Şeyhî anuñ gör yüzün ‘aynıyla senden geç gönül

- 59/5 Biñ kat olsa libâs-ı *zâhir*iñiz
Neylesün dilde vâri ise i'lâl
- 93/41 *Zâhir* ü bâtın anda cem' idi
Bu nedir bil ki cem'e cem' idi
- 93/44 Zulmet-i Rûmı kaldırub ol şâh
Zâhir oldı fesemme vechullâh

Zât [8](ذات) i. (Ar. zât) Kimse, kişi, şahıs, özellikle saygıdeğer kimse. (K)

Bir varlığın hakîkati, hüviyeti, mâhiyeti. (K)

- 1/7 Ey tûtî-i hakâyık ey bülbül-i dakâyık
*Zâtu*ñ kamuya fâik dînuñ kamudan ezher
- 2/42 Gözsüz ile a'rece niçün basıldıñ kanı 'âr
Kanı *zâtı*nda konılan zikr ü esmâ kuvveti
- 2/112 Nefsi bildiñ çün kemâle zerre-veş lâyık degil
Mahv olup bul şems-i *zâti*le insiyyeti
- 29/19 Ma'rifet dersi nedânemdir okursañ
Şeyhiyâ Bahr-i *zâtı* kanda añlar katre-i 'akl-ı beşer
- 34/10 İçenler câm-ı *zâtı*ndan fenâ buldı sıfâtından
Sülûkuñ yeddi katından diyen bilmez bilen dimez
- 46/8 Çün izâ temme'l-fakru lem yebka ilallah
Zât-ı bâkîdür âyât u müntehâsı dervişiñ
- 51/1 *Zâtuküm* li'l-sıfâtı halâl
Şe'nüküm muktedâ ve mufdal
- 75/4 Esmâsına tâbi' çün *zâtım* sıfatım fi'lim
Çıkdım aradan şerriñ tedbîrimi saldım ben

Zenb [1](ذنب) i. (Ar. zenb) Günah, kabahat, suç. (K)

- 2/109 Şirkden ekber *zenbi*ñin benlik çekişmek Hakkıla
Ol kokudan zâr eyler evliyâmıñ nefhası

Zevk [8](ذوق) i. (Ar. zevk) Hoşa giden bir şeyden duyulan beğenme duygusu.(K)

Manevî haz ve lezzet. Mânadan duyulan lezzet. Vehbî olan zevke dayalı ilimler çeşitlidir: İçmek, kanmak, müşâhede etmek, mükâşefe ve muhâdara. Bunların hepsi genel manada bilinen ilmin dilince ifade edilemeyen bir takım sırlar ve mârifetlerdir. Zira, zevki bilgiler aklın değil kalbin etrafında oluşur. (C)

- 17/6 Çok belâ çekme cüz'î **zevk** için
Bâr-ı cismi bırak ne mihnetdür
- 18/8 Kalbi Hakka vakf olmuş 'aşk-ı **zevk** ile tolmuş
Vârı kamu mahv olmuş vîrân haberin söyler
- 34/7 Kimisi lafza üftâde kiminiñ **zevki** ma'nâda
Kimisi gark-ı deryâda diyen bilmez bilen dimez
- 62/6 Ümmetim dirse eger bendesine fahr-i cihân
Bil hemân **zevk**-ı sipihrinde bu gün 'Îsâyem
- 71/2 Cihân bezminde maksûduñ safâ vü **zevk** ü şevk ise
Ne dir cân bülbülin diñle sadâ-yı nâyı neylersin
- 85/1 Mey-i bezm-i gamiñ **zevk**ın ne kâdı ne emîr itdi
Safâsın müflis itdi demlerin ancak fakîr itdi
- 91/2 Giceler tâ be-seher idelüm **zevk**-i sabûh
Nâmiña tevbe 'adûsı diyelüm bâdesini
- 94/13 Düşme gel her turşu-rûyuñ hânına hemçü mekes
Zevk-i zehr-âmiz için bu iştiâdan vaz gel

Zikr [6](ذكْر) *i.* (Ar. **zîkr**) Sözü nü etme, ismini söyleme, anma. (K)

Zikrin hakikati, zikredilen Allah'tan başkasını unutmaktır. Kısımları: a) Lisanın zikri: Bu kalpten yardım görür, muhib sürekli tekrarlarla bundan tad alır, onun adını işitmekten hoşlanır, b) Kalbin zikri: Havasın zikridir. Sevilenin hakîkatinin kalpte tasavvuru ve bu tasavvurda yoğunlaşmaktır diye tanımlanır. c) Sırrın zikri: Havasu'l-havastan olan vuslat erbâbının makamı budur. Bu, zikredenin topyekün mezkûrda yani zikredilende erimesi ve sonunda da, izinin kaybolması şeklinde tecelli eder. Bu durumda zikredilen zikreden olur.(C)

- 2/42 Gözsüz ile a'rece niçün basıldıñ kanı 'âr
Kanı zâtında konılan **zîkr** ü esmâ kuvveti
- 29/18 Sıbgatullâha boyanın nûr-ı **zîkr**ullâhla

- Pâk ide sırrıñ sivâdan pâdişâh-ı bahr ü berr
35/11 Gayrılardan hâtırın **zıkr**le hâlî kılanı
Şeyhiyâ Hak nefesile biz kalbini toldururuz
53/5 Bâd-ı tavk-ı kûy-ı dilber ‘ıyş-ı nâmdır
Şeyhiye Gerçi **zıkrü**’l-‘ıyş nefsü’l-‘ıyşdır dirler mesel
81/5 Sohbet-i gayrı koyanlar yâre hem-sohbet olur
Hâsa **zıkr**-i hakdan özge hem-‘inânı olmaya
93/9 **Zıkr**-i cehrle eyledi telkîn
Bize andan kalup durur âyîn

Zillet [3](**ذِلَّة**) *i.* (Ar. **zillet**) Aşağı olma, hakirlik, horluk.(K)

Kibir duygusundan uzaklaşmaya matuf bir tür tevazuya zillet denir. (C)

- 2/18 Yunmasañ bir gün gelünmez yanuña bed-bûydan
Ey silmi mekes-veş cîfe-yi **zilleti** ey hücceti
2/101 Naks u ‘azc ü za‘f-ı **zillet**den nekim var neligiñ
Cürm ü gafletle fesâdıñ nefse eyle nisbeti
26/1 Servere hıdmet kılanlar ‘âkıbet sürûrlanur
Zilleti ‘izzet olur bî-şekl iken dilberlenür

Ziyâ [6](**ضياء**) *i.* (Ar. **ziyâ**) Işık. (K)

- 1/4 Ey zulmetiñ **ziyâsı** ey hastalar şifâsı
Ey gamlular safâsı lütfuñ sayar mı diller
62/4 Yüzümi ehl-i fenâ hâk-i derine süreli
Gün gibi çarh-ı bekâ içre **ziyâ**-efzânem
64/2 Yüzümi ehl-i fenâ hâkine cârûb ideli
Mihr-veş çarh-ı bekâ içre **ziyâ**-efzâyım
76/5 Var iken yag u fitilde kâbiliyyet şem‘a ol
Aglamıyan yanmıyan olmaz **ziyâ**-yı meclisân
94/7 Aynına hurşidden ger zerre minnet irişe
Yum gözüñ zulmet-pezîr olup **ziyâ**dan vaz gel
94/21 Mihr-i ‘aşk-ı yâr eyler derdünüñ pür-**ziyâ**
Rûşenâ subh u tarîk-i mesâdan vaz gel

Zuhûr [2](ظهور) i. (Ar. zuhûr) Meydana çıkma, baş gösterme, görünme.(K)

Îlâhi sıfat ve isimlerin bir sûrete bürünüp ortaya çıkması, varlık sûretinde görünmesi.(K)

2/16 Her ki Hakdan gönlün ala vire kalbe tefrika

Lât ‘Uzzâdır **zuhûr** ider haşrde şiddeti

13/11 **Zuhûr** eder nefes-i rûh-bahş-ı Rahmânı

Veli dübâr olup andan dürülmege muhtâç

Zulmet [12](ظلمة) i. (Ar. zulmet) Nûrun karşıtı olarak karanlık, yokluk

anlamında felsefe ve tasavvuf terimi. (TDV İA)

Allah'ın nûrundan nasibi olmamak, mahrum kalmak.(C)

1/4 Ey **zulmeti**n ziyâsı ey hastalar şifâsı

Ey gamlular safâsı lütfuñ sayar mı diller

2/1 Gâlip oldı ‘âleme cehl-i cünûnuñ **zulmeti**

Gizlenüp ‘ârif göründi câhilânunñ sûreti

2/33 Nefsle şeytân mesken itdigüçün bätınıñ

Kapladı sevdâ-yı vesâvis **zulmeti**yle hısseti

2/43 Göz kulak dil hep yabâne hep fânî kablamış

Ravzanın yapmış ol Şeytân kalmış zulmeti

2/92 El ayak u göz kulak ger gayrıya meyl eylese

Kalbe te’âr eyleyüp togar gönülde **zulmeti**

2/114 Seçmezseñ eger bulur göz ü kulak u el ayak

Kalb ü dil **zulmet**lenür şaşar tarîk-i şeri’ati

3/7 Zülfi gibi münkasırdır gerçi ber-nasrdır gönül

Tâb-ı cu’dı içre mahfûz müsveddir gönül

Aglama Şeyhî ki cây-ı **zulmet-i** şerdir gönül

Çünkü ol hurşid cemâliyle münevverdür gönül

Şemsiyâ mes’ûd-ı tâli’ ol yerinden gitmesün

25/3 Kaplasa cünd-i zulûm **zulmeti**le yir ü gögi

Ez-ezel tâ-be-ebed fırsat-ı dervîşândır

72/8 Şeyhi rûyuñdan müdâmî âyet-i Kur’ân okur

- Billâhi ey ‘aşk küfr ü **zulmet** şehrinin sultânısın
81/2 Ey ‘aceb dâr-ı fenâda nice âsâyış kılur
Zulmet-i dehr içre yâr-ı mihrîbânı olmaya
93/44 **Zulmet**-i Rûmı kaldırub ol şâh
Zâhir oldı feâemme vechullâh
94/7 Aynına hurşîdden ger zerre minnet irişe
Yum gözün **zulmet**-pezîr olup zıyâdan vaz gel

Zühd [4](زهد) *i.* (Ar. **zuhd**) Dünyaya rağbet etmeyip kendini ibadete verme, nefsinin her türlü zevkten alıkoyup ibadet yolunu seçme, perhizkârlık, takvâ. (K)

- 46/11 **Zühd**-i sâfî başka ‘aşk ile olur mutma‘în
Hızr u Mûsâ mecma‘ıdır mültekâsı dervişiñ
60/12 Bu‘d imiş bî-‘aşk zühd-i zındıka bî-**zühd**-i ‘aşk
Cem‘-i cem‘ içinde eyle yagı bala muttasıl
65/5 Sakın dil mülküne ugratma şâhım ‘asker-i **zühd**i
Ki mahzâ cünd-i ‘aşka vakf olunmuş hânedir gönülüm
91/1 İçelüm bâdeyi ey dil virelüm bâdesini
Zühdi hâke salalum kavmile kim bâdesini

Zülf [29](زلف) *i.* (Fars. **zulf**) Yanağın iki yanına sarkan saç. (C)

Hiç kimsenin ulaşamadığı gaybî hüviyyet. Hakk'ın zâtı ve künhü. (C)

- 1/47 Ez-mekr-i çeşmet âhû munîru be-kûh yâ hû
Ez-**zülf**-i tâ-siyeh rû üftâde-i misk-i ‘anber
1/53 Ey rûyuña duhâ-dem kemmil benzed kem
Şeb-i **zülf**üñe göre ham nûr-ı celâle mazhar
2/134 Ya‘ni evsâf u sıfâtı vechine **zülf** eylemiş
Şeyhî kimdir erde arada açar gencîne hücceti
3/5 Necm ü mâh u mihri rûyundan münevver eyledi
Tâb-ı cu‘dundan bahâr-ı reşk-i ‘anber eyledi
Lî-ma‘allâh deminden misk ez-fer eyledi
Bûy-ı **zülf**i ‘âlemi başdan mu‘attar eyledi
Bitmesün sünbül cihân içinde güller tütmesün

- 3/7 *Zülf*i gibi münkasırdır gerçi ber-nasrdır gönül
Tâb-ı cu'dı içre mahfûz müsveddir gönül
Aglama Şeyhî ki cây-ı zulmet-i şerdir gönül
Çünkü ol hurşîd cemâliyle münevverdür gönül
Şemsiyâ mes'ûd-ı tâli' ol yerinden gitmesün
- 6/2 Habl-i *zülfi*ne i'tisâm it kim
Evliyâ eyledi temessük âñâ
- 6/8 Fitne-i câmi'-i muhit iken
Ham-ı *zülfi* ber-ân rûh-ı zibâ
- 10/6 Sünbül ü gül nefha-i *zülfi*ñden aldı 'itr-ı tâm
Cümle gülzâr-ı cihân aldı rûhuñdan âb u tâb
- 12/6 Putperest olmadan î mân şehrine kimdir geçen
Küfr-i *zülfi*ñ berzahından geçmeden î mân güç
- 17/5 Kayd-ı *zülfi*ne silsileñ bagla
Ki bu mutlak katâr-ı vahdetdir
- 19/9 Râh-ı muhabbet içre gâfil yürüme Şeyhî
Çengâl-i *zülfi*-i yârîñ takye kapanımızdır
- 20/5 Hâl ü zülfi dânesinden gayrıyı ko Şeyhiyâ
Diyeler tesbîhdür ya diyeler zünnârdır
- 32/4 Şeb-i *zülfi*nde varın fakd iden dildâra 'âşıklar
Ezelden gümrüh iken rehnümâ olmuş bulunmuşlar
- 32/5 Gam-ı *zülfi*-i siyâhıñdan halâs olmayı sar hergiz
Olar kim bend-i zencîr-i belâ olmuş bulunmuşlar
- 36/5 Kiblemiz ebrû-yı dilberdir añadur vechimiz
*Zülfi*ne devr ideriz kim dârdır eglencemiz
- 38/10 *Zülfi*ñe gerden sunup sicn-i muhabbet beklerüz
Kayddan âzâdeyüz kûy-ı ferâgat beklerüz
- 38/17 Silsile-i *zülfi*ne takdı bizi Leylâ-yı 'aşk
Mestler için biz de Bekrîyüz ki sohbet beklerüz
- 42/1 Halka halka ol perî *zülfi*ni zencîr eylemiş
Ya'ni ben Mecnûnunuñ bendine tedbîr eylemiş
- 45/2 Hayât-ı tayyibe buldı hayât-ı lem-yezeli

- Çü içdi **zülfi** ucundan şarâb-ı sem ‘âşık
- 53/2 **Zülfi** zencîriyle bu Mecnûn’unuñ fikri dirâz
Gerçi ‘âkil der bırak sevdâ durur tûlü’l-emel
- 60/1 **Zülfü**ni isterseñ ol ism-i celâle muttasıl
Kim celâliñ mâverâsıdır cemâle muttasıl
- 61/6 **Zülfü**ne salınmak isterseñ dilâ sad pâre ol
Şâneyi gör kim nice oldı külâle muttasıl
- 68/4 Eyüsi ‘aşk u cünûn oldugunu tuydı gönül
Zülfi zencîrine düşdi tolaşup müstahkem
- 74/2 Şeb-rev olmayan gam-ı **zülfi** ile nice mâh u sâl
Derdi yokdur bilmez ol hurşîd-i enver kıymetin
- 74/3 Kadr-i **zülfi**ñ bilürem dimiş rakîb-i rû-siyeh
Kâfir añlar ey müselmân yine kâfir kıymetin
- 77/1 Hayli demdür sunmadıñ ol la‘l-i şekker-bârıñdan
Ney gibi iniler iken **zülfi**-i siyehkârıñdan
- 78/1 Bu çeşm ü rûh la‘l ü leb ü **zülfi**-i belâ çü
Alçaklara akutdı dil-i cânı beher su
- 86/1 Aç u çıplak da olursam dimezem ki acı
Bes durur **zülfi**-i siyâh gamm-ı sa‘âdet tâcı
- 94/23 **Zülfi**-i dilber halkadır boynuñda atar mâr var
Ejder-i mevt irmeden bu ejdehâdan vaz gel

Zülfikâr [1](ذوالفقار) *sıf.* (Ar. **zu’l-fekâr**) İki parçalı. (K)

Hız. Ali(ra.)’nin ucu çatalı ortası yivli olan çok meşhur kılıcı. (K)

- 38/9 Mâsivâ-yı Hak rakîb olmuş çü Hakla arada
Zülfikâr-ı lâ ile meydân-ı ‘ismet beklerüz

Zünnar [1](زنار) *i.* (Ar. **zunnâr**) Keşişlerin bellerine bağladıkları kıldan uzun kuşak.(K)

Sevgiliye hizmet ve itaat etmeye özenmek, hizmet kuşağı kuşanmak.(C)

- 20/5 Hâl ü zülfi dânesinden gayrıyı ko Şeyhiyâ
Diyeler tesbîhdür ya diyeler **zünnâr**dır

Tablo 1: Dîvân'da Yer Alan Âyetler

No	Ayet
1	<i>Ahsen-i takvîm</i> / “Biz gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık.” (Tîn 95/4). ⁵ [1]
	Ey ben insânım diyen sûret degüldür âdemî <i>Ahsen-i takvîm</i> ‘irfânîñ durur yol hilkati (2/28)
2	<i>Lâ tehâfû</i> / “(Firavun'un imana yanaşmaması üzerine) Mûsâ'ya, "Kullarımı (İsrailoğullarını) geceleyin (Mısır'dan) yürütüp çıkar. Yakalanmaktan korkmaksızın , endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç" diye vahyettik..”(Tâhâ 77) [1]
	<i>Lâ tehâfu</i> hem vehâfûnî demişdir çün saña Bir dem için demdügi gör tâ bulasın vuslatı (2/41)
3	<i>Vehâfûnî</i> / O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mü'min iseniz, benden korkun .(Al-i İmran 175) [1]
	Lâ tehâfu hem <i>vehâfûnî</i> demişdir çün saña Bir dem için demdügi gör tâ bulasın vuslatı (2/41)
4	firrû ...: “O halde Allah'a koşun . Şüphesiz ben, size O'nun katından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım.” (Zâriyat/50) [2]
	Nazlı dilber bilür kin eyler tayan ‘âşık iseñ Hak didi firrû Hudâya kaç göresin za'tı (2/83)
	Hakka tayanup Şeyhî ağyârı çıkar dilden ‘Âkil o kişidir kim firrû haberin söyler (21/6)
5	<i>Tarfetü'l-‘ayn</i> ...: “Kitaptan bilgisi olan biri, "Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm" dedi. Süleyman tahtı yanında yerleşmiş halde görünce şöyle dedi: "Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir." (Neml/40) [1]
	<i>Tarfetü'l-‘ayn</i> gayub olmaz ‘âşıkânu’llahdan ‘Âlem-i imkândadır gerçi türâbî hisseti (2/143)
6	<i>În hiye illa esmâ</i> ...: “Onlar ancak sizin ve atalarınızın (ilah edindiğiniz şeylere) taktığımız isimlerdir. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar (putperestler)yalnız zanna ve nefislerin arzusuna tâbi oluyorlar. Andolsun ki, kendilerine, Rableri katından yol

⁵ Âyet meâlleri <https://www.kuran.gen.tr/> sitesinden, Türkçe-Diyânet meâlinden alınmıştır.

	gösterici gelmiştir. “Onlar (o putlar), sizin babalarınızın, kendilerine (tanrı diye) isim verdiği (<i>boş</i>) isimlerden başkası değildir.” (Necm/23) [1]
	Hüsn anuñdur gayrısında ma‘na yok bir kurı ad <i>İn hiye illa esmâ</i> dan aña bir haber kalma ‘inad Nokta-ı per-kâr odur gayrısı mu‘avvec-i bî-sedâd Devr-i ruhsârında her hüsn ehline vird-i kesâd Hûblar geçrevligiyle buña ebrû çatmasun (3/6)
7	<i>Len fisâme lehâ</i> ...: “Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Bakara/256) [1]
	Yapışup aña zümre-i ‘uşşâk Didiler cümle <i>len-fisâme lehâ</i> (6/3)
8	<i>‘urvetü’l vüskâ</i> ...: “Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen <i>sapasağlam bir kulpa</i> yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Bakara/256) [1]
	O durur ser-nüvişt-i râh-ı hüdâ Oldı ‘uşşâka <i>‘urvetün vuska</i> (6/4)
9	<i>Tûbâ lehüm ve hüsnü meâb</i> ...: “İnanan ve salih amel işleyenler için, <i>mutluluk ve güzel bir dönüş yeri</i> vardır.” (Rad/29) [1]
	Sırr-ı vahdet noktası sergeştesidir nüh felek Kim bu remzi keşf ider <i>tûbâ lehüm ve hüsnü meâb</i> (10/4)
10	<i>Tûbû</i> ...: “Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra ona tövbe edin . Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok severdir.” (Hûd/90) [1]
	Beñzetdim idi verde nâzük lebini yârîñ Dil maglaûasın bildi <i>tûbû</i> haberin söyler (21/3)
11	<i>Reddû</i> ...: “Sonra hepsi, gerçek sahipleri Allah'a döndürülürler . İyi bilin ki hüküm yalnız O'nundur. O, hesap görenlerin en çabuğudur.” (En’am/62) [1]
	Şimdengirü cân murgı eski vatanın ister Şeyhî her demde hitâb idüp <i>reddû</i> haberin söyler. (21/5)
12	<i>Sîhû</i> ...: “Yeryüzünde dört ay daha dolaşın . Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir.” (Tevbe/2) [1]

	Sabr idemedi dil gamma hiç sâha-ı ‘aşk içre Rûh ceşşine anuñçünsihû haberin söyler. (21/4)
14	İnnî enallâh... : “Şüphe yok ki <i>ben Allah'ım</i> . Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.” (Taha/14) [2]
	Vâdi-i Eymen’de atmaz nefs ü dünyâ na‘lini Bulmasa Mûsâ-yı cân inni enallâh dan haber (29/16) Ayna ‘aynuñ sem‘a sem‘uñ değışdi gör Şeyhiyâ İşidür innî enallâh nefy iden enâiyyeti (92/5)
15	Cennâtü’l-me’vâ... : “İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar için, yapmakta olduklarına karşılık bir mükafat olarak <i>Me’vâ cennetleri</i> vardır.” (Secde/19) [2]
	Baňa ey dil kûy-ı yârim cennâtü’l - me’vâ yeter Hûr u gilmân istemem ol dilber-i ra’nâ yeter (33/1) Fenâda mâ-huve’l-maksûduña Şeyhîyâ Hakdır Ya kasr-ı hûr u gilmân cennâtü’l - me’vâ yı neylersin (71/7)
16	Mâzâga...: “Göz (gördüğünden) <i>şaşmadı</i> ve (onu) aşmadı.” (Necm/17) [1]
	Sürme-i mâzâga ile mekhûldür çün gözleri Vech-i bâkî seyr ider ‘ayn-ı fenâsı dervişin (46/2)
17	Len tenâlü’l-birre hatta tünfikû...: “ <i>Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça</i> iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.” (Al-i İmran/92) [1]
	Len tenâlü’l - birre hatta tünfikû didi Hudâ Virmeyen vârin fenâya bulmadı sırr-ı Resûl (52/4)
18	Kâbe Kavseyn ev ednâ...: “(Peygambere olan mesafesi) <i>iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.</i> ”[1] (Necm/9) [2]
	Pişe-i sâha-ı fakrım nola ger ednâyem Kâbe kavseyn degül şem‘iñe ev ednâ yem (62/1) Kaşlaruñ hakkı Hakk’ıla arada hâcib yok Kâbe kavseyn murâyıyım belki dahı ev ednâ yem (66/2)
19	Küllî şey’in hâlikun... : “Sen Allah ile beraber başka bir ilaha ibadet etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onun zatından başka <i>her şey yok olacaktır</i> . Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.” (Kasas/88)[1]

	<i>Külli şey'in hâlikun</i> toldı cihân âvâz ile Ko fenânîñ sâz u râzın sohbet it hem-râz ile (83/1)
20	<i>İnde'l-ımtihâni el-mer'u yükrem ev yuhân...</i> : "İmtihan esnasında ya ikram edilir yahut darlık verilir." ⁶ [1]
	Çekme gam fakr u fenâyâ hem sevinme varlığı Bil ki ' <i>inde'l - imtihân el - mer'u yükrem ev yuhân.</i> (76/12)
21	<i>Nefahtu fihî min rûhî...</i> : "Onu düzenleyip içine <i>ruhumdan üflediğim zaman</i> , onun için hemen saygı ile eğilin" demişti." (Hicr/29) [1]
	O dem ki bûy-ı vahdet irer meşâm-ı câna Sırr-ı <i>nefahtü min rûhî</i> den takın kemendi (90/2)
22	<i>Fesemme vechullah...</i> : "Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. "Nereye dönerseniz dönün <i>Allah'ın vechi oradadır.</i> " (Bakara/115) [1]
	Zulmet-i rûmı kaldırub ol şâh Zâhir oldı <i>fesemme vechullâh</i> (93/44)
23	<i>Kasemnâ...</i> : "Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz <i>paylaştırdık.</i> "(Zuhruf/32) [1]
	Dirsin dahi hem rızk - ı <i>kasemnâya</i> inandım Ya sende nedür hîle-i tezvîrle kaygu (78/9)
24	<i>Kalb-i selîm...</i> : "Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka." (Şuara/89) [1]
	Ger <i>kalb-i selîm</i> ile sivâdan çekesin el Bir mülk alasin anı Süleymân dahi bilmez (37/2)

⁶ Bu ifade doğrudan ayet olmamakla birlikte Fecr Suresi 15 ve 16. ayetleri konu edinmektedir. "İnsan ise; Rabbi onu deneyip de kendisine ikramda bulunduğu, ona bol bol nimetler verdiği, "Rabbim bana ikram etti" der. Ama onu deneyip rızkını daraltınca da, "Rabbim beni aşağıladı" der."

Tablo 2: Dîvân'da Yer Alan Hadîs-i Şerîfler

No	Hadîs-i Şerîf
1	Men 'aref... : “Nefsini bilen Rabbini bilir.” [1]
	Men 'aref sırrını duydum ‘ârif oldum sanmagıl Âhiri fâsîd ta‘âmiñ gitmediyse lezzeti (2/135)
2	Küntü kenzen... : “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim ve halkı yarattım.” [2]
	Hiç tılısm-ı küntü kenz e bulmadı kimse fütûh İçmeyince ‘aşû elinden her seher câm-ı subûh (14/1) Künt kenz sırrını bulmuşlar Girü irşâde bunda gelmişler (93/57)
3	Levlâke... : “Sen olmasan felekleri yaratmazdım.” [1]
	Felek devr itdigince rûh-ı pâkine salât olsun Senâlar eylesün Şeyhî müdâm ol şâh-ı levlâke (80/5)
4	Mûtû... : “Ölmeden önce ölünüz.” [1]
	Aşk câmını dil içdi sarhoş-ı ezel oldı Buldı ebedî sıhhat mûtû haberin söyler (21/2)
5	Lî ma‘allah... : “Allah ile benim aramda öyle bir vaktim vardır ki, oraya ne nebiyy-i mürsel sığar ne de melek-i mukarreb.” [2]
	Necm ü mâh u mihr-i rûyundan münevver eyledi Tâb-ı cu‘dundan bahâr-ı reşk-i ‘anber eyledi Lî ma‘allah deminden misk ez-fer eyledi Bûy - ı zülfi ‘âlemi başdan mu‘attar eyledi Bitmesün sünbül cihân içinde güller tütmesün (3/5) Hem vakt-i lima‘allah dır bu ilahi nefha Cebrâile Muhammed bunda fenâya kandı (90/3)

Tablo 3 : Dîvân'da Yer Alan Dualar

No	Dua
1	Ey 'âlemîne rahmet nûr-ı Hudâ-yı ümmet Ey rehnümâ-yı vuslat her 'izzete sezâ-ver (1/21)
2	Fârûk-ı dîni yâ Rab her demde kıl mukarreb Kıl ravzasın müzehheb 'izzet vir âña ser ser (1/59)
3	Mecma'û'l-bahreyne varmayan Hızırlık idemez Hak nasîb ide kamu kullarına bu şevketi (2/63)
4	Yâ Rabb Ka'be hakkı mahv it sivâyı bütün Her sûda tâ ki vechiñ ola kiblegâhımız (39/3)
5	Felek devr itdigince rûh-ı pâkine salât olsun Senâlar eylesün Şeyhî müdâm ol şâh-ı levlâke (80/5)
6	Salli yâ Rabbi efdale's-salevâtı Ve's-selâmu ma'a't-tahiyyâtı (88/5)
7	Yâ İlâhî mukaddes it sırrın Artur anuñ tekarrüb ü birrin (93/61)
8	Lî-ma'allâh sırrı hakk-ı Hudâ Sırrımız sırlarından itme cûdâ(93/64)
9	Rızvânullâhu te'âla aleyhim ecma'in Âmîn Şemseddin el-âlihi kuddise sirruh (93/70)

Tablo 4: Dîvân'da Yer Alan Peygamberler

No	Peygamber adı
1	Âdem [1]
	Devr-i <i>Âdem</i> 'den beri toldırdı çâhın doymadı Sahne-i dünyâ egerçi durmayub ölçer döker (30/8)
2	Nûh[1]
	Gark ider mülk-i vücûdum kaynasa tennûr-ı 'aşû Zerredir dünyâ yanında katredir tûfân-ı <i>Nûh</i> (14/3)
3	Lokmân[1]
	Feyyâz-ı 'ilm-i Rahmân miftâh-ı genc-i 'irfân Ey hastegâne <i>Lokmân</i> gassâl-ı her mükedder (1/34)
4	İbrahim[1]
	Her çerâğa yanma digil lâ uhibbu'l - gâfil in Yan cemâl-i dilbere budur <i>Halîlîñ</i> milleti (2/75)
5	Ya'kûb [5]
	Sâlik ol semt-i fenâya varlığın mahv it dilâ Tavf-ı beyt-i 'âşık ol <i>Beytü'l-Hazenden</i> gec gönül (56/6) Külbe-i Ahzânı dilde komagıl <i>Ya'kûb</i> -var Âdet it sabr-ı cemîli in turid sırru 'l - cemâl (57/4) La'lüne <i>Ya'kûb</i> -veş dil-teşneyim gâyetde ben Mısr-ı hüsnüñ sen azîzim gerçi kim reyyânısın (72/2)
	Yûsuf [2]
	Ey sâhib-i mesânî ey muhkemü'l-miyânî <i>Yûsuf</i> ola mı sânî mahbûb-ı Rabb-i ekber (1/50) İtmişdi kalem tecrübe <i>Yûsuf</i> da mukaddem Tâ şekl-i şerîfîñ yaza levh üzre habîbâ (7/4) İrdi <i>Yûsuf</i> çü mısr-ı 'irfâna Oldı kâim-makâm o sultâna (93/31)
6	Mûsâ [5]
	Feyziñden aldı 'Îsâ mevtâyı kıldı ihyâ

	<p>Beyzâ-yed oldı Mûsâ nûruñ ile ser-â-ser (1/45) Vâdi-i Eymen'de atmaz nefis ü dünyâ na'lini Bulmasa Mûsâ-yı cân inni enallâh dan haber (29/16) Zühd-i şâfi başka 'aşk ile olur mu mu'uma'ın Hızr u Mûsâ mecma'ıdır mültekâsı dervişiñ (46/11) Nîl-veş kanlu yaşum 'aşkıñla oldı revân Nefs-i Fir'avnı gark eylemede Mûsâyım (64/5) Bilmedigini hazret-i Mûsâ'ya kimdür söyleyen Yok mudur ehl-i fenânıñ bir şecerce kıymeti (92/4)</p>
7	Süleymân [4]
	<p>Sen Süleymân-ı vücûd iken dîv almış hâtemi Mansıba şükr ile fikr it havf-ı ma'zûliyyeti (2/45) Ger kalb-i selîm ile sivâdan çekesin el Bir mülk alasin anı Süleymân dahi bilmez (37/2) Bir lahzâ amân bulmayasın dest-i ecelden Ger hükm idesin yile Süleymân olasin sen (70/3) Elüñde şark u garb tut ki Süleymânsın zamânıñda Ölürsüñ saña da kalmaz ya bu gavgâyı neylersin (71/4)</p>
8	Hızır [2]
	<p>Mecmu'û'l-bahreyne varmayan Hızırlık idemez Hak nasîb ide kamu kullarına bu şevketi (2/63) Zühd-i sâfi başka 'aşk ile olur mu mutma'ın Hızır u Mûsâ mecma'ıdır mültekâsı dervişiñ (46/11)</p>
9	Îsâ [3]
	<p>Feyziñden aldı Îsâ mevtâyı kıldı ihyâ Beyzâ-yed oldı Mûsâ nûruñ ile ser-â-ser (1/45) Ümmetim dirse eger bendesine fahr-ı cihân Bil hemân zevk-ı sipihrinde bu gün Îsâyem (62/6) Ümmetim dirse baña şâh-ı Rasul fahr-i dü-kevn Mülk-i câvid-i sipihrine hemân Îsâyım (64/4)</p>
10	Muhammed [23]
	<p>Ey Mustafâ-yı Rahmân ey murtazâ-yı insân</p>

Ey muktedâ-yı her cân ey sırr-ı rûh-ı peyker (1/10)
Ey nûr-ı ‘ilm-i dil ey pîşvâ-yı menzil
Ey **nakş-ı hâtem-i gül** senden kamu musavver (1/23)
Ey rûhı cümle cismiñ ey genci her tılsımıñ
Kassâmı cümle kısmıñ **Ebu’l-Kâsım** sühâ-ger (1/24)
Kapuñda cümle sâ’il bağladı **saña** mahmil
Arz idegeldi müşkil cümle velî peygamber (1/28)
Ey mevc-i bahr-i bî-‘add sırr-ı vücûd-ı ebced
Mürseller içre **Ahmed** ey cümle başa efser (1/30)
Ey asl-ı ‘aşg u gavgâ mahbûb-ı **leyl-i esrâ**
Pâyıñda ‘arş-ı a’lâ kemter gedâñ server (1/32)
Ey **hazret-i mahbûb-ı Hudâ nur-ı musaffâ**
Envâr-ı cemâliñ heme eşyâda hüveydâ (7/1)
Eşrakat min dav‘i kâ’sü’l - ‘aşkı envâru-s - safâ
Zer kadehdir Şeyh Şemseddîn sâmi-i **Mustafâ** (8/1)
Şeyhiyâ vuslat dilersen gayrısın terk eylegil
Rûh-ı **Ahmed** dürr-i tılsım kenze miftâh-ı fütûh (14/5)
Nûr-ı zâta eyledüñ çün **Ahmedi** mir’ât-ı hâs
Niçe yüz biñ dilber oldı pertevinden cilveger (29/11)
Hadden aşdı iştiyâkıñ yâ **Rasûl** göster cemâliñ
Yakdı beni iftirâkıñ yâ **Rasûl** göster cemâliñ (50/1)
Beni bu derd ü bu hicrân âhir öldürür nedir hân
Saña kurbân edeyim cân yâ **Rasûl** göster cemâliñ (50/2)
Felege çıkdı figânım yaş ile bir oldı kanım
İştiyakdan yandı cânım yâ **Rasûl** göster cemâliñ (50/3)
Çün beni saldıñ bu derde nazar it hâlime zerre
Nice bir hicâb u perde yâ **Rasûl** göster cemâliñ (50/4)
Çün bahâr oldı güler gül kamu hurrem oldı bülbül
Yüzüñ üzre koma sünbül yâ **Rasûl** göster cemâliñ (50/5)
Çün hayâliñ irdi cânâ nice bakayum cihâna
Eyleme dahı bahâne yâ **Rasûl** göster cemâliñ (50/6)
Tut elini Şeyhî cânuñ dest-gîri ol sen anuñ

<p>İhsân eylemekdür şânuñ yâ Rasûl göster cemâliñ (50/7) Ümmetim dirse baña şâh-ı Rasûl fahr-i dü-kevn Virmeyen vâırın fenâya bulmadı sırr-ı Rasûl (52/4) Bir Muhammed ki ekmelü'l-hilkat Mülk-i câvid-i sipihrine hemân 'Îsâyım (64/4) Len tenâlü'l - birre hatta tünfikû didi Hudâ Bâ'isü'l - halkı ve'l - hidâyâtı (88/6) Hem vakt-i lâ-ma'allâhdır bu ilâhî nefha Cebrâile Muhammed bunda fenâya kandı (90/3) İrdi andan Muhammed' e ma'nâ Ki aña Dînever dürür mesvâ (93/14) İrdi andan Muhammed' e devlet Ki Rukıyye dürür aña şöret (93/33)</p>

Tablo 5 : Dîvân'da Yer Alan Sûfiler

No	Mutasavvıf Adı
1	İmam Gazâlî [1]
	Kîmyâda hazret-i <i>Gazâlî</i> tahkîk eylemiş Câhile nûr ile keşfiñ togsa şems-i devleti (2/65)
2	Şemseddîn-i Sivâsî [5]
	Eşrakat min kav'î ke' sü'l - 'aşkı envâru-s-safâ Zer kadehdir <i>Şeyh Şemseddîn sâkî-i Mustafâ</i> (8/1) Cümleniñ vârisi gayyısı idi Derd-i <i>Şemseddîn</i> dîni idi (93/48) Togsa <i>Şemsî</i> 'den eger tâli'-i rûz-ı efzûnum Feyz-ı nûr ide cihâna bu dil-i mahzûnum (69/1) Zulûm ger cehûl ol nokta dürr-i gam bula Şeyhî Bu nûruñ yâr olur <i>Şems</i> 'iñ çü lütfuñ dest-gîr itdi (85/5) Rehnümâ oldı bunca rindâne Siyemâ <i>Şemseddin</i> -i 'irfâne (93/42)
3	Hallâc-ı Mansûr [2]
	Nûş idince cur'a-ı câm-ı şarâb-ı 'aşkı Ketm-i esrâr itmedi <i>Mansûr</i> kıldı terk-i ser (29/6) Cân u dilden tâlib olanlar <i>ene'l - hak</i> dersine Hiç bulurlar mı cemâliñ nüshası gibi kitâb (10/3)
4	Hasan-ı Basrî [1]
	<i>Hasan-ı Basrî</i> 'ye idüb ta'lîm Buldı andan Habîb sad takrîm (93/10)
5	Habîb-i A'cemî [1]
	Hasan-ı Basrî'ye idüb ta'lîm Buldı andan <i>Habîb</i> sad takrîm (93/10)
6	Dâvud-ı Tâi [1]
	İrdi <i>Dâvud-ı Tâi</i> 'ye andan Dahı Ma'rûf-ı Kerhi'ye andan (93/11)

7	Ma‘rûf-ı Kerhî [1]
	İrdi Dâvud-ı Tâ‘i‘ye andan Dahı <i>Ma‘rûf-ı Kerhî</i> ‘ye andan (93/11)
8	Serî-i Sakatî [1]
	İrdi andan <i>Serî</i> pür-nûra Dahı andan Cüneydî mecbûre (93/12)
9	Cüneyd-i Bağdâdî [1]
	İrdi andan Serî pür-nûra Dahı andan <i>Cüneydî</i> mecbûre (93/12)
10	Mimşâd-ı Dîneverdî [1]
	Ba‘de <i>Mimşâd</i> ‘a irdi bu devlet Ki olur <i>Dînever</i> aña nisbet (93/13)
11	Muhammed-i Dîneverdî [1]
	İrdi andan <i>Muhammed</i> ‘e ma‘nâ Ki aña <i>Dînever</i> dürür mesvâ (93/14)
12	Kâdî Vahyüddîn [1]
	Çün irdi aña <i>Kâdî Vahyüddîn</i> Bulur andan safâ-yı bûy-ı yakîn (93/15)
13	Ebu‘n-Necîb Zıyâeddîn es-Sühreverdi [1]
	Bu <i>Necîb</i> ‘e irer bu dem nevbet Ki aña <i>Sühreverdi</i> olur nisbet (93/16)
14	Kutbeddîn Ebherî [1]
	İrer ol servere çü <i>Kutbeddîn</i> Ki <i>Ebher</i> içre buldı ol temkîn (93/17)
15	Rukneddîn Necâşî [1]
	Oldı andan <i>Necâşî</i> pes mesrûr Ki oldur <i>Rukneddîn</i> ile meşhûr (93/18)
16	Şihâbüddîn et-Tebrizî [1]
	Çün <i>Şihâb</i> ‘a irer safâ vü sûr Şehr-i <i>Tebrizî</i> eyler ol mesrûr (93/19)
17	Seyyid Cemalettin et-Tebrizî el-Ezherî [1]

	Buldı andan <i>Cemâl</i> bu seyri Sad safâyla ya'ni bu sırrı (93/20)
18	İbrahim Zahid Gîlânî [1]
	İrdi çün aña <i>Zâhid-i Gîlân</i> İtdi ol sırr-ı mahfiyi i'lân (93/21)
19	Ahi Muhammed el-Halvetî [1]
	Andan aldı <i>Muhammed</i> -i pür-nûr <i>Halvetî</i> adı iledür meşhûr (93/22)
20	Abdullah Siracüddin Ömerü'l-Halvetî [1]
	Pîr ' <i>Ömer Halvetî</i> alur andan Sırr-ı sırra irşâd durur cândan (93/23)
21	Ahî Mirem Muhammed Halvetî [1]
	Çün <i>Ahî Mirem</i> 'e irer ma'nâ Bulur ol feyz-i akdesi mesnâ (93/24)
22	İzzeddîn Halvetî [1]
	<i>İzzeddîn</i> 'e irer bu dem esrâr <i>Halvetî</i> ler dürür bular yekbâr (93/25)
23	Sadreddîn Hıyâmî [1]
	<i>Sadreddîn</i> 'e irer bu dem nevbet Ki <i>Hıyamî</i> dürür aña nisbet (93/26)
24	Yahyâ-yı Şirvânî [3]
	Tertîb itdi seyyide ol şâh Ya'ni <i>Yahyâ</i> 'yı kıldı rûhullâh (93/27) Seyyid-i sâlikîn olub <i>Yahyâ</i> İtdi resm-i tarîkatı ihyâ (93/28) Halvetîler tarîkîn ol sultân Rûşen itdi bi-hatt-ı <i>Şirvân</i> (93/29)
25	Muhammed Rukiyye [1]
	İrdi andan <i>Muhammed</i> 'e devlet Ki <i>Rukiyye</i> dürür aña şöhet (93/33)
26	Abdülmeccid Şirvânî [2]

	Buldı <i>Abdülmecid</i> o demde sûd Oldı <i>Şirvan</i> ilinden ol şühûd (93/36) Koydı <i>Şirvan</i> ilin o pir-i himmet Basdı Rûma úadem zehî minnet (93/38)
--	---

Tablo 1: Alfabetik Sıralamaya Göre Dîvân'da Yer Alan Tasavvufî Kelimeler

	Kelimeler	Sıklık Sayısı	Kelimeler	Sıklık Sayısı	Kelimeler	Sıklık Sayısı
	âbd	2	belâ	10	dem	40
	abdâl	2	ben/men	27	derd	29
	âb-ı hayat	1	bende	6	dergâh	1
	acz	1	benlik	2	dermân	10
	âciz	2	beşer	2	derûn	3
	adem	4	bezm	10	derviş	26
	âdem	11	bid'at	1	dîdar	4
	adl	1	bîmar	2	dîl	95
	âfîtâb	2	burhân	1	dilber	18
	âfv	1	bülbül	20	dildâr	3
	âğyar	6	câh	2	dost	5
	âhir	12	câhil	5	dünya	25
	ahsen-i takvim	1	câm	13	ebed	6
	ahvâl	2	câmi	1	ecel	7
	âkil	3	cân	71	eflâk	3
	akl	12	cânan	5	ehl	28
	alâmet	1	cebr	3	emânet	2
	alem	1	cehl	8	enbiyâ	3
	âlem	24	cehr	1	eren	1
	âlim	5	cehul	1	esîr	1
	Allah	13	celâl	9	esmâ	4
	amel	4	celvet	1	esrar	9
	ârif	6	cem	12	evliyâ	5
	arş	6	cemâl	29	ezel	13
	âsa	6	ceng	4	fakir	2
	ashâb	5	cennet	14	fakr	11
	âsitân	2	cevher	6	fâni	5
	âşık	31	cibrîl	1	fark	5
	aşk	88	cihâd	1	fazl	2
	atâ	1	cihân	35	fehmi	3
	azap	1	cin	3	felek	4
	azîz	2	cinân	3	fenâ	28
	bâb	5	cism	15	fenâfillah	2
	bâde	7	cûd	5	ferş	1
	bahr	17	cübbe	1	fesâd	4
	bâki	6	cürm	6	fettah	2
	bâr	4	çâh	2	feyz	9
	basar	3	çare	4	feyz-i akdes	1
	basîr	1	çarh	6	fıkr	13
	bast	1	çerağ	2	fıravun	1
	bâtıl	5	çeşm	21	fırkat	5
	bâtın	10	dalâlet	1	fitne	3
	bekâ	8	dehr	9	fütüvvet	1

gaffar	1	hayy	1	ism-i celâl	1
gafil	1	hecr	2	iştihâ	3
gaflet	7	helâk	2	itikad	2
gark	4	helâl	2	izhâr	2
gassal	1	hevâ	20	izzet	12
gayb	3	heves	3	kâbe	2
gazab	3	heybet	2	kâbe kavseyn	2
gedâ	7	hıdmet	15	kabz	1
gilman	3	hırka	3	kadeh	4
gufrân	1	hırs	3	kadem	6
gulâm	2	hızır	1	kader	1
gurur	1	hicâb	3	kâfir	4
gül	22	hicret	3	kâl	9
gülşen	6	hîç	1	kalb	37
gülcâr	4	hidâyet	4	kalem	1
günah	3	hikmet	4	kâmet	3
habîb	4	hilkât	2	kâmil	5
hâc	2	himmec	16	kanaat	5
hacerü'l esved	1	hû	7	katre	13
hâcet	1	hûb	9	kemâl	9
hâdi	2	hûbb	4	kenz	3
hak	92	hûda	16	kerâmet	5
hakâyık	1	hullet	1	kerem	1
hakikat	2	humma	1	kerîm	1
hâl	28	hûri	5	kesb	2
halas	1	huzur	1	kesret	7
hâlet	2	hüsn	12	keşf	6
hâlik	2	ışk	1	kevn	4
halvet	7	ibâdat	2	kevser	3
halvetî	6	iblis	1	kible	5
hamd	4	ibret	1	kıyamet	1
hased	3	ihlâs	8	kibr	9
hasret	4	ihsân	1	kudret	12
haşr	4	ihyâ	3	kul	9
haşyet	1	ilm	26	kulûb	2
hatem	2	imâm	1	kur'an	7
havas	1	îman	3	kurb	2
havf	4	inâyet	1	kurbân	3
hayâ	1	inkâr	2	kutb	2
hayâl	9	insân	7	kûy	7
hayat	3	irfân	19	küfr	4
hayr	2	irşâd	6	kürsî	3
hayrân	4	istiğnâ	2	lâhut	1
hayret	6	ismet	1	leb	11
hayvan	4	ism-i azam	1	ledûn	5

	libâs	4	mukarreb	1	ravza	8
	lûtf	6	murâd	10	recâ	2
	lûb	1	murg	6	rızâ	3
	mâh	5	mushaf	3	riyâ	6
	mahbûb	3	mücrîm	5	riyâzat	1
	mahv	23	müderris	1	rûh	36
	makâm	7	mümin	1	ruhsâr	3
	maksûd	5	münevver	4	saadet	4
	manâ	7	münezzeh	1	sabr	5
	mârifet	5	münker	2	sâdik	2
	mâsivâ	7	münkîr	2	sadr	3
	mazhar	6	mürîd	1	safâ	18
	mecnûn	7	mürşîd	3	sahv	1
	meded	5	müselmân	3	sakî	5
	medhûş	1	müstağrak	2	salâ	1
	mekr	4	nâdan	2	salât	2
	melâmet	2	nâkıs	3	salâvat	1
	melek	5	nâle	5	sâlik	6
	melekût	3	nâm	7	saltanat	2
	menâzil	1	namaz	2	savlet	2
	menzil	7	nâmus	3	savt	1
	merâtib	1	nâr	7	secde	5
	mertebe	2	naz	5	seher	10
	merve	1	nazar	7	sehv	1
	mescîd	3	nefes	4	sekr	2
	mest	14	nefh/nefha	7	selâm	1
	mevlâ	1	nefs	51	selâmet	1
	mevt	4	nefs-i emmâre	1	selîm	2
	mey	11	nefy	6	semâ	1
	meyhâne	5	niyâz	2	sevdâ	4
	meyl	5	niyet	6	seyr	11
	miftâh	7	nûr	37	seyyid	5
	mihman	4	od	4	sıdk	2
	mihnet	5	pâdişah	10	sır	44
	mihir	14	perde	5	sidre	2
	mihrâb	2	perişan	1	simurg	1
	mihribân	2	pervane	3	sîret	1
	mir'at	11	peygamber	1	sivâ	8
	misbâh	2	pîr	12	sohbet	7
	misk	3	post	1	sûfi	2
	mişkat	2	putperest	1	sûret	9
	mîzan	5	rab	11	sünnet	2
	muhabbet	8	râh	20	şâh	23
	muhîb	1	rahmân	4	şarap	11
	mukaddes	1	rahmet	5	şefkat	2

şehit	4	tâzîm	2	vech	16
şehvet	3	tecellî	3	vefâ	8
şems	14	tecrîd	2	vehm	4
şer	6	tefrîd	1	velâyet	3
şerbet	3	tefsîr	2	velî	11
şeref	1	telvîn	1	virâne	2
şerîat	3	temkîn	1	vird	8
şevk	5	terk	16	visâl	4
şeyh	97	tesbih	1	vuslat	6
şeytan	11	tevbe	2	vusûl	4
şiddet	1	tevhîd	14	vücûd	17
şirk	6	tezellül	1	yakîn	1
şuhûd	1	tûba	4	yâr	33
şükr	3	tûl-ı emel	3	yezdân	1
tâc	9	ucb	3	yol	27
tahammül	1	ukbâ	2	yoldâş	2
tahkîk	2	ulum	1	zâhid	9
tahliye	2	ulyâ	3	zâhir	10
taht	6	umman	4	zât	8
takdîr	2	uryân	1	zenb	1
taksîr	1	uşşak	6	zevk	8
takvâ	2	uzlet	2	zîkr	6
talâk	1	üftâde	2	zillet	3
talât	1	ümme	5	ziyâ	6
taleb	3	üstâd	3	zuhûr	2
tâlib	10	vâcib	3	zulmet	12
tarîkat	1	vahdet	24	züh	4
tasarruf	1	vâhid	3	zül	29
tasavvuf	1	varlık	8	zülfikâr	1
tavaf	2	vasf	9	zunnâr	1

Tablo 2: Sıklık Sayısına Göre Dîvân'da Yer Alan Tasavvufî Kelimeler

Kelimeler	Sıklık Sayısı	Kelimeler	Sıklık Sayısı	Kelimeler	Sıklık Sayısı
şeyh	97	hûda	16	tâlib	10
dil	95	terk	16	zâhir	10
hak	92	vech	16	celâl	9
aşk	88	cism	15	dehr	9
cân	71	hıdmet	15	esrâr	9
nefs	51	cennet	14	feyz	9
sır	44	mest	14	hayâl	9
dem	40	mihr	14	hûb	9
kalb	37	şems	14	kâl	9
nûr	37	tevhîd	14	kemâl	9
rûh	36	Allah	13	kibr	9
cihân	35	câm	13	kul	9
yâr	33	ezel	13	sûret	9
âşık	31	fıkr	13	tâc	9
cemâl	29	katre	13	vasf	9
derd	29	âhir	13	zâhid	9
zülf	29	akl	13	bekâ	8
ehl	28	cem	12	cehl	8
fenâ	28	hüsn	12	ihlâs	8
hâl	28	izzet	12	muhabbet	8
ben/men	27	kudret	12	ravza	8
yol	27	pîr	12	sivâ	8
derviş	26	zulmet	12	varlık	8
ilm	26	seyr	11	vefâ	8
dünya	25	âdem	11	vird	8
âlem	24	fakr	11	zât	8
vahdet	24	leb	11	zevk	8
mahv	23	mey	11	bâde	7
şâh	23	mir'at	11	ecel	7
gül	22	râb	11	gaflet	7
çeşm	21	şarap	11	gedâ	7
bülbül	20	şeytan	11	halvet	7
hevâ	20	velî	11	hû	7
râh	20	bâtın	10	insân	7
irfân	19	belâ	10	kesret	7
dilber	18	bezm	10	kur'an	7
safâ	18	dermân	10	kûy	7
bahr	17	murâd	10	makâm	7
vücûd	17	pâdişah	10	manâ	7
himmet	16	seher	10	mâsivâ	7

mecnûn	7	câhil	5	fesâd	4
menzil	7	cânan	5	gark	4
miftâh	7	cûd	5	gûlzâr	4
nâm	7	dost	5	habîb	4
nâr	7	evliyâ	5	hamd	4
nazar	7	fâni	5	hasret	4
nefh/nefha	7	fark	5	haşr	4
sohbet	6	fîrkat	5	havf	4
ağyar	6	hûri	5	hayrân	4
ârif	6	kâmil	5	hayvan	4
arş	6	kanaat	5	hidâyet	4
âsa	6	kerâmet	5	hikmet	4
bâki	6	kıble	5	hûbb	4
bende	6	ledûn	5	kadeh	4
cevher	6	mâh	5	kâfir	4
cürm	6	maksûd	5	kevn	4
çarh	6	mârifet	5	küfr	4
ebed	6	meded	5	libâs	4
gûlşen	6	melek	5	mekr	4
halvetî	6	meyhâne	5	mevt	4
hayret	6	meyl	5	mihman	4
irşâd	6	mihnet	5	münevver	4
kadem	6	mîzan	5	nefes	4
keşf	6	mücrîm	5	od	4
lûtf	6	nâle	5	rahmân	4
mazhar	6	naz	5	saadet	4
murg	6	perde	5	sevda	4
nefy	6	rahmet	5	şehit	4
niyet	6	sabr	5	tûba	4
riyâ	6	sâki	5	ummân	4
sâlik	6	secde	5	vehm	4
şer	6	seyyid	5	visâl	4
şirk	6	şevk	5	vusûl	4
taht	6	ümme	5	züh	4
uşşak	6	adem	4	âkil	3
vuslat	6	amel	4	basar	3
zıkr	6	bâr	4	cebr	3
ziyâ	6	ceng	4	cin	3
âlim	5	çâre	4	cinân	3
ashâb	5	dîdar	4	derûn	3
bâb	5	esmâ	4	dıldâr	3
bâtıl	5	felek	4	eflâk	3

enbiyâ	3	tecellî	3	ibâdat	2
fehm	3	tûl-1 emel	3	inkâr	2
fîrne	3	ucb	3	istiğna	2
gayb	3	ulyâ	2	îtikad	2
gazab	3	üstâd	2	izhâr	2
gılman	3	vâcib	2	kâbe	2
günah	3	vâhid	2	kâbe kavseyn	2
hased	3	velâyet	2	kesb	2
hayat	3	zillet	2	kulûb	2
heves	3	abd	2	kurb	2
hırka	3	abdal	2	kutb	2
hırs	3	âciz	2	melâmet	2
hicâb	3	âfitâb	2	mertebe	2
hicret	3	ahvâl	2	mihrâb	2
ihyâ	3	âsitân	2	mihribân	2
îman	3	azîz	2	misbâh	2
iştihâ	3	benlik	2	mişkat	2
kâmet	3	beşer	2	münker	2
kenz	3	bîmar	2	münkîr	2
kevser	3	câh	2	müstağrak	2
kurbân	3	çâh	2	nâdan	2
kürsî	3	çerağ	2	namaz	2
mahbûb	3	emanet	2	niyâz	2
melekût	3	fakîr	2	recâ	2
mescîd	3	fazl	2	sâdık	2
misk	3	fenâfillah	2	salât	2
mushaf	3	fettah	2	saltanat	2
mürşîd	3	gulâm	2	savlet	2
müselmân	3	hâc	2	sekr	2
nâkıs	3	hâdi	2	selîm	2
nâmus	3	hakîkat	2	sıdk	2
pervane	3	hâlet	2	sidre	2
rızâ	3	hâlik	2	sûfi	2
ruhsâr	3	hatem	2	sünnet	2
sadr	3	hayr	2	şefkat	2
şehvet	3	hecr	2	tahkîk	2
şerbet	3	helâk	2	tahliye	2
şerîat	3	helâl	2	takdîr	2
şükr	3	heybet	2	takvâ	2
taleb	3	hilkât	2	tavaf	2

tâzim	2	gufrân	1	mümin	1
tecrîd	2	gurur	1	münezzeh	1
tefsîr	2	hacerü'l esved	1	mürîd	1
tevbe	2	hâcet	1	nefs-i emmâre	1
ukbâ	1	hakâyık	1	perişan	1
uzlet	1	halas	1	peygamber	1
üftâde	1	haşyet	1	post	1
virâne	1	havas	1	putperest	1
yoldaş	1	hayâ	1	riyâzat	1
zuhûr	1	hayy	1	sahv	1
âb-ı hayat	1	hızır	1	salâ	1
acz	1	hiç	1	salâvat	1
adl	1	hullet	1	savt	1
afv	1	humma	1	sehv	1
ahsen-i takvim	1	huzur	1	selâm	1
alâmet	1	Işk	1	selâmet	1
alem	1	iblîs	1	semâ	1
atâ	1	ibret	1	simurg	1
azap	1	ihsân	1	sîret	1
basîr	1	imâm	1	şeref	1
bast	1	inâyet	1	şiddet	1
bid'at	1	ismet	1	şuhûd	1
burhân	1	ism-i azam	1	tahammül	1
câmi	1	ism-i celâl	1	taksîr	1
cehr	1	kabz	1	talâk	1
cehûl	1	kader	1	talât	1
celvet	1	kalem	1	tarîkat	1
cibrîl	1	kerem	1	tasarruf	1
cihâd	1	kerîm	1	tasavvuf	1
cübbe	1	kıyâmet	1	tefrîd	1
dalâlet	1	lâhut	1	telvîn	1
dergâh	1	lüb	1	temkîn	1
eren	1	medhûş	1	tesbîh	1
esîr	1	menâzil	1	tezellül	1
ferş	1	merâtib	1	ulûm	1
feyz-i akdes	1	merve	1	uryân	1
firavun	1	mevlâ	1	yâkin	1
fütüvvet	1	muhîb	1	yezdân	1
gaffâr	1	mukaddes	1	zenb	1
gâfil	1	mukarreb	1	zülfikâr	1
gassâl	1	müderris	1	zünnâr	1

Tablo 6 : Dîvân'da Yer Alan Arapça Kelimeler

abd	burhân	fehmi	hasret
abdâl	câh	felek	haşr
acz	câhil	fenâ	haşyet
âciz	câmi	fenâfillah	hatem
adem	cebr	ferş	havas
âdem	cehl	fesâd	havf
adl	cehr	fettah	hayâ
afv	cehûl	feyz	hayâl
ağyâr	celâl	feyz-i akdes	hayat
âhir	celvet	fikr	hayr
ahsen-i takvim	cem	fıravun	hayrân
ahvâl	cemâl	fırkat	hayret
âkil	cennet	fitne	hayvan
akl	cevher	fütüvvet	hayy
alâmet	cibrîl	gaffâr	hecr
alem	cihâd	gâfil	helâk
âlem	cin	gaflet	helâl
âlim	cinân	gark	hevâ
Allah	cism	gassal	heves
amel	cûd	gayb	heybet
ârif	cübbe	gazab	hıdmet
arş	cürm	gılmân	hırka
âsa	dalâlet	gufrân	hırs
ashâb	dehr	gulâm	hızır
âşık	dünya	gurur	hicâb
aşk	ebed	habîb	hicret
atâ	ecel	hâc	hidâyet
azap	eflâk	hacerü'l esved	hikmet
azîz	ehl	hâcet	hilkât
bâb	emânet	hâdi	himmet
bahr	enbiyâ	hak	hû
bâki	esîr	hakâyık	hubb
basar	esmâ	hakîkat	hullet
basîr	esrâr	hâl	humma
bast	evliyâ	halas	hûri
bâtıl	ezel	hâlet	huzur
bâtın	fakîr	hâlik	hüsn
bekâ	fakr	halvet	ışk
belâ	fâni	halvetî	ibâdat
beşer	fark	hamd	iblis
bid'at	fazl	hased	ibret

ihlâs	kevn	meyl	ravza
ihsân	kevser	miftah	recâ
ihyâ	kıble	mihnet	rızâ
ilm	kıyamet	mihrâb	riyâ
imâm	kibr	mir'at	riyâzat
îman	kudret	misbâh	rûh
inâyet	kulûb	misk	saadet
inkâr	kur'an	mişkât	sabr
insan	kurb	mîzan	sâdık
irfân	kurbân	muhabbet	sadr
irşâd	kutb	muhîb	safâ
ismet	küfr	mukaddes	sahv
ism-i azam	kürsî	mukarreb	sâki
ism-i celâl	lâhut	murâd	salâ
istiğna	ledün	mushaf	salât
iştihâ	libâs	mücrîm	salavât
îtikâd	lûtf	müderris	sâlik
izhâr	lüb	mümin	saltanat
izzet	mahbûb	münevver	savlet
kâbe	mahv	münezzeh	savt
kâbe kavseyn	makâm	münker	secde
kabz	maksûd	münkîr	seher
kadeh	manâ	mürîd	sehv
kadem	mârifet	mürşîd	sekr
kader	mâsivâ	müselmân	selâm
kâfir	mazhâr	müstağrak	selâmet
kâl	mecnun	nâkıs	selîm
kalb	meded	nâm	semâ
kalem	medhûş	nâmus	sevda
kâmet	mekr	nâr	seyr
kâmil	melâmet	nazar	seyyid
kanaat	melek	nefes	sıdk
katre	melekût	nefh/nefha	sır
kemâl	menâzil	nefs	sidre
kenz	menzil	nefs-i emmâre	sîret
kerâmet	merâtib	nefy	sivâ
kerem	mertebe	niyet	sohbet
kerîm	merve	nûr	sûfî
kesb	mescîd	rab	sûret
kesret	mevlâ	rahmân	sünnet
keşf	mevt	rahmet	şarap

şefkat	talâk	tûl-ı emel	visâl
şehit	talât	ucb	vuslat
şehvet	taleb	ukbâ	vusûl
şems	tâlib	ulûm	vücûd
şer	tarîkat	ulyâ	yâkin
şerbet	tasarruf	ummân	zâhid
şeref	tasavvuf	uryân	zâhir
şeriat	tavaf	uşşâk	zât
şevk	tâzim	uzlet	zenb
şeyh	tecelli	ümmet	zevk
şeytan	tecrîd	vâcib	zîkr
şiddet	tefrîd	vahdet	zillet
şirk	tefsir	vâhid	ziyâ
şuhûd	telvîn	varlık	zuhûr
şükr	temkin	vasf	zulmet
tahammül	terk	vech	zühd
tahkîk	tesbîh	vefâ	zûlfikâr
tahliye	tevbe	vehm	zünnâr
takdîr	tevhîd	velâyet	
taksîr	tezellül	velî	
takvâ	tûba	vird	

Tablo 7 : Dîvân'da Yer Alan Farsça Kelimeler

âb-ı hayât	dem	leb	peygamber
âfîtab	derd	mâh	pîr
âsitân	dergâh	mest	post
bâde	derman	mey	putperest
bâr	derûn	meyhâne	râh
bende	derviş	mihman	ruhsâr
bezm	dîdar	mihr	simurg
bîmar	dil	mihriban	şâh
bûlbûl	dilber	murg	tâc
câm	dildâr	nâdan	taht
cân	dost	nâle	üftâde
cânan	gedâ	nâm	üstâd
ceng	gûl	namaz	virâne
cihân	gûlşen	naz	yâr
çâh	gûlzâr	niyâz	yezdân
çâre	gûnâh	pâdişah	zûlf
çarh	hûb	perde	
çerağ	hûda	perişan	
çeşm	kûy	pervane	

Tablo 8 : Dîvân'da Yer Alan Tasavvufî Terimlerin Dillere Göre Dağılımı

Arapça	410
Farsça	73
Türkçe	8

Tablo 8'e göre Dîvân'da Arapça kelimelerin kullanım sıklığı diğer dillere göre oldukça fazladır. Bunun nedeni Osmanlı Devleti'nde eğitim dilinin Arapça olmasıdır. İslam medeniyetinde ilim dili Arapça idi. Ayrıca İslam dininin temel kaynakları Arap diliyle tespit edilmişti. Daha önceki İslam devletlerinin okullarında olduğu gibi Osmanlı medreselerinde de eğitimin belkemiğini dinî ilimler teşkil ediyordu. Dinî ve gayr-ı dinî ilimleri anlamak ancak Arapça vasıtasıyla mümkündü. Bu sebeple Arap dilinin öğretimi bu medeniyette en önemli bilim dallarından biri sayılıyor, bir dereceye kadar âlimlerin seviyeleri bu dildeki maharetleriyle ölçülüyordu. Diğer ilimlerin öğretilmesine Arapça'nın öğretilmesinden sonra geçiliyordu. Bundan dolayı Arapça dilbilgisi ve belâgati ilimlerine el-'ulfımu'l-aliyye (yüksek ilimlere alet ve araç olan ilimler), bu ilimler vasıtasıyla daha sonra öğrenilecek ilimlere de el-'ulfımu'l-'aliye (yüksek ilimler) adı veriliyordu. (Arslan 2002: 801) Dolayısıyla Osmanlı medrese sisteminde yetişen bir âlim olan müellifimiz Abdülmecîd-i Sivâsî de eserlerinde ağırlıklı olarak Arapça'ya yer vermiştir.

Arapça'nın ardından Farsça gelmektedir. Türkçe olarak ise “ben”, “benlik”, “eren” , “kul”, “od”, “varlık”, “yol” ve “yoldaş” kelimeleri geçmektedir.

SONUÇ

Halvetiyye tarîkati şeyhlerinden Muharrem Efendi'nin oğlu ve yine aynı tarîkatin Şemsiyye kolu kurucusu Şeyh Şemseddîn-i Sivâsî'nin yeğeni olan Abdülmecîd-i Sivâsî, küçük yaştan itibaren tasavvuf kültürüyle büyümüş ve otuz yıl kadar medrese tahsilini sürdürdükten sonra seyr ü süluk ederek kısa zamanda şeyhlik makamına yükselmiştir.

Abdülmecîd-i Sivâsî, ilim ve irfânı yanında yazdığı şiirler ve Dîvân'ıyla da önemli bir edebî kişiliğe sahiptir. “Şeyhî” mahlasını kullanan Sivâsî, şiirlerinde sanat endişesi gütmemiş, şiiri toplumsal ve manevi eğitim için bir araç olarak kullanmıştır. Bundan dolayı dili halkın kolaylıkla anlayabileceği bir sadeliktir.

Çoğunlukla Türkçe şiirler kaleme almış olmakla beraber az da olsa Arapça ve Farsça şiirleri de bulunan Sivâsî'nin inceleme konumuz olan Dîvân'ı içerik olarak çok zengindir. Cemiyet hayatı, sanat, tabiat, gök cisimleri, hayvanlar, şehirler gibi birçok konu eserde işlenmiştir. Aynı şekilde İslâm'ın itikâdi boyutu, ibadetler, tarikatler, tasavvufi kavramlar Dîvân'da önce çıkan diğer konulardır. Abdülmecîd-i Sivâsî'nin sûfi kimliği üzerinden örnek verecek olursak insanın gönlünü mâsivâdan boşaltıp ibadet ve tevazuyla hareket ederek kul olma şerefine erişmesi, zikrin Allah'ın boyasıyla boyanmak olduğu, Hz. Peygamber'in kâinattaki birlik denizinin incisi olduğu ve feleklerin Hz. Peygamber'in aşkıyla döndüğü gibi ifadeler Dîvân'ın tasavvuf temalı örneklerinden birkaçıdır.

Dîvân'da en çok geçen ilk dört kelime sırasıyla “şeyh” (97), “dil” (95) ve “hak” (92) ve “aşk” (88) tır. “Şeyh”, bir diğer ifadeyle insân-ı kâmil, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarını kendisinde tahakkuk ettiren varlığa verilen isimdir. Bu da sadece Hz. Peygamber'e has bir imtiyazdır. Kendisinden önce veya sonra yaşamış bir nebî veya velîye bu ismin verilmesi vekâletendir. Bu durumda asıl şeyh yani insân-ı kâmil, Hz. Peygamber'dir. Sivâsî'nin eserinde de belirttiği gibi âlemlerin yüzü suyu hürmetine yaratıldığı Hz. Muhammed (sav.), yaratılmışların en şerefli ve en güzelidir. “Dil”, tasavvuf ıstılahında ilâhi kemâlin ve cemâlin en güzel tecelli ettiği yer olarak geçmektedir. “Yere göğe sığmam, mümin kulunun kalbine sığarım.”

kutsî hadîsini bu bağlamda düşündüğümüzde Allah'ın nûrunun tecelli ettiği kutsal mekân olarak “dil”i anlayabiliriz. “Hak” kelimesi, Allah'ın isimlerinden olan el-Hakk, varlığı asla değişmeden kalan yegâne hakîkatın Allah olduğunu bize anlatmaktadır. Hak olarak var olan Allah'tan başka her şey başlar, değişir ve son bulur. Bunu anlamış olan bir kimse hakîkatın her zaman farkında, her şeyin bir ve bütün olduğunu idrak etmiş, her dâim hakkın huzurunda bulunuyor demektir. “Aşk” kelimesi ise kenz-i mahfî tâbiri hadîsi olarak rivayet edilen; “Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, kâinatı yarattım.” ifadesinde geçen “istedim” (ahbebtü) muhabbet, “bilinmek” (u'refü) mârifet kökünden geldiği için sûfiler, kâinatın yaratılışını muhabbet ve mârifetle açıklamışlardır. Yani ilâhî aşk, âlemin yaratılış sebebidir. Allah'ın esmâsının kulun kalbinde tecelli etmesi için kalbin mâsivâdan temizlenmesi ve aşk ateşi ile yanması gerekir. Bunun için bize yol gösterecek olan rehber Hz. Peygamber ve ona vekâlet eden insân-ı kâmillerdir.

Dîvân'da en sık geçen kelimelere bakmaya devam ettiğimizde “cân”, “nefs”, “sır”, “dem”, “kalb”, “nûr”, “cihân”, “yâr” ve “cemâl” kelimelerini görmekteyiz. Her bir cân yani her bir insan bu cihânın sırrıdır. “Nefsini bilen rabbini bilir” ifadesinden hareketle nefsimizi eğitip kalbimizdeki nûru ortaya çıkardığımızda tek sevgili olan Allah'ın cemâlinin tecelli edeceği, her nefeste rahmânı duyabileceğimiz bize anlatılmaktadır. Yenişehirli Avni Bey aşağıdaki beyitinde bunu etkileyici bir şekilde ifade etmektedir:

“Sanman kim taleb-i devlet-i câh etmeğe geldik

Biz âleme bir yâr için âh etmeğe geldik.”

Yani insan bu âleme dünyayı mâmur etmek için değil, geldiği yere geri dönmenin istek ve özlemiyle yanmak için gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın insana kendi ruhundan üflediğini belirttiği üzere insan Allah'ın ruhunu taşıyan bir varlıktır. Özünden kopup belli bir süre için bu dünyaya inmişse de içinde ulûhiyetten izler taşımaktadır. İnsanların dünyada bir türlü huzur bulamayıp tatmin olamamasının sebebi buraya ait olmamalarıdır. Bu yüzden insan ancak ait olduğu yere kavuşunca, yani yaratıcısına dönünce huzur ve sükûnete erecektir. İnsan dünyada gönlünü Allah'a raptederek ruhaniliğini yakalayınca mutluluğu bulur. Maddiyat kısmı ruhaniyetinin altında olan insan mutludur.

“Aşık”, “derd”, “zülf”, “ehl”, “fenâ”, “hâl”, “ben”, “ilm”, derviş”, “dünya”, “vahdet”, “mahv” kelimeleri ise bize sûfilerin hâlleri ve dünyaya nüzûl ettikten sonra tekrar rücû edebilmek için yaptıkları seyr ü süluk hakkında bazı fikirler vermektedir. Aşık, derdi olan demektir. Dervişin tek derdi Allah ve hiç kimsenin ulaşamadığı Allah’ın gaybî hüviyetidir. Tasavvuf ehli için ilimden murat edilen şey kişinin Hakk’ı bilmesidir. İnsanoğlu kendi nefsini bilerek yaratıcısını tanır ve nefsini bilmek mârifet sahibi olmak demektir. Âdem’in fitratında mârifetullah yani rabbini bilmek vardır. Bunun için Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de Âdem’e bütün isimleri öğrettiğini buyurmuştur. Sûfiler bu dünyada beşeri noksanlıklarından kurtulmuş, benliklerini silip Allah’ta fânî olmuş, vahdete ulaşmış kişilerdir.

Kendisi de Mesnevî’nin bir bölümünü şerh etmiş olan müellifimiz Abdülmecîd-i Sivâsî’nin Dîvân’ı için, Mevlâna’nın kendi eseri için söylediği “Bu Mesnevî mânâdır; fa’ûlûn, fâ’ilât değil” ifadesi uygun düşmektedir. Sivâsî de Dîvân’ı aracılığıyla bizlere hakîkati anlatmaktadır. Âlemin varoluş sebebi Hz. Peygamber, onun izini sürerek ilâhi aşka ulaşabileceğimiz yer ise benlikten arınmış halde olan bir kalptir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Hasan, “*Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikati, Eserleri*”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 2005.
- Altıntaş, Ramazan “*İslam Anlayışında Bid’at ve Hurafenin Çerçevesi*”, Dini Araştırmalar, İstanbul, 2003.
- Arslan, Ahmet Turan, “*XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002
- Ay, Alper, *Abdülmecid Sivâsî Divanı (İnceleme-Metin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2014.
- Bayraktaroğlu, Tosun Bekir, *Esmâü’l Hüsna*, İstanbul, Sufi Kitap, 2018.
- Baz, İbrahim, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2007.
- Baz, İbrahim, *Kadızedeliler Sivâsiler Tartışması*, İstanbul, Otto Yayınları, 2019.
- Bilkan, Ali Fuat, *Fakihler ve Sofuların Kavgası-XVII. Yüzyılda Kâdızâdeliler ve Sivâsiler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Bulut, Abdusselam, *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsiler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri*, Sivas, Sivas Kemal İbn-i Hümam Vakfı, 2011
- Can, Şefik, *Mesnevî Tercümesi*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, Anka Yayınları, 2005.
- Chittick, William C., *İlâhî Aşk*, İstanbul, Nefes Yayınları, 2018.
- Demirli, Ekrem, *Şair Sûfler*, İstanbul, Sufi Kitap, 2015
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2008.

Erginli, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınevi, 2006.

Gündoğdu, Cengiz, *Abdülmecîd-i Sivasî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Atatürk Üniversitesi SBE Doktora Tezi, Erzurum, 1997.

Gündoğdu, Cengiz, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivasî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Gündoğdu, Cengiz, “Sivas’tan Doğan Bir Şems-i Ma’nâ: Sivâsiye Yolu’nun Bânîsi Abdülmecîd Sivasî”, İlim ve Kültür Tarihinde Sivasiler Ulusal Sempozyum Tebliğleri, Sivas, 2011.

İdiz, Ferzende, “Kâtip Çelebi’nin Mîzânü’l-Hakk Adlı Eseri Bağlamında Kâdızâdeliler-Sivasîler Mücâdelesî”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015.

Kâtip Çelebi, *Mîzânü’l-Hakk fî İhtiyâri’l-Ehakk İhtilaf İçinde İtidal*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.

Kılıç, Mustafa, *Ebu’l-Hayr Abdülmecid b. Muharrem es-Sivasî’nin “Fatıha Tefsiri” nin Tahkiki*, MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

Kılıç, Mahmud Erol, *Suflî ve Şiir*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2014.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.

Öngören, Reşat, *XVI. Asırda Anadolu’da Tasavvuf*, Marmara Üniversitesi SBE Doktora Tezi, İstanbul, 1996.

Öngören, Reşat, *Osmanlılar’da Tasavvuf*, İstanbul, İz Yayınları, 2000.

Özköse Kadir, *Tasavvuf El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2016.

Tolun, Abdülaziz Mecdi, *Abdülkerim el-Cîlî -İnsân-ı Kâmil-*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2015.

TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2001.

Uludağ, Süleyman *Hayata Sûfî Gözüyle Bakmak*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2015.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, Ensar Yayınları, 2017.

Web Kaynakları

<http://lugatim.com/>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/>

<http://www.isam.org.tr/index.cfm?fuseaction=objects2.welcome>

<https://www.kuran.gen.tr/>

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad Soyadı : Tuba Yazıcıoğlu
Doğum Tarihi : 04.05.1983
Medeni Durum : Bekâr
İletişim : tyazicioglu@gmail.com
Eğitim Durumu :2001-2005 Marmara Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
Yabancı Dil ve Düzeyi : İngilizce – iyi
İş Deneyimi : Pazarlama Uzmanı – Gıdasa Sabancı Gıda Sanayi ve Ticaret AŞ. (2006-2011)
Pilates ve Yoga Eğitmeni / Balance Line Pilates Stüdyosu (2016-....)

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Abdülmeçîd-i Sivâsî Dîvân’ında Tasavvuf Terminolojisinin İşlevsel Sözlüğü” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih:

.../.../...

Tuba Yazıcıoğlu

İmza: